ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน 2565

วารสาร การพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

เครือข่ายบริหารการวิจัย
Research Administrative Network

ISSN (Print): 2630-0443 ISSN (Online): 2630-0451 Journal of Community Development and Life Quality

1. แนวปฏิบัติของวิสาหกิจชุมชนบนฐานทุนทางสังคมสู่การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่
กฤษณ อร่ามศรี อนาวิน สุวรรณะ จิรัฐิติกาล มานะจรรยาพงศ์ กมล เกียรติพงษ์ ทศพร ไชยประคอง และ ช่อทิพย์ นิมิตกุล..... 1
2. ชุมชนไม้มีค่าต้นแบบเพื่อการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาชุมชนดงน้อย อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม
มยุรี นาสา คาร์น กมลทิพย์ เหล่าอรรคะ มงคล คาร์น เฉลิมเกียรติ สุริยะวงศ์ กฤตนพัฒน์ สิงห์สีโว และ พิไลวรรณ ชมภูป้อ..... 11
3. ความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถี: กระบวนการและความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบัน
พรพรรณ เหมะพันธุ์..... 22
4. แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์
สุภารักษ์ จูตระกูล..... 35
5. การเตรียมความพร้อมเพื่อการพัฒนาระบบและกลไกรองรับสังคมสูงวัยอย่างมีศักยภาพในเขตสุขภาพที่ 1
เดชา ทำดี ภัทรพรรณ ทำดี วิลาวัณย์ เสนารัตน์ และจรัส สิงห์แก้ว..... 45
6. ทัศนคติต่อสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเพื่อส่งเสริมการศึกษาสิทธิมนุษยชนในระบบการศึกษาของไทย
เกศสุดา คงอินทร์ จินตภัส บุญรอด และ ภาวิณี กาญจนาภา..... 58
7. แรงงานพม่า : คุณภาพชีวิตและการสร้างความหมายใหม่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช
เดโช แขน้ำแก้ว..... 72
8. แนวทางการจัดการความขัดแย้งของชุมชน : บทเรียนจากกรณีการทำเหมืองหินเขาคูหา อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา
อุสมาน หวังสนิ นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ์ เอกชัย อิสระทะ และ สุวรรณ อ่อนรักษ์..... 83
9. การวิเคราะห์บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตในวารสารวิชาการระดับนานาชาติ
ธัญธัช วิภัติภูมิประเทศ..... 94
10. การพัฒนาคนพิการ: นำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม
ภาคภูมิ ธีรสันติกุล ขวัญใจ ฤทธิ์หมุน เยจิน คิม นิพนธ์ ชายใหญ่ อับดุลคอลิก อัรรอฮีมีย์ และ กานดา จันทร์แย้ม..... 106
11. การเปรียบเทียบการจัดบริการแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางในการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังระหว่างเครือข่ายบริการปฐมภูมิโรงพยาบาลกำแพงเพชรและโรงพยาบาลคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร
สุวัฒนา คำสุข และ มลวิภา กาศสมบูรณ์..... 117
12. ความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหารที่มีต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์
จารุมาศ แสงสว่าง และ พิมประภา เลื่อมใส..... 128

TCI กลุ่มที่ 2 Impact Factor 2561 = 0.663

คำแนะนำในการเตรียมต้นฉบับ

เรื่องที่ตีพิมพ์

บทความวิจัย บทความปริทัศน์ หรือบทความวิชาการ

การเตรียมต้นฉบับ

1. ภาษา เป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ

2. การพิมพ์ พิมพ์หน้าเดียวบนกระดาษขนาด A4 ด้วย คอมพิวเตอร์โปรแกรมไมโครซอฟเวิร์ด ตัวอักษร TH SarabunPSK ขนาด 14 ตัวอักษรต่อนิ้ว **ความยาวไม่ควรเกิน 8 - 10 หน้า** (รวมบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ)

3. การเรียงลำดับเนื้อหา

3.1 ชื่อเรื่อง (Title) ควรสั้น ชัดเจน และต้องสื่อเป้าหมายหลักของการศึกษาวิจัย ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตัวอักษร TH SarabunPSK ขนาด 18 หนา

3.2 ชื่อผู้เขียน เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตัวอักษร TH SarabunPSK ขนาด 16 หนา เอียง สำหรับ ที่อยู่ (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) ให้พิมพ์บรรทัดถัดไป ข้างล่างชื่อผู้เขียน ตัวอักษร TH SarabunPSK ขนาด 12

3.3 บทคัดย่อ (Abstract) ควรเป็นเนื้อหาที่สั้น ชัดเจนและเข้าใจง่าย โดยรวมเหตุผลในการศึกษาวิจัย อุปกรณ์ วิธีการ ตลอดจนผลการศึกษาและสรุปด้วย ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ **ไม่ควรเกิน 200 คำ** และให้ระบุคำสำคัญ (keywords) ไว้ท้ายบทคัดย่อแต่ละภาษาด้วย **จำนวนคำไม่เกิน 5 คำ** (บทความปริทัศน์อาจไม่ต้องมีบทคัดย่อ)

3.4 คำนำ (Introduction) แสดง**ความเป็นมาและเหตุผล**ที่นำไปสู่การศึกษาวิจัย รวมการตรวจเอกสาร (Review of Literature) และ**วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย**ไว้ด้วย

3.5 อุปกรณ์และวิธีการ (Materials and Methods) ให้บอกรายละเอียด

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ประชากรต้องระบุขอบเขต จำนวนและคุณลักษณะของประชากรให้ชัดเจน กลุ่มตัวอย่าง คือ ส่วนหนึ่งของประชากรที่จะนำมาศึกษา ต้องระบุขนาด ของกลุ่มตัวอย่าง วิธีการและขั้นตอนการเลือกกลุ่มตัวอย่างอย่างละเอียด

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล เป็นการให้รายละเอียดเครื่องมือที่จะใช้ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการอธิบายว่าจะเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างไร

การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการอธิบายถึงวิธีการจัดกระทำกับข้อมูลที่ได้มา เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3.6 ผลการศึกษาหรือผลการทดลอง (Results) ให้บรรยายผลการศึกษาวิจัย พร้อมเสนอข้อมูลในรูปแบบ ตารางหรือภาพประกอบได้ โดยตารางหรือภาพ ให้จัดทำเป็น**ภาษาอังกฤษ**ทั้งหมด

3.7 วิจารณ์ (Discussion) ควรเชื่อมโยงกับผลการศึกษาว่า**สอดคล้อง**กับสมมุติฐาน **หรือแตกต่างไปจากผลงานวิจัยที่มีผู้รายงานไว้ก่อน**หรือไม่อย่างไรและด้วยเหตุใด โดยมีพื้นฐานการอ้างอิงที่เชื่อถือได้ วิจารณ์อาจนำไปรวมกับผลการศึกษาเป็นผลการศึกษาและวิจารณ์ (Results and Discussion)

3.8 สรุป (Conclusion) ควรสรุปผลที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยอย่างกระชับว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่

4. กิตติกรรมประกาศ หรือ คำขอบคุณ (Acknowledgement)

อาจมีหรือไม่มีก็ได้ เป็นการแสดงความขอบคุณแก่ผู้ที่ช่วยเหลือในงานวิจัย แต่ไม่ได้เป็น ผู้ร่วมงานวิจัย

5. เอกสารอ้างอิง (References)

5.1 ในเนื้อเรื่อง

หน้าข้อความ	ท้ายข้อความ
TH: Jaisuk (2018) รายงานว่า	TH: (Jaisuk, 2018)
EN: Johny (2018)	EN: (Johny, 2018)
หากมีผู้เขียน 2 คน ให้ใช้เป็น	
Jaisuk and Jaingam (2018) รายงานว่า	(Jaisuk and Jaingam, 2018)
Johnnie and Walker (2018)	(Johnnie and Walker, 2018)
ถ้ามีผู้เขียนตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป ให้ใช้ชื่อคนแรกแล้วตามด้วยคำว่า และคณะ	
Jaisuk *et al.* (2018) รายงานว่า	(Jaisuk *et al*., 2018)
Johny *et al.* (2018)	(Johny *et al*., 2018)
*** หมายเหตุในเนื้อเรื่องของบทความให้ใส่ชื่อผู้เขียนทุกคน ห้ามใช้คำว่า และคณะ หรือ *et al.***	

5.2 เอกสารอ้างอิง ต้องเป็นภาษาอังกฤษทั้งหมดโดยเรียงตามลำดับอักษร ตามรูปแบบการเขียน มีดังนี้

1) วารสาร (Journals) **(อ้างอิงวารสารที่มีความทันสมัย/เป็นปัจจุบันมากที่สุด)**

ชื่อผู้เขียน./ปีที่พิมพ์./ชื่อเรื่อง./ชื่อวารสาร/(เขียนเต็ม)/ปีที่(ฉบับที่):/เลขหน้าเริ่มต้น-เลขหน้าที่สิ้นสุด ตัวอย่างเช่น (“/” แทนการเว้นวรรค หรือ Spacebar 1 ครั้ง)

> Kunta, K. and N. Nophaket./2018./ Waste management using philosophy of sufficiency economy in Phra Samut Chedi district, Samut Prakan province./ Journal of Community Development and Life Quality/6Z3X: 497-524. (in Thai)
>
> Zhang X. and E. Warner Mildred./2017./Business retention and expansion and business clusters – A comprehensive approach to community development./Journal of Community Development Society/48(2):/170-186.

2) หนังสือ และตำรา (Books & Textbooks) **(อ้างอิงให้น้อยที่สุด ในกรณีที่ไม่สามารถสืบค้นจากวารสารได้)**

ชื่อผู้เขียน./ปีที่พิมพ์./ชื่อหนังสือ./สำนักพิมพ์,/เมืองที่พิมพ์./จำนวนหน้าทั้งหมด. ตัวอย่างเช่น

> Jaturasitha,S./2012./MeatTechnology/Mingmuang./Chiangmai./367/p.(in Thai)
>
> Gullan,//P.J.//and//P.S.//Cranston./2005./The Insects: An Outline of Entomology./3rd ed./Blackwell Publishing,/Malden./505 p.

3) เรื่องย่อยในตำราหรือหนังสือที่มีผู้เขียนแยกเรื่องกันเขียน และมีบรรณาธิการ **(อ้างอิงให้น้อยที่สุด ในกรณีที่ไม่สามารถสืบค้นจากวารสารได้)**

ชื่อผู้เขียน./ปีที่พิมพ์./ชื่อเรื่องย่อย./หน้า/เลขหน้าเริ่มต้น-เลขหน้าที่สิ้นสุด./*ใน:*/ชื่อบรรณาธิการ,/(บก.)/ชื่อหนังสือ. สำนักพิมพ์,/เมืองที่พิมพ์.

ตัวอย่างเช่น

> Wechakit,/D./and /S. Tongsakul./2017./Technical Use of Pesticides./pp./22-42./ In:/S. Ruiaree (eds.)/ Insects and Animals, Major Enemies of Economic Plants and Management./Idea Square,/Bangkok. (in Thai)
>
> Tilgner, E.H./2017./Phasmida (Slick and leaf insects) . / pp.765-766./In:/V.H.Resh and R.T. Carde/(eds). Encyclopedia of Insects./2nd ed./Academic Press,/London.

4) สื่ออิเล็คทรอนิคส์ **(อ้างอิงเฉพาะข้อมูลที่ทันสมัย/เป็นปัจจุบัน เช่น สถิติจำนวนประชากร เป็นต้น)**

ชื่อผู้เขียน./ปีที่พิมพ์./ชื่อเรื่อง./(ระบบออนไลน์)./แหล่งข้อมูล:/ชื่อ Website/(วันเดือนปีที่สืบค้นข้อมูล).

> Department of Local Administration. 2018. Community Management Plan (Online). Available: http://www.dla.go.th/upload/document/type2/2018/1/19390_2_1516003578311.pdf?time=1516143862616 (May 9, 2018). (in Thai)
>
> National Statistical Office./2016./The 2016 Household Survey on the Use of Information and Communication Technology./(Online)./Available:/https://goo.gl/rv6nbc/(October 05, 2017)

รูปแบบในการใช้ภาษาอังกฤษในเนื้อเรื่องภาษาไทย

ชื่อวิทยาศาสตร์ คำขึ้นต้นให้ใช้อักษรตัวใหญ่ และใช้อักษรตัวเอน

Meloidogyne incognita

ชื่อเฉพาะ ให้ขึ้นต้นด้วยอักษรตัวใหญ่ทุกคำ

Berdmann, Marschner

ภาษาอังกฤษทั้งในวงเล็บและนอกวงเล็บ ให้ใช้ตัวเล็ก

completely randomized design, (transition period)

ตัวย่อ ให้ใช้อักษรตัวใหญ่ทั้งหมด และควรมีคำเต็มบอกไว้ในการใช้ครั้งแรก

(randomized complete block design, RCBD)

หัวข้อเรื่อง ให้ขึ้นด้วยอักษรตัวใหญ่

Abstract, Introduction

คำแรกที่ตามหลัง คำสำคัญ ให้ขึ้นต้นด้วยอักษรตัวใหญ่

Keywords: Mango, chlorophyll

การส่งเรื่องเพื่อตีพิมพ์ ให้ส่งต้นฉบับ หรือ Online Submission

การตอบรับบทความ บทความที่ตีพิมพ์ในวารสาร ต้องได้รับการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต
Journal of Community Development and Life Quality
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน 2565)
Volume 10, Issue 1 (January – April 2022)
ISSN: 2630-0443 (Print)
ISSN: 2630-0451 (Online)

ผู้จัดพิมพ์ **Publisher**	เครือข่ายบริหารการวิจัยภาคเหนือตอนบน	Upper Northern Research Administrative Network
กำหนดการพิมพ์ **Publication**	วารสารราย 4 เดือน (3 ฉบับ/ปี) ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม	Tri-annually Issue 1 January-April Issue 2 May-August Issue 3 September-December
วัตถุประสงค์ **Objective**	เป็นวารสารสาขามนุษยศาสตร์และ สังคมศาสตร์ที่ตีพิมพ์ผลงานวิจัยของนักวิชาการและบุคคลทั่วไปที่มีคุณภาพและสามารถนำไปใช้ประโยชน์โดยเฉพาะเพื่อการพัฒนาชุมชนและเพิ่มคุณภาพชีวิต โดยการสนับสนุนจากสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สป.อว.)	To be Humanities and Social Sciences journal published the results of research scholars and the general quality and can be used, especially for community development and enhance the quality of life. The journal was supported by the Office of the Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation
ที่ปรึกษา **Consulting**	ศ.นพ.สิริฤกษ์ ทรงศิวิไล Sirirurg Songsivilai, M.D., Ph.D., Prof.	ปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม Permanent Secretary, Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation
	นางนงนภัส หมวดเดช Nongnapat Muaddeech, M.A.	สำนักปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม Office of the Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation
	รศ.ดร.ก้าน จันทร์พรหมมา Kan Chantrapromma, Ph.D., Assoc. Prof.	มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ Hatyai University
บรรณาธิการ **Editor**	ศ.เกียรติคุณ ดร. สัญชัย จตุรสิทธา Sanchai Jaturasitha, Ph.D., Prof.	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University
ผู้ช่วย **บรรณาธิการ** **Asst. Editor**	นางสาว กีรติ แก้วสัมฤทธิ์ Geerati Kaewsumrit, M.A.	สำนักปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม Office of the Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation
	รศ.ดร.ไสว บูรณพานิชพันธุ์ Sawai Buranapanichpan, Ph.D., Assoc. Prof.	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University
กองบรรณาธิการ **(ฝ่ายวิชาการ)**	ศ.ดร.มนต์ชัย ดวงจินดา Monchai Duangjinda, Ph.D. Prof.	มหาวิทยาลัยขอนแก่น Khon Kaen University
Editorial Board **(Academic)**	อ.ดร.บุญทรัพย์ พานิชการ Boonsub Panichakarn, Ph.D.	มหาวิทยาลัยนเรศวร Naresuan University

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต
Journal of Community Development and Life Quality
ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม - เมษายน 2565)
Volume 10, Issue 1 (January – April 2022)
ISSN: 2630-0443 (Print)
ISSN: 2630-0451 (Online)

กองบรรณาธิการ (ฝ่ายวิชาการ) Editorial Board (Academic)

รศ.ดร.ศุภศิลป์ มณีรัตน์ Suppasil Maneerat, Ph.D., Assoc. Prof.	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ Prince of Songkla University
ศ.ดร.วรรณา ชูฤทธิ์ Wanna Choorit, Ph.D. Prof.	มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ Walailak University
รศ.ดร.จิรวัฒน์ ยงสวัสดิกุล Jirawat Yongsawatdigul, Ph.D., Assoc. Prof.	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี Suranaree University of Technology
รศ.ดร.จิตติมา เจริญพานิช Jittima Charoenpanich, Ph.D., Assoc. Prof.	มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University
ผศ.ดร.ปฐมทัศน์ จิระเดชะ Pathomthat Chiradeja, Ph.D., Asst. Prof.	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ Srinakharinwirot University
รศ.ดร.นันทนิตย์ วานิชาชีวะ Nantanit Wanichacheva, Ph.D., Assoc. Prof.	มหาวิทยาลัยศิลปากร Silpakorn University
ผศ.ดร.สุพัฒน์ กู้เกียรติกูล Supath Kookiattikoon, Ph.D., Asst. Prof.	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี Ubon Ratchathani University

กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการตรวจและแก้ไขบทความที่เสนอเพื่อการตีพิมพ์ในวารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต
The Editorial Board claims a right to review and correct all articles submitted for publishing

บทความหรือข้อความคิดเห็นใด ๆ ที่ปรากฏในวารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต เป็นวรรณกรรมของผู้เขียนโดยเฉพาะ คณะผู้จัดทำไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย และไม่ใช่ความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยและคณะผู้จัดทำ / บรรณาธิการ

ติดต่อกองบรรณาธิการ
นางสาวณปภา มหาพรหม
กองบรรณาธิการวารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต
เครือข่ายบริหารการวิจัยภาคเหนือตอนบน สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
239 ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 E-mail: journals.unrn@gmail.com
โทรศัพท์ 053-942-476 โทรศัพท์ (มือถือ) 087-656-0160

พิมพ์ที่: เครือข่ายบริหารการวิจัยภาคเหนือตอนบน
สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
239 ถ.ห้วยแก้ว ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200

บทบรรณาธิการ

สวัสดีครับ ท่านผู้อ่านทุกท่าน

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 ประจำปี 2565 มีบทความทั้งหมด 12 เรื่อง ซึ่งในฉบับนี้มีความหลากหลายของบทความวิจัยอย่างมาก เริ่มด้วยการท่องเที่ยว ซึ่งท่านคงต้องการทราบว่า พื้นที่สงวนชีวมวล แม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่ มีแนวปฏิบัติอย่างไร ถ้าท่านเข้าไปในพื้นที่ และยังมีเรื่องที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในหลายแนวทางอีกด้วย แม้ว่าประเทศไทยจะมีจำนวนประชากรที่เข้าสู่สังคมสูงวัยเพิ่มมากขึ้น แต่การเตรียมความพร้อมน่าจะเป็นประเด็นใหญ่ที่ทุกหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชนจำเป็นต้องรู้ นอกจากนี้ ทัศนคติด้านสิทธิมนุษยชนในระบบการศึกษาของไทยเป็นอย่างไร ท่านก็จะทราบได้จากบทความวิจัยฉบับนี้ หรือคุณภาพของแรงงานพม่าที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยเป็นอย่างไร เพราะพวกเขาเหล่านี้ ถือว่าเป็นกำลังพลังขับเคลื่อนภาคธุรกิจของประเทศไทย ที่ขาดไม่ได้ เพราะยังอยู่ในภาวะการระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในประเทศและทั่วโลก ผู้ประกอบการร้านอาหารมีความคิดเห็นเช่นไร ตบท้ายด้วยการวิเคราะห์บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาในวารสารระดับนานาชาติที่เราสามารถเข้าถึงได้ในอินเตอร์เน็ตนั้น มีคุณภาพอย่างไร ก็สามารถอ่านได้ในฉบับนี้เช่นกัน

ผมขอขอบคุณ ผู้วิจัยและทีมงานที่ได้กรุณาช่วยแบ่งปันผลงานดีๆ มาให้ทุกท่านได้อ่าน เพื่อจะเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อไปในอนาคต หวังว่าจะได้รับการอนุเคราะห์จากท่านในโอกาสต่อไป

ท้ายนี้ ผมขออวยพรให้ผู้อ่านทุกท่าน มีความสุข ปลอดภัย จากโรคภัยทั้งปวง โดยเฉพาะโรคไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ซึ่งได้มีการกลายพันธุ์เกิดเป็นสายพันธุ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น ขอให้ท่านมีพลังเต็มเปี่ยมในการผลิตผลงานวิจัย เพื่อสร้างความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนให้กับชุมชนต่อไป

พบกันใหม่ฉบับหน้าครับ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. สัญชัย จตุรสิทธา
บรรณาธิการวารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

แนวปฏิบัติของวิสาหกิจชุมชนบนฐานทุนทางสังคมสู่การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่

From Practical Guidelines of Community Enterprises Based on Social Capital to Responsible Tourism in Mae Sa-Kog Ma Biosphere Reserve, Chiang Mai Province

กฤษณ อร่ามศรี[1] อนาวิน สุวรรณะ[2] จิรัฐิติกาล มานะจรรยาพงศ์[2]*
กมล เกียรติพงษ์[2] ทศพร ไชยประคอง[3] และ ช่อทิพย์ นิมิตกุล[4]
Kritsana Aramsri[1], Anawin Suwanna[2], Jirattitikarn Manajanyapong[2],*
Kamol Keatipong[2], Thodsaporn Chaiprakong[3] and Chortip Nimitkul[4]

[1]การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ 50000
[1]Tourism Authority of Thailand (TAT), Chiang Mai Office, Chiang Mai 50000, Thailand
[2] สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการบริการ คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ 50300
[2]Department of Tourism and Hospitality, Faculty of Business Administration and Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Lanna, Chiang Mai 50300, Thailand
[3]สาขาวิชาการบัญชี คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ 50300
[3]Department of Accountancy, Faculty of Business Administration and Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Lanna, Chiang Mai 50200, Thailand
[4]วิทยาลัยเทคโนโลยีและสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ 50220
[4]Collage of Integrated Science and Technology, Rajamangala University of Technology Lanna,Chiang Mai 50220, Thailand
[*]Corresponding author. E-mail: kim.kreenna@gmail.com

(Received: May 11, 2021; Accepted: September 30, 2021)

Abstract: Mae Sa-Kog Ma biosphere reserve is an area that is rich in biodiversity with cultural societies. Moreover, it is one of the most important tourist attractions in Chiang Mai province. The study is qualitative research. The objective of this article aims to 1) study and analyze the social capital of community enterprise and 2) provide practical guidelines for the community enterprise towards responsible tourism. The results of this study showed that the community enterprises in Mae Sa-Kog Ma biosphere reserve consisted of agricultural community enterprise, tourism community enterprise, and cultural community enterprise. They learn together, carry out activities based on local knowledge and provide friendly services. Moreover, they also created the conservation networking, and provided the joint development area by using natural resources to improve local products and services for creating the good practice of the responsible tourism for 6 dimensions. This article attempts to build the good practice for community enterprises based on the social capital to promote the responsible tourism in Mae Sa-Kog Ma biosphere reserve.

Keywords: social capital, community enterprise, responsible tourism, Mae Sa-Kog Ma biosphere reserve

บทคัดย่อ: พื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและสังคมวัฒนธรรม รวมถึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาและวิเคราะห์สภาพทุนทางสังคมของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน และ 2) สร้างแนวปฏิบัติสำหรับผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนสู่การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า ผลการศึกษาพบว่าผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า ประกอบด้วยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านการเกษตรการท่องเที่ยว และด้านวัฒนธรรม โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันและดำเนินกิจกรรมบนฐานของความรู้ท้องถิ่นและให้บริการด้วยความเป็นมิตร รวมถึงสร้างเครือข่ายด้านการอนุรักษ์และการพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน ใช้ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมมาพัฒนาสินค้าและบริการ เพื่อสร้างแนวปฏิบัติด้านการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ 6 มิติ บทความนี้ มุ่งหวังให้เกิดการสร้างแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบนฐานทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม, วิสาหกิจชุมชน, การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ, พื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า

คำนำ

ทุนทางสังคม (social capital) เป็นเครื่องมือที่มีส่วนช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยมีบทบาทต่อการเสริมสร้างการบริหารและกระบวนการผลิตในภาคเศรษฐกิจ ความมั่นคงของมนุษย์ ทุนทางสังคมและชุมชนมีแนวคิดพื้นฐานมาจากความเชื่อ ความศรัทธา และมีเงื่อนไข (Chaiyachen *et al.*, 2017) ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนทางวัฒนธรรม 3) ทุนบุคคล 4) ทุนองค์กร และ 5) ทุนเครือข่ายและเครือญาติ ซึ่งเป็นแรงผลักและขับเคลื่อนชุมชน รวมถึงเสริมสร้างระบบภูมิคุ้มกันทางสังคมทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง (Hemnil, 2021) เพื่อบรรเทาความรุนแรงและแก้ปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางเศรษฐกิจมีข้อจำกัด (Kongkhum, 2018) การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในระยะเวลาที่ผ่านมานั้น เร่งส่งเสริมและพัฒนาการด้านเศรษฐกิจ และก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเต็มขั้น ทำให้การพัฒนาประเทศได้หันไปพึ่งพาระบบเศรษฐกิจการตลาด รวมถึงเกิดการค้าขายอย่างเสรีกับต่างชาติมากขึ้น โดยการท่องเที่ยวเป็นอีกหนึ่งกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของประเทศ ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของอุตสาหกรรมบริการที่มีความสำคัญต่อการสร้างงาน และกระจายรายได้ อีกทั้งยังสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ประเทศ (Lertnorraset, 2020) อย่างไรก็ตามการพัฒนาการท่องเที่ยวอาจจะสร้างความเหลื่อมล้ำในด้านต่าง ๆ และส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชุมชน ดังนั้น การพัฒนาสังคมและชุมชนที่มีความสุขอย่างยั่งยืน (green society) จึงเกิดขึ้นเพื่อมุ่งการสร้างสมดุลและสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนสามารถพึ่งตนเองและปรับตัวต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทุนทางสังคมจึงถูกนำมาใช้ในการบริหารจัดการพื้นที่ชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ

พื้นที่สงวนชีวมณฑล (biosphere reserves) เป็นพื้นที่ที่กำหนดโดยโครงการมนุษย์และชีวมณฑล (man and the biosphere) ขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO) เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์ การพัฒนาอย่างยั่งยืน และการสนับสนุนการวิจัย (Barraclough *et al,* 2021) ปัจจุบันประเทศไทยมีพื้นที่สงวนชีวมณฑล จำนวน 5 แห่ง

โดยพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า เป็นหนึ่งในพื้นที่สงวนชีวมณฑลที่ได้รับความสนใจจากนักลงทุนด้านการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นหนึ่งธุรกิจหลักที่สร้างรายได้ให้กับผู้ประกอบการ วิสาหกิจชุมชนและชุมชน (Suwanna *et al.*, 2021) ปัจจุบันจึงมีนักลงทุนจากภายนอกที่เข้ามาใช้ประโยชน์พื้นที่ โดยเฉพาะธุรกิจประเภทโรงแรม รีสอร์ต ร้านอาหาร เป็นต้น (Department of Agricultural Extension, 2020) ประเด็นที่น่าสนใจ คือ มีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในเขตแกนกลาง (core zone) ของพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จำนวน 14 แห่ง (Community Enterprise Promotion Division, 2021) เมื่อพิจารณาข้อมูลของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัฒนธรรมท้องถิ่น และการแปรรูปอาหาร ซึ่งสร้างรายได้และการจ้างงานสู่ชุมชน โดยเฉพาะธุรกิจท่องเที่ยวและศึกษาดูงานที่สามารถขับเคลื่อนและสร้างมูลค่าการเติบโตของเศรษฐกิจชุมชนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มวิสาหกิจชุมชนยังขาดการนำทุนทางสังคมมาปรับใช้และการสร้างแนวปฏิบัติที่ดีด้านการท่องเที่ยวที่มีค วามรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 (COVID-19) ทำให้เกิดมาตรการปิดประเทศ หรือล็อกดาวน์ (lock down) ส่งผลกระทบเป็นวงกว้างต่อทุกอุตสาหกรรม (Chuaikrut *et al.*, 2020) โดยเฉพาะอุตสาหกรรมท่องเที่ยว แต่หลังจากหลายประเทศได้คลายมาตรการและเริ่มมีการเปิดประเทศองค์การท่องเที่ยวโลก (The World Tourism Organization: UNWTO) จึงได้ประกาศแนวทางในการฟื้นฟูอุตสาหกรรมท่องเที่ยวโลก ภายใต้แนวคิดการฟื้นฟูอย่างมีความรับผิดชอบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (responsible recovery for the tourism sector) เน้นย้ำให้การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ (responsible tourism) เป็นวาระในการพัฒนาอย่างยั่งยืนและแผนปฏิบัติการท่องเที่ยว 6 มิติ (Tourism Authority of Thailand, 2021) ได้แก่ การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity conservation) การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate action) เศรษฐกิจหมุนเวียน (circular economy) ธรรมาภิบาลและการเงิน (governance and finance) สาธารณะสุข (public health) และความเป็นหนึ่งเดียวของสังคม (social inclusion) (UNWTO, 2021) ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) นำมาเป็นแนวทางการในการฟื้นฟูอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศ (Tourism Authority of Thailand, 2021) ซึ่งสอดรับกับแนวทางการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมของพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า รวมถึงการค้นคว้าวิจัยเพื่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาและวิเคราะห์สภาพทุนทางสังคมของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่ และ 2) สร้างแนวปฏิบัติสำหรับวิสาหกิจชุมชนสู่การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนสามารถนำทุนทางสังคมมาปรับใช้และเกิดแนวปฏิบัติที่ดีด้านการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาและการอนุรักษ์พื้นที่สงวนชีวมณฑลย่างยั่งยืน

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยนี้ประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ศึกษาโดยใช้วิธีการสำรวจพื้นที่ในภาคสนาม (field study) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure interview) และการจัดประชุมกลุ่มย่อย (focus group) เพื่อศึกษาทุนทางสังคมและสร้างแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนทางการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder analysis) เพื่อสร้างแนวปฏิบัติสำหรับผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนทางการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้การวิจัยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จำนวน 88 ราย คัดเลือกวิสาหกิจชุมชนที่อยู่ในพื้นที่แกนกลาง (core zone) ได้แก่ 1) ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนด้านการเกษตร 2) ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนด้านการท่องเที่ยว และ 3) ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนด้านวัฒนธรรม รวมจำนวน 14 ราย

กลุ่มที่ 2 กลุ่มผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีหน้าที่รับผิดชอบด้านบริหารจัดการชุมชนและการท่องเที่ยวในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จำนวน 3 คน

กลุ่มที่ 3 กลุ่มนักวิชาการด้านการพัฒนาผู้ประกอบการ การจัดการการท่องเที่ยวและพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จำนวน 3 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยการ 1) การสำรวจวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ภาคสนาม (field study) 2) แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับทุนทางสังคมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 5 มิติ คือ 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนทางวัฒนธรรม 3) ทุนบุคคล 4) ทุนองค์กร และ 5) ทุนเครือข่ายและเครือญาติ (Hemnil, 2021) เพื่อศึกษากลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน ดังนี้ ก. ด้านการเกษตร ข. ด้านการท่องเที่ยว และ ค. ด้านวัฒนธรรม และ 3) ประชุมกลุ่มย่อย (focus group) ประยุกต์ใช้หลักการการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ 6 มิติ คือ สุขอนามัยและความปลอดภัย (health and hygiene) ความเป็นหนึ่งเดียวของสังคม (social inclusion) การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity conservation) การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate action) เศรษฐกิจหมุนเวียน (circular economy) และการบริหารจัดการ (management) (UNWTO, 2021) ร่วมกับกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน นักวิชาการด้านการพัฒนาผู้ประกอบการ การจัดการการท่องเที่ยวและพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ 1 การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากการทบทวนเอกสารเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทุนทางสังคม (social capital) และการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ (responsible tourism)

ขั้นตอนที่ 2 การสัมภาษณ์ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนครอบคลุมแนวคิดทุนทางสังคม ประกอบด้วย 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนทางวัฒนธรรม 3) ทุนบุคคล 4) ทุนองค์กร และ 5) ทุนเครือข่ายและเครือญาติ (Hemnil, 2021)

ขั้นตอนที่ 3 การจัดประชุมกลุ่มย่อย (focus group) เพื่อสร้างแนวปฏิบัติด้านการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ 6 มิติ ได้แก่ 1) สุขอนามัยและความปลอดภัย 2) ความเป็นหนึ่งเดียวของสังคม 3) การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ 4) การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ 5) เศรษฐกิจหมุนเวียน และ 6) การบริหารจัดการ เพื่อสรุปและสร้างแนวปฏิบัติสำหรับวิสาหกิจชุมชนสู่การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ใช้วิธีศึกษาเอกสารวิชาการและรายงานงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทุนทางสังคม (social capital) และการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ (responsible tourism) ร่วมกับกับการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน และการจัดประชุมกลุ่มย่อยกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จากนั้นทำการจัดระเบียบข้อมูล (data organizing) การแสดงข้อมูล (data display) และการตีความข้อมูล โดยตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล (methodologies

triangulation) ได้แก่ การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อย เพื่อยืนยันและสรุปผลการวิจัยให้มีความถูกต้อง

ผลการศึกษา

1. ทุนทางสังคมของผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติ 2) ทุนทางวัฒนธรรม 3) ทุนบุคคล 4) ทุนองค์กร และ 5) ทุนเครือข่ายและเครือญาติ โดยเน้นการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม เครือข่ายชุมชนและเครือญาติที่ที่เชื่อมโยงกัน โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ มุ่งเน้นสร้างความร่วมมือและความผูกพันกันของวิสาหกิจชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกระดับ โดยสามารถแบ่งผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านการเกษตร 2) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านการท่องเที่ยว และ 3) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านวัฒนธรรม จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลช มีรายละเอียดดังนี้

1.1 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านการเกษตร ในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า พบว่า ผู้ประกอบการด้านการเกษตร มีการดำเนินกิจการที่สร้างประโยชน์ต่อส่วนรวมบนพื้นฐานของความร่วมมือร่วมแรงกัน รวมถึงเข้าร่วมกิจกรรมการอบรมด้านเกษตรอินทรีย์และอาหารปลอดภัย โดยการสนับสนุนของสมาชิกครัวเรือน กลุ่มเกษตรกร โครงการหลวง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ รวมถึงหน่วยงานภาคเอกชนที่เข้ามาส่งเสริมด้านการเกษตร ทั้งนี้การดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนด้านการเกษตรยังเน้นใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่และนำมาต่อยอดให้เกิดคุณค่าและสร้างรายได้ เช่น การแปรรูปกาแฟมะแข่น แมคคาเดเมีย ให้เป็นสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์และสร้างรายได้ให้กับสมาชิกกลุ่มและคนในชุมชน และวิสาหกิจชุมชนการปลูกพืชผักดอกไม้และผลไม้ เช่น วิสาหกิจชุมชนเกษตรปลอดภัยบ้านกองแหะ ภายใต้โครงการเกษตรวิชญา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตผักไฮโดรโปนิกส์บ้านม่วงคำ วิสาหกิจชุมชนกุหลาบบ้านบวกเต๋ย เป็นต้น ซึ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนยังเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการเกษตรปลอดภัยโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อผลิตและแปรรูปสินค้าเกษตรของชุมชนให้มีคุณภาพและมีความปลอดภัยต่อคนในชุมชนและผู้มาเยือน รวมถึงผู้บริโภคภายนอกชุมชน ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนด้านการเกษตร ดำเนินการสร้างวัฒนธรรมการผลิตด้านการเกษตรที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเป็นแนวทางที่ดีสำหรับลูกหลานและคนรุ่นต่อไป

1.2 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านท่องเที่ยว ในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า พบว่า ผู้ประกอบวิสาหกิจชุมชนด้านการท่องเที่ยวเป็นกลุ่มผู้มีความทักษะความเชี่ยวชาญและเป็นที่ยอมรับ เช่น วิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรบ้านม่วงคำ วิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านแม่สาใหม่ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเพาะเลี้ยงกล้วยไม้ฟ้ามุ่ยบ้านปงไคร้ เป็นต้น เข้าร่วมเป็นสมาชิกลุ่มการท่องเที่ยวทั้งในระดับหมู่บ้าน-ตำบล-อำเภอ โดยเข้าร่วมการอบรมด้านการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ร่วมมือกับผู้ประกอบการต่าง ๆ ในพื้นที่ ให้ความสำคัญการให้บริการบนฐานทุนทางทรัพยากรธรรมชาติมาพัฒนาสินค้าและบริการ เช่น การเก็บผักอินทรีย์และพืชท้องถิ่นมาทำอาหารบ้านม่วงคำ การเรียนรู้วิถีชีวิตและโฮมสเตย์บ้านแม่สาใหม่ การเพาะเลี้ยงกล้วยไม้ฟ้ามุ่ยละปล่อยคืนสู่ป่าต้นน้ำป่าปงไคร้ การนำผักเชียงดามาทำชาผักเชียงดา เป็นต้น เพื่อสร้างกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับนักท่องเที่ยวและกลุ่มผู้มาประชุมสัมมนาและศึกษาดูงาน โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านท่องเที่ยว ได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากสมาชิกภายในกลุ่มด้วยกัน ผู้นำศาสนา กลุ่มเกษตรกร องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษาและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ

รวมถึงหน่วยงานภาคเอกชน ดังนั้น วิสาหกิจชุมชนด้านท่องเที่ยว มุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับกิจกรรมการเรียนรู้ระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า เพื่อสร้างความตระหนักและความร่วมมือของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวให้เกิดความเข้าใจว่าการท่องเที่ยวของชุมชนจะเป็นเครื่องมือในการสร้างการความรู้ด้านอนุรักษ์และการพัฒนาที่ยั่งยืน

1.3 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านวัฒนธรรมในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า พบว่า ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน เป็นกลุ่มที่มีองค์ความรู้และและความเชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะการทำงานผ้าจากเส้นใยกัญชงของวิสาหกิจชุมชนที่เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่าและสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษของชนเผ่าม้ง รวมถึงงานเทศกาลและแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน เช่น ปีใหม่ม้ง (น่อ เป๊ เจ่า) ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านชนเผ่าม้งบ้านแม่สาใหม่ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์และสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของชุมชน โดยถูกนำไปใช้ต่อยอดและสร้างรายได้สู่สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจและคนในชุมชน ภายใต้การสนับสนุนและความร่วมมืออย่างดีจากสมาชิกในกลุ่มผู้นำชุมชนอื่น ๆ ผู้นำศาสนาและความเชื่อ สถาบันการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนด้านวัฒนธรรม จึงได้ดำเนินกิจกรรมและถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านผลิตภัณฑ์งานผ้าใยกัญชง ผ้าเขียนเทียน เทศกาลและงานประเพณีและแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า

จากผลการศึกษา พบว่า ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนรับรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของทุนทางสังคม ได้แก่ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนบุคคล ทุนองค์กรและทุนเครือข่ายและเครือญาติ โดยสร้างกิจกรรมการเรียนรู้ ความร่วมมือกันของสมาชิกและคนในชุมชน รวมถึงเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับหน่วยงานและองค์กรที่เข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า นอกจากนี้ ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนมีความรู้ ทักษะและประสบการณ์ในการพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและดึงเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นมาต่อยอดได้อย่างสร้างสรรค์ โดยเริ่มจากการรวมกลุ่มการทำงานของเครือญาติและสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนและสังคม โดยให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา รวมถึงองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาสนับสนุนและพัฒนาพื้นที่ ซึ่งเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชน รวมถึงเสริมสร้างระบบภูมิคุ้มกันทางสังคมทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ดังนั้น การนำทุนทางสังคมที่มีศักยภาพเข้มแข็งมาปรับใช้ในการการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า ควรสร้างแนวปฏิบัติที่ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนสามารถดำเนินการด้วยตนเองได้

2. แนวปฏิบัติสำหรับวิสาหกิจชุมชนสู่การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่ คณะผู้วิจัยได้บูรณาการทุนทางสังคมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเข้ากับหลักการฟื้นฟูอย่างมีความรับผิดชอบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวตามแนวทางขององค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO) สร้างแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่คำนึงถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมประยุกต์ใช้แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบและความยั่งยืน เพื่อกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวสู่คนในชุมชนและการจัดการอนุรักษ์พื้นที่สงวนชีวมณฑล โดยแนวปฏิบัติที่ดีในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบสำหรับวิสาหกิจชุมชนมีองค์ประกอบ 6 มิติ ดังนี้

2.1 สุขอนามัยและความปลอดภัย (health and hygiene) ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนสามารถสร้างกลไกในการดำเนินงานการท่องเที่ยวผ่านความร่วมมือภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวใน

พื้นที่ โดยการร่วมกันกำหนดแนวปฏิบัติด้านสุขอนามัยให้กับชุมชน ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น ชุมชนบ้านม่วงคำ ผ่านเกณฑ์มาตรฐานความปลอดภัยด้านสุขอนามัย (amazing Thailand safety & health administration: SHA) ซึ่งเป็นมาตรฐานที่พัฒนาขึ้นโดยความร่วมมือระหว่างการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ร่วมกับกระทรวงสาธารณสุข เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาในพื้นที่ชุมชน โดยวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา–คอกมา คือ วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรบ้านม่วงคำ ได้รับการรับรองมาตรฐาน SHA ซึ่งการได้รับมาตรฐานนี้จะเป็นตัวแปรสำคัญในปรับตัวเข้าสู่รูปแบบของการท่องเที่ยววิถีใหม่ (new normal) และเป็นส่วนหนึ่งในการรับผิดชอบต่อชุมชนท้องถิ่น

2.2 ความเป็นหนึ่งเดียวทางสังคม (social inclusion) ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนสร้างความร่วมมือในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการทางการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และจัดกิจกรรม workshop บนฐานทุนสังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรท้องถิ่น โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสามารถปรับกลยุทธ์การดำเนินงานให้คนในชุมชนทุกระดับสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานและรับผลประโยชน์จากการจัดกิจกรรมรองรับนักท่องเที่ยว มุ่งนั้นออกแบบและการพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่เน้นกิจกรรมการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์

2.3 การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity conservation) ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน สร้างคุณค่าและมูลค่าให้กับกิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์และคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า เช่น กิจกรรมการเพาะเลี้ยงกล้วยไม้ฟ้ามุ่ย การนำมะแข่นมาแปรรูป การผลิตผลิตภัณฑ์ผ้าใยกัญชง การทำอาหารจากพืชเฉพาะฤดูกาลท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อสร้างความตระหนักและการสื่อสารให้กับคนในชุมชนผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว ได้รับรู้และมีส่วนร่วมในการคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุมชน เพื่อสร้างเรื่องราวและเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวชุมชน

2.4 การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate action) ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนกระจายอยู่ตามหมู่บ้านในพื้นที่สงวนชีวมณฑล โดยการริเริ่มหมู่บ้านคาร์บอนต่ำ (low carbon village) ซึ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้ความร่วมมือและสนับสนุนโดยจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ใช้วัตถุดิบและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นหลัก เช่น การบริการอาหารว่างที่เป็นขนมพื้นบ้านและน้ำสมุนไพร ของที่ระลึกที่เป็นงานหัตกรรมที่ทำมาจากวัสดุท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนเป็นกิจการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงการสร้างการรับรู้และสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

2.5 เศรษฐกิจหมุนเวียน (circular economy) ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนมีการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชน ส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมใหม่ และเกิดรูปแบบธุรกิจใหม่ที่ยั่งยืนเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงการสนับสนุนการการเลือกใช้วัตถุดิบท้องถิ่นมาออกแบบรายการอาหาร การแปรรูปผักและผลไม้ที่มีรูปร่างบิดเบี้ยว (ugly fruit and vegetable) การใช้ผลผลิตทางการเกษตรอย่างคุ้มค่า เพื่อเป็นการลดขยะและลดการนำเข้าวัตถุดิบหรือผลิตภัณฑ์จากภายนอกพื้นที่ อีกทั้งการใช้บรรจุภัณฑ์ที่ผลิตจโดยใชวัสดุจากธรรมชาติ ซึ่งช่วยลดต้นทุนการผลิตและส่งเสริมการฟื้นตัวของผู้ประกอบการท้องถิ่น

2.6 การบริหารจัดการ (management) ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนเข้าร่วมเครือข่ายกลุ่มการท่องเที่ยวทั้งในระดับตำบลและระดับอำเภอ สร้างความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ สภาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจังหวัด

เชียงใหม่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น รวมถึงความร่วมมือทางวิชาการสถาบันอุดมศึกษาในการทำการวิจัยและพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยการนำแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบไปปรับใช้และสร้างเป็นแนวปฏิบัติใช้ในชุมชน ติดตามและวัดผลกระทบทางการท่องเที่ยวโดยประเมินจากตัวแปรที่หลากหลายมากกว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และผลกระทบทางสาธารณสุข เป็นต้น รวมถึงการวางแผนจัดตั้งกองทุนการท่องเที่ยวเพื่อชุมชนผ่านการสนับสนุนเงินทุนจากผู้ประกอบการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า

อภิปรายผล

การศึกษาและวิเคราะห์สภาพทุนทางสังคมผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า พบว่า ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนมีรับรู้ถึงคุณค่าของโครงสร้างทางสังคม มีการเรียนรู้รับรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลร่วมกันในพื้นที่ โดยผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนมีความรู้ สติปัญญา ทักษะและทัศนคติที่ดีต่อการทำงาน สร้างเครือข่ายเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับสังคมและชุมชน ซึ่งเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาและการอนุรักษ์พื้นที่สงวนชีวมณฑล โดยใช้ความรู้ทักษะในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวเกิดการพัฒนาเป็นภาคีเครือข่ายชุมชนที่มีความเข็มแข็ง และให้ความสำคัญกับคุณค่าของวัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Aramsri *et al.*, 2020) โดยผู้ประกอบการมีทัศนคติที่ดีต่อการทำงานร่วมกันและสร้างประโยชน์ให้กับสังคมโดยการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัวสถาบันการศึกษา รวมถึงองค์กรต่าง ๆ ที่เข้ามาพัฒนาพื้นที่ โดยมีความเชื่อมโยงกับหน่วยงานและองค์กรจากทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ Kongkhum (2018) รายงานว่า การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานทำให้เกิดกระบวนการเข้าถึงและเข้าใจกัน อีกทั้งยังมีแนวนโยบายในการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน เป็นแรงขับเคลื่อนชุมชนทำให้เกิดเครือข่ายที่มีศักยภาพครอบคลุมวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน เช่นเดียวกับ Chaiumporn (2017) รายงานว่า ทุนทางสังคมกับการเสริมสร้างทุนมนุษย์ เป็นวิธีการเสริมสร้างทุนทางสังคมที่เป็นแบบแผนตามจารีตประเพณี เช่น การอิงคำสอนของศาสนา เน้นร่วมกิจกรรมตามประเพณี เนื่องด้วยพื้นที่มีความหลากหลาย ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีความเป็นอัตลักษณ์แตกต่างกันตามบริบทแต่ละพื้นที่

องค์ประกอบทางสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในแหล่งท่องเที่ยวชุมชน โดยนำเอาอัตลักษณ์และวิถีชุมชนมาใช้ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน (Rongthong and Thosuwonchinda, 2020) โดยคำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยวและกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวไปสู่คนทุกกลุ่ม ผ่านแนวคิดการฟื้นฟูอย่างมีความรับผิดชอบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (responsible recovery for the tourism sector) ถูกนำมาปรับใช้เป็นแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ 6 มิติ ขององค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (UNWTO) ได้แก่ 1) สุขอนามัยและความปลอดภัย 2) ความเป็นหนึ่งเดียวทางสังคม 3) การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ 4) การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ 5) เศรษฐกิจหมุนเวียน และ 6) การบริหารจัดการ (UNWTO, 2021) เพื่อเป็นแนวทางในการประเมินและพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑล ซึ่งความสำเร็จของแนวปฏิบัติดังกล่าวจำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือและการบริหารจัดการของชุมชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบโดยใช้ทุนของชุมชนเป็นฐาน เช่นเดียวกับ Chaiyachen *et al.* (2017) รายงานว่า การประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมที่อยู่ในรูป

ของทุนที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและทุนที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเป็นตัวเชื่อมโยงในการส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว มุ่งเน้นการสร้างความตระหนักต่อความรับผิดชอบมากกว่าการเติบโต เป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชน ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยว ในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศของชุมชน สามารถช่วยยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือน โดยการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้น เช่น การค้าขาย ผู้นำชมท้องถิ่น ที่พักแบบโฮมสเตย์ และกิจกรรมการท่องเที่ยวอื่น ๆ (Suwanna and Teartisup, 2015) ผ่านการสร้างกระบวนการกลุ่มให้มาร่วมกันคิดร่วมกันทำของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกระดับ เมื่อเกิดการจัดการอย่างเป็นระบบและประสบความสำเร็จแล้ว แหล่งท่องเที่ยวชุมชนจะกลายเป็นแหล่งเรียนรู้และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่าย ซึ่งเป็นพลังในการสร้างฐานความรู้สำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Siwarat and Phosing, 2019) ดังนั้น การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบจึงเป็นแนวปฏิบัติที่สำคัญที่ในการส่งเสริมให้ชุมชนและสังคมความเป็นอยู่ที่ดีทั้งผู้คนในอยู่อาศัยในชุมชน นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน หลังจากนี้การท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ (responsible tourism) จะเป็นความปกติใหม่และความปกติถัดไปของทุกภาคส่วนในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศ

สรุป

ผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนด้านการเกษตร ด้านการท่องเที่ยว และด้านวัฒนธรรม กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันและดำเนินกิจกรรมบนฐานของความรู้ท้องถิ่นและให้บริการด้วยความเป็นมิตร ทำให้เกิดเครือข่ายด้านการอนุรักษ์และการพัฒนาพื้นร่วมกัน โดยปรับใช้ทุนทางทรัพยากรและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาพัฒนาสินค้าและบริการ เพื่อสร้างแนวปฏิบัติด้านการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ 6 มิติ คือ สุขอนามัยและความปลอดภัย ความเป็นหนึ่งเดียวของสังคม การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เศรษฐกิจหมุนเวียน และการบริหารจัดการ บทความนี้มุ่งหวังให้เกิดการสร้างแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับวิสาหกิจชุมชนบนฐานทุนทางสังคม เพื่อส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบในพื้นที่สงวนชีวมณฑลแม่สา-คอกม้า

เอกสารอ้างอิง

Aramsri, K., J. Somsak, N. Veerawattanayothin and A. Kanta. 2020. Happiness in Tourism of the Local in Ban Mon Community,San Kam Phaeng District, Chiang Mai Province. Journal of Community Development and Life Quality 8(3): 640-648. (in Thai)

Barraclough, A.D., L. Schultz, and I.E., Måren. 2021. Voices of young biosphere stewards on the strengths, weaknesses, and ways forward for 74 UNESCO Biosphere Reserves across 83 countries. Global Environmental Change (68): 102273.

Chaiumporn, S. 2017. Social capital to strengthen human capital in border towns: A comparative study of Thailand and Cambodia. Journal of Social Development 19(2): 53-67. (in Thai)

Chaiyachen, J., T. Unaromlert andC. Paiwithayasiritham. 2017. The application of social capital development model to promote creative tourism industry of Klong Roi Sai. Veridan E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and Arts) 10(2): 2039-2055. (in Thai)

Chuaikrut, C., A. Phusanam and O. Dejmanee. 2020. Factors affect to tourist behavior of Thai teenagers after invasion of Covid-19. NEU Academic and Research Journal 10(3): 187-201. (in Thai)

Community Enterprise Promotion Division. 2021. Name list of community enterprise and community enterprise networks. (Online). Available: http://smce.doae.go.th/ProductCategory/SmceCategory.php? region_id=&province_id=50&amphur_id=07&k ey_word= (September 10, 2021). (in Thai)

Hemnil, S. 2021. Social capital and community enterprise construction: A case study of Don Kaew fishery group, Kumphawapi District, Udon Thani Province Journal of Social Development 23(1): 118-142. (in Thai)

Kongkhum, S. 2018. Social capital on sustainable community management: A case study of Bannbonamsub community, Moo 1, Khuntalae sub-district, Lansaka district, Nakhon Si Thammarat province. E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and Arts) 11(2): 1727-1743. (in Thai)

Lertnorraset, T.K. 2020. Guidelines for sustainable tourism development: A case of Thung Bua Aaeng floating market at Nakhon Pathom province. Journal of Liberal Arts and Management Science 7(2): 54-69. (in Thai)

Rongthong, N. and V. Thosuwonchinda. 2020. Guidelines for the development of the potential tourism model, Baan Sa Kla village Samut Prakarn province. Dusit Thani College Journal 14(1): 109-129. (in Thai)

Siwarat, N. and P. Phosing. 2019. Constructive tourism management policy based on sustainable community. Journal of MCU Ubon Review 4(1): 32-52. (in Thai)

Panyaruno, P.A., K. Wijitwatchararak, P. Suttipot Sutdhivajano, and S. Santirungroj. 2020. Urban society during situations coronavirus disease (Covid-19). MBU EducationJournal 8(1): 263-276. (in Thai)

Suwanna, A. and P. Teartisup. 2015. Community-based Conservation of Eastern Sarus Cranes for Wetland Ecotourism at Huai Jorakae Mak Reservoir Non-hunting Area, Muang District, Buri Ram Province. Journal of Community Development and Life Quality 3(1): 17-28. (in Thai)

Suwanna, A., T. Chaiprakong, C. Nimitkul, K. Keatipong and K. Aramsri. 2021. Community entrepreneurship development in Mae Sa-Kog Ma UNESCO Biosphere Reserve, Chiang Mai Province. Area Based Development Research Journal 13(3): 193-211. (in Thai)

Tourism Authority of Thailand (TAT). 2021. Responsible recovery for the tourism sector of post COVID-19 through responsible tourism concept. TAT, Bangkok. 13 p. (in Thai)

World Tourism Organization (UNWTO). 2021. Recommendations for the transition to a green travel and tourism economy. UNWTO, Madrid. 27 p.

ชุมชนไม้มีค่าต้นแบบเพื่อการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาชุมชนดงน้อย อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

Valuable Woodlot Community Prototype for Tourism: A Case Study of Dong Noi Village, Nadoon District, Maha Sarakham Province

มยุรี นาสา คาร์น[1] กมลทิพย์ เหล่าอรรคะ[1] มงคล คาร์น[2]*

เฉลิมเกียรติ สุริยะวงศ์[1] กฤตนพัฒน์ สิงห์สีโว[1] และ พิไลวรรณ ชมภูป้อ[1]

Mayuree Nasa Khan[1], Kamonthip Laoakkha[1], Mongkol Khan[2],*

Chalermkiat Suriyawong[1], Kritnaphat Singsivo[1] and Philaiwan Chompoopor[1]

[1]คณะการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จ.มหาสารคาม 44000

Faculty of Tourism and Hotel Management, Mahasarakham University, Maha Sarakham 44150, Thailand

[2]คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จ.มหาสารคาม 44150

Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts, Maha Sarakham 44150, Thailand

* Corresponding author: Email: mayuree.n@msu.ac.th

(Received: May 30, 2021; Accepted: September 14, 2021)

Abstract: This paper aims to examine the status of community tourism based on the valuable woodlot. Another aim is to establish tourism activities related to forest conservation activity in the community. The study using indicators and criteria determined sustainable forest management in the community and community-based tourism. The focus group and the appreciation influence control (AIC) were conducted with the Dong Noi community. The results show that the sustainable community forest management status is at the moderate level (1.92 of 3.00), and the status level of the community-based tourism at a high level (2.48 of 3.00). The study indicated that establishing the tourism activities related to forest conservation and establishing the valuable wood community should factor in the potential of the community's environmental capital and human capital. The recruitment of teamwork within the community and the collaboration with the outside network is another crucial requirement for success.

Keywords: Community-based tourism, valuable wood community, community tourism prototype

บทคัดย่อ: การศึกษาในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานภาพชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม้มีค่าและเพื่อพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ให้เป็นชุมชนไม้มีค่าต้นแบบเพื่อการท่องเที่ยวของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้วิธีการประเมินสถานภาพด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างยืน ด้วยตัวชี้วัดสถานภาพด้านไม้มีค่าของชุมชน และการประเมินสถานภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนดงน้อย อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม โดยการสนทนากลุ่มและระดมความคิดเห็นเชิงสร้างสรรค์กับชุมชนดงน้อย ผลการศึกษาพบว่า สถานภาพด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน มีสถานภาพอยู่ในระดับกลาง ค่าคะแนนเท่ากับ 1.92 จาก 3.00 และสถานภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนอยู่ในระดับสูง ค่าคะแนนเท่ากับ 2.48 จาก 3.00 ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน และการจัดตั้งชุมชนไม้มีค่า

เพื่อการท่องเที่ยว จำเป็นต้องศึกษาถึงสถานภาพของทรัพยากรป่าไม้ เพื่อทราบถึงสถานภาพของทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ แล้วจึงศึกษาสถานภาพด้านการท่องเที่ยว เพื่อทราบถึงสถานภาพของทุนทางบุคลากรของชุมชนที่จะดำเนินการ เพื่อให้ทีมทำงานมีเป้าหมายไปในทิศทางเดียวกัน พร้อมกับสร้างเครือข่ายความร่วมมือภายนอก เพื่อให้ชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม้มีค่ามีการดำเนินการที่นำไปสู่ความยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนไม้มีค่า ชุมชนต้นแบบการท่องเที่ยว

คำนำ

แนวคิดด้านการเพิ่มพื้นที่ป่าและเพิ่มจำนวนต้นไม้ เพื่อนำไปสู่การมีความมั่นคงในอาชีพตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง การจะดำเนินงานเพื่อให้ได้ชุมชนไม้มีค่า กลไกหนึ่งที่สำคัญคือ การพัฒนาชุมชนต้นแบบไม้มีค่า เพื่อการขยายผลไปสู่ชุมชนอื่น ๆ โดยชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนต้นแบบที่เกี่ยวข้องกับไม้มีค่า เช่น การผลิตกล้าไม้คุณภาพดี การจัดการสวนป่ามีค่าแบบครบวงจร การพัฒนาผลิตภัณฑ์ไม้มีค่า หรือแม้กระทั่งการใช้ประโยชน์ทางด้านการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่ประชาชนทั่วไปในด้านคุณค่าของป่าไม้ หรือการใช้เป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว ก็เป็นวิธีการที่สามารถใช้เป็นกระบวนการในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชน ซึ่งการจะทำกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ที่กล่าวมา จำเป็นจะต้องอาศัยการใช้การวิจัยและนวัตกรรมเข้าไปเสริมศักยภาพของชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง และชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและจัดการตนเองได้ อย่างไรก็ดี ในปัจจุบัน งานวิจัยด้านการพัฒนาชุมชนต้นแบบบนฐานเศรษฐกิจไม้มีค่าอย่างเป็นระบบ ยังไม่มีการดำเนินการ โดยส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเพื่อส่งเสริมและการขับเคลื่อนโครงการชุมชนไม้มีค่าภายใต้ความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ได้แก่ สำนักงานวิจัยแห่งชาติ กรมป่าไม้ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน) คณะวนศาสตร์ เป็นต้น ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการดำเนินงาน โดยเฉพาะการดำเนินการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนต้นแบบ ภายใต้กระบวนการวิจัยที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อให้เกิดการกระจายไปในแต่ละภูมิภาค เพื่อการนำผลงานวิจัยและนวัตกรรมของชุมชนต้นแบบที่ได้ไปขยายผลสู่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป (Klangsup *et al.,* 2021)

สำหรับชุมชนดงน้อย ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนหนึ่งในท้องถิ่นอีสาน ที่รายรอบไปด้วยพื้นที่ฐานเศรษฐกิจชุมชนเกษตรเป็นหลักของพื้นที่ (Khampuanbutra, 2014) ทั้งยังได้รับการส่งเสริมและพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาแล้วในระยะหนึ่ง โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐหลากหลายหน่วยงาน ทั้งในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ ซึ่งในปีที่ผ่านมา ได้รับการพัฒนาให้เป็น 1 ใน 160 ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (Community Development Department, 2019a) ที่ได้ผ่านกระบวนการพัฒนาชุมชนผ่านการขับเคลื่อนชุมชนด้วยแนวคิดท่องเที่ยวโอทอป นวัตวิถี นำคุณค่าของท้องถิ่นในด้านสังคมวัฒนธรรมมายกระดับให้เป็นชุมชนท่องเที่ยววิถีชีวิต เมืองโบราณ ควบคู่ไปกับการเรียนรู้วิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหมู่บ้านรางวัลพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็นเป็นสุข” และปัจจุบันจัดตั้งเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ระยะที่ 5 ของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อีกทั้งยังมีการนำการอนุรักษ์ป่าไม้มาเสริมเข้าไปในกิจกรรมท่องเที่ยวอีกด้วย

จากศักยภาพของความเป็นชุมชนท่องเที่ยวของบ้านดงน้อย ที่ได้มีการนำกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนมาผนวกในกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน (Community Development Department, 2019b) ดังนั้นแล้ว จึงมีความจำเป็นที่การนำองค์

ความรู้ทางด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนมาสร้างกระบวนการสื่อความหมายอย่างเป็นระบบซึ่งถือเป็นแนวทางในการช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ดี (Sumpowngern, 2018) เพื่อให้กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้เป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สร้างความสมดุลระหว่างการใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น (Maneerote, 2017) การศึกษาในครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสถานภาพชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม้มีค่า และเพื่อพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวต้นแบบ บนฐานเศรษฐกิจไม้มีค่าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อุปกรณ์และวิธีการ

พื้นที่ศึกษา

ชุมชนบ้านดงน้อย อยู่ในพื้นที่ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนโบราณที่สืบเชื้อสายมาจากเมืองศรีสัตนาคนหุต หรือเวียงจันทน์ล้านช้าง (Khampuanbutra, 2014) ตั้งถิ่นฐานอยู่ติดกับหนองน้ำ และประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดมหาสารคาม มีขนาดพื้นที่หมู่บ้าน ประมาณ 1,115 ไร่ เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีจำนวนครัวเรือน 74 ครัวเรือน และมีประชากร 246 คน เป็นชาย 112 คน และหญิง 134 คน (Community Development Center, 2019)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การสำรวจความต้องการและความคิดเห็นของชุมชนด้วยการสนทนากลุ่ม (focus group) และการระดมความคิดเห็นเชิงสร้างสรรค์ (appreciation influence control - AIC) เพื่อศึกษาบริบทชุมชนทั้งด้านป่าไม้มีค่าของชุมชนและประโยชน์ป่าไม้มีค่าของชุมชนและการประเมินมูลค่าต้นไม้ (Jamwong, 2020) เพื่อเป็นวัตถุดิบสำหรับระบบสื่อความหมายธรรมชาติชุมชนไม้มีค่าเพื่อการท่องเที่ยว ด้วยวิธีการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ และการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างช่วยกันวิเคราะห์ประเด็นและระดมความคิดร่วมกัน (Brain-storming) โดยประชากรคือสมาชิกชุมชนดงน้อย ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่มีศักยภาพในการให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวและกลุ่มธนาคารต้นไม้ของชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มธนาคารต้นไม้ กลุ่มท่องเที่ยว จำนวน 20 คน โดยทำการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนมิถุนายน - กันยายน 2563

2. การประเมินสถานภาพป่าไม้ในชุมชน การประเมินสถานภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากการทบทวนเอกสารและตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวและการใช้ประโยชน์ป่าไม้ของชุมชน และทำการประเมินค่า index of item objective congruence (IOC) โดยผู้เชี่ยวชาญ มีค่าคะแนนตั้งแต่ 0.5 – 1.00 ซึ่งเกณฑ์และตัวชี้วัดประกอบไปด้วย 1) เกณฑ์และตัวชี้วัดด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน เป็นชุดเกณฑ์และตัวชี้วัดระดับชาติซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ได้ในระดับพื้นที่การจัดการประกอบไปด้วย 7 ด้าน 37 ตัวชี้วัด (Onprom, 2020) และ 2) เกณฑ์และตัวชี้วัดด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนากลุ่มหรือชุมชนในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของชุมชนท้องถิ่นที่ทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีมาตรฐานในด้านการบริการและการจัดการที่ยั่งยืนครบทุกมิติ ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และให้เป็นไปตามแนวคิดและหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ชุมชนไม่คิดพึ่งพาการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว แต่รู้ตัวและเตรียมพร้อมเมื่อการท่องเที่ยวเข้ามาก็สามารถดำเนินการและจัดการให้เกิดความยั่งยืนได้ เกณฑ์และตัวชี้วัดในการประเมินจะประกอบไปด้วย 5 ด้าน 121 ตัวชี้วัด (Suansri and Yichorhor, 2013) โดยการประเมินทั้งสถานภาพป่าไม้ในชุมชนและการประเมิน

สถานภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำการประเมินโดยนักวิจัยที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการประเมินสถานภาพป่าไม้และการประเมินสถานภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 5 ท่าน ด้วยการให้ค่าคะแนนตามเกณฑ์การประเมิน โดยค่าคะแนนเป็น 1 ถึง 3 ซึ่งเกณฑ์ในการประเมิน ดังแสดงในตาราง Table 1 ดำเนินการประเมินสถานภาพในภาคสนามในช่วงเดือนมิถุนายน - กันยายน 2563

Table 1. Indicators of the assessment of the sustainable community forest management and community-based tourism in Dong Noi

Item	Indicators
Assessment of the sustainable community forest management	
1	Congruence of the laws and policy
2	Proportion and condition of the community forest
3	Forest ecosystem condition and adaptation
4	Forest products and ecosystem services
5	Forest biodiversity
6	Soil and water conservation
7	Local community's economic, social and culture
8	Integrated community management system
9	Equality management in benefit distribution
10	Cultural heritage conservation
11	Natural and environmental management for sustainability
12	Services and safety of community-based tourism

Source: Onprom (2020); Suansri and Yichorhor (2013)

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ผลการสนทนากลุ่ม (focus group) และการระดมความคิดเห็นเชิงสร้างสรรค์ (appreciation influence control - AIC) ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

2. การวิเคราะห์ศักยภาพป่าไม้มีค่าของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว การวิเคราะห์สถานภาพปัจจุบันของชุมชน ทั้งสถานภาพด้านไม้มีค่าของชุมชน และสถานภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้วยสมการถ่วงน้ำหนักอย่างง่าย (Emphandhu and Klabsuk, 2007; Morgan, 1999; Nasa and Hassan, 2016; Tanakanjana, *et al*., 2005)

การประเมินโดยกำหนดค่าถ่วงน้ำหนัก (W) และค่าคะแนน (R) ตั้งแต่ 1 ถึง 3 จากนั้นนำผลคะแนนจากการประเมินจากตาราง Table 1 มาคำนวณด้วยสมการเพื่อหาระดับสถานภาพ ดังนี้

$$\text{ระดับสถานภาพ} = \sum_{i=1}^{n} (W_i \times R_i) \,/\, \sum_{i=1}^{n} W_i$$

โดยที่ $W_{1\text{-}i}$ = ค่าถ่วงน้ำหนัก ตัวชี้วัดที่ 1 ถึง i

$R_{1\text{-}i}$ = ค่าคะแนน ตัวชี้วัดที่ 1 ถึง i

เมื่อได้ผลคะแนนจากสมการข้างต้นแล้ว จึงนำมาเปรียบเทียบช่วงชั้นเพื่อหาระดับของสถานภาพ ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 ระดับด้วยการคำนวณ ดังต่อไปนี้

$$\text{ช่วงชั้นของระดับสถานภาพ} = \frac{\text{ค่าสูงสุด - ค่าต่ำสุด}}{\text{จำนวนระดับ}}$$

$$= \frac{3 - 1}{3}$$

โดยที่ 2.34 – 3.00 = ระดับสูง
1.67 – 2.33 = ระดับปานกลาง
1.00 – 1.66 = ระดับต่ำ

ผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาสถานภาพชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม้มีค่า โดยใช้แบบประเมินสถานภาพในพื้นที่ชุมชนดงน้อย พบว่า สถานภาพด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนชุมชนดงน้อย มีระดับสถานภาพอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าคะแนนเท่ากับ 1.92 ซึ่งค่าคะแนนสูงสุด คือ 3.00 ในตัวชี้วัดด้านความสอดคล้องกับกฎหมาย นโยบายและมาตรการที่เกี่ยวข้อง สืบเนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ของชุมชนนั้น เป็นพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์ชัดเจน ที่ดำเนินการปลูกต้นไม้ในโครงการธนาคารต้นไม้ ส่วนพื้นที่อื่น ๆ จะเป็นพื้นที่ของวัดดงน้อยและพื้นที่สาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน อีกทั้งทางกลุ่มธนาคารต้นไม้ ก็มีหลักฐานการบริหารจัดการรายรับรายจ่ายที่เป็นรูปธรรมและโปร่งใส

ในส่วนของค่าคะแนนในระดับต่ำ ได้แก่ ตัวชี้วัดด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งทางชุมชนดงน้อยเอง ยังไม่มีการดำเนินการหรือกลไกด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ ที่เป็นรูปธรรม โดยในฤดูแล้งชุมชนจำเป็นจะต้องจำกัดการใช้น้ำในภาคการเกษตรกรรม และสำหรับข้อมูลด้านผลผลิตและนิเวศบริการของพื้นที่ป่าไม้ ก็ยังเป็นปัจจัยที่ยังมิได้มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมเช่นเดียวกัน จึงทำให้ผลจากการวิเคราะห์ค่าคะแนนดังกล่าว มีค่าคะแนนอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งหากมีการนำเสนอข้อมูลเหล่านี้ ไปยังหน่วยงานสถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ก็มีความเป็นไปได้ว่า ค่าคะแนนในส่วนนี้จะมีคะแนนสูงขึ้น ดังแสดงในตาราง Table 2

Table 2. Assessment of the sustainable community forest management in Dong Noi

Item	Indicators	Score [1/]	Status
1	Congruence of the laws and policy	3.00	High
2	Proportion and condition of the community forest	2.86	High
3	Forest ecosystem condition and adaptation	1.73	High
4	Forest products and ecosystem services	1.17	Low
5	Forest biodiversity	1.18	Low
6	Soil and water conservation	1.00	Low
7	Local community's economic, social and culture	2.46	High
	Overall	**1.92**	**Moderate**

Source: Field work between June – July 2020
Remark: 1/ Total score is 3.00

สำหรับผลการศึกษาสถานภาพด้านการท่องเที่ยว พบว่า มีสถานภาพอยู่ในระดับสูง โดยมีค่าคะแนน 2.48 ซึ่งทั้งปัจจัยด้านระบบบริหารจัดการโดยชุมชนแบบบูรณาการทั้งทรัพยากร ธรรมชาติ วัฒนธรรม สุขภาพ/สุขอนามัย ความปลอดภัย คน/สังคม ผลประโยชน์ คุณภาพการบริการและการตลาด มีค่าคะแนนสูงที่สุด มีค่าคะแนน 2.56

ส่วนในด้านตัวชี้วัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการจัดการทรัพยากร

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นระบบและยั่งยืน การบริการและมีความปลอดภัยของการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีค่าคะแนนอยู่ในระดับสูงเช่นเดียวกัน

ทั้งนี้ ค่าคะแนนในระดับสูงดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นถึงความพร้อมของชุมชนแห่งนี้ ที่มีระบบการบริหารจัดการ การกระจายผลประโยชน์ การบริการที่ดี และมีความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี แสดงให้เห็นถึงความมีประสิทธิภาพการจัดการของทีมบริหารกลุ่มท่องเที่ยว หรือแม้แต่กลุ่มผู้นำชุมชนดงน้อยเป็นอย่างดี (Table 3)

Table 3. Assessment of the Dong Noi community-based tourism

Item	Indicators	Score [1/]	Status
1	Integrated community management system	2.56	High
2	Equality management in benefit distribution	2.52	High
3	Cultural heritage conservation	2.42	High
4	Natural and environmental management for sustainability	2.48	High
5	Services and safety of community-based tourism	2.41	High
	Overall	**2.48**	**High**

Source: Field work between June – July 2020

Remark: 1/ Total score is 3.00

2. ผลการพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวต้นแบบบนฐานเศรษฐกิจไม้มีค่าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ในการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวและโครงการธนาคารต้นไม้ของชุมชนดงน้อย พบว่า ชุมชนบ้านดงน้อย ได้มีการดำเนินการเริ่มต้นกิจกรรมโครงการธนาคารต้นไม้ร่วมกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขามหาสารคาม นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 ซึ่งได้มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมในปี พ.ศ. 2560 ด้วยการเริ่มเพาะพันธุ์กล้าไม้ยางนา และปลูกไม้ยางนาขึ้นในพื้นที่ของตนเอง และในปี พ.ศ. 2563 นี้เอง ได้ส่งสมาชิกของกลุ่มธนาคารต้นไม้ เข้าอบรมผู้ตรวจประเมินมูลค่าต้นไม้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร โดยทีมผู้นำเห็นพ้องต้องกันว่าการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ กลุ่มผู้นำจะต้องเป็นกลุ่มทำงานที่ริเริ่มดำเนินการเพื่อให้เห็นผลและเป็นตัวอย่างแก่สมาชิกคนอื่นในชุมชน อาทิ การดำเนินการกิจกรรมเก็บลูกไม้ยางนาไปเพาะพันธุ์กล้าไม้เพื่อปลูกในที่นาของตนเองและจำหน่ายจ่ายแจกให้กับผู้ที่สนใจ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2552 เป็นต้นมา จวบจนปัจจุบัน การเพาะพันธุ์กล้ายางนา ก็เป็นที่ต้องการของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งผู้คนจากชุมชนอื่นเข้ามาติดต่อซื้อขาย สร้างรายได้เพิ่มขึ้น เป้าหมายถัดไปของกลุ่มธนาคารต้นไม้ชุมชนดงน้อย ก็คือ การประเมินมูลค่าต้นไม้เพื่อเข้าร่วมโครงการของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เนื่องจากเล็งเห็นถึงประโยชน์อันจะเกิดจากการดำเนินกิจกรรมการปลูกไม้ยางนาหรือไม้ป่าชนิดอื่น ๆ ในพื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง ที่สามารถใช้ต้นไม้เป็นหลักค้ำประกันเงินกู้ได้ ทั้งยังสามารถสร้างเรื่องเล่าของชุมชนในด้านการเป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวได้

ในด้านของการกำหนดเค้าโครงเรื่อง (theme) เรื่องเล่าชุมชนไม้มีค่าไทดงน้อย ที่ได้ร่วมการระดมความคิดเห็นกับชุมชนดงน้อยแล้ว พบว่า เค้าโครงเรื่องที่ได้จากการระดมสมองร่วมกับชุมชน คือ “ชุมชนไม้มีค่าร้อยล้าน” โดยกำหนดในกิจกรรมเส้นทางศึกษาธรรมชาติกลุ่มไม้มีค่าร้อยล้านไทดงน้อย และกำหนดแนวคิดหลัก (main idea) ในการสื่อความหมายธรรมชาติ เป็นประเด็นด้านเรื่องเล่า

ระหว่างทางของความมุ่งมั่นตั้งใจของกลุ่มธนาคารต้นไม้ชุมชนดงน้อย ในการนำพาสมาชิกกลุ่มให้ประสบความสำเร็จในด้านการมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการส่งเสริมการปลูกไม้ยืนต้นที่ใช้เวลานับสิบปี กว่าจะมาถึงปัจจุบัน รวมทั้ง เรื่องเล่าที่มาของไม้มีค่าของชุมชนในแต่ละจุด เช่น แม่ไม้ยางนาดอนปู่ตา แม่ไม้ยางนาภายในวัดดงน้อย แม่ไม้ยางนาเกินร้อยปี ไม้ยูคาลิปตัสกลุ่มแรกในประเทศไทย ที่นำมาปลูกในพื้นที่วัดดงน้อย โดยเจ้าอาวาสวัดดงน้อยในอดีต เหล่านี้ ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าความสำคัญของชุมชนไม้มีค่าแห่งนี้

3. ผลจากการถอดบทเรียนในประเด็นปัจจัยสู่ความสำเร็จของกลุ่มธนาคารต้นไม้ดงน้อย มีปัจจัยที่ส่งเสริมความสำเร็จ ดังนี้

3.1 มีการประเมินและสอบถามความต้องการของสมาชิกในชุมชน ด้านการพัฒนาชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว เพื่อให้มีเป้าหมายร่วมกัน (need assessment and set ultimate goal) เนื่องจากชุมชนที่มีความพร้อมในด้านการพัฒนาเพื่อเป็นชุมชนไม้มีค่าควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยว จำเป็นจะต้องเกิดจากความต้องการของสมาชิกในชุมชนโดยภาพรวม เพื่อให้การดำเนินการ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชนในสองทิศทาง ได้แก่ การพัฒนาชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว ที่ต้องใช้ทรัพยากรฐานรากที่ชุมชนมีอยู่ เพื่อเป็นทุนทางสิ่งแวดล้อม (environmental/natural capital) และทุนทางกายภาพ (physical capital) ในการดำเนินงานด้านชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว

3.2 มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน (working committee/teamwork) และแต่งตั้งผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและเป็นตัวอย่างที่ดี (leadership) ในการดำเนินงานการพัฒนาชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมที่มีรายละเอียดการดำเนินงานที่หลากหลาย จึงมีความจำเป็นในการจัดตั้งทีมดำเนินงานและจัดตั้งขึ้นมาในรูปแบบคณะกรรมการดำเนินงานที่มีความชัดเจน เพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่การดำเนินงานในแต่ละขั้นตอน ให้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ รวมทั้งต้องมีการแต่งตั้งผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ในการทำงาน สามารถรวมพละกำลังทั้งทางกายภาพและพลังใจจากสมาชิกในชุมชนได้ ซึ่งอาจจะเป็นผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน หรือสมาชิกในชุมชนที่มีภาวะผู้นำและชื่นชอบการทำกิจกรรมกลุ่ม อีกทั้งยังมีความสามารถในการประสานงานได้ดีกับหน่วยงานภายนอกชุมชนอีกด้วย เหล่านี้ก็ถือว่าเป็นชุมชนที่มีทุนทางบุคคล (human capital) มีความพร้อมในการดำเนินงานพัฒนาต่อไป

3.3 มีการสร้างความร่วมมือภายในชุมชน (co-operation) และความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก (collaboration) การดำเนินงานการพัฒนาชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว นอกจากจะมีทีมดำเนินงานที่เข้มแข็งแข็งแล้ว การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับสมาชิกในชุมชน จะเสริมสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนยิ่งขึ้น ซึ่งมีส่วนผลักดันให้กิจกรรมในชุมชนได้รับความร่วมมือและเกิดบรรยากาศของการร่วมมือร่วมใจกันนำพาชุมชนให้เจริญก้าวหน้า และสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคม เกิดเป็นทุนทางสังคม (social capital) ของชุมชนได้ และหากจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยวได้ ต้องสร้างเครือข่ายภายนอก กับทั้งหน่วยงานราชการ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคมภายนอกด้วย เพื่อสร้างความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนต้นแบบ เช่น การได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร งบประมาณจากหน่วยงานวิจัยและสถาบันการศึกษา หน่วยงานการปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เพื่อมาสร้างทุนทางการเงิน (financial capital) ของชุมชนในการพัฒนาต่อไป

3.4 มีการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและศักยภาพ (SWOT analysis) ของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ได้รับการ

สนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมหาสารคาม รวมไปถึงกรมพัฒนาชุมชน ที่ได้ประกาศให้ชุมชนดงน้อยเป็นชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี ในปี พ.ศ. 2562 ที่ผ่านมา ด้วยคำขวัญการท่องเที่ยวของชุมชนที่ว่า “หมู่บ้านมะพร้าวน้ำหอม กระปุกไม้ไผ่ออมสินเงินแสน ดินแดนวิถีพุทธ จุดเริ่มต้นถนนมาลา เห็ดนางฟ้าแสนหวาน สรภัญญ์เสนาะหู ดอนปู่ตาศักดิ์สิทธิ์ ร่วมน้อมจิตบุญรวมญาติ” ผลจากการวิเคราะห์การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านดงน้อย ด้วยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและศักยภาพ พบว่า ชุมชนดงน้อยมีทุนทางบุคลากรที่เข้มแข็ง ชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน อีกทั้งยังมีการกระจายการทำงานของทีมงานในชุมชนได้เป็นอย่างดี อีกทั้ง ยังมีจุดแข็งในด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนดงน้อย สามารถสร้างความหลากหลายของประสบการณ์นันทนาการและการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี นับตั้งแต่ความเป็นชุมชนเมืองโบราณนครจำปาศรี อายุนับพันปี ที่มีวิถีชีวิตเกษตรกรรมอยู่ท่ามกลางป่าของชุมชนที่หวงแหนและอนุรักษ์รักษาไว้ให้คนรุ่นหลัง อีกทั้งยังมีการเพิ่มพูนปริมาณต้นไม้อยู่สม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็นการเพาะพันธุ์กล้าไม้ เอาไว้แจกจ่ายและจำหน่ายแก่ผู้ที่สนใจและนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน รวมไปถึงประเด็นด้านความสำคัญของพื้นที่ป่าไม้ของชุมชนดงน้อย นอกจากจะได้รับการสนับสนุนการริเริ่มโครงการจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรแล้ว ชุมชนดงน้อย ยังได้รับการประเมินจากหน่วยงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดมหาสารคาม (ทสจ.) เพื่อประเมินพื้นที่สีเขียวของจังหวัด จากในช่วงเริ่มต้นกลุ่มธนาคารต้นไม้ในปี พ.ศ. 2552 ผลประเมินพื้นที่สีเขียว คิดเป็นร้อยละ 2.5 และได้รับการประเมินพื้นที่สีเขียวอีกครั้งเมื่อผ่านไปสิบปี พบว่าพื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 5.7 ซึ่งทางกลุ่มธนาคารต้นไม้และกลุ่มผู้นำชุมชน มีความเห็นว่า พื้นที่สีเขียวปริมาณเพิ่มขึ้น เนื่องด้วยกิจกรรมส่งเสริมการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ ที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นนับแต่ปี พ.ศ.2552 เป็นต้นมา อีกทั้งการกติการ่วมกันในเรื่องการตัดไม้และการปลูกไม้ทดแทนชัดเจน

อภิปรายผล

จากผลจากการศึกษาถึงสถานภาพชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม้มีค่าและการพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน พบว่า แนวคิดและแนวทางการดำเนินการจากผลการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม้มีค่า แล้วนำมาถอดบทเรียนการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนดงน้อยตามกระบวนการดำเนินการ ดังนี้

การประเมินและสอบถามความต้องการของสมาชิกในชุมชน ด้านการพัฒนาชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว เพื่อให้มีเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งเป็นกระบวนการที่เป็นขั้นเริ่มต้นของการดำเนินโครงการพัฒนาใด ๆ ในพื้นที่ การสำรวจความต้องการของชุมชนเป็นกลไกเพื่อป้องกันการไม่ได้รับความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ (Papassarakan *et. al*, 2019) จากนั้น กระบวนการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน และแต่งตั้งผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและเป็นตัวอย่างที่ดี (leadership) ซึ่งผู้นำที่มีความสามารถจะสามารถนำพาการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จง่ายขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ Luangchanduang *et al*. (2018) ที่ชี้วัดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะประสบความสำเร็จได้ยาก หากขาดผู้นำที่มีความสามารถ ซึ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการที่สำคัญในขั้นต้นของการพัฒนาชุมชนต้นแบบ และเพื่อให้การดำเนินงานมีผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน การจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานก็ทำให้คนในชุมชนทราบถึงบทบาทหน้าที่ของตน มีความร่วมแรงร่วมใจกัน ก็จะสามารถดำเนินกิจกรรมการพัฒนาได้หลากหลายรูปแบบขึ้น เป็นไปตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม รวมทั้งการสร้างความร่วมมือภายในชุมชน และ

ความเครือข่ายภายนอก ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนนั้น ๆ เพื่อสร้างการเรียนรู้การบริหารจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมภายใน และประสานความร่วมมือจากภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวมีที่ประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Duangpuppama and Phuworakij (2020) ที่พบว่าการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม จะทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนในทิศทางที่ดี

สำหรับกระบวนการประเมินสถานภาพป่าไม้ในชุมชนเพื่อหากลุ่มไม้มีค่า เป็นการนำกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการค้นหาของดีด้านทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ได้รับรู้ร่วมกันเพื่อเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยการเสริมสร้างความรู้และตระหนักในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของ Ammawong (2017) ที่พบว่า กิจกรรมการเสริมสร้างความรู้ในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน จะต้องใช้วิธีการสำรวจสภาพปัญหาในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของประชาชนร่วมกัน จึงจะเกิดการตระหนักรู้และมีจิตสาธารณะร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนไว้ จากนั้นกระบวนการประเมินสถานภาพทรัพยากรท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบในการจัดทำระบบสื่อความหมายการท่องเที่ยว และจัดทำเส้นทางและโปรแกรมการท่องเที่ยวเพื่อเสนอต่อนักท่องเที่ยว เป็นกระบวนการขั้นถัดมาด้วยการใช้เครื่องมือสำหรับการประเมินศักยภาพพื้นที่ นอกจากชุมชนจะทราบความสำคัญของป่าไม้ในชุมชนและใช้ประโยชน์เพื่อการเลี้ยงชีพใช้ไม้เป็นฟืนในครัวเรือนแล้ว ป่าไม้ของชุมชนยังสามารถนำมาทำกิจกรรมเรื่องเล่าของชุมชนผ่านกระบวนการ กำหนดเค้าโครงของการสื่อความหมายแล้วจัดทำเรื่องเล่าชุมชน เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ด้วยการนำความหลากหลายทางชีวภาพของป่าไม้ชุมชน มาสร้างคุณค่าทางการท่องเที่ยว เกิดกิจกรรมท่องเที่ยวชีวภาพได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Caichompoo (2013) และสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน) ที่พัฒนาแนวคิดการท่องเที่ยวชีวภาพ หรือ bio-tourism ด้วยการนำทุนธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพมาสร้างคุณค่าและรายได้จากทรัพยากรในท้องถิ่นตนเอง แล้วเกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรให้มีความยั่งยืนต่อไป (Biodiversity-Based Economy Development Office, 2021)

สรุป

การจะเป็นชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม้มีค่า ต้องเป็นชุมชนที่มีสถานภาพด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนอยู่ในระดับดี ต้องมีทุนทางทรัพยากรไม้มีค่า มีนโยบายและมาตรการการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งต้องมีสถานภาพด้านการท่องเที่ยวอยู่ในระดับดี ซึ่งเน้นที่ความพร้อมของชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และสามารถพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของทุนทางบุคลากรซึ่งต้องทำงานร่วมกันและสร้างเครือข่ายภายนอกเพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และควรใช้ศักยภาพของไม้มีค่าร่วมกับการสร้างเรื่องเล่าที่น่าสนใจเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยว

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้ อยู่ภายใต้แผนวิจัยการพัฒนาต้นแบบชุมชนไม้มีค่าเพื่อการขยายผลในประเทศไทย (Development of prototype of valuable wood lot community for extension in Thailand) ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2562

เอกสารอ้างอิง

Ammawong S. and S Kamjadpai. 2017. Enhancing knowledge and awareness in conserving the community forest to the youths through participation between the school, village and temple: a case study in nonsomboun village school, Bolikhan district, Bolikhamxai province, LAO people's democratic republic. Graduate Studies Journal 14(65): 95-106. (in Thai)

Biodiversity-Based Economy Development Office (Public Organization). 2021. BioTourism. Biodiversity - Based Economy Development Office (Public Organization); Bangkok. 28 p. (in Thai)

Caichompoo, S. 2013. Utilization of Resources, Biodiversity and Local Wisdom for Tourism of Khung Bangkachao, Phrapradaeng District, Samutprakan Province, Academic Journal Phranakhon Rajabhat University, 4(2). 8-15. (in Thai)

Community development center. 2019. Report of thai rural villages. (Online). Available: http://ebmn.cdd.go.th/#/kcc/ report (February 20, 2020). (in Thai)

Community Development Department. 2019a. Community tourism: OTOP inno-live. (Online). Available: http://cbt.nawat withi.com/index_app.php (November 21, 2019). (in Thai)

Duanguppama, S. and P. Phuworakij. 2020. Study of market management guidelines for fish-based products business as a model for community economy of kalasin province. Journal of Community Development and Life Quality 8(3): 649-659. (in Thai)

Emphandhu, D. and R Klabsuk. 2007. Assessment of nature-based tourism site potential at Chiang Mai province. PP. 739-746. *In*: Proceedings of 45th Kasetsart University Annual Conference: Architecture and Engineering and Natural Resources and Environment. Kasetsart University; Bangkok. (in Thai)

Jamwong, N. 2020. Handbook of forest status assessment training in Dong Noi village. Kasetsart University; Bangkok. (in Thai)

Khampuanbutra, W. 2014. Participation of communities on the cultural ecotourism management at the area of Pratat sub-district, Nadoon district, Mahasarakham province. Area Based Development Research Journal 6(3): 5-22. (in Thai)

Klangsup, N., B. Moungsrimuangdi, T. Lattirasuwan, P. Pitaktansakul, M.N. Khan, R. Sunintaboon and D. Duangnamol. 2021. Development of prototype of valuable woodlot community for extension in Thailand. PP. 114-115. *In*: Proceedings of Forestry Conference: Kasetsart University; Bangkok. (in Thai)

Luangchanduang, F., S. Kungwon and W. Nunthasen. 2018. The potential of role-model communities in sustainable and creative tourism. Electronic Journal of Open and Distance Innovative Learning 8(2): 52 – 83. (in Thai)

Maneerote, N. 2017. Community Based Tourism Management, Journal of International and Thai Tourism, *13*(2), 25-46. (in Thai)

Morgan, R. 1999. A novel, user-based rating system for tourist beaches, Tourism Management 20(4), 393-410.

Nasa, M. and F. B. Hassan. 2016. Assessment of tourism resource potential at Buriram province, Thailand, Asian Social Science 12(10): 27-34.

Onphrom, S. 2020. Criteria and indicators for Thailand sustainable forest management. Royal Forest Department; Bangkok. (in Thai)

Palasak, J. & Sikraiphak, R. 2020. Approach Management to Community Driven Processes of the Tourist Community OTOP Nawatvithi Projects: A Case Study BanWarn, Namkham Sub-district, Muang-Srisaket District, Sisaket Province, Journal of Local Government and Innovation, 4(3), 113-124. (in Thai)

Papassarakan, S., A. Ruksuwan, M. Phanichayanuwat and S. Vithanwatana. 2019. Community needs assessment for capacity development to value added enterprises of ecotourism and Nakhon Nayok province Research report. Suan Dusit University; Bangkok. 213 p. (in Thai)

Suansri, P. and S. Yichorhor 2013. Community-based Tourism Handbook. Institute of Community-based Tourism; Chiang Mai. (in Thai)

Sumpowngern, A. 2018. Communication Approaches for Participation in Forest Resources and Wildlife Conservation through Facebook Page of the Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation, Journal of Humanities and Social Science, Rajapruk University, 4(3), 87-101. (in Thai)

Tanakanjana, N., W. Arunpraparat, N. Pongpattananurak, R. Nuampakdee, and T. Chumsangsri. 2005. Sustainable recreation resources planning support system research report. Kasetsart University; Bangkok. (in Thai)

ความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถี: กระบวนการและความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบัน

The Success of OTOP Tourism Villages: Process and Institutional Entrepreneurship

พรพรรณ เหมะพันธุ์

Pornphan Hemaphan

ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร 10900

Department of Political Science and Public Administration, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Bangkok 10900

*Corresponding author: E-mail: pornphan.h@ku.ac.th

(Received: November 23, 2021; Accepted: January 17, 2022)

Abstract: This research has 3 objectives: 1. To explain process of organization development in the awarded OTOP Tourism Villages in the Central region of Thailand. 2. To determine the key characteristics of institutional entrepreneurs affecting success of the aforementioned-villages, and 3. To recommend a holistic approach for enhancing effectiveness of OTOP tourism village projects. the research employed organization development approach including institutional theory and entrepreneurship in examining group leaders, pertaining to the success of their OTOP Tourism Villages, from the 4 cases of the awarded villages, based on in-depth interviews of 10 key informants directly involved in the development and operation of the projects. The results indicated that development of the awarded villages had been executed through institutional isomorphism, influenced mainly by political and normative forces. Therefore, acquiesce response was utilized by the group leaders for building pragmatic legitimacy in responding to the needs of primary stakeholders, comprising government agencies and local people. Furthermore, the group leader's institutional entrepreneurship characters, namely, encouraging local participation, visualizing local innovation, and building extensive external collaboration, can help steer their villages towards greater success. In pursuit of project achievement at large, the existing institutional logics of each OTOP village should be strengthened along with development of institutional entrepreneurship.

Keywords: Dialogic organization development, institutional isomorphism, institutional entrepreneurship, pragmatic legitimacy

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้มี 3 วัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่ออธิบายกระบวนการพัฒนาองค์การของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีต้นแบบในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย 2. เพื่อค้นหาคุณลักษณะของผู้ประกอบการเชิงสถาบันที่มีผลต่อความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวฯ และ 3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาศักยภาพชุมชนท่องเที่ยวฯ โดยการประยุกต์แนวคิดการพัฒนาองค์การ ทฤษฎีสถาบัน และความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบัน เพื่อศึกษาปัจจัยด้านผู้นำที่มีต่อความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวฯ ต้นแบบ 4 ชุมชน มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 10 คน ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนท่องเที่ยวฯ มีการพัฒนาผ่านกระบวนการเลียนแบบสถาบันที่มีจุดเริ่มต้นจาก

แรงผลักดันเชิงการเมืองและวัฒนธรรม โดยผู้นำชุมชนตอบโต้ด้วยกลยุทธ์แบบยอมทำตามเพื่อสร้างความชอบธรรมจากธรรมเนียมปฏิบัติ ซึ่งมุ่งตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก คือ หน่วยงานภาครัฐและสมาชิกชุมชน นอกจากนี้ ผู้นำที่มีลักษณะของความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบัน คือ เปิดโอกาสการมีส่วนร่วมสร้างนวัตกรรมชุมชน และพัฒนาความร่วมมือกับเครือข่ายภายนอก จะสามารถขับเคลื่อนความสำเร็จของชุมชนตนเองได้เป็นอย่างดี ดังนั้น ในการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ ควรเสริมสร้างตรรกะเชิงสถาบันที่มีอยู่และพัฒนาความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบัน

คำสำคัญ: การพัฒนาองค์การแบบสนทนา กระบวนการเลียนแบบสถาบัน ความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบัน ความชอบธรรมจากธรรมเนียมปฏิบัติ

คำนำ

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก เป็นประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สำคัญประการหนึ่งในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) ของประเทศไทยที่มีเป้าหมายสำคัญในการสร้างความสามารถในการแข่งขัน สร้างโอกาส และสร้างความเสมอภาคทางสังคม ที่มุ่งสู่วิสัยทัศน์ “ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ตามคำแถลงนโยบายของรัฐบาล พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นอกจากนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) ได้กำหนดให้การส่งเสริมการประกอบอาชีพระดับชุมชน เป็นประเด็นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เพื่อให้เกิดรายได้กับชุมชนอย่างยั่งยืน และกระตุ้นเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศให้มีความเข้มแข็ง โดยสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

โครงการชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถี (OTOP Tourism Village) หรือที่เรียกอย่างกว้างขวางว่า “โครงการชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถี” ภายใต้การดำเนินงานของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการสนับสนุนส่งเสริมการยกระดับคุณภาพผลิตภัณฑ์และพัฒนาช่องทางการตลาดให้หลากหลายเพื่อให้ขายได้ มุ่งปรับตัวสู่การค้าแบบสากล สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินงานขององค์กรภาครัฐที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติและประเด็นการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น รวมทั้งเป็นการสานต่อนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product: OTOP) ที่เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ซึ่งเผชิญกับอุปสรรคนานับประการ เช่น การขาดความพร้อมของผู้ประกอบการ ช่องทางการตลาดที่มีน้อย เป็นต้น (Department of Community Development, 2018) ทำให้การพัฒนาชุมชนฐานรากด้วยนโยบายโอทอปไม่บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายเท่าที่ควร ด้วยเหตุนี้การขับเคลื่อนโครงการชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีจึงเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2561 เพื่อเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการต่อยอดสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้มั่นคง มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนอย่างทั่วถึง เชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวให้มีความโดดเด่นน่าสนใจ และพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการในชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถี โดยการใช้อัตลักษณ์ของชุมชนในการเพิ่มช่องทางการสร้างรายได้ เช่น การสร้างผลิตภัณฑ์โอทอปชุมชน ฯลฯ และทุนทางสังคม (social capital) ซึ่งนับเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของกลุ่มโอทอป (Sanprasit, 2017; Waentip and Pilun, 2016) มาเป็นเสน่ห์ในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาจำนวนมากแสดงให้เห็นว่าปัจจัยด้านผู้นำมีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถี (Vareesomboon and Sungrugsa, 2018; Claymone and Jaiborisudhi, 2019; Phonginwong, Huadsir, Thipaksorn, Eaimviriyawat and Sawangtap, 2019) ในฐานะที่เป็นผู้นำและผลักดันการพัฒนาชุมชน

ท่องเที่ยวของตนเองอย่างมีส่วนร่วมกับสมาชิกชุมชนและเครือข่ายการทำงานในระดับท้องที่ อย่างไรก็ตาม จากการประเมินผลสำเร็จของโครงการชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีในปี พ.ศ. 2562 สะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินงานยังไม่บรรลุเป้าหมาย เพราะมากกว่า 90% ของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีทั้งหมด ยังขาดศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว หรือขาดการพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ (Thai PBS, 2019) ด้วยเหตุนี้ การศึกษากระบวนการพัฒนาองค์การและคุณลักษณะของผู้ประกอบการเชิงสถาบัน ซึ่งสะท้อนผ่านปัจจัยด้านผู้นำที่ส่งผลต่อความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถี โดยเลือกศึกษาจากต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย จำนวน 4 ชุมชน จากจังหวัดในพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Organizations Development Institute, 2017) ซึ่งเห็นได้จากสถิติจำนวนนักทัศนาจรที่เดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคกลาง (ไม่รวมกรุงเทพมหานคร) มีปริมาณมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นในช่วงระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2558 - 2562) (Ministry of Tourism and Sports, 2020) ทั้งนี้ การถอดบทเรียนจากชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีที่ประสบความสำเร็จดังกล่าวจะสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาความสำเร็จให้แก่ชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีอื่น ๆ ในประเทศไทยต่อไปได้

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1.เพื่ออธิบายกระบวนการพัฒนาองค์การของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีต้นแบบในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย 2.เพื่อค้นหาคุณลักษณะของผู้ประกอบการเชิงสถาบันที่มีผลต่อความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีที่ศึกษา และ 3.เพื่อนำผลการศึกษามาเป็นข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาศักยภาพชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีในพื้นที่ภาคกลางและภูมิภาคอื่น ๆ โดยการบูรณาการแนวคิดสำคัญ 3 แนวคิด คือ 1.แนวทางการพัฒนาองค์การแบบสนทนา ซึ่งเน้นการศึกษาการพัฒนาองค์การด้วยกระบวนทัศน์การต่อต้านปฏิฐานนิยม (anti-positivism) ที่ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงองค์การที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องผ่านทางปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในองค์การ (Bushe and Marshak, 2009, 2016) 2.ทฤษฎีสถาบัน ซึ่งมุ่งเน้นการสร้างความชอบธรรมขององค์การ (organizational legitimacy) เพื่อความอยู่รอดขององค์การผ่านทางกระบวนการเลียนแบบสถาบัน และ 3.แนวคิดผู้ประกอบการเชิงสถาบัน ซึ่งเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีความสามารถในการดำเนินงาน 3 ประการ คือ จัดการความวิตกกังวล ริเริ่มการเปลี่ยนแปลงอย่างแตกต่าง และพัฒนาความเป็นอัตตา (Thornton, Ocasio and Lounsbury, 2013; Bushe and Marshak, 2016) เพื่ออธิบายถึงแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงองค์การ การโต้ตอบเชิงกลยุทธ์ของผู้นำชุมชน และคุณลักษณะของผู้ประกอบการเชิงสถาบันที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีต้นแบบเหล่านี้ จนนำไปสู่ความชอบธรรมขององค์การ

อุปกรณ์และวิธีการ

การศึกษานี้ประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาเฉพาะกรณีเชิงค้นหา (exploratory case study) จากกรณีศึกษาหลายกรณีด้วยหน่วยวิเคราะห์ที่ฝังตรึง (multiple case study with embedded units) กล่าวคือ เป็นชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีต้นแบบ (เฉพาะกลุ่มผู้ผลิต) ในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยที่ได้รับรางวัลชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีต้นแบบในปี พ.ศ. 2561 ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เพื่ออธิบายกระบวนการพัฒนาองค์การแบบสนทนาอย่างเชื่อมโยงกับทฤษฎีสถาบัน และแนวคิดความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบันในการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถี ซึ่งผู้นำชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนสำคัญ การวิจัยได้ดำเนินการ

ระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2562 ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2564 โดยมีพื้นที่วิจัยจำนวน 4 ชุมชน คือ 1.ชุมชนบ้านพุน้ำร้อน จ.สุพรรณบุรี 2.ชุมชนบ้านดอนไก่ดี จ.สมุทรสาคร 3.ชุมชนบ้านทุ่งกระโปรง จ.นครนายก และ 4.ชุมชนบ้านศาลาดิน จ.นครปฐม โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่วิจัยที่สำคัญ คือ 1.เลือกจำกัดขอบเขตอย่างจำเพาะ กล่าวคือ ทั้ง 4 ชุมชน เป็นชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีต้นแบบ ในปี พ.ศ. 2561 และตั้งอยู่ในภูมิภาคเดียวกัน คือ ภาคกลางของประเทศไทย 2.มีความโดดเด่นด้านผู้นำชุมชนท่องเที่ยวฯ ในการแก้ไขปัญหาดั้งเดิมของชุมชน กล่าวคือ ผู้นำชุมชนบ้านพุน้ำร้อนสามารถแก้ไขปัญหาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในเขตป่าสงวนได้จนกระทั่งที่ตั้งของชุมชนได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนแห่งแรกของ จ.สุพรรณบุรี จากกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในปี พ.ศ. 2548 ในขณะที่ผู้นำชุมชนบ้านศาลาดินสามารถแก้ไขปัญหาน้ำเสียในคลองมหาสวัสดิ์ได้จนกระทั่งชุมชนได้รับรางวัล 1 ใน 9 หมู่บ้านอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (Creative Industry Village: CIV) จากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ในปี พ.ศ. 2560 นอกจากนี้ผู้นำชุมชนบ้านทุ่งกระโปรงมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาและเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำการเกษตรกรรมจากการใช้สารเคมีไปเป็นเกษตรอินทรีย์ได้สำเร็จจนกระทั่งชุมชนได้รับรางวัลด้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ระดับภาค ในปี พ.ศ. 2556 จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และผู้นำชุมชนบ้านดอนไก่ดีเป็นผู้ริเริ่มแก้ไขปัญหาการว่างงานของสมาชิกชุมชนจำนวนมาก เนื่องจากการปิดกิจการโรงงานอุตสาหกรรมทำเครื่องเคลือบและเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่ของ จ.สมุทรสาคร ในปี พ.ศ. 2525 ผ่านทางการรวมกลุ่มสมาชิกชุมชนที่มีความสามารถในการเขียนลายเบญจรงค์มาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน จนกระทั่งชุมชนได้รับรางวัลชนะเลิศหมู่บ้านพัฒนาดีเด่นของมูลนิธิหม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร ในปี พ.ศ. 2544 และ 3.มีความหลากหลายและความเข้มข้นในประเด็นที่ศึกษาเชื่อมโยงกัน กล่าวคือ มุ่งเน้นการค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ และปัจจัยด้านผู้นำที่มีผลต่อความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีที่ศึกษา ผ่านการเปรียบเทียบกระบวนการเลียนแบบสถาบันและคุณลักษณะของผู้นำชุมชนที่มีความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบัน เพื่ออธิบายกระบวนการพัฒนาองค์การแบบสนทนา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ สมาชิกชุมชนและผู้ประกอบการซึ่งเป็นประธานหรือผู้นำชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถี (เฉพาะกลุ่มผู้ผลิต) จำนวน 4 ชุมชน เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาองค์การแบบสนทนาผ่านทางการมีส่วนร่วมของสมาชิกและผู้นำชุมชนในการผลักดันให้สู่ความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีของตนเอง มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือกลุ่มตัวอย่างจำนวน 10 คน โดยจำแนกเป็นการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงสำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นผู้นำชุมชน จำนวน 2 คน และการสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ในการคัดเลือกสมาชิกชุมชน จำนวน 8 คน ซึ่งได้รับคำแนะนำจากผู้นำหรือจากสมาชิกชุมชนท่องเที่ยวที่ศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ซึ่งประกอบด้วย 4 ส่วน คือ 1.ข้อมูลทั่วไปของโครงการวิจัย 2.ข้อมูลเกี่ยวกับผู้สัมภาษณ์และสภาพทั่วไปของการสัมภาษณ์ 3.ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ถูกสัมภาษณ์ และ 4.ข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นการวิจัยและข้อคำถามสัมภาษณ์ โดยจำแนกเป็น 3 ส่วนย่อย คือ ส่วนคำถามทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน จำนวน 7 คำถาม (สำหรับผู้นำและสมาชิกชุมชน) เช่น ความเป็นมาของชุมชนท่องเที่ยวฯ จุดแข็ง-จุดอ่อนของชุมชน เป็นต้น ส่วนคำถามเกี่ยวกับแรงผลักดันของสถาบันสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ จนกระทั่งเป็นต้นแบบในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย จำนวน 6 คำถาม (สำหรับผู้นำ

ชุมชน) เช่น แรงผลักดันสำคัญและแนวทางในการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ วิธีการจัดการความวิตกกังวลหรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนท่องเที่ยวฯ เป็นต้น และคำถามเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำกลุ่ม จำนวน 4 คำถาม (สำหรับสมาชิกชุมชน) เช่น การคัดเลือกผู้นำชุมชนท่องเที่ยวฯ คุณลักษณะของผู้นำชุมชนท่องเที่ยวฯ ที่มีความเชื่อมโยงกับความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบัน เป็นต้น รวมทั้งข้อมูลที่สืบค้นจากแหล่งทุติยภูมิหลายแหล่งที่มีการเผยแพร่ในประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อการตรวจสอบสามเส้า (triangulation) ทั้งทางด้านข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การดำเนินการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ช่วงที่ 1 เป็นการรวบรวมข้อมูลทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ เช่น เอกสารเผยแพร่และข้อมูลจากกรมการพัฒนาชุมชน ฯลฯ เพื่อทำความเข้าใจกับสภาพทั่วไปเบื้องต้นของชุมชนที่ศึกษา เช่น อัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของชุมชน ผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่ประสบความสำเร็จในอดีตที่เกิดจากกระบวนการรวมกลุ่มและแนวทางการปฏิบัติของชุมชน ฯลฯ ช่วงที่ 2 เป็นการรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำและสมาชิกชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 4 ชุมชน โดยใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อให้ความสะดวกแก่ทั้งผู้สัมภาษณ์และกลุ่มตัวอย่าง การสัมภาษณ์ดำเนินการที่ชุมชนหรือผ่านทางโทรศัพท์ และช่วงที่ 3 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการเชื่อมโยงข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิที่รวบรวมไว้ในช่วงที่ 1 และ 2 โดยผู้วิจัยจะทำการถอดเทปที่สัมภาษณ์และใส่รหัสแบบสรุป เพื่อตีความและอนุมานข้อค้นพบอย่างเชื่อมโยงกับแนวทางการพัฒนาองค์การแบบสนทนา ทฤษฎีสถาบันและแนวคิดผู้ประกอบการเชิงสถาบันซึ่งเป็นสาระสำคัญที่การศึกษาชิ้นนี้นำมาประยุกต์

การวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากสถานการณ์การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) การเก็บรวบรวมข้อมูลจึงดำเนินการสัมภาษณ์ทั้งในพื้นที่ชุมชนและทางโทรศัพท์ โดยขึ้นอยู่กับความสะดวกของกลุ่มตัวอย่างในการให้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยพิทักษ์สิทธิ์ของกลุ่มตัวอย่างโดยการแนะนำตัวและชี้แจงให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างจะถูกเก็บเป็นความลับและกลุ่มตัวอย่างสามารถถอนตัวจากการศึกษาได้ทุกเมื่อ การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาแก่นของเรื่อง (theme coding) ซึ่งได้จากการถอดเทปที่สัมภาษณ์ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่อนำไปสู่การค้นหาแบบแผนพฤติกรรม (pattern-matching) ของประเด็นและปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับแก่นของเรื่อง นั่นคือ กระบวนการพัฒนาชุมชนแบบสนทนาที่เกิดจากแรงผลักดันของสถาบัน และคุณลักษณะของความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบันที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาองค์การแบบสนทนาให้ประสบความสำเร็จจนกระทั่งได้รับการยอมรับให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีวิถีต้นแบบจากกรมการพัฒนาชุมชนของทั้ง 4 ชุมชน

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาสามารถอธิบายตามวัตถุประสงคของการวิจัย โดยแบงการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 อธิบายกระบวนการพัฒนาองค์การของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีวิถีต้นแบบในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย จากการสัมภาษณ์ผู้นำและสมาชิกชุมชน พบว่า กระบวนการพัฒนาองค์การแบบสนทนาของชุมชนท่องเที่ยวฯ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนสำคัญ คือ *ขั้นที่ 1 การตระหนักถึงความจำเป็นในการพัฒนา* ซึ่งเกิดจากอิทธิพลของ ‘สิ่งแวดล้อม’ เป็นสำคัญ กล่าวคือ การพัฒนาความเป็นชุมชนท่องเที่ยวฯ มีจุดเริ่มต้นจากปัจจัยสิ่งแวดล้อมแบบสถาบัน (institutionalized environment) ประกอบด้วย 1.นโยบายโครงการ

ชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถี และ 2.ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ไปสู่การดำเนินงานของผู้นำชุมชนที่เป็นเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองท้องที่ นั่นคือ กำนัน หรือผู้ใหญ่บ้าน ในฐานะผู้รับนโยบายจากส่วนกลางมาปฏิบัติในส่วนภูมิภาค ซึ่งสิ่งแวดล้อมแบบสถาบันทั้ง 2 ลักษณะนี้จัดว่าเป็นแรงกดดันเชิงการเมืองซึ่งชี้นำให้ชุมชนท่องเที่ยวฯ ทั้ง 4 แห่งต้องพัฒนาตนเองให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายและกรอบระยะเวลาที่กำหนดไว้ ขณะเดียวกัน การดำรงอยู่ของสิ่งแวดล้อมที่เป็นสถาบัน ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่สมาชิกในชุมชนเป็นผู้สร้างและผู้กำหนดความหมายต่าง ๆ ในการดำรงอยู่ร่วมกัน (socially constructed environment) ผ่านการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม และแนวปฏิบัติจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งจนกระทั่งหล่อหลอมให้เป็นตรรกะเชิงสถาบันของชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของสมาชิกชุมชนอย่างแน่นแฟ้น เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชน ฯลฯ และจากประสบการณ์ความสำเร็จในอดีตของสมาชิกชุมชนที่เคยร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตมาด้วยกัน จัดว่าเป็นแรงกดดันเชิงวัฒนธรรมที่มีต่อผู้นำชุมชน ให้นำมาใช้เพื่อลดความไม่แน่นอนและแรงกดดันที่เกิดจากสภาพแวดล้อมแบบสถาบัน จนกระทั่งกลายมาเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นและสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกชุมชนของตนเองอย่างแตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ *ขั้นที่ 2 การดำเนินการพัฒนา* พบว่า ผู้นำชุมชน ทั้ง 4 แห่ง เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนาองค์การแบบสนทนาและดำเนินกลยุทธ์แบบยอมทำตาม เพื่อมาโต้ตอบสิ่งแวดล้อมดังกล่าวข้างต้นให้ได้รับการยอมรับและสนับสนุนการดำเนินงานดังกล่าวจากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 2 กลุ่ม คือ หน่วยงานราชการส่วนกลางในฐานะที่มีความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างการทำงาน และสมาชิกชุมชนในฐานะที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้นผู้นำชุมชนในฐานะ ‘ตัวแสดงหลัก’ ในกระบวนการพัฒนาองค์การจึงใช้ ‘เรื่องเล่าจากประสบการณ์’ ที่มาจากความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาดั้งเดิมที่คนในชุมชนเคยประสบร่วมกันมาในอดีต เช่น ปัญหาการว่างงานของชุมชนบ้านดอนไก่ดี ปัญหาน้ำเสียของชุมชนบ้านศาลาดิน ฯลฯ มาเป็นการสร้างมุมมองเชิงบวกให้แก่สมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นเสมือน ‘ตัวแสดงร่วม’ เพื่อนำไปสู่การมีกรอบการกระทำกิจกรรมร่วมกันภายใต้สิ่งแวดล้อมที่เป็นสถาบันหรือตรรกะเชิงสถาบันของแต่ละชุมชน เช่น ภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นของแต่ละชุมชนที่สืบทอดกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ที่สะท้อนถึง ‘การดำเนินเรื่อง’ เพราะเป็นสิ่งที่สมาชิกในชุมชนมองว่าเป็นจุดแข็งที่โดดเด่นของชุมชนตนเองและมีโอกาสต่อยอดการพัฒนาจากสินค้าโอทอปเดิมที่ชุมชนมีมาอยู่ก่อนแล้ว และ*ขั้นที่ 3 การประเมินผลการพัฒนาองค์การ* การดำเนินกลยุทธ์แบบยอมทำตามของผู้นำชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิผลในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ ที่มุ่งเน้นการสร้างการยอมรับของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักที่สำคัญของชุมชนท่องเที่ยวฯ ทั้ง 2 กลุ่ม เพื่อให้ได้รับความชอบธรรมจากธรรมเนียมปฏิบัติ โดยกลุ่มแรกได้รับการตอบสนองจากการผลักดันของผู้นำชุมชนท่องเที่ยวฯ ในแง่การบรรลุเป้าหมายของโครงการชุมชนท่องเที่ยวฯ ที่กำหนดไว้ตามเกณฑ์การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ ของหน่วยงานภาครัฐ ในขณะที่กลุ่มที่สองได้รับการตอบสนองจากการดำเนินงานพัฒนาของผู้นำชุมชนอย่างเชื่อมโยงกับตรรกะเชิงสถาบันของชุมชน

ส่วนที่ 2 ค้นหาคุณลักษณะของผู้ประกอบการเชิงสถาบันที่มีผลต่อความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย จากการสัมภาษณ์สมาชิกชุมชน พบว่า คุณลักษณะที่สำคัญของผู้ประกอบการเชิงสถาบันที่มีผลต่อความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวฯ มี 3 ประการ คือ 1.การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ ซึ่งนับเป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของผู้นำทุกชุมชนที่นำมาศึกษา 2.การสร้างนวัตกรรมเพื่อชุมชน ผลการวิจัย

พบว่า ความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ เกิดจากการมีนวัตกรรมชุมชน ซึ่งผู้นำชุมชนมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้และสนับสนุนให้สมาชิกพัฒนาแนวทางการดำเนินงานที่แตกต่างไปจากเดิม เพื่อสร้างความโดดเด่นและเสน่ห์ของชุมชนตนเอง ซึ่งเกิดจากความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวผู้นำชุมชน 2 ลักษณะ คือ ประสบการณ์ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน และทักษะในการกระตุ้นความคิดและค้นหาแบบปฏิบัติใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม และ 3.การพัฒนาความร่วมมือกับเครือข่ายภายนอก โดยผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนที่มีความสามารถในการดึงความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอกซึ่งมีความรู้และความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ชุมชนท่องเที่ยวฯ ต้องการพัฒนา เช่น สถาบันการศึกษา ช่องทางการตลาดฯลฯ มาใช้จะส่งเสริมให้เกิดตรรกะเชิงสถาบันแบบพหุและได้รับความเชื่อมั่นและความไว้วางใจจากสมาชิกชุมชนได้มากยิ่งขึ้น

ส่วนที่ 3 เสนอแนะแนวทางในการพัฒนาศักยภาพชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยและภูมิภาคอื่น ๆ ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ ผ่านทางกระบวนการเลียนแบบสถาบันที่ผู้นำชุมชนใช้กลยุทธ์แบบยอมทำตาม และคุณลักษณะของความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบัน ดัง Figure 1

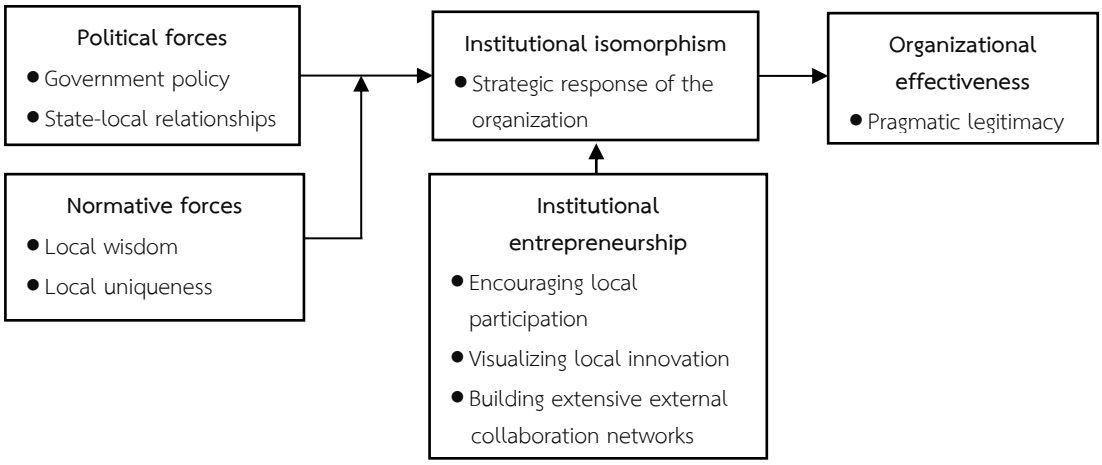

Figure 1. Process of dialogic organization development of the awarded OTOP Tourism Village

จาก Figure 1 แสดงให้เห็นว่า แรงกดดันเชิงวัฒนธรรม (normative force) เกิดมาจากตรรกะเชิงสถาบันของชุมชนที่สะท้อนถึงรูปแบบการปฏิบัติ ค่านิยม ความเชื่อและกฎเกณฑ์ที่สมาชิกชุมชนให้ความหมายและยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น เอกลักษณ์ของชุมชน เป็นต้น ทำหน้าที่เป็นตัวแปรสอดแทรกที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเลียนแบบสถาบัน (institutional isomorphism) และการแสดงออกถึงกลยุทธ์โต้ตอบของผู้นำชุมชนท่องเที่ยวฯ โดยหากไม่มีแรงกดดันนี้ การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ จะดำเนินไปตามแรงกดดันเชิงการเมือง (political force) เท่านั้น ซึ่งจะส่งผลให้การพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ ดำเนินไปอย่างไม่ยั่งยืน เพราะขาดการดึงเอาอัตลักษณ์ของชุมชนมาต่อยอดการพัฒนาและอาจนำไปสู่การขาดการมีส่วนร่วมของสมาชิกและการได้รับการยอมรับจากสมาชิกชุมชน ในขณะที่คุณลักษณะของผู้ประกอบการเชิงสถาบัน ทั้ง 3 ประการข้างต้น

สะท้อนถึงความสามารถของผู้นำชุมชนในการพัฒนาความร่วมมือและการสร้างความชอบธรรมจากธรรมเนียมปฏิบัติ (pragmatic legitimacy) จากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักทั้ง 2 กลุ่มข้างต้น ซึ่งแสดงถึงประสิทธิผลขององค์การภายใต้ตัวแบบการตอบสนองผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาศักยภาพชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีในพื้นที่ภาคกลางและภูมิภาคอื่น ๆ จากข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัยนี้ ได้แก่ 1.การค้นหาและนำเอาอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนมาเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนา 2.การพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชน และ 3.การส่งเสริมความร่วมมือเชิงหุ้นส่วนกับเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชนท่องเที่ยวฯ

วิจารณ์

การศึกษาความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยบนพื้นฐานของแนวคิดการพัฒนาองค์การแบบสนทนา และการบูรณาการทฤษฎีสถาบันและแนวคิดความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบันเข้าไว้ด้วยกัน เป็นคุณค่าของงานวิจัยนี้ที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้นำในการพัฒนาความสำเร็จของชุมชนตนเองอย่างสอดคล้องกับแรงกดดันของสิ่งแวดล้อมที่มีความแน่นแฟ้นกับองค์การประกอบด้วย สิ่งแวดล้อมแบบสถาบันซึ่งเกิดจากแรงผลักดันเชิงการเมือง และสิ่งแวดล้อมที่เป็นสถาบันซึ่งเกิดจากแรงผลักดันเชิงวัฒนธรรมของสมาชิกชุมชน ผ่านทางการดำเนินกลยุทธ์แบบยอมทำตามซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนถึงการมีแรงกดดันที่รุนแรงจากสภาพแวดล้อมแบบสถาบันที่ชุมชนประสบอยู่ แต่ในขณะเดียวกันผู้นำชุมชนได้นำตรรกะเชิงสถาบันของชุมชนมาเป็นเสมือนกันชนที่ลดความไม่แน่นอน ซึ่งมาจากแรงกดดันภายนอกเหล่านั้น โดยให้สมาชิกในชุมชนสามารถพัฒนาตนเองจากศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ แต่ยังคงไว้ซึ่งการเชื่อมโยงกับเงื่อนไขการพัฒนาที่ภาครัฐกำหนดเพื่อให้ได้รับความเห็นชอบจากธรรมเนียมปฏิบัติ ดังนั้น การโต้ตอบเชิงกลยุทธ์ดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่าองค์การมีพฤติกรรมที่มีทางเลือก ซึ่งโต้แย้งฐานคติของทฤษฎีสถาบันดั้งเดิมที่มองว่าองค์การมีพฤติกรรมแบบไม่มีทางเลือก (non-choice behavior) เพราะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบ ความเชื่อ ค่านิยม หรือธรรมเนียมปฏิบัติของสิ่งแวดล้อมแบบสถาบันเพียงอย่างเดียว (Covaleski and Dirsmith, 1988; Oliver, 1991) เพื่อการได้รับความชอบธรรม ซึ่ง Zucker (1987) มองว่าเป็นสิ่งจูงใจ (motive) สำคัญต่อการอยู่รอดขององค์การตามแนวคิดของทฤษฎีสถาบัน ดังนั้น การวิจัยชิ้นนี้จึงช่วยเติมเต็มช่องว่างของทฤษฎีสถาบันที่มองข้ามความสามารถของผู้นำองค์การในการแสดงออกถึงพฤติกรรมที่มีทางเลือกผ่านทางการผสานความต้องการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อสร้างความชอบธรรมและความอยู่รอดขององค์การ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนักทฤษฎีสถาบันสมัยใหม่และนักวิชาการหลายคนที่มีความพยายามในการปรับปรุงข้อจำกัดดังกล่าวของทฤษฎีสถาบันดั้งเดิมผ่านทางการนำเอาบทบาทและความสามารถของบุคคลในการตอบโต้เชิงกลยุทธ์เข้ามารวมอยู่ในการประยุกต์ทฤษฎี เช่น Dorado (2005) ที่มองว่าการดึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ มาร่วมในการดำเนินงาน สามารถทำให้องค์การได้รับการสนับสนุนจากพวกเขาและสร้างความชอบธรรมจากธรรมเนียมปฏิบัติในการจัดทำระบบจัดซื้อจัดจ้างแบบอิเล็กทรอนิกส์ได้ ในขณะที่งานของ Wijen and Ansari (2007) สะท้อนว่ากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาองค์การภายใต้ความต้องการที่หลากหลาย เพราะเป็นผู้สร้างตรรกะเชิงสถาบันเพื่อนำไปสู่ความร่วมมือระหว่างองค์การ (interorganizational collaboration) และการกระทำแบบร่วมมือกัน (collective action) ของสมาชิกองค์การ ดังนั้น ผลที่ได้จากงานวิจัยชิ้นนี้จึงสอดคล้องกับการศึกษาที่ประยุกต์ทฤษฎีสถาบันสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญกับพฤติกรรมที่มีทางเลือก

หรือการแสดงออกเชิง กลยุทธ์ขององค์การมากยิ่งขึ้น เช่น Oliver (1991) ที่อธิบายถึงเงื่อนไขของปัจจัยเชิงสถาบัน 5 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการโต้ตอบเชิงกลยุทธ์ขององค์การ ประกอบด้วยสาเหตุของการโต้ตอบ (cause) การมีอยู่ของตัวแสดงที่เกี่ยวข้อง (constituents) บรรทัดฐานในการดำรงอยู่ขององค์การ (content) ระดับการถูกควบคุมขององค์การ (control) และบริบทขององค์การ (context) ว่าในแต่ละปัจจัยมีระดับความท้าทายต่อองค์การมาก-น้อยเพียงใด ในทำนองเดียวกัน งานของ Goodstein (1994) อธิบายว่า การโต้ตอบเชิงกลยุทธ์ขององค์การสามารถพิจารณาได้จาก 2 มิติ คือ ระดับแรงกดดันเชิงสถาบันและผลกระทบที่รับรู้ของการตอบสนองต่องานหรือประเด็นที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายถึงการโต้ตอบของผู้บริหารองค์การต่อการจัดสรรสวัสดิการด้านงานและครอบครัวให้แก่สมาชิกในองค์การของตนเอง ในขณะที่ Berente *et al.* (2019) ได้อธิบายถึงรูปแบบการตอบสนองของผู้นำองค์การต่อการประยุกต์ใช้ระบบเทคโนโลยีในองค์การ โดยพิจารณาจาก 2 มิติสำคัญ คือ แรงผลักดันและความยึดมั่นในตรรกะเชิงสถาบันขององค์การ เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงกระบวนการทำงานขององค์การอย่างเหมาะสมต่อไป

นอกจากนี้ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าตรรกะเชิงสถาบันของชุมชนมีอิทธิพลต่อการดำเนินกลยุทธ์แบบยอมทำตามของผู้นำชุมชน เพราะเป็นเสมือนทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนและผู้นำมีความจำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรเหล่านี้จากสมาชิกชุมชนในการสร้างความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยจำนวนมากที่อธิบายถึงความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนจากการส่งเสริมศักยภาพของผู้นำอย่างเชื่อมโยงกับทุนทางสังคม เช่น Hemaphan and Mahakanjana (2017) พบว่า ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรองในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในกลุ่มการท่องเที่ยวชายทะเลของประเทศไทย ในขณะที่งานวิจัยของ Kongkhum (2018) ให้ความสำคัญกับการพิจารณาถึงระดับทุนทางสังคมกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน โดยพบว่า ระดับทุนทางสังคมของชุมชนบ้านบ่อน้ำซับ อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช มีอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนมนุษย์ซึ่งมีผู้นำชุมชนที่เสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ส่งผลให้การบริหารจัดการชุมชนเกิดความยั่งยืนผ่านทางการสร้างและพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วม จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การค้นหาทุนในชุมชน ฯลฯ อย่างไรก็ตาม Battilana *et al.* (2009) ได้ให้ข้อเสนอเพิ่มเติมว่า ผู้ประกอบการเชิงสถาบันจะต้องมีคุณลักษณะพื้นฐาน 2 ประการ คือ การริเริ่มการเปลี่ยนแปลงอย่างแตกต่าง และการมีส่วนร่วมในการนำการเปลี่ยนแปลงไปปฏิบัติอย่างกระตือรือร้น ในทำนองเดียวกันกับ Bushe and Marshak (2016) ที่อธิบายว่าผู้ประกอบการเชิงสถาบันจะมีลักษณะที่แตกต่างจากภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ เพราะเป็นผู้นำที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาองค์การภายใต้สภาวการณ์ปัจจุบันและเปิดโอกาสให้สมาชิกในองค์การมีอิสระในการดำเนินงานด้วยตนเองและลดระดับการควบคุมวิธีการปฏิบัติงานต่าง ๆ ในขณะที่ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์จะมุ่งเน้นการชี้ทิศทางการนำพาองค์การผ่านทางการกำหนดเป้าหมายและวิธีการพัฒนาองค์การในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งมุ่งเน้นไปยังผลลัพธ์ที่คาดการณ์ไว้ในอนาคตมากกว่าการพิจารณาถึงความท้าทายที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยผลการวิจัยสะท้อนว่าคุณลักษณะของผู้ประกอบการเชิงสถาบันสะท้อนอย่างเด่นชัดในกระบวนการพัฒนาองค์การแบบสนทนา เพราะผู้นำชุมชนเป็นตัวแสดงหลักในการสร้างความคิดและค่านิยมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงด้วยการเล่าเรื่องจากประสบการณ์ ความรู้ ความเชี่ยวชาญที่ผู้นำชุมชนมีอยู่ในตัวเองให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักทั้ง 2 กลุ่มข้างต้น ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีทรัพยากรที่จำเป็นต่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ กล่าวคือ สมาชิกชุมชนมีตรรกะเชิง

สถาบันหรือทุนทางสังคม ในขณะที่หน่วยงานราชการส่วนกลางมีความสัมพันธ์ทางโครงสร้างการบริหารราชการและมีความเกี่ยวข้องเชิงนโยบายเป็นทรัพยากรที่สำคัญ โดยมีประเด็นด้านการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ เป็นตัวดำเนินเรื่อง เพื่อได้รับการสนับสนุนและการยอมรับในแนวทางการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Garud *et al.* (2007) ที่เสนอแนะว่าการบูรณาการแนวคิดผู้ประกอบการเชิงสถาบันและทฤษฎีสถาบันทำให้การศึกษาการพัฒนาองค์การแบบสนทนามีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

การศึกษาการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ ด้วยแนวทางการพัฒนาองค์การแบบสนทนาภายใต้กระบวนทัศน์ต่อต้านปฏิฐานนิยมของงานวิจัยนี้สะท้อนถึงความสามารถในการพัฒนาชุมชนของผู้นำด้วยการค้นหาสิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนผ่านการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคมของสมาชิกชุมชน กระบวนการทางสังคม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ ฯลฯ ของคนในสังคมนั้น ๆ ที่มีร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาองค์การมากกว่าการค้นหาความจริงแบบวัตถุวิสัยหรือการใช้หลักความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลซึ่งเป็นฐานคติที่สำคัญของแนวคิดการพัฒนาองค์การแบบวินิจฉัย (diagnosis organization development) ซึ่งอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม (positivism) ถึงแม้ว่าแนวทางการพัฒนาองค์การทั้ง 2 แนวทางจะให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงองค์การแบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อรักษาความมีเสถียรภาพขององค์การ แต่การพัฒนาองค์การแบบสนทนาสนับสนุนการมีส่วนร่วมผ่านทางการพูดคุยและสร้างมุมมองเชิงบวกร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และนวัตกรรมองค์การ โดยมีผู้นำเป็นผู้สร้างความหมายของการดำรงอยู่ขององค์การภายใต้สถานการณ์ของสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตและมีความซับซ้อน เพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดและสิ่งที่คนในองค์การคิดร่วมกัน อันเป็นผลลัพธ์ให้แนวทางการพัฒนาองค์การแบบวินิจฉัยที่มุ่งเน้นการวางแผนล่วงหน้าเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก (Bushe and Marshak, 2009, 2016; Worley and Feyerherm, 2003) ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยที่พบว่า การพัฒนาความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวฯ เกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงที่ไม่คาดคิดมาก่อน (emergent change) ที่เป็นผลมาจากแรงกดดันเชิงการเมือง ดังนั้น ผู้นำชุมชนจึงใช้เทคนิคการเล่าเรื่อง (storyline method) ในการดำเนินการพัฒนาองค์การเพื่อสร้างความหมายและความเป็นจริงอย่างเชื่อมโยงกับตรรกะเชิงสถาบันของชุมชน เพื่อนำไปสู่การยอมรับแนวทางปฏิบัติใหม่ ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาความสามารถของผู้นำชุมชนควบคู่กับการส่งเสริมตรรกะเชิงสถาบันหรือทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการผลักดันความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ เพราะไม่ว่าการพัฒนาองค์การจะดำเนินการตามแนวทางใดก็ตาม เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาองค์การให้ประสบความสำเร็จ คือ ผู้นำ ซึ่งเปรียบเสมือนตัวแทนการเปลี่ยนแปลงหรือนักพัฒนาองค์การ โดยผลการวิจัยได้แสดงให้เห็นว่าผู้นำชุมชนที่มีคุณลักษณะของความเป็นผู้ประกอบการเชิงสถาบันจะเป็นผู้ที่สามารถเติมเต็มช่องว่างและต่อยอดการดำเนินกิจกรรมของชุมชนทั้งรูปแบบใหม่และเก่าเข้าด้วยกันเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างแตกต่าง รวมทั้งมีทักษะในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยจำนวนมากที่แสดงให้เห็นว่าการมีเครือข่ายความร่วมมือ เช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ ฯลฯ สามารถส่งเสริมศักยภาพการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี (Kanokhong, 2018; Songsom, 2020; Yamkeep, 2021) ดังนั้น ในการพัฒนาความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวฯ อย่างยั่งยืน ภาครัฐควรพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนใน 3 ระยะ ประกอบด้วย 1.แผนระยะสั้น คือ การเปิดโอกาสให้ผู้นำชุมชนท่องเที่ยวฯ แต่ละชุมชนค้นหาและระบุทุนทางสังคมร่วมกันกับสมาชิกชุมชน เพื่อนำมาใช้เป็นต้นทุนในการพัฒนาภายใต้

บริบทของชุมชนตนเอง 2.แผนระยะปานกลาง คือ การพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชนท่องเที่ยวฯ เพื่อสร้างกระบวนการจัดการทุนทางสังคมของชุมชนตนเองอย่างเป็นระบบและเชื่อมโยงกับเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกชุมชนท่องเที่ยวฯ และ 3.แผนระยะยาว คือ การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ เพื่อขยายผลการพัฒนาชุมชนผ่านทางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้กับเครือข่ายความร่วมมือที่เกี่ยวข้อง

สรุป

ผลจากการศึกษานี้พบว่า ความสำเร็จของชุมชนท่องเที่ยวไม่ได้เกิดขึ้นจากการสนับสนุนทรัพยากรจากหน่วยงานภาครัฐแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นทรัพยากรของคนในชุมชนที่สะท้อนผ่านตรรกะเชิงสถาบันของชุมชน ซึ่งแสดงออกถึงการรวมตัวของสมาชิกชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันทางสังคมในการร่วมคิดและร่วมทำบนพื้นฐานของเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชน เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย นั่นคือ การเป็นชุมชนท่องเที่ยวโอทอปนวัตวิถีต้นแบบ โดยมีผู้นำชุมชนท่องเที่ยวฯ เป็นผู้ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญผ่านกระบวนการพัฒนาองค์การแบบสนทนาที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนและความจำเป็นของการโต้ตอบเชิงกลยุทธ์ของผู้นำที่มีคุณลักษณะของความเป็นผู้ประกอบการสถาบัน ซึ่งประกอบด้วย การเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา การพัฒนานวัตกรรมของชุมชนและการส่งเสริมความร่วมมือกับเครือข่ายภายนอกเพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้และการสร้างนวัตกรรมร่วมกันกับสมาชิกชุมชนด้วยเทคนิคการเล่าเรื่อง จนกระทั่งนำไปสู่การยอมรับของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก ดังนั้น ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้นำชุมชนอย่างควบคู่กัน เพื่อความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวฯ อย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่สนับสนุนทุนวิจัยและให้คำแนะนำในการดำเนินการวิจัยจนกระทั่งสำเร็จด้วยดี รวมทั้ง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากกรณีศึกษาทั้ง 4 ชุมชนดังกล่าวข้างต้น

เอกสารอ้างอิง

Battilana, J., B. Leca and E. Boxenbaum. 2009. How actors change institutions: Towards a theory of institutional entrepreneurship. The Academy of Management Annals 3(1): 65-107.

Berente, N., K. Lyytinen, Y. Yoo and C. Maurer. 2019. Institutional logics and pluralistic responses to enterprise system implementation: A qualitative meta-analysis. MIS Quarterly 43(3): 873-902.

Bushe, G. R. and R. J. Marshak. 2009. Revisioning organization development: Diagnostic and dialogic premises and patterns of practice. Journal of Applied Behavioral Science 45(3): 348-368.

Bushe, G. R. and R. J. Marshak. 2016. The dialogic mindset: Leading emergent change in a complex world. Organization Development Journal 34(1): 37–65.

Claymone, Y. and W. Jaiborisudhi. 2019. An Analysis of One Tambon One Product (OTOP) Project: Problems,obstacles, achievements. International Journal of East Asian Studies 23(2): 172-192. (in Thai)

Community Organizations Development Institute. 2017. Preparation for moving forward community-based tourism in the central and west regions in collaboration with tourism association and Ban Pracharat housing project. (Online). Available: https://ref.codi.or.th (October 4, 2021). (in Thai)

Covaleski, M. A. and M. W. Dirsmith. 1988. An institutional perspective on the rise, social transformation, and fall of a university budget category. Administrative Science Quarterly 33(4): 562-587.

Department of Community Development. 2018. Handbook of OTOP tourism village management. (Online). Available: http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER3/DRAWER051/GENERAL/DATA0000/00000042.PDF (March 12, 2021). (in Thai)

Dorado, S. 2005. Institutional entrepreneurship, partaking, and convening. Organization Studies 26(3): 385-414.

Garud, R., C. Hardy and S. Maguire. 2007. Institutional entrepreneurship as embedded agency: An introduction to the special issue. Organization Studies 28(7): 957-969.

Goodstein, J. D. 1994. Institutional pressures and strategic responsiveness: Employer involvement in work-family issues. The Academy of Management Journal 37(2): 350-382.

Hemaphan, P. and C. Mahakanjana. 2017. Determinants of stakeholder participation towards sustainable tourism development: An empirical study of active beach destinations in Thailand. Sripatum Review of Humanities and Social Sciences 17(1): 103-114.

Kanokhong, Kangsadan. 2018. A guideline for development and management of organic vegetable community Enterprise network in Chiang Mai province. Journal of Community Development and Life Quality 6(2): 261-270. (in Thai)

Kongkhum, S. 2018. Social capital on sustainable community management: A case study of Bannbonamsub community, Moo 1, khuntalae sub-district, Lansaka district, Nakhon Si Thammarat province. Veridian E-Journal, Silpakorn University 11(2): 1727-1743. (in Thai)

Ministry of Tourism and Sports. 2020. Tourism statistics of Thailand during 2015 – 2019. (Online). Available: https://www.mots.go.th/more_news_new.php?cid=618. (May 6, 2021). (in Thai)

Oliver, C. 1991. Strategic responses to institutional processes. The Academy of Management Review 16 (1): 145-179.

Phonginwong, R., K. Huadsir, C. Thipaksorn, K. Eaimviriyawat and R. Sawangtap. 2019. Factors affecting the success of the Inno–Life tourism-based communities: A case study of Bannmai village, Sawai Chik sub-district, Mueang District, Buriram province. Academic Journal of Buriram Rajabhat University 11(1): 117-131. (in Thai)

Sanprasit, W. 2017. The success factors of OTOP. Journal of Information 16(2): 147-158. (in Thai)

Songsom, Anuwat. 2020. Creation of social network and applying sufficiency economy philosophy toward balanced scorecard of small and medium enterprises in Songkhla province. Journal of Community Development and Life Quality 8(1): 206–213. (in Thai)

Thai PBS. 2019. Unlocked hidden story: The end of tourism village. (Online). Available: https://news.thaipbs.or.th/content 283872 (October 2, 2021). (in Thai)

Thornton, P. H., W. Ocasio and M. Lounsbury. 2012. The Institutional Logics Perspective: A New Approach to Culture, Structure and Process. UK: Oxford University Press.

Vareesomboon, L. and N. Sungrugsa. 2018. Good practices in management of the Benjarong of Donkaidee community entrepreneurs, Tambon Donkaidee, Amphoe Krathumbaen, Samutsakhon Province. Veridian E-Journal, Silpakorn University 11(2): 3465-3481. (in Thai)

Waentip, C. and K. Pilun. 2016. Factors effecting the success and failure of OTOP fabric and clothing of Suwannaphum district, Roi-et province. Journal of Politics and Governance 6(1): 66-81. (in Thai)

Wijen, F. and S. Ansari. 2007. Overcoming inaction through collective institutional entrepreneurship: Insights from regime theory. Organization Studies 28(7): 1079–1100.

Worley, C. G. and A. E. Feyerherm. 2003. Reflections on the future of organization development. The Journal of Applied Behavioral Science 39(1): 97-115.

Yamkeep, Ratchapon. 2021. Art and culture capital for spatial development of Plai Bang, Nonthaburi ecotourism and cultural community enterprise 9(2): 300-308. (in Thai)

Zucker, L. G. 1987. Institutional theories of organization. Annual Review of Sociology 13: 443-464.

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์

Development Approach for Community-based Tourism in Travel TV Shows Content in Support of Community-based Tourism

*สุภารักษ์ จูตระกูล**

*Suparak Chutrakul**

คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ จ.กรุงเทพมหานคร 10220

Faculty of Communication Arts, North Bangkok University, Bangkok, 10220, Thailand

*Corresponding author: E-mail: Suparuk.ju@northbkk.ac.th

(Received: May 11, 2021; Accepted: October 5, 2021)

Abstract: This study was a qualitative research whose main objectives include 1) analysis of TV shows supporting community-based tourism and 2) examination of the development of community-based tourism from the content of TV shows. The sample size of TV shows was selected by purposive sampling method. These programs are Caravan Samranjai, Chumchon Tong Tiew, and Chumchon Sueb Thai (total 29 series). The analysis was conducted using textual analysis examining content in three TV shows supporting community-based tourism. The research findings are presented as follows: 1) On the analysis of content supporting community-based tourism in the three TV shows, they all present the development of tourism in the community. The TV shows become the medium in making the cultural capital and local wisdom, which reflects the community identity to the public, and 2) on the examination of community-based tourism development in TV shows supporting travel, it is found that the three programs have a common stand in using experts to provide advice for the community to manage the tourism resources. This suggests that travel TV shows content in support of community-based tourism was the key factors to promote community-based tourism and people in the community would gain benefits from sustainable tourism as a tool for the sustainable development in the community.

Keywords: Community-based tourism (CBT), community-based tourism development, sustainable development, TV Shows

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์เนื้อหารายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ 2) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากเนื้อหาการนำเสนอในรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางโทรทัศน์ ใช้วิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบจำเพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยเลือกเฉพาะรายการที่มีเนื้อหาและรูปแบบรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ 3 รายการ ได้แก่ รายการคาราวานสำราญใจ รายการชุมชนต้องเที่ยว และรายการชุมชนสืบไทย รวมเก็บข้อมูลทั้งสิ้น 29 ตอน ใช้วิธีวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) มุ่งเน้นศึกษาเนื้อหาสารในรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ ผลการวิจัย พบว่า 1) การวิเคราะห์เนื้อหารายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ ทั้ง 3 รายการ

มีการนำเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเป็นสื่อกลางในการนำทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนออกสู่สังคมภายนอก ทั้งด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิต ผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากเนื้อหารายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ พบว่า ทั้ง 3 รายการ มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาให้แนวทางการพัฒนาคนในชุมชนให้สามารถบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของตนเองได้ จากผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การนำเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ช่วยประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเป็นที่รู้จักและช่วยให้คนในชุมชนนำคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญไปพัฒนาชุมชนของตนเองให้ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
คำสำคัญ: การท่องเที่ยวโดยชุมชน การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน การพัฒนาอย่างยั่งยืน รายการโทรทัศน์

คำนำ

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community-based tourism: CBT) เป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่บริหารจัดการโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์และมีมาตรฐานก่อให้เกิดการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่นและคุณภาพชีวิตที่ดี การท่องเที่ยวโดยชุมชนถือเป็นกลไกสำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรของตัวเอง และนำเอาหลักการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มาใช้พัฒนาสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าให้เป็นผลิตภัณฑ์หรือประสบการณ์ การท่องเที่ยวที่มีคุณค่าให้กับนักท่องเที่ยว (Designated Areas for Sustainable Tourism Administration [DASTA], 2015) ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ความสำคัญกับบทบาทคนในท้องถิ่น สิ่งสำคัญที่จะทำให้ดำเนินการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้นั้น จะต้องเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวในขณะเดียวกันก็ต้องรณรงค์กับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป เพื่อกระตุ้นให้คนในสังคมเห็นความสำคัญและนักท่องเที่ยวสนใจแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน (Thailand CBT Network Coordination Center, 2012)

จะเห็นได้ว่า รายการโทรทัศน์ประเภทส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนมีบทบาทสำคัญที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวในชุมชนโดยการนำเสนอเรื่องราวการท่องเที่ยวและวิถีชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งผลิตภัณฑ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนที่หลากหลายทั่วไทยที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนออกสู่สังคมภายนอก จึงถือว่าเป็นการช่วยสนับสนุนการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนอีกทางหนึ่ง ดังที่ Sukkun and Towanit (2015) ได้ให้แนวทางการพัฒนารูปแบบการประชาสัมพันธ์เพื่อเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว 3 ด้าน คือ ด้านการวางแผนการประชาสัมพันธ์ ด้านนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยว นโยบายการประชาสัมพันธ์ และจัดตั้งองค์กรความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน และ Sthapitanonda (2006) ได้กล่าวไว้ว่า การสื่อสารของชาวบ้านในการจัดการท่องเที่ยวนั้นสะท้อนให้เห็นถึงการสื่อสารภายใต้กระบวนทัศน์ทางเลือกด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ อย่างไรก็ตามการที่คนในชุมชนจะเกิดการพัฒนานั้น Tungseng (2021) ได้ชี้ให้เห็นว่าแนวทางการบริหารจัดการสามารถเชื่อมโยงมาตรฐานการท่องเที่ยว โดยชุมชนต้องเริ่มจากการพัฒนาศักยภาพให้กับสมาชิกในชุมชน ชุมชนต้องสร้างระเบียบและการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพเพราะส่งผลต่อความยั่งยืน

งานวิจัยนี้จึงสนใจศึกษารายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ว่าได้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างไร และมีการนำเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกในชุมชนเพื่อนำไปพัฒนาชุมชนของตนเองให้

ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวได้อย่างไร ดังนั้น งานวิจัยจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เนื้อหารายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ เพื่อให้ผู้ผลิตรายการนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเนื้อหาของรายการโทรทัศน์ประเภทส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน อีกทั้งยังได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากเนื้อหาการนำเสนอในรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์จากชุมชนที่เป็นต้นแบบในการพัฒนาศักยภาพด้านต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อให้หน่วยงานราชการระดับท้องถิ่นหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถนำแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนไปกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนให้ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างงาน สร้างอาชีพ เพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) มุ่งเน้นศึกษาเนื้อหาสารจากรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ที่นำเสนอแง่มุมเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data collection) โดยวิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) จากรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ที่ออกอากาศระหว่างเดือนมกราคม 2562 ถึงเดือนธันวาคม 2563 ซึ่งคัดเลือกเฉพาะตอนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนและตอนที่มีผู้เชี่ยวชาญมาให้แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 3 รายการ รวมเก็บข้อมูลทั้งสิ้น 29 ตอน ได้แก่

1. รายการคาราวานสำราญใจ ช่อง HD 33 ออกอากาศวันเสาร์ เวลา 07.15 – 07.45 น. จำนวน 10 ตอน

2. รายการชุมชนต้องเที่ยว ช่องอมรินทร์ทีวี 34 ออกอากาศวันอาทิตย์ เวลา 09:00–09:30 น. จำนวน 10 ตอน

3. รายการชุมชนสืบไทย ช่อง อัมรินทร์ทีวี 34 ออกอากาศวันเสาร์ เวลา 16:00 -16:30 น. จำนวน 9 ตอน (ผลิตจำนวน 9 ตอน)

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อหาจุดร่วมและจุดต่าง (common and different) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์แบบเปรียบเทียบ (comparison) และนำมาสรุปผลการวิจัยตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยวิเคราะห์ตามเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้

1. เกณฑ์การวิเคราะห์องค์ประกอบของเนื้อหารายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ 6 ด้าน คือ พิธีกร ผู้สนับสนุนรายการ ผู้ร่วมรายการ เนื้อหารายการ รูปแบบรายการ ผู้เชี่ยวชาญที่มาให้แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2. เกณฑ์การรวบรวมแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน ด้านการออกแบบ ด้านการพัฒนาคนในชุมชนการ

ตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation technique) ด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) โดยเก็บข้อมูลจากรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ จำนวน 3 รายการ และนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบตามเกณฑ์ในการวิเคราะห์

ผลการศึกษา

1. การวิเคราะห์เนื้อหารายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ พบว่า ทั้ง 3 รายการ ได้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีจุดร่วมด้านเนื้อหารายการที่เหมือนกัน คือ การนำเสนอเพื่อประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนี้

1) รายการคาราวานสำราญใจเป็นรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจในชุมชนที่มีเนื้อหารายการพาไปสัมผัสประสบการณ์ใหม่แห่งการท่องเที่ยว โดยผ่านเรื่องราวที่น่าสนใจของชุมชนไทยทั่วประเทศ ทั้งธรรมชาติอันสวยงาม วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์ วิถีชีวิตที่เรียบง่าย แต่มีเสน่ห์ และสินค้าหรือบริการที่ชาวบ้านในชุมชนตั้งใจสร้างสรรค์และพัฒนาขึ้น โดยมีธนาคารกรุงเทพเป็นผู้สนับสนุนรายการ 2) รายการชุมชนต้องเที่ยวนำเสนอเรื่องราวน่ารู้ในหลายแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชน ร่วมกับ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เพื่อเชิญชวนนักท่องเที่ยวไปเยี่ยมเยือนแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน แลกเปลี่ยน เรียนรู้ ประสบการณ์ใหม่ ๆ และร่วมให้การสนับสนุนการอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และสภาพแวดล้อมให้คงอยู่คู่ชุมชนอย่างยั่งยืน โดยที่ ธ.ก.ส. จะให้การสนับสนุนเงินทุนในการทำป้ายปรับภูมิทัศน์ ให้เงินสนับสนุนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน และ 3) รายการชุมชนสืบไทยนำเสนอเรื่องราวการพัฒนาชุมชนของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (สวธ.) กระทรวงวัฒนธรรม ในโครงการสร้างสรรค์เศรษฐกิจชุมชน โดยใช้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปี พ.ศ. 2563 เพื่อส่งเสริมสนับสนุนชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยการนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้เพิ่มมูลค่าทางสังคมและเศรษฐกิจผ่านกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์การบริการหรือการแสดงออกทางวัฒนธรรมเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เป็นที่รู้จักแก่ประชาชนทั่วไป โดยการนำเสนอเรื่องราวที่น่าประทับใจของการพัฒนาและยกระดับชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่ความยั่งยืน

2. การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากเนื้อหารายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ พบว่า ทั้ง 3 รายการ มีจุดร่วมที่เหมือนกันคือ มีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาให้แนวทางที่เป็นประโยชน์ และสร้างสรรค์ไอเดียใหม่ ๆ เพื่อให้คนในชุมชนนำคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญไปต่อยอด พัฒนาและนำไปใช้ได้จริง เพื่อนำไปสู่การสร้างงาน สร้างอาชีพ และเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ดังนี้

2.1) ด้านการประสัมพันธ์ เช่น การจัดทำแผ่นพับการท่องเที่ยวชุมชน ป้ายให้ข้อมูลสำหรับพื้นที่ ป้ายบอกเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชน แผนที่การให้ข้อมูลท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ข่าวสารและกิจกรรมของชุมชนผ่านสื่อต่าง ๆ และสื่อดิจิทัล

2.2) ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนมาสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น เพื่อสืบทอดองค์ความรู้ของชุมชนมาพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์ชุมชนมีคุณค่า มีมาตรฐาน มีเอกลักษณ์โดดเด่นตรงกับความต้องการของผู้บริโภคและสอดคล้องกับวิถีชีวิตใหม่ที่ทันสมัย สร้างความพึงพอใจให้กับผู้มาเยือน ทั้งยังเป็นของฝาก ของที่ระลึก ที่มีอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างเด่นชัด เช่น การต่อยอด การแปรรูปผลิตภัณฑ์ จากสินค้าเดิมให้ดีขึ้นเป็นผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ และการพัฒนารังสรรค์เมนูอาหารใหม่ ๆ จากวัตถุดิบของชุมชน

2.3) ด้านการออกแบบ เช่น การออกแบบโลโก้ ด้วยอัตลักษณ์ของชุมชน การออกแบบป้ายฉลากผลิตภัณฑ์ การปรับเปลี่ยนบรรจุภัณฑ์ให้เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของชุมชน การออกแบบเครื่องแต่งกายที่ทันสมัยจากผ้าพื้นเมืองของชุมชนเพื่อนำไปตัดเย็บ การออกแบบเส้นทางการท่องเที่ยวในชุมชนให้เหมาะสมกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

2.4) ด้านการพัฒนาคนในชุมชน เพื่อนำไปพัฒนาชุมชนของตนให้ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เช่น การให้คำแนะนำ การจัดอบรม การจัดกิจกรรมเวิร์กชอป เพื่อเพิ่มทักษะให้กับคนในชุมชนในด้านต่าง ๆ ให้สามารถต่อยอดนำไปพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์ และผลิตบรรจุภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นได้ด้วยตนเอง การให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ของชุมชนบน ป้ายฉลากการติดฉลาก การพิมพ์ซิลค์สกรีน การพิมลวดลายตรายางที่ออกแบบลายจากแม่พิมท้องถิ่นในชุมชน การพัฒนารังสรรค์เมนูอาหารใหม่ ๆ จากวัตถุดิบ ท้องถิ่นในชุมชน ตลอดจนคำแนะนำด้านหลักการตลาด การสื่อสารการตลาดในรูปแบบใหม่ ๆ ผ่านสื่อดิจิทัล การประชาสัมพันธ์ข่าวสาร กิจกรรม และผลิตภัณฑ์ของชุมชนผ่านสื่อต่าง ๆ (Figure 1)

Figure 1. The experts to provide advice for the community to manage the tourism resources.

3. ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการนำเสนอของรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ พบว่า ทั้ง 3 รายการ มีเนื้อหาที่นำเสนอให้เห็นอัตลักษณ์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนให้เป็นที่รู้จักมากขึ้นผ่านรายการโทรทัศน์ ซึ่งเป็นการช่วยประชาสัมพันธ์ชุมชน ทั้งยังช่วยจูงใจให้ผู้ชมรายการและนักท่องเที่ยวเข้ามาเรียนรู้ชุมชน ได้สัมผัสกับวิถีชีวิตที่แตกต่างและวัฒนธรรมดั้งเดิม ส่งผลให้สินค้าในชุมชนเป็นที่ต้องการของนักท่องเที่ยว ทำให้ยอดขายเพิ่มมากขึ้น จากการที่รายการไปถ่ายทำในชุมชนต่าง ๆ ทำให้เกิดการทำกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชน คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการนำเสนอของดีที่เป็นจุดเด่นของชุมชนให้คนภายนอกได้รับรู้ สมาชิกในชุมชนยังมีส่วนร่วมในการนำเสนอปัญหาและความต้องการให้กับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่แต่ละรายการเชิญมาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ทำให้สมาชิกในชุมชนมีการพัฒนาทักษะและเพิ่มเติมความรู้ใหม่เพื่อนำไปต่อยอดและพัฒนาผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดมูลค่าและประโยชน์สูงสุด ส่งผลให้หลายชุมชนได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานราชการเพื่อนำไปพัฒนาชุมชน เช่น บ้านหนองหล่ม อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา แจ้งเกิดในฐานะชุมชนต้องเที่ยว นักท่องเที่ยวอยากเข้ามาตามรอยคาราวานสำราญใจ ซึ่งถือว่าเกิด impact ทั้งในส่วนของนักท่องเที่ยวและหน่วยงานราชการได้รับงบประมาณจาก สำนักงาน

พัฒนาชุมชนอำเภอดอกคำใต้ 1.5 ล้านบาท เพื่อนำไปปรับปรุงพัฒนาชุมชน และใช้คลิปจากรายการคาราวานสำราญใจเข้าประกวดสุดยอด SMEs ของชุมชนรุ่นใหม่หัวใจท่องเที่ยว เข้ารอบ 1 ใน 10 แชมป์เปี้ยนระดับประเทศได้ไป Business matching กับ tour operator ที่ประเทศเนเธอร์แลนด์ นอกจากนี้ชุมชน บ้านหาดสะเหลาอ. เก้าเลี้ยว จ.นครสวรรค์ ยังได้นำคลิปจากรายการคาราวานสำราญใจเข้าประกวดสุดยอด SMEs ทำให้ได้รับรางวัลและงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานของราชการเพื่อนำไปพัฒนาชุมชน และประโยชน์ด้านอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการนำเสนอของรายการมีส่วนช่วยสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนและคุณภาพชีวิตคนท้องถิ่นให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สร้างรายได้จากการท่องเที่ยวให้กับชุมชน (Figure 2)

Figure 2. People in the community would gain benefits from sustainable tourism as a tool for the sustainable development in the community.

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์เนื้อหารายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ พบว่า รายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางด้านการสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นโดยมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ผลิตภัณฑ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนออกสู่สังคมภายนอกทำให้แหล่งท่องเที่ยวเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวมากขึ้นและเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ กระจายรายได้ลงสู่ชุมชน ซึ่งแต่ละรายการมีจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะทั้งด้านพิธีกร ผู้สนับสนุนรายการ ผู้ร่วมรายการ และผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่มาให้แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน งานวิจัยนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาการนำเสนอของรายการท่องเที่ยวทางโทรทัศน์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนของนักท่องเที่ยวในการเดินทางไปในชุมชนและทำกิจกรรมท่องเที่ยวร่วมกับคนในชุมชน ทำให้ผู้ชมเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน สร้างความประทับใจ และอยากมาเยือนชุมชนนั้น ๆ ทั้งยังเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวให้กับชุมชนอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Hinviman (2019)

ที่ได้วิเคราะห์ตระกูลรายการท่องเที่ยวทางโทรทัศน์ พบว่า รายการท่องเที่ยวสามารถสร้างสรรค์ให้แตกต่างกันโดยแต่ละรายการสามารถสร้างสรรค์ให้แปลกใหม่และแตกต่างกันไปตามสภาพของพื้นที่และทำเลที่ตั้ง คนในพื้นที่เป็นผู้ร่วมเล่าเรื่องในสถานที่ท่องเที่ยวไปจนถึงผู้ที่มีอัตลักษณ์และตัวตนที่ชัดเจนในฐานะของเจ้าของบ้านตัวจริง แต่เมื่อปรากฏในรายการท่องเที่ยวก็จะมีสถานภาพกลายเป็นเสมือน “แขกรับเชิญ” ของรายการโทรทัศน์ ส่วนพิธีกรมีการสร้างคุณลักษณะทางจิตใจและบุคลิกภาพให้ดูเป็นคนสนุกสนาน เป็นนักท่องเที่ยวที่สนใจใคร่รู้ในชีวิตผู้คนที่แตกต่างและสถานที่แปลกใหม่อยู่ตลอดเวลา เป็นผู้ดำเนินรายการ เป็นมัคคุเทศก์ผู้นำทาง เป็นผู้ให้ความรู้ เป็นผู้ให้ความบันเทิง เป็นผู้ค้นพบและเป็นผู้จ้องมองสำหรับพื้นที่/สถานที่ที่รายการพาไปเยือนมีความหลากหลาย กิจกรรมที่ทำระหว่างการท่องเที่ยวมีกิจกรรมหลากหลายประเภท และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Ngamsilstian (2020) ศึกษาเรื่องแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวตามรอยภาพยนตร์และละครโทรทัศน์ในประเทศไทย พบว่า ประเทศไทยมีศักยภาพในการเป็นแหล่งเป้าหมายสถานที่ถ่ายทำภาพยนตร์และละครโทรทัศน์เพราะมีสถานที่สวยงามและหลากหลาย โดยทุกฝ่ายของภาครัฐและเอกชนควรร่วมกันบูรณาการพัฒนาอุตสาหกรรมภาพยนตร์และละครชุดโทรทัศน์อย่างจริงจัง ภาครัฐควรให้การสนับสนุนด้านแหล่งเงินทุนแก่ภาคเอกชนอย่างเต็มที่และเพิ่มการประชาสัมพันธ์สถานที่สวยงามของไทยผ่านทางภาพยนตร์และละครโทรทัศน์เพื่อส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวตามรอยให้เป็นที่รู้จักทั้งในและต่างประเทศ

การวิเคราะห์เนื้อหารายการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนทางโทรทัศน์ในงานวิจัยนี้ พบว่า แต่ละรายการมีการเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกในชุมชนเพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนมีองค์ความรู้และทักษะด้านต่าง ๆ เพื่อนำไปพัฒนาชุมชนของตนเองและนำไปใช้สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน จากการรวบรวมแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้ง 3 รายการ ที่ได้เชิญผู้เชี่ยวชาญมานั้น ผู้วิจัยได้นำมาแบ่งเป็นด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการประสัมพันธ์ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน ด้านการออกแบบ และด้านการพัฒนาบุคลากรในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในชุมชนให้สามารถบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของตนเองได้ เพื่อนำไปสู่การสร้างรายได้ การสร้างอาชีพให้แก่คนในชุมชน ซึ่งคำแนะนำต่าง ๆ สามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งยังเป็นการส่งต่อเนื้อหาสารด้านการพัฒนาให้ชุมชนอื่น ๆ นำไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Chansong (2020) ที่พบวา กระบวนการสื่อสารโดยการสร้างองคกรในชุมชนใหมีศักยภาพในการพึ่งตนเองแบบมีสวนร่วม โดยมีผู้ใหญ่บ้านและผู้นำกลุมอาชีพในชุมชนเป็นกลุ่มสำคัญในขับเคลื่อนการสงเสริมอาชีพใหกับชุมชนร่วมกับนักวิจัยผ่านการสื่อสารโดยการกระจายข้อมูลใหกับสมาชิกในชุมชนได้รับรูรับทราบ นอกจากนี้ ยังเปิดโอกาสใหสมาชิกในชุมชนมีสวนร่วมผ่านการแสดงความคิดเห็นร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อแกไขปญหาและดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่องนี้ที่พบว่าชุมชนต้องการให้สมาชิกในชุมชนนำความรู้และทักษะใหม่ ๆ ที่ได้จากผู้เชี่ยวชาญที่มาให้คำแนะนำด้านต่าง ๆ ไปพัฒนาชุมชนของตนให้ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เช่น การจัดอบรม การจัดกิจกรรมเวิร์กชอป เพื่อเพิ่มทักษะด้านต่าง ๆ ให้กับคนในชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่ารูปแบบและเนื้อหาการนำเสนอในรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์นั้น นอกจากจะนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนแล้ว ยังมีการสอดแทรกเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนโดยมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาให้แนวทางการปรับปรุงพัฒนาผลิตภัณฑ์ในชุมชนให้เกิดสินค้าใหม่ หรือเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า

เดิม เพื่อให้สินค้าและบริการมีมูลค่าเพิ่มมากขึ้น เช่น การออกแบบโลโก้ด้วยอัตลักษณ์ของชุมชน การออกแบบป้ายฉลากผลิตภัณฑ์ การปรับเปลี่ยนบรรจุภัณฑ์ให้เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของชุมชน การออกแบบเครื่องแต่งกายที่ทันสมัยจากผ้าพื้นเมืองของชุมชนเพื่อนำไปตัดเย็บ การออกแบบเส้นทางการท่องเที่ยวในชุมชนให้เหมาะสมกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องเกิดจากความร่วมมือกันของคนในชุมชน ดังนั้นผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่ได้รับจะกลับเข้าสู่ชุมชนโดยตรงเพื่อพัฒนาและดูแลชุมชน รวมถึงทรัพยากรต่าง ๆ ของชุมชน และงานวิจัยของ Tahom *et al.* (2015) ได้ชี้ให้เห็นว่า ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้คนทุกระดับชั้น ตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงระดับประเทศชาติและที่สำคัญที่สุดการนำทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ต้องผ่านกระบวนการแบบมีส่วนร่วมตั้งแต่การคิด การพูด การคุย การตัดสินใจ และการใช้ประโยชน์ร่วมกันของประชาชนที่ได้นำแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยการค้นหาแนวทางกระบวนการในส่วนต่างๆ มาประยุกต์ใช้ ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนจนได้ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในเชิงประจักษ์ที่เป็นรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาระดับชุมชน การใช้ทุนทางวัฒนธรรม จึงเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยให้คนในชุมชนได้ใช้ฐานความรู้ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตและเป็นกลไกสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้ชุมชนได้ปรับตัวอย่างสมดุลกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสังคมในปัจจุบัน ดังนั้น จึงต้องส่งเสริมให้ทุนบุคคลมีบทบาทเพิ่มขึ้นมีการถ่ายทอดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องผ่านศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนและให้ประชาชนทุกหมู่บ้านมีส่วนร่วมการใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนจะทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันเกิดเป็นพลังในการขับเคลื่อนชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน (Mankong, 2017) โดยมีผู้เชี่ยวชาญไปให้คำแนะนำคนในชุมชนเพื่อนำองค์ความรู้ไปพัฒนาต่อยอดและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Visadsoontornsaku et.al. (2020) ที่พบว่า ศักยภาพด้านสิ่งดึงดูดใจ แหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ศักยภาพด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวของแต่ละชุมชนถือเป็นข้อดีของชุมชนที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ ศักยภาพที่ชุมชนควรพัฒนา ได้แก่ ศักยภาพด้านการจัดการ ซึ่งเป็นศักยภาพที่ควรได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน ชุมชนควรกำหนดกฎกติกาและจัดการร่วมกัน ด้านวิธีการกระจายรายได้ในชุมชน การพัฒนาด้านข้อมูลข่าวสารในการประชาสัมพันธ์และศักยภาพ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ชุมชนควรพัฒนาปรับปรุงถนน ป้ายบอกทาง รวมถึงการบริการด้านร้านอาหาร ร้านสะดวกซื้อ และจุดบริการนักท่องเที่ยวในชุมชนเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวชุมชนควรพัฒนาชุมชนให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ตลอดปี ชุมชนควรกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกช่วงวัยเพื่อเพิ่มศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวที่มากขึ้น

งานวิจัยนี้ยังพบว่า มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาช่วยสนับสนุนการผลิตรายการและใช้เป็นช่องทางในการสื่อสารภาพลักษณ์องค์กรเพื่อเพิ่มการตระหนักรู้ในชื่อตราสินค้าที่มีช่วยในการพัฒนาชุมชน โดยผลการวิจัย พบว่า 1) ธนาคารกรุงเทพเป็นผู้สนับสนุนรายการคาราวานสำราญใจ 2) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เป็นผู้สนับสนุนรายการชุมชนต้องเที่ยว 3) กรมส่งเสริมวัฒนธรรม (สวธ.) กระทรวงวัฒนธรรม ผู้สนับสนุนรายการชุมชนสืบไทย จะเห็นได้ว่า การพัฒนาชุมชนโดยรอบองค์กรให้มีความยั่งยืนถือเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินงานของธุรกิจในมิติต่าง ๆ ดังเช่น ธนาคารกรุงเทพ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ที่มีสาขาอยู่ทั่วประเทศ ได้ทำบทบาทการพัฒนาชุมชนร่วมกับรายการส่งเสริมการ

ท่องเที่ยวในชุมชนทางโทรทัศน์ทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักและสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวให้คนในชุมชน ซึ่งส่งผลดีต่อผลิตภัณฑ์และบริการทางการเงินของธนาคาร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Phutthadet (2018) ที่พบว่า การเป็นผู้สนับสนุนด้านกีฬามีอิทธิพลโดยตรงต่อการจดจำตราสินค้าของลูกค้าบริษัท คิง เพาเวอร์ อินเตอร์เนชั่น จำกัด โดยทำการสื่อสารตราสินค้าผ่านการทำกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการประชาสัมพันธ์การดึงลูกค้าเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ การเล่นเกมส์ชิงรางวัลการประสบการณ์ร่วมกับบริษัทฯ โดยมุ่งเน้นการกระตุ้นความสนใจและการมีส่วนร่วม ซึ่งจะมีผลทำให้ลูกค้าจดจำตราสินค้าได้ในที่สุด นอกจากนี้กรมส่งเสริมวัฒนธรรม (สวธ.) กระทรวงวัฒนธรรมยังได้นำเรื่องราวการพัฒนาชุมชนและโปรแกรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากโครงการสร้างสรรค์เศรษฐกิจชุมชนโดยใช้มรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมาผลิตเป็นรายการชุมชนสืบไทยอีกทั้งยังส่งเจ้าหน้าที่ไปให้ปรึกษาลงไปในพื้นที่ทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อจัดทำแผนการยกระดับชุมชนและดำเนินการตามแผนที่วางไว้ เพื่อนำมาพัฒนาต่อยอด และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Changchutoe (2016) ที่ได้ศึกษาปัจจัยความรับผิดชอบต่อสังคมเพื่อสื่อสารแบรนด์ด้าน “การพัฒนาชุมชน อย่างยั่งยืน” พบว่า การใช้กลยุทธ์ CSR เพื่อสื่อสารแบรนด์องค์กรต้องให้ความสำคัญกับชุมชนรอบองค์กรเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดำเนินธุรกิจให้ชุมชนเติบโต โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามี ส่วนร่วมกับแบรนด์ในการพัฒนาชุมชนรวมถึงการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างแบรนด์กับชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน จะเห็นได้ว่าการพัฒนาชุมชนโดยรอบองค์กรให้มีความยั่งยืนถือเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินงานของธุรกิจในมิติต่าง ๆ วางไว้

สรุป

จากการวิจัยในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า รายการประเภทส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางโทรทัศน์มีบทบาทสำคัญในการประชาสัมพันธ์เผยแพร่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้เป็นที่รู้จัก นอกจากนี้ ยังได้ทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาคนในชุมชน โดยมีผู้เชี่ยวชาญไปให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ เพื่อส่งเสริมทักษะคนในชุมชนให้นำองค์ความรู้ไปพัฒนาต่อยอด สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า และสร้างความเข็มแข็งให้แก่ชุมชน ทั้งยังช่วยส่งเสริม สนับสนุนเศรษฐกิจฐานราก สร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง ทำให้คนในชุมชนมีความสุข และมีรายได้เพิ่มขึ้น โดยคนในชุมชนสามารถพัฒนาทักษะการผลิตผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ให้ใช้ได้เอง ในชุมชนสามารถประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารของชุมชน ผ่านสื่อต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ทั้งยังได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อนำไปพัฒนาชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว ในชุมชนจากรายการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนทางโทรทัศน์ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากมหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ

เอกสารอ้างอิง

Changchutoe, N. 2016. Factor analysis of corporate social responsibility for brand communications. Journal of Behavioral Science for Development 8(2): 93-114. (in Thai)

Chansong, S. 2020. Communication for development of potential for self-reliance and promotion of occupations for the community: A case study of Ban Mae Thalu, Sop Moei district, Mae Hong Son Province. Journal of Community

Development and Life Quality 8(2): 414 – 427. (in Thai)

Designated Areas for Sustainable Tourism Administration [DASTA]. 2015. Community-based tourism. (Online). Available: https://tis.dasta.or.th/dastaknowledge/wp-content/uploads/2018/02/1-Community-Based-Tourism.pdf (March 2, 2021). (in Thai)

Hinviman, S. 2019. The analysis of genre of TV travel programmes. Dhurakij Pundit Communication Arts Journal 13(2): 44-80. (in Thai)

Mankong, A. 2017. The role of cultural capital and the community's economic development: Case study of community in Ban Toon sub-district, Muang district, Phayao province. Research and Development Journal Loei Rajabhat University 12(39): 90-100. (in Thai)

Ngamsilstian, A. 2020. Development approach for tourism following the film and TV series trails in Thailand. Dusit Thani College Journal 14(3): 717-734. (in Thai)

Phutthadet, C. 2018. The influence of sports sponsorship on the brand recognition of King Power International Co., Ltd.'s customers in Bangkok and the suburban areas. M.B.A. Independent Study Bangkok University, Bangkok. (in Thai)

Sthapitanonda, P. 2006. Participatory communication and community development: From concepts to practices in Thai society. Thailand Research Fund, Bangkok. (in Thai)

Sukkun, T. and T. Towanit. 2015. Development of a publicrelations model for tourism at Ban Kao National Museum, Kanchanaburi province. Humanity and Social Science Journal, Ubon Ratchathani University 6(2): 98-120. (in Thai)

Tahom, U., P Wandee and S. Dhurata. 2015. Cultural capital and local wisdom for promoting participation in natural resources and environmental management of Tama community, Buriram. Journal of Environmental Management 11(2): 44-59. (in Thai)

Thailand CBT Network Coordination Center. 2012. Community – Based Tourism – CBT. (Online). Available: https://thaicommunitybasedtourismnetwork.wordpress.com/cbt/ (April 12, 2021). (in Thai)

Tungseng, T. 2021. Guidelines for community-based tourism development in the three southern border provinces based on Thailand's criteria for community-based tourism. Journal of Community Development and Life Quality 9(2): 183 – 193. (in Thai)

Visadsoontornsaku, P., C. Na Thalang, C.Jittithavorn and S. Tungbenchasirikul. 2020. Potentiality development approach for community-based tourism in Nakhon Ratchasima province. The Journal of Development Administration Research 10(3): 22-33. (in Thai).

การเตรียมความพร้อมเพื่อการพัฒนาระบบและกลไกรองรับสังคมสูงวัยอย่างมีศักยภาพในเขตสุขภาพที่ 1

Preparation for System and Mechanism Development in Responding to Ageing Society in Health Region 1

เดชา ทำดี[1] ภัทรพรรณ ทำดี[2] วิลาวัณย์ เสนารัตน์[1] และจรัส สิงห์แก้ว[3]*

Decha Tamdee[1], Patrapan Tamdee[2], Wilawan Senaratana[1] and Jaras Singkaew[3]*

[1]คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200

[1]Faculty of Nursing, Chiang Mai University, Chiang Mai 50200, Thailand

[2]คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900

[2]Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Chatuchak, Bangkok 10900, Thailand

[3]โรงพยาบาลสารภี อ.สารภี จ.เชียงใหม่ 50140

[3]Saraphi Hospital, Saraphi, Chiang Mai 50140, Thailand

*Corresponding author: E-mail: fsocppl@ku.ac.th

(Received: May 21, 2021; Accepted: October 5, 2021)

Abstract: This participatory action research aims to develop systems and mechanisms to effectively support the aging society in Health Region 1 by studying the situation of the elderly in 8 provinces of the upper northern region, including Chiang Mai, Chiang Rai, Mae Hong Son, Phayao, Phrae, Nan, Lamphun and Lampang. Data collection dealt with both quantitative and qualitative method at provincial, subdistrict, and individual levels to determine guidelines for developing systems and mechanisms. The results showed that all the 8 provinces are moving towards being an aging society because there are more than 20 percent of ageing population. The action system for supporting of elderly care at family and community level in each province is still doing well, combination with the way of life in modern Lanna society. Therefore, most elderly people, more than 50% of them are able to take care of themselves. However, in terms of systems and mechanisms to promote a better quality of life of the elderly, it is very important to create an environment and support that is conducive to their life to achieve the readiness for the development of their potential and contributing to the self-sufficiency of the elderly in the long run.

Keywords: Ageing society, active ageing, Health Region 1

บทคัดย่อ: การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาระบบและกลไกรองรับสังคมผู้สูงวัยอย่างมีศักยภาพในเขตสุขภาพที่ 1 โดยการสำรวจสถานการณ์ผู้สูงอายุในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน อันประกอบด้วย เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ น่าน ลำพูน และลำปาง ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพในระดับจังหวัด ตำบล และบุคคล เพื่อนำมากำหนดแนวทางในการ

พัฒนาระบบและกลไก ซึ่งพบว่าทั้ง 8 จังหวัดมีแนวโน้มของการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์เนื่องจากมีผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 20 ทั้งนี้ ระบบการดำเนินการเพื่อเสริมหนุนการขับเคลื่อนการดูแลทั้งในระดับครอบครัวและชุมชนในแต่ละจังหวัดยังเป็นไปด้วยดี ประกอบกับวิถีชีวิตตามบริบทของสังคมล้านนาสมัยใหม่ จึงทำให้ผู้สูงอายุสามารถดูแลตนเองได้มากกว่าร้อยละ 50 อย่างไรก็ตาม ระบบและกลไกในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีสภาพแวดล้อมและสิ่งสนับสนุนที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต เพื่อให้เกิดความพร้อมในการพัฒนาศักยภาพ และเอื้อต่อการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในระยะยาวต่อไป

คำสำคัญ: สังคมสูงวัย สูงวัยอย่างมีศักยภาพ เขตสุขภาพที่ 1

คำนำ

ปัจจุบันประเทศไทยมีอัตราการเกิดลดลงและมีแนวโน้มสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง จากสถานการณ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐ เอกชน หน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ได้ตระหนักถึงปัญหาการพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุ ตลอดจนการดูแลระยะยาว (long term care) เพื่อการดูแลผู้สูงอายุ จึงมีนโยบายในการดำเนินการที่หลากหลาย โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง ซึ่งจำเป็นต้องมีนโยบายสาธารณะที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสม และเน้นการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดระบบบริการดูแลผู้สูงอายุระยะยาว (Sirikampeng and Phosing, 2017) ซึ่งในสังคมไทย ส่วนใหญ่ภาระในการดูแลเหล่านี้ล้วนตกอยู่กับสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก แต่ในอนาคตอาจไม่เพียงพอ เนื่องจากสัดส่วนของผู้สูงอายุที่อยู่ในภาวะพึ่งพิงมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ทั้งจากภาวะความพิการ ทุพพลภาพ ความเจ็บป่วยทางจิต และภาวะเจ็บป่วยเรื้อรัง ดังนั้น การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในระบบสุขภาพชุมชนจึงต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีการเชื่อมโยงข้อมูลกัน (Kitreerawutiwong and Kitreerawutiwong, 2018) นอกจากนั้น ความเสี่ยงในการเกิดภาวะซึมเศร้าในผู้สูงอายุยังเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องเฝ้าระวัง ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับเงื่อนไขหลายประการ เช่น บทบาททางสังคมของผู้สูงอายุ การรับรู้สภาวะสุขภาพของตนเอง และพฤติกรรมสุขภาพ เป็นต้น (Kantamoon and Wongsawat, 2016)

อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินการเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาด้านผู้สูงอายุนั้น ยังมีดำเนินการแบบแยกส่วน ไม่ได้บูรณาการความร่วมมือตลอดจนกระบวนการในการขับเคลื่อน ซึ่งเป็นการดำเนินการภายใต้ศักยภาพของแต่ละพื้นที่ และไม่มีการพัฒนาขยายผลต่อยอดการดำเนินการไปสู่พื้นที่อื่น อีกทั้งยังเป็นการวางแผนระบบการดูแลเฉพาะผู้สูงอายุซึ่งเป็นผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปเท่านั้น และส่วนใหญ่เน้นผู้ที่มีปัญหาสุขภาพ หรือมีภาวะพึ่งพิง ตลอดจนการกำหนดนโยบายเพื่อการเตรียมการรองรับการดูแลสังคมผู้สูงอายุยังไม่มีความชัดเจนและมีการดำเนินการในระดับพื้นที่ค่อนข้างน้อย ส่งผลให้กระบวนการพัฒนาเข้าสู่การรองรับสังคมสูงวัยมีความล่าช้าและแยกส่วนอย่างชัดเจน ทั้งนี้ กระบวนการเตรียมความพร้อมรองรับสังคมสูงวัยจำเป็นที่จะต้องดำเนินการทั้งในระดับจุลภาคซึ่งเน้นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งด้านร่างกายและจิตใจผ่านกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ และการเรียนรู้ตลอดชีวิต และระดับมหภาค คือ การวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่มีความหลากหลายและเหมาะสมกับกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อการพัฒนาไปสู่นโยบายที่มีความสอดคล้องต่อดำเนินชีวิตจริงในสังคมของผู้สูงอายุ (Saengtong, 2017) จึงจำเป็นต้องสร้างความตระหนักในคุณค่าของผู้สูงอายุ และสนับสนุนกิจกรรมหรือโครงการเสริมสร้างศักยภาพของผู้สูงอายุ เพื่อให้เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการพัฒนาท้องถิ่นด้วยเช่นกัน (Taweecheep and Chancharoen, 2017) ในขณะเดียวกัน ยังควรมีการเตรียมความพร้อมในด้านสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ที่เป็นมิตรกับ

ผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็น ด้านสิ่งแวดล้อม ที่อยู่อาศัย ด้านสวัสดิการสังคมพื้นฐาน ซึ่งครอบคลุมสิทธิของผู้สูงอายุ ความต้องการด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะอาชีพที่มั่นคง และการได้รับการสนับสนุนทางสังคมที่ครอบคลุม (Poonual *et al*., 2014) นอกจากนั้นยังจำเป็นต้องเสริมศักยภาพของชุมชนในการร่วมดูแลผู้สูงอายุ โดยอาศัยการใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลในระดับตำบล ร่วมกับกระบวนการศึกษาข้อมูลชุมชนแบบมีส่วนร่วม และกระบวนการประชาสังคม ตลอดจนการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานหรือองค์กรนอกพื้นที่ (Puraya and Nuntaboot, 2019)

จากการทำงานร่วมกับพื้นที่ชุมชนต่างๆ ทำให้มีภาคีเครือข่าย มีพื้นที่ต้นแบบการพัฒนางานด้านผู้สูงอายุ มีบทเรียนจากการทำงานการขับเคลื่อนพัฒนาสุขภาวะชุมชน มีกระบวนการและกระบวนการขับเคลื่อนงานด้านการพัฒนาสุขภาพชุมชน จึงมีความประสงค์ที่จะขยายผลและต่อยอดการพัฒนางานด้านการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาระบบและกลไกรองรับสังคมสูงวัย เพื่อผู้สูงวัยมีสุขภาวะที่ดี โดยเริ่มต้นจากการศึกษาระยะแรกซึ่งเป็นการสำรวจเพื่อรวบรวมข้อมูลการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการด้านผู้สูงอายุของแต่พื้นที่ในเขตบริการสุขภาพที่ 1 ประกอบด้วย 8 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ น่าน ลำพูน และลำปาง โดยจะมีการรวบรวมข้อมูลการดำเนินการของแต่ละพื้นที่ ตลอดจนสถานการณ์ปัญหา และการพัฒนาของแต่ละพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปพัฒนาระบบกลไกการจัดการเพื่อรองรับและพัฒนากระบวนการดูแลผู้สูงอายุในการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

กระบวนการดำเนินการในครั้งนี้อาศัยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR) เป็นพื้นฐานในการขับเคลื่อน โดยทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องมองเห็นเป้าหมายเดียวกัน เข้าใจกระบวนการทำงานชัดเจน ประสานงานเครือข่ายผู้สูงอายุโดยคณะทำงานระดับจังหวัด โดยใช้กลยุทธ์การดำเนินการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน และรวบรวมข้อมูลจัดทำร่างข้อสรุปแผนระดับเขตโดยคณะทำงานกลาง โดยทุกขั้นตอนใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ เพื่อจัดทำแผนรองรับสังคมผู้สูงวัยในระดับจังหวัดและระดับเขต โดยมีระยะเวลาดำเนินการในส่วนแรก คือ การสำรวจสถานการณ์เพื่อสรุปและเสนอประเด็นการขับเคลื่อนเป็นเวลา 1 ปี ตั้งแต่ เดือนกันยายน 2562 – สิงหาคม 2563

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การดำเนินการเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสถานการณ์ของผู้สูงอายุในพื้นที่ในครั้งนี้ ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลใน 3 ระดับ ได้แก่ 1) ข้อมูลผู้สูงอายุในระดับจังหวัด 2) ข้อมูลผู้สูงอายุในระดับตำบล และ 3) ข้อมูลผู้สูงอายุระดับบุคคล โดยมีการกำหนดพื้นที่ในการดำเนินการ ได้แก่ พื้นที่ในความรับผิดชอบของเขตบริการสุขภาพที่ 1 ประกอบด้วย 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ น่าน ลำพูน และลำปาง โดยมีประชากรเป้าหมาย ได้แก่ ประชาชนที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดำเนินการศึกษาจากเขตบริการสุขภาพที่ 1 ประกอบด้วย 8 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ น่าน ลำพูน และลำปาง คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เข้าร่วมการวิจัยแบบเจาะจง ขนาดกลุ่มตัวอย่างคัดเลือกจาก 8 จังหวัดในเขตภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ น่าน พะเยา แพร่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ลำพูน โดยมีตำบลเป้าหมายคิดเป็นร้อยละ 15 ของตำบลในจังหวัดนั้นๆ (รวมทั้งสิ้น 117 ตำบล) ซึ่งเป็นการเลือกพื้นที่แบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) โดยเป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมด้านศักยภาพผู้นำชุมชน บุคลากรด้านสุขภาพและแกนนำชุมชนเห็นความสำคัญของการดูแลคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในพื้นที่และสมัครใจยินดีเข้าร่วมโครงการวิจัยฯและกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้สูงอายุ

คิดเป็นร้อยละ 17.32 ของจำนวนผู้สูงอายุในตำบลเป้าหมาย รวมจำนวนทั้งสิ้น 21,286 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการครั้งนี้เป็นแบบสอบถามที่พัฒนาขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรม และนำเข้าสู่ที่ประชุมตัวแทนภาคีเครือข่ายพื้นที่ทั้ง 8 จังหวัดในการพิจารณาและปรับปรุงจนได้แบบสอบถามที่มีความเห็นตรงกัน และนำไปทดลองใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบบสอบถามสอดรับไปกับรูปแบบการวิจัยครั้งนี้เป็นการดำเนินงานในระยะที่ 1 ศึกษาสถานการณ์คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยรวบรวมข้อมูลผู้สูงอายุเชิงปริมาณ (quantitative research) และเชิงคุณภาพ (qualitative Research) ด้วยแบบสอบถามจำนวน 3 ฉบับ ได้แก่ 1) แบบสำรวจข้อมูลผู้สูงอายุระดับจังหวัด 2) แบบสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ กลไกพื้นที่ แหล่งเรียนรู้ และข้อมูลอื่นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสถานการณ์ผู้สูงอายุระดับตำบล ซึ่งทำการรวบรวมโดยคณะทำงานในพื้นที่ซึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) จาก 8 จังหวัดในเขตภาคเหนือ และ 3) แบบสอบถามข้อมูลผู้สูงอายุระดับบุคคล โดยใช้แนวคำถามกึ่งโครงสร้างสำหรับสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มเป้าหมายที่พัฒนาโดยคณะผู้วิจัยตามกรอบแนวคิดสุข 5 มิติ ซึ่งเป็นมุมมองที่มีต่อความสุขในเชิงจิตวิทยาที่นำมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคในผู้สูงอายุ ซึ่งกรมสุขภาพจิตได้ดำเนินการจัดทำเป็นคู่มือความสุข 5 มิติสำหรับผู้สูงอายุ สำหรับบุคลากรสาธารณสุขและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุได้ใช้ในการจัดกิจกรรม (Jittiya, Nutchanat and Busarin, 2019)

ทั้งนี้ โดยมีการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาด้วยการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (content validity) ซึ่งผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่พัฒนาขึ้นเข้าสู่ที่ประชุมตัวแทนภาคีเครือข่ายพื้นที่ทั้ง 8 จังหวัดพิจารณาและปรับปรุงจนได้แบบสอบถามที่มีความเห็นตรงกันจากนั้นนำให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุ 3 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญด้านพฤติกรรมและสังคมศาสตร์ 1 ท่าน และผู้เชี่ยวชาญด้านการพยาบาลชุมชน 1 ท่าน จากนั้นนำไปหาค่า CVI ได้เท่ากับ 0.93 และการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือ (reliability) โดยผู้วิจัยนำแบบสอบถามไปทดสอบใช้กับประชากรกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่การศึกษา จำนวน 10 คน เพื่อทดสอบความเข้าใจในแบบสอบถาม และนำมาปรับภาษาให้สอดคล้องและเข้าใจตรงกันก่อนนำไปใช้จริง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเริ่มต้นจากการศึกษาสถานการณ์ด้านผู้สูงอายุของพื้นที่ 8 จังหวัดเป้าหมาย ทั้งในระดับจังหวัด ระดับตำบล และระดับบุคคล เพื่อนำมาวิเคราะห์ปัญหาการดำเนินการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ เพื่อนำไปสู่การคัดเลือกประเด็นปัญหาด้านผู้สูงอายุทำให้เกิดการวางแผนการดำเนินการแก้ไข โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อศึกษาสถานการณ์คุณภาพชีวิตผู้สูงวัยและการเตรียมความพร้อมของครอบครัวในการรองรับการดูแลผู้สูงอายุ ในเขตสุขภาพที่ 1 ตลอดจนวิเคราะห์สถานการณ์ ประเด็นการพัฒนา ปัญหาการขับเคลื่อนงานผู้สูงอายุ ทุนทางสังคมด้านการดูแลผู้สูงอายุ ตลอดจนกิจกรรมการดำเนินการในพื้นที่เพื่อจัดทำแผนที่ทุนทางสังคมด้านผู้สูงอายุ ทั้งบุคคล สิ่งแวดล้อม และการสนับสนุนเครือข่ายด้านผู้สูงอายุในพื้นที่ นำไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นปัญหาด้านผู้สูงอายุ การจัดลำดับความสำคัญและคัดเลือกประเด็นขับเคลื่อน เพื่อนำสู่การวางแผนการดำเนินการ

ทั้งนี้ หลังจากคณะดำเนินงานในระดับพื้นที่ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละส่วนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ได้มีการนำข้อมูลดังกล่าวมาสรุปและส่งคืนข้อมูลให้กับพื้นที่เพื่อนำเสนอข้อมูลแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระดับพื้นที่ทั้ง 8 จังหวัด จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อร่างประเด็นการพัฒนาพื้นที่ในประเด็นการพัฒนาระบบการดูแลและ

จัดการด้านผู้สูงอายุและการเตรียมการรองรับสังคมผู้สูงวัย โดยมีการจัดเวทีประชุมคณะทำงานจาก 8 พื้นที่ จังหวัดเพื่อพิจารณาวางแผนการพัฒนากระบวนการขับเคลื่อนงานด้านการเตรียมการเพื่อรองรับสังคมผู้สูงวัย พัฒนาระบบการจัดการและการดูแลผู้สูงอายุ การพัฒนาตัวชี้วัด เพื่อขยายผลสู่การพัฒนาพื้นที่อื่นต่อไป และนำไปสู่การสรุปประเด็นเพื่อพัฒนาระบบกลไกในการขับเคลื่อนการพัฒนาระบบการรองรับสังคมผู้สูงวัยและติดตามประเมินผลกระบวนการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของสถานการณ์ด้านผู้สูงอายุระดับจังหวัด และระดับตำบล ทั้งในด้านลักษณะทางประชากรศาสตร์ สถานะความเป็นอยู่ด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา และข้อมูลส่วนบุคคลของผู้สูงอายุทั้งหมด เป็นการวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ จำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และนำเสนอในรูปแบบตาราง และแผนภูมิตามความเหมาะสม ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากข้อคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างและข้อมูลจากการจัดเวทีภาคีเครือข่ายการทำงานในระดับพื้นที่ ได้นำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) เพื่อการจัดหมวดหมู่ประเด็นในการขับเคลื่อนต่อไป

ผลการศึกษา

ในภาพรวมของผลการดำเนินงาน สามารถสรุปสถานการณ์ บทเรียน ตลอดจนข้อสังเกตอันเนื่องมาจากการดำเนินโครงการได้ ดังต่อไปนี้

1. ความเข้าใจในสถานการณ์ผู้สูงอายุและความหลากหลายของบริบทในพื้นที่

จากการสำรวจสถานการณ์ผู้สูงอายุในแต่ละจังหวัดในพื้นที่เขตสุขภาพที่ 1 ทำให้มองเห็นภาพรวมของสถานการณ์ผู้สูงอายุในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนทั้ง 8 จังหวัดได้อย่างชัดเจนมากขึ้น ซึ่งอาจมีความแตกต่างจากสถานการณ์ของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่อื่น โดยจะเห็นได้ว่า พื้นที่ทั้ง 8 จังหวัดมีแนวโน้มของการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์เนื่องจากมีผู้ที่อายุ 60 ปีขึ้นไป ใกล้เคียงและมากกว่าร้อยละ 20 เกือบทุกจังหวัด ทั้งนี้ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่สามารถดูแลตนเองได้ โดยไม่ต้องการผู้ดูแลมากกว่าร้อยละ 70 ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาถึงบริบทด้านโครงสร้างครอบครัวแล้ว จะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังคงใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ครอบครัวขยาย โดยอยู่กับคู่สมรส ลูกหลาน และญาติพี่น้อง (ร้อยละ 71) รองลงมาคือผู้สูงอายุที่ใช้ชีวิตอยู่กับคู่สมรสเพียงสองคน (ประมาณร้อยละ 24) และเป็นที่น่าสังเกตว่า มีผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยที่ต้องอาศัยอยู่เพียงลำพัง (ร้อยละ 5) (Table 1) ปรากฏการณ์ดังกล่าว สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัว อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ครอบครัวมีแนวโน้มที่จะมีขนาดเล็กลง ผู้สูงอายุจึงมีความจำเป็นที่ต้องอยู่โดยพึ่งพาผู้สูงอายุด้วยกันเองและพึ่งพาตนเองมากขึ้น ในขณะเดียวกันสิ่งที่ควรให้ความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับประชากรสูงอายุ คือ ภาวะสุขภาพและการมีโรคประจำตัว ซึ่งจากผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีโรคประจำตัว (ร้อยละ 66) (Table 1)

ทั้งนี้ สาเหตุการเจ็บป่วยส่วนใหญ่ของผู้สูงอายุยังคงเป็น โรคเรื้อรังต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเบาหวาน ความดันโลหิต โรคข้อและกล้ามเนื้อ เข่าเสื่อม ไตเสื่อม ปัญหาการมองเห็น มะเร็ง และโรคหอบหืด เป็นต้น และผู้สูงอายุบางส่วนยังมีความเจ็บป่วยในระดับที่รุนแรงมากขึ้น เช่น มีการติดเชื้อเฉียบพลัน ปัญหาระบบทางเดินหายใจส่วนบน/ส่วนล่าง และการติดเชื้อในลำไส้ ซึ่งทำให้พบว่าปัจจุบันมีผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยที่อยู่ในภาวะติดบ้าน ซึ่งพอจะช่วยตนเองได้ในบางเรื่อง โดยอาจมีโรคเรื้อรังและโรคที่มีผลต่อการเคลื่อนไหว ทำให้มีข้อจำกัดในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ และผู้สูงอายุที่มีภาวะติดเตียง ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้มีโรคประจำตัวหลายโรค มีโรคแทรกซ้อนหรือเจ็บป่วยระยะสุดท้าย จึงไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมได้ ซึ่งส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจาก

ภาวะแทรกซ้อนของโรคเรื้อรังที่เป็นอยู่ และสิ่งที่น่าวิตกกังวลไปกว่านั้น คือ มีผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านภาวะซึมเศร้า ภาวะหลงลืม และปัญหาโรคสมองเสื่อม ในขณะที่สาเหตุการเสียชีวิตของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ เกิดจากการติดเชื้อในกระแสเลือด ภาวะแทรกซ้อนจากโรคเรื้อรัง ได้แก่ โรคปอดอุดกั้นเรื้อรังโรคไต เบาหวาน ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ อีกทั้งการฆ่าตัวตายในผู้สูงอายุยังมีการรายงานปรากฏเป็นระยะ ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจตลอดจนรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ส่งให้เกิดภาวะของโรคเรื้อรังต่าง ๆ ตลอดจนโครงสร้างครอบครัวและความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไปจนอาจมีผลทำให้เกิดผลกระทบต่อการใช้ชีวิตและสภาพจิตใจของผู้สูงอายุ และถือเป็นภาวะที่ต้องเฝ้าระวังและติดตามอย่างต่อเนื่อง

Table 1 Percentage of the elderly divided by general information and province

Information	Chiang Mai	Chiang Rai	Phrae	Mae Hong Son	Nan	Phayao	Lampang	Lamphun	Total
Need caring									
Not need	77.32	74.85	85.20	74.74	69.94	75.35	72.98	85.18	74.64
Need	22.68	25.15	14.80	25.26	30.06	24.65	27.02	14.82	25.36
Living									
Living with spouse	23.17	34.88	16.67	27.94	21.77	28.03	21.89	16.70	24.06
Living with extended family	71.66	64.86	75.48	63.39	71.24	63.68	71.39	79.58	70.54
Living alone	4.56	0.27	7.85	3.12	6.98	8.29	5.96	3.72	4.87
Other	0.62	0.00	0.00	5.54	0.00	0.00	0.76	0.00	0.53
Congenital disease									
None	32.34	37.02	32.21	39.56	28.69	35.27	31.25	42.74	33.91
Having disease	67.66	62.98	67.79	60.44	71.31	64.73	68.75	57.26	66.09

Figure 1 The situation analysis of the elderly in the community

2. การกำหนดแนวทางการพัฒนาระบบและกลไกจากการมีส่วนร่วมของเครือข่ายในพื้นที่

จากการสำรวจสถานการณ์ผู้สูงอายุในพื้นที่เขตสุขภาพที่ 1 ตลอดจนการศึกษาความเป็นได้ในการใช้ประโยชน์จากกลไกด้านทุนทางสังคมในพื้นที่กับการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในชุมชน ทั้งในรูปแบบของทุนเครือข่าย ทุนทางบุคคลและทรัพยากรมนุษย์ และทุนด้านงบประมาณ ตลอดจนการสำรวจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและสิ่งสนับสนุนคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในพื้นที่ ทั้ง พื้นที่การเรียนรู้ระดับตำบล ความเพียงพอและความปลอดภัยของพื้นที่และสิ่งอำนวยความสะดวก การเข้าถึงสวัสดิการต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ การเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมชุมชน และ กลไกระดับพื้นที่ที่ดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาระบบรองรับสังคมสูงวัย ซึ่งนอกจากกระบวนการดังกล่าวจะทำให้ทราบข้อมูลสำคัญเหล่านี้แล้ว ยังทำให้เกิดเครือข่ายและพลังขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุในพื้นที่อีกด้วย (Figure 1)

ทั้งนี้ สามารถสรุปประเด็นในการขับเคลื่อนโครงการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาระบบและกลไกรองรับสังคมสูงวัยเพื่อผู้สูงอายุมีสุขภาวะที่ดี (active aging) ในเขตสุขภาพที่ 1 โดยมีข้อสังเกตตลอดจนข้อเสนอแนะจากผู้มีส่วนร่วมในการประชุมซึ่งผู้ร่วมประชุมในเวทีทั้งหมดจำนวน 21 ท่าน ประกอบไปด้วย ภาคีเครือข่ายระดับจังหวัดทั้ง 8 จังหวัดที่ทำงานในบทบาทกรรมการ กขป. ตัวแทนจากมูลนิธิพัฒนาผู้สูงอายุ กรรมการสมัชชาสุขภาพจังหวัด คณะทำงานขับเคลื่อนการพัฒนางานผู้สูงอายุ และทีมนักวิชาการโครงการฯ โดยมีประเด็นสำคัญที่ควรนำไปสู่การพิจารณาและขับเคลื่อนการดำเนินงานต่อไป ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ

ควรเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกลไกการวางแผนต่างๆ ที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในชุมชน เช่น กลไก พชอ. ที่กำหนดให้มีคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ควรมีส่วนหนึ่งเป็นโควตาสำหรับผู้สูงอายุเพื่อให้ได้ร่วมออกแบบและกำหนดกิจกรรมด้วยตนเอง เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุนอกจากนั้น ยังควรมีการยกระดับโรงเรียนผู้สูงอายุที่เริ่มเปิดกระจายในทุกพื้นที่ แต่ในแง่ของการจัดการหลักสูตรอาจจะยังไม่ได้ตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุได้อย่างแท้จริง เช่น การออกแบบหลักสูตร กิจกรรม ซึ่งควรเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วม

2) ความรอบรู้ด้านสุขภาพของผู้สูงอายุและประชาชน (health literacy)

สิ่งที่น่ากังวลสำหรับผู้สูงอายุในปัจจุบัน คือ การรับข้อมูลข่าวสารเรื่องยาและอาหารเสริมเพื่อสุขภาพที่เข้าถึงผู้สูงอายุผ่านทางช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย ทั้งวิทยุ สื่อออนไลน์ การขายตรงในชุมชน จึงจำเป็นต้องมีการให้ความรู้และสร้างความตระหนักในประเด็นเหล่านี้ เพราะส่งผลกระทบต่อทั้งค่าใช้จ่าย และความปลอดภัยในการใช้ยาในผู้สูงอายุ ซึ่งอาจสอดแทรกประเด็นเหล่านี้เข้าไปในโรงเรียนผู้สูงอายุโดยจำเป็นต้องยกระดับมากขึ้น โดยใช้สื่อที่ผู้สูงอายุเข้าใจได้ง่ายนอกจากนั้นประเด็นเรื่องการพลัดตกหกล้มในผู้สูงอายุจำเป็นต้องเน้นการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมนอกเหนือไปจากการให้ความรู้เพียงอย่างเดียว ซึ่งเป็นอีกประเด็นหนึ่งใน health literacy ที่อาจสอดแทรกเข้าไปในโรงเรียนผู้สูงอายุได้เช่นกัน ดังนั้นการส่งเสริมความรอบรู้ด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ จึงควรดำเนินการควบคู่ไปกับการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้เรื่องสิทธิและการเข้าถึงสิทธิของผู้สูงอายุในด่านต่าง ๆ ด้วย

3) การพัฒนาที่นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ภายในชุมชนเดียวกันมีความเหลื่อมล้ำจากการพัฒนาที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ชุมชนที่เป็นพื้นที่ต้นแบบจะได้รับการสนับสนุนทั้งจากหน่วยงานและได้รับความสนใจจากคนภายนอก ในขณะที่บ้านหรือชุมชนข้างเคียงตกอยู่ในภาวะชายขอบ ไม่มีคนสนใจ ยากจน ยากลำบาก จะเห็นได้ว่าชุมชนเติบโตไม่เท่ากัน คนบางกลุ่มตกหล่น และช่องว่างยิ่งเพิ่มมากขึ้น เช่น ในขณะที่ผู้สูงอายุที่เป็น

ประชากรไทยได้รับความสนใจและสนับสนุนมากขึ้น จะยิ่งทำให้ผู้สูงอายุในกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่นอกเหนือขอบเขตสิทธิสวัสดิการต่าง ๆ ยิ่งถูกกีดกันจากสิทธิประโยชน์มากขึ้นเช่นกัน

นอกจากนั้น ประเด็นของผู้สูงอายุที่ควรได้รับความสนใจเพิ่มเติม คือ ประเด็นของกลุ่มเปราะบาง เช่น ความเป็นชนกลุ่มน้อย ความเป็นหญิงชาย ผู้สูงอายุที่ยากจน ความหลากหลายของผู้สูงอายุแต่ละกลุ่ม อีกทั้งประเด็นที่ขาดหายไป คือ ประเด็นเรื่องศาสนา และการดำเนินการภายใต้กรอบของศาสนา เช่น ผู้สูงอายุมุสลิม ซึ่งอาจจะตกหล่นและไม่ได้ครอบคลุมเท่าที่ควรในการสำรวจของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งความแตกต่างระหว่างผู้สูงอายุหญิงชายอันเนื่องมาจากวัฒนธรรมและค่านิยมสังคมซึ่งทำให้เกิดการแบ่งบทบาทหน้าที่ระหว่างหญิงชายในสังคม ทำให้ส่วนใหญ่ผู้สูงอายุผู้หญิงมักต้องรับภาระในการเป็นผู้ดูแล และรับภาระงานในบ้าน ในขณะที่การเข้าร่วมกิจกรรมสังคมก็ยังเป็นบทบาทของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ซึ่งบางส่วนเสี่ยงต่อการเป็นโรคซึมเศร้า จึงต้องคำนึงถึงประเด็นเรื่องเพศในแต่ละตัวชี้วัดในการนำเสนอข้อมูลต่าง ๆ ด้วย

4) การใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชน และสื่อสมัยใหม่

ควรมีการนำสื่อไปใช้ประโยชน์ในทุกรูปแบบ เช่น สื่อสังคมออนไลน์ โดยเน้นการใช้สื่ออย่างมีชั้นเชิง เช่น การส่งเสริมคนดีหรือคนที่มีศักยภาพในชุมชนที่ไม่ได้รับการสนับสนุนผ่านระบบ หรือประเด็นเรื่องของการใช้สื่อกับการสร้างความขัดแย้ง (ทางการเมือง) นอกจากนั้น ยังควรให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากเครือข่ายสื่อสารมวลชน เช่น สื่อมวลชน (TPBS) สถาบันอุดมศึกษาที่มีการเรียนการสอนด้านสื่อ ซึ่งสามารถสร้างความร่วมมือได้ อีกทั้งการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การพัฒนา application ที่ต้องสอดคล้องกับข้อจำกัดของผู้สูงอายุแต่ละกลุ่ม เช่น ผู้สูงอายุในกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อช่วยในการเข้าถึงระบบบริการต่าง ๆ

สิ่งที่สามารถดำเนินต่อเนื่องได้อีกประการหนึ่ง คือ การต่อยอดจากกระบวนการสร้างนักข่าวพลเมือง โดยสนับสนุนให้มีสถานีสื่อในชุมชน ซึ่งอาจดำเนินการจัดการข้อมูลโดยผู้สูงอายุ โดยได้รับการสนับสนุนทางเทคนิควิธีการจากองค์กรภายนอก ทำให้ชุมชนกลายเป็นสถานีส่งสัญญาณ เป็นการต่อยอดงานสื่อในพื้นที่เชิงรุก โดยชุมชนสามารถทำได้ด้วยตนเองโดยอาศัยเทคโนโลยีการสื่อสารเป็นตัวช่วย แต่จำยังเป็นต้องมีทีมวิชาการและเทคนิคเข้าไปช่วยสนับสนุน

อย่างไรก็ตาม digital literacy เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องทำควบคู่ไปกับการใช้สื่อ เนื่องจากผลกระทบจากการใช้สื่อดิจิทัลมีทั้งผลกระทบในเชิงบวกและเชิงลบ ดังนั้น หากจำเป็นต้องมีการนำสื่อเหล่านี้มาใช้ในกระบวนการพัฒนา โดยผู้สูงอายุและผู้เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีส่วนในการใช้สื่อดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้อย่างเท่าทันสื่อเหล่านี้ มิฉะนั้นจะยิ่งเป็นการสร้างปัญหารูปแบบใหม่ในผู้สูงอายุ

5) การสร้างความร่วมมือกับภาคธุรกิจ (CSR)

เนื่องจากในเขตสุขภาพที่ 1 ประกอบด้วยหลายจังหวัดที่มีระดับการพัฒนาและมีฐานทรัพยากรแตกต่างกัน เช่น จังหวัดใหญ่มีทรัพยากรจำนวนมาก มีแหล่งสนับสนุนจากภาคธุรกิจ (CSR) มากกว่า เช่น จังหวัดเชียงใหม่ ในขณะที่จังหวัดอื่น ๆ เช่น แม่ฮ่องสอน ไม่มีทรัพยากรและเครือข่ายในลักษณะเหล่านี้ ดังนั้น หากเป็นไปได้ควรมีการ share ทรัพยากรเหล่านี้ร่วมกันในระดับเขตสุขภาพ ให้จังหวัดที่มีแล้วหรือมีมากกว่า สามารถ share สิ่งเหล่านี้ให้กับจังหวัดอื่น ๆ ที่ขาดแคลนได้ เช่น การใช้ประโยชน์จากศูนย์ต่าง ๆ ดังนั้น การสร้างความร่วมมือกับภาคธุรกิจ (CSR) จึงสามารถประสานงานโดยตรงไปที่ภาคธุรกิจ โดยเชื่อมโยงกับลักษณะเฉพาะของชุมชนและกิจกรรมที่จะดำเนินการ โดยไม่จำเป็นต้องรอการขับเคลื่อนจากระดับจังหวัดหรือทรัพยากรภายในจังหวัด

6) การใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูล

ปัจจุบันระบบฐานข้อมูลยังมีข้อจำกัด การหาข้อมูลในประเด็นเกี่ยวกับผู้สูงอายุบางประเด็นยังเข้าถึงได้ยาก เช่น ข้อมูลอุบัติเหตุของผู้สูงอายุ ซึ่งมีหน่วยงานรับผิดชอบเก็บข้อมูลหลายหน่วยงาน ทั้งทางตำรวจ สถานบริการสุขภาพ และอื่นๆ ทั้ง ๆ ที่มีการเก็บข้อมูลผู้สูงอายุเป็นจำนวนมาก แต่กระจัดกระจาย และบางฐานข้อมูลไม่สามารถเข้าถึงได้ เช่น ข้อมูลจาก health data center (HDC) ซึ่งเก็บข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน แต่ต้องเป็นเจ้าหน้าที่เท่านั้นที่จะเข้าถึงข้อมูลได้ หรือต้องอาศัยเครือข่ายจึงจะสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้เท่านั้น และข้อมูลจากฐานข้อมูลอื่น ๆ จากหลายภาคส่วนที่เก็บรวบรวมไว้ เช่น ข้อมูล จปฐ. ซึ่งคนในพื้นที่เป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูล แต่ต้องส่งให้ส่วนกลาง ทำให้พื้นที่เองไม่ได้ใช้ประโยชน์จากข้อมูลท้องถิ่นของตน ดังนั้น ควรจะมีเจ้าภาพหรือส่วนกลางในการรวบรวมฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุทั้งหมดทั้งประเทศ เช่น สำนักงานสถิติแห่งชาติ ไม่ว่าจะเก็บข้อมูลด้วยหน่วยงานใดก็ตาม นำไปรวมไว้ในฐานข้อมูลเดียวกัน และไม่มีลิขสิทธิ์ความเป็นเจ้าของตกเป็นของหน่วยงานใดแต่เพียงผู้เดียว แต่เป็นการรวมข้อมูลไว้ส่วนกลางที่เปิดเผยได้ ให้สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์

สืบเนื่องจากข้อจำกัดเรื่องฐานข้อมูลผู้สูงอายุและสุขภาพซึ่งมีการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้เป็นจำนวนมาก จากหลากหลายหน่วยงาน แต่เป็นฐานข้อมูลที่เข้าถึงไม่ได้เนื่องจากผู้ดำเนินการเก็บฐานข้อมูลดังกล่าวไว้ ไม่ได้มีการนำมาแลกเปลี่ยนให้บุคคลภายนอกได้ใช้ประโยชน์ จึงไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์สำหรับผู้ที่มีความจำเป็นต้องใช้ โดยเฉพาะท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลเหล่านี้เอง เนื่องจากมีการจำกัดเฉพาะกลุ่มหรือบุคคลที่จะเข้าถึงและเข้าใช้ฐานข้อมูลเหล่านั้นได้ สำหรับข้อมูลจากการศึกษาครั้งนี้ก็เช่นกัน จึงควรพิจารณาต่อไปว่าจะมีการยกระดับขึ้นเป็นฐานข้อมูลที่สามารถเอาไปใช้ประโยชน์ในเชิงสาธารณะได้อย่างไร เช่นเดียวกับฐานข้อมูลอื่น ๆ ในแต่ละระดับที่จะทำอย่างไรที่จะเชื่อมโยงและรวบรวมฐานข้อมูลที่มีอยู่แล้วเหล่านี้เพื่อให้สาธารณะได้นำไปใช้ประโยชน์

7) การบูรณาการกลไกการทำงาน

ปัจจุบันยังขาดนักวิชาการที่จะทำหน้าที่ชี้แนะหรือcoaching ในชุมชนซึ่งเป็นงานที่ยากขึ้น เพราะชุมชนมีความซับซ้อนมากขึ้น โดยยังขาดนักวิชาการที่มีประสบการณ์ทำงานกับชุมชน ส่วนคนรุ่นใหม่ที่เริ่มกลับมาในชุมชนกลับรู้สึกว่ามีช่องว่างระหว่างวัยระหว่างคนในชุมชนรุ่นก่อน จึงทำงานด้วยกันค่อนข้างยาก และยังขาดนักวิชาการที่จะช่วยสนับสนุนงานในชุมชนในเชิงวิชาการ ซึ่งปัจจุบันมีกองทุนที่จะสนับสนุนค่อนข้างมาก แต่คนในชุมชนไม่สามารถเขียนโครงการเสนอขอรับทุนเองได้ ต้องมีนักวิชาการช่วยชี้แนะแนวทางหรือช่วยดำเนินการในส่วนนี้ในทางกลับกัน ในส่วนของภาควิชาการซึ่งผลิตงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุเป็นจำนวนมาก จะทำอย่างไรที่จะเชื่อมโยงหรือสังเคราะห์ผลการวิจัยเหล่านั้น เพื่อนำไปสู่การใช้ประโยชน์ในเชิงกลไกได้อย่างแท้จริง อีกทั้งการทำงานร่วมกันเพื่อรองรับสังคมสูงวัยที่ไม่ได้มีเฉพาะคนสูงวัยทั้งหมด แต่ต้องมีส่วนร่วมจากกลุ่มคนต่างๆ ซึ่งเตรียมพร้อมจะเป็นผู้สูงวัยในอนาคตด้วย

นอกจากนั้น การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมระดมทุนจากภาคเอกชนในรูปแบบมูลนิธิ ซึ่งรวบรวมแหล่งทุน สร้าง social enterprise อย่างเป็นระบบ เพื่อให้การช่วยเหลือเป็นไปอย่างทั่วถึง ไม่กระจุกตัวเฉพาะพื้นที่ใหญ่หรืออำเภอจังหวัดใหญ่ ซึ่งปัจจุบันกำลังขับเคลื่อนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นต้นแบบ อีกทั้งการเชื่อมโยงประเด็นด้านผู้สูงอายุและบูรณาการประเด็นต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เช่น ความมั่นคงทางอาหารกับเรื่องแรงงาน ซึ่งถูกทำให้แยกจากกัน แต่จริง ๆ แล้วเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกัน จึงควรพิจารณาความเชื่อมโยงของประเด็นการศึกษาเหล่านี้เพื่อนำไปสู่การใช้ประโยชน์ โดยมีกลุ่มผู้สนับสนุนการทำงานเชิงรุกในระดับตำบลและพื้นที่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการขับเคลื่อน เช่น อปท. นอกเหนือจาก

ฝ่ายปฏิบัติการและทุนสนับสนุน แต่กลไกในการสนับสนุนการทำงานของคนเหล่านี้ยังปรากฏไม่มาก

8) ประเด็นและข้อสังเกตอื่นๆ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ปัจจุบันปรากฏมีศูนย์บริการต่าง ๆ ซึ่งมีแต่โครงสร้างอาคารสถานที่ หรือชื่อหน่วยงาน แต่ไม่มีผู้ดูแล ไม่มีคนทำงานอยู่จำนวนไม่น้อยในแต่ละพื้นที่ เช่น ศูนย์บริการคนพิการ เป็นต้น จึงควรสำรวจว่ามีศูนย์ลักษณะนี้อยู่มากน้อยแค่ไหน อยู่ในส่วนใดบ้างที่ใช้งบประมาณไปแล้วกับโครงสร้างเหล่านี้ ควรนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้สูงอายุในชุมชน เช่นเดียวกับการให้ความสำคัญกับประเด็นการออมของผู้สูงอายุ ที่ไม่ใช่การออมเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ แต่เป็นการออมที่ผ่านมาเพื่อรองรับชีวิตในวัยสูงอายุที่จะทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หลังจากที่ไม่สามารถมีรายได้แล้ว ซึ่งต้องวางแผนตั้งแต่ยังไม่เข้าสู่วัยสูงอายุ จึงต้องอาศัยการออมอย่างมีระบบ

นอกจากนั้น การให้ความสำคัญกับระบบและกลไกในการเข้าถึงการรักษาพยาบาลนับว่ามีความสำคัญ จะทำอย่างไรที่จะมีกลไกรองรับช่วยเหลือผู้สูงอายุเมื่อต้องเข้ามารับบริการสุขภาพ ไม่ว่าจะค่าเดินทาง ค่าที่พัก ซึ่งผู้สูงอายุต้องมีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้มากกว่าค่ารักษาพยาบาลซึ่งส่วนใหญ่รัฐรองรับได้ และในขณะเดียวกัน ควรมีการดูแลอาสาสมัครที่มีความเสี่ยงในการดูแลผู้สูงอายุและผู้ป่วยในชุมชน ทั้งประเด็นเรื่องความปลอดภัย และการถูกคุกคาม ตลอดจนการพัฒนานวัตกรรมต่างๆ เพื่อเป็นตัวช่วยสำหรับผู้ดูแลผู้สูงอายุที่มีภาระค่อนข้างหนัก และบางคนไม่ได้ผ่านการอบรมในเชิงเทคนิค เช่น ผู้ดูแลผู้สูงอายุติดเตียง

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า การศึกษาประเด็นด้านผู้สูงอายุในปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาที่ใช้เทคนิคการศึกษาที่หลากหลายมากขึ้น เช่น อาศัยภาพถ่ายทางมานุษยวิทยา โดยอาศัยการเล่าเรื่องด้วยภาพ เสียง ดนตรี คลิปวิดีโอ การศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้าน เรื่องเล่า และหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ เนื่องจากการเก็บข้อมูลไม่จำเป็นต้องใช้การสำรวจและการสัมภาษณ์เท่านั้น ซึ่งจะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจในบริบทสังคมและวัฒนธรรมที่ผู้สูงอายุดำรงชีวิตอยู่มากขึ้น และสามารถวางแผนการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทเหล่านี้

วิจารณ์

เป้าหมายหลักสำคัญของการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาระบบและกลไกรองรับสังคมสูงวัยในครั้งนี้ คือ การส่งเสริมให้เกิดระบบและกลไกในพื้นที่ซึ่งสามารถส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในพื้นที่ โดยเริ่มต้นจากในระดับชุมชนซึ่งเป็นบริบทที่ใกล้ชิดกับผู้สูงอายุมากที่สุด ทั้งนี้ เพื่อให้ครอบคลุมกับผู้สูงอายุที่มีความหลากหลายทั้งในเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนผู้สูงอายุที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น ผู้สูงอายุผู้พิการ หรือผู้สูงอายุในกลุ่มชาติพันธุ์ โดยใช้แนวคิดเรื่องของ active ageing เป็นกรอบแนวคิดที่องค์การอนามัยโลกกำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นกรอบในการดำเนินนโยบายส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ซึ่งถูกนิยามว่าเป็นกระบวนการในการเพิ่มประสิทธิภาพและโอกาสในด้านสุขภาพ การมีส่วนร่วม และความมั่นคงเพื่อนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ ซึ่งคำว่า “active” ในที่นี้ ไม่เพียงแต่เป็นหมายรวมถึงความสามารถในการมีส่วนร่วมในส่วนของแรงงานและความสามารถในทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องในกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม จิตวิญญาณ และประชาสังคมอีกด้วยดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัดทางด้านร่างกายอย่างผู้สูงอายุที่มีความพิการ หรือผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานแล้วก็ตาม ยังคงสามารถที่จะมีส่วนร่วมในการสร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสังคมได้เช่นกัน (WHO, 2002) ซึ่งจากผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ระบบการดำเนินการเพื่อเสริมหนุนการขับเคลื่อนการดูแลซึ่งกันและกันทั้งในระดับเครือญาติ ครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชนพื้นที่ ในแต่ละจังหวัดยังเป็นไปด้วยความสัมพันธ์ที่ดี ทำให้ผู้สูงอายุส่วน

ใหญ่ได้รับการดูแลที่ค่อนข้างดีระดับหนึ่ง โดยผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะมีวิถีชีวิตสอดคล้องกับแนวคิดสุข 5 มิติ (Jittiya, Nutchanat and Busarin, 2019) เนื่องจากผู้สูงอายุในพื้นที่มีภาวะสุขภาพ อยู่ในระดับที่ช่วยเหลือและพึ่งพาตนเองได้เป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้จะมีโรคประจำตัวตามวัยซึ่งยังคงเป็นโรคเรื้อรังต่าง ๆ (health) อีกทั้งเป็นผู้มีองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่หลากหลายในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม หัตถกรรม/ศิลปกรรม การแพทย์แผนไทย ความเชื่อ และคหกรรม ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุในพื้นที่มีความมั่นใจในตนเอง ได้รับการยอมรับจากผู้อื่น รู้สึกมีคุณค่า (integrity) สามารถเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน สามารถจัดการสิ่งต่าง ๆ และสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ (cognition) อยู่ร่วมกับครอบครัวโดยมีผู้ดูแลใกล้ชิด และมีความสามารถในการดูแลผู้อื่นได้ ตลอดจนมีการจัดกิจกรรมในชุมชนส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุอยู่อย่างต่อเนื่อง ทำให้ช่วยลดความซึมเศร้า ความเครียด และความวิตกกังวลในชีวิตของผู้สูงอายุลงได้ (recreation) และมีแนวโน้มที่จะมีชีวิตอยู่อย่างสุขสงบ (peacefulness) โดยมีความสุขกับสภาพการใช้ชีวิตที่เป็นจริงในปัจจุบันได้

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีแนวทางเพื่อการพัฒนากระบวนการขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุ โดยเฉพาะแนวทางการวางแผนการดำเนินการเพื่อให้เกิดการพัฒนาระบบและกลไกในการขับเคลื่อนเพื่อรองรับสังคมผู้สูงวัยได้อย่างเป็นรูปธรรมในระยะยาว เช่น การจัดเวทีสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อวิเคราะห์ประเด็นปัญหาการขับเคลื่อนงานผู้สูงวัยการส่งเสริมและกระตุ้นให้มีกระบวนการพัฒนาฐานข้อมูลด้านผู้สูงวัยในระดับพื้นที่ เพื่อให้มีฐานข้อมูลที่ครอบคลุมและสามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์สถานการณ์ที่ทันสมัย สามารถนำไปใช้ในการวางแผนการดำเนินการ และให้การจัดการปัญหาได้ ตลอดจน การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับคณะทำงานระดับพื้นที่ทั้งเขตสุขภาพเพื่อร่วมกันจัดทำ mapping เครือข่าย ทุนในการขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงอายุ เนื่องจากทุนทางสังคม เป็นพลังสำคัญที่จะขับเคลื่อนชุมชนให้มีความสามารถในการเพิ่มมูลค่าให้กับชุมชนตนเองมากขึ้น มีความเท่าทันต่อปัญหา และมีความสามารถในการจัดการกับปัญหาได้มากขึ้น และท้ายที่สุดสามารถพึ่งพาตนเองได้จริงในระยะยาว (Kongkhum, 2018) โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ เครือข่าย (networks) บรรทัดฐาน (norms) และความไว้เนื้อเชื่อใจกัน (trust) (Putnam, 1996) ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการพัฒนาโดยทั่วไปทุนทางสังคมสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งในบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และการจัดการสิ่งแวดล้อม (Kongkhum, 2018) ทั้งนี้ เนื่องจากคนในชุมชนล้วนมีองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และมีศักยภาพที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาตนเองและชุมชนของตนได้ โดยเฉพาะการพัฒนานโยบายสาธารณะให้เข้มแข็งได้ด้วยทุนทางสังคม โดยเน้นการพัฒนาคนในชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Promsuan, 2018)

ในกรณีของการพัฒนาระบบและกลไกรองรับสังคมสูงวัยในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนนี้ จะเห็นได้ว่า บริบททางสังคมวัฒนธรรมในพื้นที่ที่เรียกได้ว่าเป็น “สังคมล้านนาร่วมสมัย” นั้น มีองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สามารถส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุในพื้นที่ได้หากมีการวางแผนการใช้ทุนทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมต่างมีความสัมพันธ์กับสุขภาวะของผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางสังคมในรูปแบบของเครือญาติ เครือข่าย และองค์กร ทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบของ ประเพณี บรรทัดฐานทางสังคม และทุนทางปัญญา (Klinsuwan, 2018) อีกทั้งยังหมายรวมถึงวิธีคิดระบบความรู้ที่จะสามารถนำไปใช้ในการจัดการกับวิถีของความเป็นชุมชนได้ (Intria, 2017) ทุนทางสังคมในที่นี้จึงเหมาะสมที่จะถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการดูแลสุขภาพชุมชน โดยมีสุขภาพของผู้สูงอายุใน

พื้นที่เป็นฐาน เนื่องจากการทำงานเพื่อการดูแลสุขภาพชุมชนจะประสบความสำเร็จหรือไม่นั้น ไม่ได้เกิดจากการทำงานของหน่วยบริการสุขภาพเพียงหน่วยเดียวแต่ต้องเกิดจากการร่วมคิดร่วมทำของหลายภาคส่วนที่เป็นเจ้าของเรื่องสุขภาพชุมชนทำหน้าที่ในการแก้ปัญหาและดูแลสุขภาพชุมชนร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นนั้น ประชาชน องค์กรชุมชนกลุ่มเครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยบริการสุขภาพในพื้นที่ อาจต่างกันที่แต่ละส่วนจะเน้นเรื่องการดูแลสุขภาพตามบทบาท หน้าที่ตามความถนัดและความเชี่ยวชาญของตนเอง เพื่อให้เกิดชุมชนแห่งสุขภาพซึ่งจะเป็นฐานให้สังคมเข้มแข็งต่อไป (Khungtumneam, 2013) ตัวอย่างจากกรณีศึกษาในพื้นที่ เช่น การจัดประชุมคณะทำงานขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงวัย จากแต่ละพื้นที่และจากแต่ละเครือข่าย เพื่อรวบรวมกิจกรรม และการดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนางานผู้สูงวัยที่ผ่านมา รวมถึงการพัฒนาโครงการและกิจกรรมเพื่อส่งเสริมกระบวนการในการขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงวัย และการพัฒนาศักยภาพประชาชน บุคคลในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนางานการขับเคลื่อนงานด้านผู้สูงวัย เป็นต้น

สรุป

การจะพัฒนาระบบและกลไกรองรับสังคมสูงวัยได้อย่างมีศักยภาพในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนจำเป็นต้องอาศัยการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายการทำงานรองรับสังคมสูงวัยใน 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนที่มีความเข้มแข็ง และการใช้ประโยชน์จากข้อมูลสถานการณ์ โดยมีแนวทางการพัฒนาระบบและกลไกที่สำคัญ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุและคนในชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมความรอบรู้ด้านสุขภาพไปพร้อมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านอื่น โดยต้องคำนึงถึงมิติด้านความเหลื่อมล้ำในการพัฒนา ตลอดจนรู้จักการใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลและสื่อสมัยใหม่ และการสร้างความร่วมมือกับภาคธุรกิจ (CSR) รวมทั้งการบูรณาการกลไกการทำงานในทุกภาคส่วนเพื่อเป้าหมายในการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ การสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนัก 9 ที่ทำให้การศึกษาครั้งนี้สำเร็จด้วยดี และพร้อมดำเนินการพัฒนาต่อเนื่องต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Intria M. 2017. Social Capital. Narkbhutparitat Journal Nakhon Si Thammarat Rajabhat University. 9(2): 14-25. (in Thai)

Kantamoon., W. and P. Wongsawat. 2016. Factors influencing risk of depression among the elderly in the upper northern region. EAU Heritage Journal Science and Technology 10(3): 83-92. (in Thai)

Khungtumneam, K. 2013. Utilization social capital for community health care. Journal of Phrapokklao Nursing College Chanthaburi 24(1): 66-72. (in Thai)

Kitreerawutiwong, K. and N. Kitreerawutiwong. 2018. The development direction for long-term care giver in community. Journal of Nursing and Health Care 36(4): 15-24. (in Thai)

Klinsuwan, P. 2018. Correlation between social capitals, cultural capitals and healthy aging promotion. Liberal Arts Review 13(25): 1-12. (in Thai)

Kongkhum, S. 2018. Social Capital on Sustainable Community Management: A Case Study of Bannbonamsub Community, Moo 1, Khuntalae Sub-

district, Lansaka District, Nakhon Si Thammarat Province. Veridian E-Journal, Silpakorn University. 11(2): 1727-1743. (in Thai)

Poonual, D., P. Sirasoonthorn, S. Phongphit and S. Puanarunuthai. 2014. A development of healthy ageing city model. Journal of Health Education 37(126): 82-101. (in Thai)

Promsuan, W. 2018. Social capital and public policy development, elderly care issues in health service provider zone 9. Journal of Health Science Boromarajonani College of Nursing Sunpasitthiprasong 2(2): 80-95. (in Thai)

Puraya, A. and K. Nuntaboot. 2019. community capacity in elderly care. Journal of Nursing and Health Care 37(1): 22-31. (in Thai)

Putnam, R. 1996. Who killed civic America? Prospect, March: 66-72.

Saengtong, J. 2017. Aging society (complete aged): The elderly condition of good quality. Rusamilae Journal 38(1): 6-28. (in Thai)

Sirikampeng, A. and P. Phosing. 2017. The long term care for the elderly dependency on thailand country 4.0 era. Dhammathas Academic Journal 17(3): 235-244. (in Thai)

Taweecheep, N. and P. Chancharoen. 2017. The role of Thai senior citizens on local development participation. Academic Journal of Humanities and Social Sciences Burapha University 25(49): 167-187. (in Thai)

World Health Organization (WHO). 2002. (2002) Active Ageing: A Policy Framework. The Aging Male 5(1): 1-37. (March 20, 2021).

ทัศนคติต่อสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเพื่อส่งเสริมการศึกษาสิทธิมนุษยชนในระบบการศึกษาของไทย

Human Rights Attitude in Education to Promote Human Rights Education in the Thai Education System

*เกศสุดา คงอินทร์ จินตภัส บุญรอด และ ภาวิณี กาญจนาภา**

*Kadsuda Kongin, Jintapat Boonrod and Bhawini Kanchanabha**

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี จ. เพชรบุรี 76120

Faculty of Management Science, Silpakorn University Petchaburi IT Campus, Petchaburi 76120, Thailand

*Corresponding author: E-mail: bhawini@ms.su.ac.th

(Received: May 11, 2021; Accepted: September 15, 2021)

Abstract: The objective of this research was to study human rights attitude in education. Data collection was done by doing the electronic data collection survey (online) with 404 people. The study of attitudes towards human rights in education was conducted in four aspects: roles and duties of teachers, roles and duties of family, roles and duties of students, and planning for the future. The research result showed the sample group's attitude towards the roles and duties of teachers was that they stop telling students that people who are not good at studying will be failures in life. With regards to the attitudes towards the roles and duties of family were that children should be able to choose to do what they want or what they are interested in. The results also showed that the subjects believed that students should have freedom from the education system to protest. Finally, the results concerning attitudes towards planning for the future were that people had different opportunities in life, which could have an impact on their learning. Results from the research study are expected to be used as a basis for the development of human rights education so as to promote human rights and bring about a happy harmonious society.

Keywords: Human rights attitude, education model, critical thinking

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนคติต่อสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษา โดยศึกษากับกลุ่มผู้เรียนและบุคคลทั่วไปรวมจำนวน 404 คน การศึกษาใช้แบบสอบถามออนไลน์ โดยทำการศึกษาทัศนคติต่อสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษา 4 ด้าน คือ บทบาทหน้าที่ของครู บทบาทหน้าที่ของครอบครัว บทบาทหน้าที่ของนักเรียน/นักศึกษา และการวางแผนอนาคตของตนเอง ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างแสดงทัศนคติต่อบทบาทหน้าที่ของครูว่า ควรเลิกปลูกฝังว่าคนที่เรียนไม่เก่งเป็นคนล้มเหลวในชีวิต ทัศนคติต่อบทบาทหน้าที่ของครอบครัวว่า พ่อแม่/ผู้ปกครองควรให้ลูกได้เลือกตามแนวทางที่ลูกรักและสนใจ ไม่ใช่ในสิ่งที่ตนสนใจ ทัศนคติต่อบทบาทหน้าที่ของนักเรียน/นักศึกษาว่า การออกมาประท้วงเรียกร้องสิทธิเสรีภาพจากระบบการศึกษาเป็นสิ่งสมควรและทัศนคติต่อการวางแผนอนาคตของตนเองว่า โอกาสที่แตกต่างกันในชีวิตมีผลต่อการเรียนที่ไม่เท่าเทียมกัน ผลการศึกษาวิจัยคาดหวังว่า จะสามารถ

ถูกนำมาใช้เป็นพื้นฐานของการพัฒนาสิทธิมนุษยชนศึกษาทั้งในด้านค่านิยม ทัศนคติ และพฤติกรรม เพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในแนวทางที่สร้างความสงบสุขและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมสืบไป
คำสำคัญ: ทัศนคติสิทธิมนุษยชน แบบจำลองการศึกษา การคิดแบบมีวิจารณญาณ

คำนำ

การศึกษาเป็นกระบวนการในการเรียนรู้ชั่วชีวิตหรือการได้มาซึ่งความรู้ ทักษะ ค่านิยม ความเชื่อ และส่งเสริมให้บุคคลเป็นประชากรที่ดีของสังคม บุคคลทุกคนมีสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมโดยไม่รบกวนการดำรงชีวิตของบุคคลอื่นในสังคม อันเป็นที่มาของความสำคัญในการที่บุคคลควรต้องมีความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน (Selvam, 2018) องค์การสหประชาชาติรายงาน เยาวชนทุกคนควรเข้าถึงสิทธิมนุษยชนศึกษาโดยสถาบันการศึกษาเป็นหนึ่งในระบบวิถีทางนำสู่สิทธิมนุษยชนศึกษาดังกล่าว โดยครูเป็นผู้มีบทบาทความรับผิดชอบที่สำคัญในการให้การศึกษากับลูกศิษย์เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน และภาครัฐมีพันธะผูกพันที่จะต้องประกันได้ว่าการศึกษาได้ถูกวางเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างการเคารพสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพพื้นฐานและเรื่องดังกล่าวควรจักต้องถูกรวมอยู่ในนโยบายด้านการศึกษาในระดับชาติและนานาชาติ (Robinson *et al.*, 2018)

Kanrattanasut and Nakurairat (2018) รายงานว่า การจัดการเรียนการสอนสิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งที่สำคัญในสังคมไทย เนื่องจากการรับรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยยังไม่เป็นที่แพร่หลายและเข้าใจอย่างลึกซึ้ง อีกทั้งการศึกษาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนก็ยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรและยังไม่ครอบคลุมทุกภาคส่วน และยังมีปรากฏการณ์การละเมิดสิทธิมนุษยชนในสังคมไทยในระดับที่สูง ปรากฏการณ์เกิดเหตุการณ์ของความไม่ปรองดอง การประท้วง การใช้ความรุนแรงในสถานการณ์ต่างๆ ที่เป็นปัญหาภายในสังคม

การศึกษาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนหรือสิทธิมนุษยชนศึกษาควรประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ (1) การเรียนรู้เกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนและการให้ได้มาซึ่งทักษะในการประยุกต์ใช้สิทธิดังกล่าวในชีวิตประจำวัน (2) การพัฒนาค่านิยม ทัศนคติ และพฤติกรรมในแนวทางที่สอดคล้องเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชน (3) การส่งเสริมความสามารถในการดำเนินการเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชน (Robinson *et al.*, 2018) ความหมายและความสำเร็จของสิทธิมนุษยชนไม่ได้มีความหมายถึงการเป็นเครื่องมือเพื่อสนองตอบความต้องการและปัญญาความรู้ของคนเท่านั้น แต่ต้องสามารถนำไปสู่การทำให้บุคคลตระหนักและพัฒนาตนเองให้มีคุณค่าได้อย่างไร และต้องอยู่บนรากฐานของการเข้าใจและมีจิตสำนึกในการเคารพซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การมีน้ำใจและไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน (Aphornsuvan, 2001)

Bagozzi (1981) รายงานว่า ทัศนคติส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมโดยผ่านความตั้งใจมีพฤติกรรม ดังนั้น การพยายามทำความเข้าใจทัศนคติเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนที่มีอยู่ของกลุ่มผู้เรียนและบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคมจึงเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่มีความสำคัญก่อนที่จะมีการพัฒนาปลูกฝังความเข้าใจและความคิดเห็นด้านสิทธิมนุษยชนที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นกับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ และการสร้างความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้นกับทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง Leung and Lo (2012) รายงานว่า การเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนอย่างถูกต้องเป็นสิ่งที่สำคัญทั้งในทางตัวผู้สอนและผู้เรียน ความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นด้านสิทธิมนุษยชนอย่างถูกต้องของผู้สอนเปรียบเสมือนเป็นต้นแบบสนับสนุนด้านสิทธิมนุษยชน กระตุ้นให้ผู้เรียนกระทำในทางที่สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน เอื้ออำนวยให้เกิดสภาพแวดล้อมที่สะท้อนถึงหลักสิทธิมนุษยชนและเสริมสร้างประสบการณ์ให้ผู้เรียนกระทำในแนวทางที่สอดคล้องกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาของกลุ่มผู้เรียนและบุคคลต่างๆ ที่อยู่ในสังคม เพื่อสามารถใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาของผู้เรียนและบุคคลกลุ่มต่างๆ ในสังคมและสามารถถูกนำมาใช้เป็นพื้นฐานของการพัฒนาค่านิยม ทัศนคติ และพฤติกรรมในแนวทางที่สอดคล้องเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนอันจะสามารถนำไปสู่การช่วยลดปัญหาของความขัดแย้งและความไม่ปรองดองที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต

อุปกรณ์และวิธีการ

ประชากรในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ กลุ่มประชากรที่เป็นนักเรียน/นักศึกษาที่กำลังศึกษาในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น/ปวช. มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวส. ปริญญาตรี ปริญญาโทขึ้นไป ครู/อาจารย์ บุคลากรที่ทำงานอยู่ในสถานศึกษา และกลุ่มประชากรทั่วไป ในสื่อโซเชียลจำนวน 404 คน ที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีขึ้นไป ผู้วิจัยได้ทำการแจกแบบสอบถามผ่านทางเฟซบุ๊กโดยทำการแนบลิงก์แบบสอบถาม (https://forms.gle/y5vRQxK2CQG2dB9c7) ให้กับผู้ที่เข้าใช้บริการเฟซบุ๊กและแพลตฟอร์มต่าง ๆ ได้ทำแบบสอบถามและส่งต่อ ๆ กันไป การคำนวณขนาดตัวอย่างใช้กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างแบบไม่ทราบจำนวนประชากรและค่าสัดส่วนของประชากรที่ศึกษาตามแนวทางของ Cochran (1953) ทำให้ได้จำนวนประชากรที่ต้องการเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวนมากกว่าหรือเท่ากับ 385 คน ผู้วิจัยจึงกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างเพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจำนวน 400 คน เมื่อสิ้นสุดช่วงเวลาของการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวนของผู้ตอบแบบสอบถามออนไลน์ที่สามารถรวบรวมได้ทั้งสิ้น คือ 404 คน ผู้วิจัยจึงใช้จำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้นจำนวน 404 คนที่เก็บรวบรวมได้ เพื่อหลีกเลี่ยงความลำเอียง (Bias) อันอาจจะเกิดขึ้นจากการเลือกตัดจำนวนตัวอย่างที่เกิน 400 คนทิ้งไป ช่วงระยะเวลาของการทำวิจัย คือ เดือนกรกฎาคม - เดือนตุลาคม 2563

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบบสอบถามออนไลน์ ด้านแบบสอบถามผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปหาคุณภาพของเครื่องมือโดยการหาความเที่ยงตรงของเนื้อหาโดยการนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหาที่ต้องการศึกษา และทำการทดสอบหาค่าความเชื่อมั่น (reliability test) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคเท่ากับ 0.739 แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 2 ส่วน มีรายละเอียด ดังนี้

ส่วนที่ 1 ลักษณะทางประชากรศาสตร์ ได้แก่ เพศ อาชีพ อายุ การศึกษา และรายได้ต่อเดือน

ส่วนที่ 2 ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษา 4 ด้าน ดังนี้

(1) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาที่มีต่อบทบาทหน้าที่ของครู จำนวน 4 ข้อ

(2) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาที่มีต่อบทบาทหน้าที่ของนักเรียน/นักศึกษา จำนวน 5 ข้อ

(3) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาที่มีต่อบทบาทหน้าที่ของครอบครัว จำนวน 5 ข้อ

(4) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาที่มีต่อการวางแผนอนาคตของตนเอง จำนวน 5 ข้อ

แบบสอบถามมีลักษณะเป็นประเภทมาตราส่วนการประมาณค่า (Rating scale) ในรูปแบบของลิเคิร์ท (Likert scale) ที่มีคำตอบให้เลือก 5 ระดับ โดยมีหลักการประมาณค่าให้คะแนน ดังนี้

ระดับความเห็นด้วย	คะแนน
มากที่สุด	5
มาก	4
น้อย	3
น้อยที่สุด	2
ไม่เห็นด้วย	1

ในการอภิปรายผลของการวิจัยใช้เกณฑ์ค่าเฉลี่ยโดยใช้สูตรการคำนวณความกว้างของอันตรภาคชั้น (Bunnakh, 2012) สามารถแปลความหมายของระดับคะแนน ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 4.42-5.00 หมายถึงทัศนคติต่อสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเห็นด้วยระดับมากที่สุด

คะแนนเฉลี่ย 3.41-4.20 หมายถึง ทัศนคติต่อสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเห็นด้วยระดับมาก

คะแนนเฉลี่ย 2.61-3.40 หมายถึง ทัศนคติต่อสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเห็นด้วยระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.81-2.60 หมายถึง ทัศนคติต่อสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเห็นด้วยระดับน้อย

คะแนนเฉลี่ย 0.00-1.80 หมายถึง ทัศนคติต่อสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเห็นด้วยระดับน้อยที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อทำการสำรวจเสร็จสิ้นแล้ว นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมแบบสอบถามออนไลน์มาทำการวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนาพื้นฐาน คือ การแจกแจงค่าความถี่การหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อการหาข้อสรุปเกี่ยวกับทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างประชากร ผู้วิจัยได้ทำการอภิปรายผลโดยอาศัยอ้างอิงการศึกษาจากแบบจำลองการศึกษา 3 แบบจำลอง คือ แบบจำลองทุนมนุษย์ (human capital model) แบบจำลองที่กล่าวถึงสิทธิด้านการศึกษา (rights discourses model) และแบบจำลองที่พิจารณาการศึกษาในฐานะความสามารถ (capability)

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา (Table 1) พบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย จำนวน 112 คน (ร้อยละ 27.72) เพศหญิง จำนวน 226 คน (ร้อยละ 55.94) เพศทางเลือก จำนวน 66 (ร้อยละ 16.34) เมื่อจำแนกตามช่วงอายุพบว่า ช่วงอายุตั้งแต่ 19-23 ปี มีจำนวนมากที่สุด จำนวน 304 คน (ร้อยละ 75.25) รองลงมา คือช่วงอายุ 23-45 ปี มีจำนวน 45 คน (ร้อยละ 11.14) ช่วงอายุ 13-18 ปี มีจำนวน 44 คน (ร้อยละ 10.89) ช่วงอายุ 45 ปีขึ้นไป มีจำนวน 8 คน (ร้อยละ 1.98) และช่วงอายุ 7-12 ปี มีจำนวน 3 คน (ร้อยละ 0.74) ตามลำดับ

ด้านระดับการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาระดับปริญญาตรี/ปวส. จำนวน 317 คน (ร้อยละ 78.47) รองลงมา คือ ระดับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. จำนวน 63 คน (ร้อยละ 15.59) ระดับการศึกษาในระดับตั้งแต่ปริญญาโทขึ้นไป จำนวน 13 คน (ร้อยละ 3.22) ระดับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 8 คน (ร้อยละ 1.98) และระดับการศึกษาระดับประถมศึกษา จำนวน 3 คน (ร้อยละ 0.74)

ด้านรายได้ต่อเดือน พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับรายได้ตั้งแต่ 5,001-10,000 บาท จำนวน 140 คน (ร้อยละ 34.65) ระดับรายได้ตั้งแต่ 10,001-15,000 บาท จำนวน 130 คน (ร้อยละ 32.18) ระดับรายได้ไม่เกิน 5,000 บาท จำนวน 67 คน (ร้อยละ 16.58) ระดับรายได้ตั้งแต่ 15,001-20,000 บาทจำนวน 38 คน (ร้อยละ 9.41) ระดับรายได้ตั้งแต่ 25,001 บาทขึ้นไป จำนวน 18 คน (ร้อยละ 4.46) และระดับรายได้ตั้งแต่ 20,001-25,000 บาท จำนวน 11 คน (ร้อยละ 2.72) ตามลำดับ

ด้านอาชีพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นนักเรียน/นักศึกษา จำนวน 348 คน (ร้อยละ 86.14) ครู จำนวน 17 คน (ร้อยละ 4.21) พนักงานบริษัท จำนวน 17 คน (ร้อยละ 4.21) ธุรกิจส่วนตัว จำนวน 10 คน (ร้อยละ 2.48) ข้าราชการ จำนวน 4 คน (ร้อยละ 0.99) บุคลากรในสถานศึกษา จำนวน 3 คน (ร้อยละ 0.74) และอื่นๆ (วิศวกร, พยาบาล) จำนวน 5 คน (ร้อยละ 1.24) ตามลำดับ

Table 1. Demographic data

Demographic data	Frequency	Percentage
Gender		
Male	112	27.72
Female	226	55.94
LGBT	66	16.34
	404	100.00
Age		
7-12 years old	3	0.74
13-18 years old	44	10.89
19-23 years old	304	75.25
23-45 years old	45	11.14
More than 45 years old	8	1.98
	404	100.00
Education		
Elementary	3	0.74
Junior high school	8	1.98
High school / Vocational certificate	63	15.59
Bachelor's degree / High vocational certificate	317	78.47
Master's degree or higher	13	3.22
	404	100.00
Revenue per month		
Equal or less than 5,000 baht	67	16.58
5,001-10,000 baht	140	34.65
10,001-15,000 baht	130	32.18
15,001-20,000 baht	38	9.41
20,001-25,000 baht	11	2.72
Equal to or more than 25,001 baht	18	4.46
	404	100.00
Occupation		
Student	348	86.14
Teacher	17	4.21
Personnel in educational institution	3	0.74
Public servant	4	0.99
Employee	17	4.21
Self-employed	10	2.48
Others	5	1.24
	404	100.00

Table 2 แสดงผลการศึกษาทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษา 4 ด้าน คือ (1) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของครู (2) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของครอบครัว (3) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของนักเรียน/นักศึกษา และ (4) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเกี่ยวกับการวางแผนอนาคตของตนเอง ดังนี้

(1) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของครู ผลการศึกษาวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างแสดงระดับความเห็นด้วยในระดับมากที่สุดต่อทัศนคติควรเลิกปลูกฝังว่าคนที่เรียนไม่เก่ง ถอนรายวิชา สอบตกหรือเรียนไม่จบเป็นคนล้มเหลวในชีวิต โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.71 และกลุ่มตัวอย่างแสดงระดับความเห็นด้วยในระดับน้อยต่อทัศนคติการใช้ความรุนแรงในการลงโทษนักเรียนเหมาะสมและสมควรทำ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.78 ควรยกเลิกกฎระเบียบที่ลิดรอนเสรีภาพ (เช่น ต้องตัดผมตามกฎระเบียบของโรงเรียน เป็นต้น) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.69 ควรยกเลิกความไม่เท่าเทียมกันระหว่างครูและนักเรียน/นักศึกษา มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.62

(2) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของครอบครัว ผลการศึกษาวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างแสดงระดับความเห็นด้วยในระดับมากที่สุดต่อทัศนคติพ่อแม่/ผู้ปกครองควรให้ลูกได้เลือกตามแนวทางที่ลูกรักและสนใจ ไม่ใช่ในสิ่งที่ตนสนใจ โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.82 พ่อแม่/ผู้ปกครองควรสอนและปลูกฝังสิ่งที่ถูกต้องให้กับลูกได้เข้าใจในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของตน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.80 พ่อแม่/ผู้ปกครองควรเข้าใจว่าเกรดเฉลี่ยไม่ได้เป็นสิ่งกำหนดชีวิตของลูกเสมอไป มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.74 พ่อแม่/ผู้ปกครองควรเลิกกดดันลูกในเรื่องการเรียน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.70 การกู้เงินเรียนสะท้อนถึงความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงระบบการศึกษาที่เป็นมาตรฐานเดียวกันของทั้งประเทศ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.96

(3) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของนักเรียน/นักศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างแสดงระดับความเห็นด้วยในระดับมากต่อทัศนคติการออกมาประท้วงเรียกร้องสิทธิเสรีภาพจากระบบการศึกษาเป็นสิ่งสมควร โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.06 และกลุ่มตัวอย่างแสดงระดับความเห็นด้วยในระดับน้อยที่สุดต่อทัศนคติเพศที่สามมีความแตกต่างจากเพศสภาพปกติ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.42 การเรียนพิเศษ เพื่อทำให้เกรดเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ดีเป็นสิ่งจำเป็นและสมควรทำ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.44 การใส่ชุดเครื่องแบบนักเรียน/นักศึกษามีความจำเป็น มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.32 การรับรุ่นน้องที่รุ่นพี่ใช้ความที่ตนโตกว่ากดขี่รุ่นน้องให้ทำตามควรมีต่อไป มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.44

(4) ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเกี่ยวกับการวางแผนอนาคตของตนเอง ผลการศึกษาวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างแสดงระดับความเห็นด้วยในระดับมากที่สุดต่อทัศนคติควรปรับหลักสูตรที่มีมากเกินความจำเป็นออก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.59 โอกาสที่แตกต่างกันในชีวิตมีผลต่อการเรียนที่ไม่เท่าเทียมกัน (เช่น การเรียนการสอนระหว่างโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนเอกชน) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.71 อนาคตเกรดเฉลี่ยและผลการเรียนคือสิ่งตัดสิน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.98 ระบบการสอบที่มีอยู่มากมายในระบบการศึกษาของประเทศมีประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.92 คนไร้ปริญญาจะเป็นคนที่ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตเสมอไป มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.87

Table 2. Human rights attitude in education

	Level of agreement					$\bar{x}$	S.D.	Level of agreement
	Most agree	Much agree	Little agree	Least agree	Not agree			
Human rights attitude in education: duty and role of teacher								
The inequality between teachers and students should be eliminated (e.g., prohibiting students to enter teachers' toilets).	295 (73.02)	73 (18.07)	28 (6.93)	6 (1.49)	2 (0.50)	4.62	0.72	Most
The instilling in people that students who are not good at studying, withdrawing courses, failing examinations, or not completing their studies are failures in their lives should be stopped.	307 (75.99)	83 (20.54)	9 (2.23)	2 (0.50)	3 (0.74)	4.71	0.61	Most
The rules and regulations that affect the rights and freedom should be abolished.	308 (76.24)	73 (18.07)	17 (4.21)	6 (1.49)		4.69	0.62	Most
The use of violence to punish students is appropriate.	44 (10.89)	10 (2.48)	22 (5.45)	66 (16.34)	262 (64.85)	1.78	1.32	Little
Human rights attitude in education: duty and role of family								
Parents should stop putting pressure on their children about studying	313 (77.48)	70 (17.33)	16 (3.96)	2 (0.50)	3 (0.74)	4.70	0.74	Most
Parents should allow children to select to do according to their love and interests, not the parents' interests.	336 (83.17)	64 (15.84)	4 (0.99)			4.82	0.41	Most

Table 2. (continued)

	Level of agreement					$\bar{x}$	S.D.	Level of agreement
	Most agree	Much agree	Little agree	Least agree	Not agree			
Human rights attitude in education: duty and role of family								
Parents should teach and instill the right things in their children to understand their rights and freedoms.	332 (82.18)	63 (15.59)	8 (1.98)	1 (0.25)		4.80	0.47	Most
Parents should understand that GPA does not always determine their children's life.	316 (78.22)	73 (18.07)	14 (3.47)	1 (0.25)		4.74	0.52	Most
Student loans reflect inequalities in access to a standardized educational system across the country.	215 (53.22)	78 (19.31)	43 (10.64)	15 (3.71)	53 (13.21)	3.96	1.40	Most
Human rights attitude in education: duty and role of student								
It is necessary that students should wear uniforms.	30 (7.43)	21 (5.20)	134 (33.17)	83 (20.54)	136 (33.66)	2.32	1.20	Little
Students should protest for freedom from the education system	202 (50.00)	89 (22.03)	70 (17.33)	23 (5.69)	20 (4.95)	4.06	1.16	Much
LGBT is different from the normal gender.	12 (2.97)	4 (0.99)	10 (2.48)	88 (21.78)	290 (71.78)	1.42	0.84	Least
Tutorial classes are essential and necessary to maintain a good GPA	37 (9.16)	43 (10.64)	106 (22.24)	91 (22.52)	127 (31.44)	2.44	1.28	Little
The situation that the older students uses their elders to oppress the younger students to follow their orders should be continued to occur.	13 (3.22)	5 (1.24)	8 (1.98)	95 (23.51)	283 (70.05)	1.44	0.86	Least

Table 2. (continued)

	Level of agreement					$\bar{x}$	S.D.	Level of agreement
	Most agree	Much agree	Little agree	Least agree	Not agree			
Human rights attitude in education: future plan								
GPA and grade results determine the future.	21 (5.20)	25 (6.19)	73 (18.07)	90 (22.28)	195 (48.27)	1.98	1.17	Little
Different opportunities in life have an unequal effect on learning (e.g., learning and teaching between public and private schools)	178 (44.06)	79 (19.55)	54 (13.37)	37 (9.16)	56 (13.86)	3.71	1.45	Much
Various examination systems of the current education system are useful.	10 (2.48)	16 (3.96)	65 (16.09)	154 (38.12)	159 (39.36)	1.92	0.96	Little
People without a degree will always be the ones who are unsuccessful in life.	10 (2.48)	17 (4.21)	66 (16.34)	130 (32.18)	181 (44.80)	1.87	0.99	Little
Excessive courses should be adjusted.	284 (70.30)	84 (20.79)	30 (7.43)	1 (0.25)	5 (1.24)	4.59	0.74	Most

อภิปรายผล

วรรณกรรมที่ผ่านมาได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนศึกษาว่ามีความหมายครอบคลุมถึงการศึกษา การฝึกอบรมและข้อมูลข่าวสารโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างวัฒนธรรมด้านสิทธิมนุษยชนในระดับสากลผ่านการแบ่งปันความรู้ การปลูกฝังทักษะ และการหล่อหลอมทัศนคติโดยมีเป้าหมายที่การเสริมสร้างความเข้มแข็งของการเคารพในพื้นฐานด้านเสรีภาพและสิทธิมนุษยชน การพัฒนาศักดิ์ศรีและบุคลิกภาพของความเป็นมนุษย์ การส่งเสริมความเข้าใจ ความปรองดอง การอยู่ร่วมกันของบุคคลต่างๆ ที่มีความแตกต่างด้านเพศ เชื้อชาติ ศาสนา และภาษา ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของบุคคลต่างๆ ในสังคมของภายใต้ข้อบังคับของกฎหมาย การสร้างและรักษาความสงบ การส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมและการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยมีบุคคลเป็นศูนย์กลาง โดยเป้าหมายของสิทธิมนุษยชนศึกษาควรมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ด้านความรู้ ความคิดหรือเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน, การสร้างทัศนคติ ค่านิยม หรือทักษะเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน และพฤติกรรมหรือการพัฒนาความสามารถในการปกป้องและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน (Bajaj, 2011; McPherson and Libal 2019; Robinson *et al.*, 2018)

ผลจากการศึกษาวิจัยแสดงให้เห็นถึงทัศนคติต่อสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษา 4 ด้าน คือ บทบาทหน้าที่ของครู บทบาทหน้าที่ของครอบครัว บทบาทหน้าที่ของนักเรียน/นักศึกษา และการวางแผน

อนาคตของตนเอง โดยพบว่า กลุ่มตัวอย่างแสดงทัศนคติต่อบทบาทหน้าที่ของครูว่า ควรมีความเท่าเทียมกันระหว่างครูและนักเรียนมากขึ้น ครูควรปลูกฝังแนวความคิดที่ถูกต้องกับนักเรียน (กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็นว่า ควรยกเลิกกฎระเบียบที่ลิดรอนสิทธิเสรีภาพ การใช้ความรุนแรงในการลงโทษนักเรียนเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม และการเลิกปลูกฝังว่าคนเรียนไม่เก่งเป็นคนล้มเหลวในชีวิต) ทัศนคติต่อบทบาทหน้าที่ของครอบครัวว่า พ่อแม่/ผู้ปกครองควรให้ลูกได้เลือกตามแนวทางที่ลูกรักและสนใจไม่ใช่ในสิ่งที่ตนสนใจและพ่อแม่/ผู้ปกครองควรปลูกฝังสิ่งที่ถูกต้องให้กับลูกได้เข้าใจเรื่องสิทธิและเสรีภาพของตนเอง ทัศนคติต่อบทบาทหน้าที่ของนักเรียน/นักศึกษาว่า การออกมาประท้วงเรียกร้องสิทธิเสรีภาพจากระบบการศึกษาเป็นสิ่งสมควร และทัศนคติต่อการวางแผนอนาคตของตนเองว่า โอกาสที่แตกต่างกันในชีวิตมีผลต่อการเรียนที่ไม่เท่าเทียมกัน กลุ่มตัวอย่างแสดงความไม่เห็นด้วยกับความคิดที่ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไรเกรดเฉลี่ยและผลการเรียนเป็นสิ่งตัดสิน

งานวิจัยนี้ทำการวิเคราะห์ทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาทั้ง 4 ด้านข้างต้นให้อยู่ในรูปแบบที่มีความหมายมากขึ้นเพื่อการนำไปพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทัศนคติที่รวบรวมได้ โดยการจัดกลุ่มทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างบนพื้นฐานของกรอบความคิดของแบบจำลองการศึกษา 3 แบบจำลอง ดังนี้ (1) แบบจำลองทุนมนุษย์ (human capital model) พิจารณาว่าการศึกษาเป็นสิ่งสร้างทักษะ การได้มาซึ่งความรู้และการเพิ่มขึ้นของรายได้ (2) แบบจำลองที่กล่าวถึงสิทธิด้านการศึกษา (rights discourses model) พิจารณาว่า การศึกษาเป็นสิทธิมนุษยชนประการหนึ่งที่บุคคลทุกคนควรได้รับ องค์กรระหว่างประเทศที่ให้ความสำคัญและมีการเคลื่อนไหวสิทธิด้านการศึกษาภายใต้กรอบการทำงานที่มีชื่อว่า การศึกษาสำหรับทุกคน (education for all: EFA) นี้ เช่น องค์การยูเนสโก (UNESCO) และองค์การยูนิเซฟ (UNICEF) และ (3) แบบจำลองที่พิจารณาการศึกษาในฐานะความสามารถ (capability) พิจารณาว่า การได้มาซึ่งความรู้และโอกาสทางการศึกษา ทำให้บุคคลพบกับความเจริญงอกงามของชีวิตอันเป็นความสามารถที่อาจจะถูกเรียกได้ว่าเป็นคุณค่าของชีวิต และในขณะเดียวกันการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่เพิ่มโอกาสให้กับบุคคล เช่น การศึกษาเปิดโอกาสบุคคลให้สามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของสังคม หรือการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มสังคมต่าง ๆ (Robeyns, 2006)

ผลการศึกษาได้แสดงรายละเอียดหลายประการทั้งในทางสอดคล้องและขัดแย้งกับแนวความคิดที่ถูกกล่าวไว้ในแบบจำลองการศึกษา 3 แบบจำลองข้างต้นดังนี้ ประการแรก กลุ่มตัวอย่างประชากรแสดงความคิดเห็นไว้หลายประการที่แสดงให้ถึงความขัดแย้งกับแนวความคิดที่กล่าวไว้ในแบบจำลองทุนมนุษย์ที่พิจารณาการศึกษาในฐานะเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างผลิตผลของแรงงานทางเศรษฐกิจ (Robeyns, 2006) โดยความเห็นด้วยต่อความคิดที่ว่า ควรเลิกปลูกฝังให้คนมองว่าคนที่เรียนไม่เก่ง ถอนรายวิชา สอบตก หรือเรียนไม่จบเป็นคนล้มเหลวในชีวิต และพ่อแม่/ผู้ปกครองควรเข้าใจว่าเกรดเฉลี่ยไม่ได้เป็นสิ่งกำหนดชีวิตของลูกเสมอไป ยิ่งกว่านั้นกลุ่มตัวอย่างประชากรได้แสดงทัศนคติไม่เห็นด้วยต่อความคิดที่ว่า อนาคตจะเป็นอย่างไรเกรดเฉลี่ยและผลการเรียนคือสิ่งตัดสิน และ คนที่ไร้ใบปริญญาจะเป็นคนที่ไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตเสมอไป

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Khonthai Foundation (2017) ที่พบว่าระบบการศึกษาและการปลูกฝังของผู้ปกครองที่เน้นในเรื่องของการเรียนให้เก่ง แต่ปลูกฝังเรื่องอื่นๆ เช่น ความรับผิดชอบและความรักที่มีต่อประเทศชาติไม่มากนัก การเลี้ยงดูของผู้ปกครองแบบควบคุมที่เน้นการเชื่อฟังและทำตามด้วยความเข้มงวด ซึ่งสิ่ง

เหล่านี้เป็นที่มาของสาเหตุของความกดดันและประสบกับปัญหาความขัดแย้งในตนเอง มีเป้าหมายและรูปแบบในการดำเนินชีวิตที่ขาดความสมดุล เยาวชนพบกับความเครียด หมดหวังในชีวิต และก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในสังคม

ประการที่สอง กลุ่มตัวอย่างประชากรแสดงความคิดเห็นไว้หลายประการที่แสดงให้เห็นว่าสอดคล้องกับแบบจำลองสิทธิการศึกษาที่พิจารณาการศึกษาในระดับนโยบายการศึกษาสำหรับทุกบุคคล และการศึกษาควรเตรียมความพร้อมผู้เรียนเพื่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง การศึกษาควรสอนให้ผู้เยาว์รู้เกี่ยวกับสิทธิของบุคคลและช่วยเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในสังคม โดยกลุ่มตัวอย่างประชากรแสดงความเห็นด้วยต่อความคิดที่ว่า พ่อแม่/ผู้ปกครองควรสอนและปลูกฝังสิ่งที่ถูกต้องให้กับลูกได้เข้าใจในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของตน พ่อแม่/ผู้ปกครองควรให้ลูกได้เลือกตามแนวทางที่ลูกรักและสนใจ ไม่ใช่ในสิ่งที่ตนสนใจ ควรยกเลิกกฎระเบียบที่กระทบสิทธิเสรีภาพ การกู้เงินเรียนสะท้อนถึงความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงระบบการศึกษาที่เป็นมาตรฐานเดียวกันของทั้งประเทศ

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสอดคล้องกับรายงานวิชาการของ Kijrattanakul (n.d.) ที่รายงานว่า ถึงแม้ตัวเลขงบประมาณที่จัดสรรให้กับด้านการศึกษามีแนวโน้มเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่องเมื่อเปรียบเทียบกับขนาดของงบประมาณหรือสัดส่วนต่องบประมาณประเทศและการจัดสรรงบประมาณเพื่อให้เด็กไทยทุกคนได้มีสิทธิและโอกาสเข้าถึงการศึกษาอย่างเท่าเทียมผ่านโครงการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาต่าง ๆ แต่คุณภาพการศึกษาของไทยยังมีความเหลื่อมล้ำแตกต่างกัน มีเด็กบางส่วนที่หายไปจากระบบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากผู้ปกครองไม่สามารถสนับสนุนค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาซึ่งไม่ถูกเรียกเก็บภายใต้ชื่อค่าเล่าเรียนได้

Robeyns (2006) รายงานว่า สิทธิด้านการศึกษาไม่ควรเป็นเพียงแค่นโยบายของความมีสิทธิด้านการศึกษาของทุกบุคคลเท่านั้นหรือการพิจารณาว่าการศึกษาสามารถนำมาซึ่งผลตามแบบจำลองทุนมนุษย์ แต่ภาครัฐจำเป็นต้องมีการเคลื่อนย้ายทรัพยากรที่จำเป็นเพื่ออำนวยให้เกิดการศึกษาอย่างมีคุณภาพกลับมีความสำคัญยิ่งกว่า

ประการที่สาม กลุ่มตัวอย่างประชากรแสดงความคิดเห็นไว้หลายประการที่แสดงให้เห็นว่าขัดแย้งกับแบบจำลองที่พิจารณาการศึกษาในฐานะที่เอื้ออำนวยให้เกิดความสามารถซึ่งมีความหมายถึงโอกาสเป็นหรือทำสิ่งที่ทรงคุณค่า (Robeyns, 2006) โดยแสดงความเห็นด้วยกับแนวความคิด เช่น ควรปรับหลักสูตรที่มีมากเกินความจำเป็นออก เป็นต้น และแสดงความไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดบางประการ เช่น ระบบการสอบที่มีอยู่มากมายในระบบการศึกษามีประโยชน์ การเรียนพิเศษเพื่อทำให้เกรดเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ดีเป็นสิ่งจำเป็นและสมควรทำ เป็นต้น

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับ Pimpa (2018) ที่รายงานว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยโดยเน้นให้เด็กเป็นคนดี คนเก่ง มีคุณธรรม โดยอาศัยการสอนที่หลากหลายให้เหมาะสมกับศักยภาพของผู้เรียนเกิดบูรณาการวิชาต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นสหวิทยาการเพื่อให้การศึกษาสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความต้องการของผู้เรียน และชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด Kijrattanakul (n.d.) เน้นย้ำว่า ควรมีการพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน บริบทของท้องถิ่น และสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต

สิทธิเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่ความสามารถ การจะพิจารณาว่า สิทธิในสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นเป็นสิทธิพื้นฐานหรือไม่ให้พิจารณาว่า สิทธินั้นนำสู่ความสามารถหรือไม่ ดังนั้น เป้าหมายของสิทธิคือความสามารถของบุคคลซึ่งการศึกษานั้นเป็นหนทางที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย อย่างไรก็ดี Sirota

(2019a) เน้นย้ำว่า การพิจารณาการเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนจำเป็นต้องพิจารณาผ่านมุมมองที่หลากหลาย เนื่องเพราะคุณลักษณะหลากหลายที่ประกอบเข้าเป็นตัวบุคคลเป็นปัจจัยกำหนดสิทธิที่แต่ละบุคคลสามารถได้มารวมถึงสิทธิที่บุคคลไม่สามารถได้รับหรือได้รับการปฏิเสธ และคุณลักษณะที่ประกอบเข้าเป็นตัวบุคคลดังกล่าวเป็นปัจจัยนำไปสู่ความเข้าใจโลกของบุคคลและจะนำโลกไปในทิศทางใด ดังนั้น ความพยายามประสานสิทธิมนุษยชนศึกษาเข้าไปในชั้นเรียนอาจก่อให้เกิดประโยชน์ เนื่องจากผู้สอนสามารถทำการสอนสิทธิมนุษยชนศึกษาภายใต้สภาพแวดล้อมที่เป็นชีวิตของผู้เรียน ผู้สอนได้รับรู้มุมมอง แนวคิดของผู้เรียนโดยผ่านการแลกเปลี่ยนและการสะท้อนความคิดของผู้เรียนหรืออาจเกิดขึ้นโดยผ่านการสังเกตประสบการณ์ของผู้เรียน ประโยชน์ที่อาจจะเกิดขึ้น คือ ผู้สอนสามารถปรับบทเรียนให้มีความเหมาะสมและนำมาซึ่งความหมายของสิทธิมนุษยชนให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้อง เหมาะสม และอย่างมีคุณค่าต่อผู้เรียนและต่อบุคคลอื่นที่อยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน

สิทธิมนุษยชนศึกษาจึงประกอบด้วยการศึกษา การฝึกฝน ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรมต่าง ๆ ที่กระตุ้นการตระหนักรู้และการเรียนรู้แก่ผู้เรียนโดยมีเป้าหมายที่ป้องกันและการใช้สิทธิมนุษยชนในทางที่ไม่ถูกต้องโดยการให้ความรู้ ทักษะ ความเข้าใจ การพัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมเพื่อให้บุคคลสามารถสร้างและส่งเสริมวัฒนธรรมด้านสิทธิมนุษยชนที่เป็นสากล การปลูกฝังค่านิยมของการเคารพสิทธิของบุคคลอื่นทุกคน (Sirota, 2019b)

องค์ประกอบของสิทธิมนุษยชนอันประกอบด้วยเสรีภาพ (liberty) ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ (dignity) ความเสมอภาค (equality) ความยุติธรรม (justice) จริยธรรมและศีลธรรม (ethics and morals) และ ค่านิยม (human values) สิทธิมนุษยชนศึกษาควรกระทบต่อค่านิยมและทัศนคติด้านสิทธิมนุษยชน การถ่ายทอดความรู้สิทธิมนุษยชนศึกษาไม่ควรเป็นเพียงการดำเนินรอยตามแบบจำลองการเปลี่ยนแปลง (transformational model) ที่ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้บุคคลตระหนักรู้ถึงและการป้องกันการใช้สิทธิมนุษยชนในทางที่ไม่ถูกต้องเท่านั้น แต่ควรพิจารณาแบบจำลองค่านิยมและการตระหนักรู้ (value and awareness model) ที่จะให้ความสำคัญกับการถ่ายทอดความรู้พื้นฐานของประเด็นต่าง ๆ ด้านสิทธิมนุษยชนและเพื่อส่งเสริมการประสานเข้าเป็นค่านิยมสาธารณะโดยผ่านหลักสูตรของสถาบันการศึกษา (Rastogi, 2014) การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานและการปลูกฝังการคิดแบบมีวิจารณญาณสามารถถูกนำมาใช้ร่วมกันเพื่อเป็นแนวทางหลักในการสร้างการเรียนรู้แก่ผู้เรียนทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และค่านิยมเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชน (Cargas and Mitoma, 2019)

ผู้สอนควรกระตุ้นผู้เรียนให้เกิดการคิดแบบมีวิจารณญาณ (critical thinking) โดยคำนึงถึงข้อมูลข่าวสารจากแนวความคิดหลากหลาย ไม่เพียงการพิจารณาเฉพาะแนวความคิดที่เป็นปัจจัยสำคัญ แต่แนวความคิดที่เป็นปัจจัยรองอื่นๆ ก็ควรได้รับการพิจารณา การคิดแบบมีวิจารณญาณเป็นการสลัดกรอบการวิเคราะห์ของผู้เรียนจากจุดศูนย์กลางใดจุดศูนย์กลางหนึ่งเพื่อเปิดใจผู้เรียนสู่ประสบการณ์ที่กว้างมากขึ้น การค้นหาทางเลือกอื่นที่เป็นไปได้เมื่อเปรียบเทียบกับการมองปัจจัยสำคัญ ณ ขณะปัจจุบันของความเป็นจริงของประเด็นที่พิจารณา การคิดแบบมีวิจารณญาณจึงเป็นการมองสองด้านของประเด็นที่พิจารณา มีการเปิดรับหลักฐานหรือข้อมูลใหม่ซึ่งอาจจะไม่ได้สนับสนุนความคิดเดิมที่ผู้เรียนมีอยู่ มีการวิเคราะห์และการใช้เหตุผลอย่างเป็นกลาง การกล่าวอ้างใด ๆ จำเป็นต้องมีหลักฐานมาสนับสนุน การอนุมานและการลงความเห็นเพื่อสรุปผลเกิดจากข้อเท็จจริงที่ได้มาและการแก้ไขปัญหา (Cargas, 2019; Cargas and Mitoma, 2019; McPherson and Libal, 2019)

การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน (problem-based learning: PBL) (Cargas and Mitoma, 2019; Simmons, 2019) เป็นอีกหนึ่งวิธีที่สามารถถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อความสำเร็จในสิทธิมนุษยชนศึกษา การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานดังกล่าวผู้เรียนจะเป็นคนพัฒนาประเด็นปัญหาด้านสิทธิมนุษยชนขึ้นซึ่งอาจตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่ตนเองมีความสนใจและต้องการที่จะค้นหาคำตอบ การศึกษาควรปรับเปลี่ยนจากการที่ผู้สอนเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน (teacher-centered instruction) เป็นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการศึกษา (learner-centered education) เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของผู้เรียนกับปัญหาสิทธิมนุษยชน

สรุป

การศึกษาทัศนคติสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษาเพื่อส่งเสริมการศึกษาสิทธิมนุษยชนในระบบการศึกษาไทยทำให้ทราบถึงทัศนคติต่อสิทธิมนุษยชนด้านการศึกษา 4 ด้านคือ บทบาทหน้าที่ของครู บทบาทหน้าที่ของครอบครัว บทบาทหน้าที่ของนักเรียน/นักศึกษา และการวางแผนอนาคตของตนเอง ของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ได้แก่ ผู้เรียน ครู บุคลากรในสถาบันการศึกษา และบุคคลกลุ่มต่างๆ ในสังคม ความเข้าใจทัศนคติดังกล่าวสามารถถูกนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการวางแผนส่งเสริมสิทธิมนุษยชนศึกษาในระบบการเรียนการศึกษาของไทย ภาครัฐควรมุ่งเน้นนโยบายการสร้างความเท่าเทียมกันทางการศึกษา การกระจายการศึกษาไปยังกลุ่มบุคคลต่างๆ ของสังคมอย่างมีคุณภาพเพื่อให้สมาชิกของสังคมสามารถเข้าถึงระบบการศึกษาได้ด้วยฐานะทางเศรษฐกิจที่มีแทนการกู้ยืมเงินเพื่อการศึกษา และควรส่งเสริมรายวิชาสิทธิมนุษยชนศึกษาให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรภาคบังคับในระบบการศึกษาของไทยเพื่อสร้างความรู้ ปลูกฝังทัศนคติ ความคิดและพฤติกรรมของเยาวชนในการแสดงออกด้านสิทธิมนุษยชนให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสมมีเหตุมีผลเพื่อความอยู่ร่วมกันอย่างปรองดองและความสุขสงบของสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

Aphornsuvan, T. 2001. The evolution of human rights in Thai intellectual history. Journal of Liberal Arts 1(2): 3-15.

Bagozzi, R.P. 1981. Attitudes, intentions, and behavior: A test of some key hypotheses. Journal of Personality and Social Psychology 41(4): 607-627.

Bajaj, M. 2011. Human rights education: Ideology, location, and approaches. Human Right Quarterly 33: 481-508.

Bunnakh, M. 2012. Statistics for Research and Decision Making. Bangkok: Chulalongkorn University Press. 585 p.

Cargas, S. 2019. Fortifying the future of human rights with human rights education. Journal of Human Rights 18(3): 293-307.

Cargas, S. and G. Mitoma. 2019. Introduction to the special issue on human rights in higher education. Journal of Human Rights 18(3): 275-279.

Cochran, W.G. *(1953).* Sampling techniques. New York: John Wiley & Sons. Inc. 330 p.

Kanrattanasut, N. and P. Nakurairat, 2018. The synthesis of teaching material development: The case study of the development of teaching material in human trafficking. Roosmile Journal 39(1): 69-82.

Khonthai Foundation. 2014. Thai people monitor 2014: Voices from Thai youth (Youth today). (Online). Available:

http://khonthaifoundation.org/wp-content/files/5_Full_version_2557.pdf (September 5, 2021). (in Thai)

Kijrattanakul, T. n.d. Human right education of Thailand. (Online). Available: https://www.constitutionalcourt.or.th/occ_web/ewt_dl_link.php?nid=1489 (September 5, 2021). (in Thai)

Leung, Y. W, and Y. L. Lo. 2012. Are liberal studies teachers ready to prepare human rights respecting students? A portrait of teachers' attitudes towards human rights. Intercultural Education 23(4): 341-358.

McPherson, J. and K. Libal. 2019. Human rights education in US social work: Is the mandate reaching the field? Journal of Human Rights 18(3): 308-324.

Pimpa, P. 2018. Current Thai studies. Academic Journal of Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus 7(1): 242-249.

Rastogi, S. K. 2014. Human rights and its impact on educational and social awareness. International Journal of Innovative Social Science & Humanities Research 1(8): 60-65.

Robeyns, I. 2006. The three models of education: Rights, capabilities and human capital. Theory and Research in Education 4(1): 69-84.

Robinson, C., L. Phillips and A. Quennerstedt. 2018. Human rights education: Developing a theroretical understanding of teachers' responsibilities. Educational Review 72(2): 220-241.

Selvam, T. 2018. Effects of human rights education among students. Journal of Emerging Technologies and Innovative Research 5(2): 1158-1160.

Simmons, W. P. 2019. Problem-based learning beyond borders: Impact and potential for university-level human rights education. Journal of Human Rights 18(3): 280-292.

Sirota, S. 2019a. Building a case for human rights education. Journal of Human Rights 18(3): 356-362.

Sirota, S. 2019b. From the curriculum to the classroom: The urgent need for preservice human rights teacher education in the United States. Journal of Human Rights 18(3): 325-338.

แรงงานพม่า : คุณภาพชีวิตและการสร้างความหมายใหม่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช

Myanmar Migrant Workers: Quality of Life and Creating a New Life in Nakhon Si Thammarat Province.

เดโช แขน้ำแก้ว

Daycho Khaenamkhaew

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช 80280

Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University, 80280, Thailand

*Corresponding Author Email: Daycho_kha@nstru.ac.th

(Received: April 28, 2021; Accepted: August 23, 2021)

Abstract: This research aims to investigate the quality of life and inquire the workers of creating a new life of Myanmar migrant workers. Mixed methods and questionnaires were used to collect data from 350 Myanmar migrant workers. The data were analyzed using frequency, percentage, mean and standard deviation. Furthermore, qualitative information from in-depth interviews with 21 key purposive informants; Myanmar migrant workers, Thai friends, employers and government officers were also used to voice their views. The data were analyzed using descriptive analysis. The findings revealed that the quality of life of Myanmar migrant workers in terms of food consumption, clothes, housing, health, income and social relationships were at moderate level. With regards to creating a new life of Myanmar migrant workers, they had good relationship and speak more than two languages. They have enjoyed and integrated Thailand Burmese cultures, such as food and clothing. People in the community consider them friendly neighbors. They developed knowledge and work techniques through skill training or labor practice to improve their quality of life. They have proved themselves to be hardworking and helpful people.

Keyword: Myanmar migrant, workers quality of life, creating new meaning.

บทคัดย่อ: การศึกษาครั้งนี้ เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตและการสร้างความหมายใหม่ของแรงงานพม่า ศึกษาแบบผสานวิธีเชิงปริมาณมีประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ แรงงานพม่าจำนวน 350 คน ใช้แบบสอบถามวิเคราะห์ข้อมูลโดยโปรแกรมสำเร็จรูปหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และเชิงคุณภาพสัมภาษณ์เชิงลึกแรงงานพม่า เพื่อนแรงงานคนไทย ผู้ประกอบการและเจ้าหน้าที่ภาครัฐ รวมทั้งสิ้น 21 คน เลือกแบบเจาะจงวิเคราะห์ข้อมูลโดยพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า คุณภาพชีวิตของแรงงานพม่าในด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย สุขภาพ รายได้ และความสัมพันธ์ในสังคม โดยรวมทุกด้านเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง และการสร้างความหมายใหม่ของแรงงานพม่า มีการสานสัมพันธ์และวัฒนธรรมผ่านการใช้ภาษามากกว่าสองภาษา พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมอาหารและการแต่งกายภายใต้รากฐานวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันเพื่อให้เห็นว่าคือเพื่อนบ้านที่เป็นมิตร มีความรู้และทักษะการทำงานจากการลงมือปฏิบัติจริงในลักษณะ แรงงานนักปฏิบัติเพื่อสร้างเนื้อสร้างตัว พร้อมทั้งแสดงตนเป็นผู้มีน้ำใจในลักษณะคนหาเช้ากินค่ำเหมือนกัน

คำสำคัญ: แรงงานพม่า คุณภาพชีวิต การสร้างความหมายใหม่

คำนำ

แรงงานพม่า หรือ “แรงงานต่างด้าว” เดินทางมาทำงานในประเทศไทยเป็นเรื่องง่ายกว่า ในอดีตจึงไหลถาโถมเข้ามาทำงานในประเทศไทย ซึ่งแรงงานพม่าเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ของการเคลื่อนย้ายแรงงานในลักษณะปฏิสัมพันธ์กับอีกวัฒนธรรมหนึ่งผ่านการว่าจ้างแรงงานไปจนกว่าตนเองและครอบครัวจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น หรือมีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรมเกิดขึ้นในประเทศพม่า (Sattayathamrongthian and Panjatewakoop, 2016) เมื่อเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน หรือ “AEC” ทำให้ภาวการณ์ของโลกเปลี่ยนแปลงไป เกิดภาวะขาดแคลนแรงงานไทยเพิ่มมากขึ้นและทำให้นายจ้างคนไทยหันไปสนใจแรงงานพม่าเข้ามาทดแทนในระบบงานต่าง ๆ ของไทยให้ดำเนินต่อไปได้ โดยเฉพาะแรงงานพม่าได้กระจัดกระจายไปตามแหล่งงานที่มีความต้องการแรงงานในจังหวัดใหญ่ ๆ ของประเทศไทย

สำหรับจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น มีแรงงานพม่าที่เข้ามาทำงานอย่างถูกต้องตามกฎหมายจำนวน 10,959 คน (Provincial Employment Office of Nakhon Si Thammarat, 2018) เนื่องจากแรงงานพม่าถือเป็นต้นทุนที่สำคัญในภาคการผลิตและการบริการที่สามารถปรับตัว เพื่อสร้างพื้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมได้ (Muhamad and Jaihoweweerapong, 2018) มีทั้งแรงงานฝีมือ เป็นแรงงานที่ใช้ทักษะฝีมือในการทำงาน วิเคราะห์และแก้ไขปัญหาได้ แรงงานกึ่งฝีมือซึ่งต้องใช้ทักษะฝีมือในระดับพื้นฐาน และแรงงานไร้ฝีมือที่ทำงานตามคำชี้แนะได้เท่านั้น แรงงานเหล่านี้มีความอดทน ขยันและมีค่าแรงที่ต่ำมากเมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานไทย ประกอบกับเริ่มให้มีการจดทะเบียนแรงงานพม่า ทำให้ไม่ว่าจะมองไปทางไหนก็พบแรงงานพม่า และคาดว่าจะมีเพิ่มมากขึ้นเพื่อทดแทนแรงงานไทยที่ขาดหายไป (Achawanitkun, 2003)

แต่การเข้ามาของแรงงานพม่าถูกมองว่า คือ “ตัวสร้างปัญหา” ก่อให้เกิดผลกระทบด้านต่าง ๆ ทำให้ควบคุมดูแลได้ยากและไร้คุณภาพชีวิต (Kunnu and Phasunon, 2015) อีกทั้งสื่อก็มักขยายเนื้อที่ข่าวด้วยการพาดหัวเหตุการณ์จนทำให้ดูน่ากลัว เช่น “พม่าฆ่าโหด” เพื่อขายข่าว โดยไม่รับผิดชอบต่อสังคมว่าจะรู้สึกอย่างไร แต่นั่นก็เป็นเพียงแค่ “ความหมายเก่า” ที่มองแรงงานพม่าในมุมมองหนึ่งเท่านั้น หากแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราชที่อยู่มาหลายสิบปีที่ก่อเกิด “การสร้างความหมายใหม่” หรือ “การปรับเปลี่ยนเพื่อสร้างการยอมรับ” สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป และเติบโตในทุกระดับและพร้อมที่ทำความเข้าใจในข้อจำกัดของการให้คุณค่าของการอยู่ร่วมกัน และเป็นมิตร (Rungmanee, 2017) ในลักษณะการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างถูกต้องและมีข้อตกลงเพื่อการอยู่ร่วมกันที่ปราศจากข้อขัดแย้ง (Suanchupon *et al*., 2017)

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง “แรงงานพม่า: คุณภาพชีวิตและการสร้างความหมายใหม่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช” ซึ่งตามประเด็นข้อคำถามที่ว่า คุณภาพชีวิตของแรงงานพม่าเป็นอย่างไร และการสร้างความหมายใหม่ของแรงงานพม่าเป็นอย่างไร สะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์เฉพาะของพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชให้ชัดเจน อธิบายให้เห็นความหลากหลายของแรงงานพม่าที่ในความเป็นจริงแม้จะมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และแรงงานพม่าเหล่านี้อาจไม่ได้หล่อหลอมเป็นกลุ่มก้อนเนื้อเดียวกันแต่ก็ถือสัญชาติพม่า งานวิจัยนี้จะทำให้เห็นคุณภาพชีวิตบนฐานความคิด ความเชื่อและการปฏิบัติ เพื่อจะได้ทราบข้อมูลที่เป็นประโยชน์

ต่อภาครัฐในการนำผลการศึกษาไปเตรียมความพร้อมและพัฒนาประเทศต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นงานวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Method) ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ มีประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ แรงงานพม่าที่เข้ามาทำงานอย่างถูกต้องตามกฎหมายในจังหวัดนครศรีธรรมราชและสามารถสร้างความหมายใหม่ให้กับตนเองได้ แต่เนื่องจากไม่ทราบจำนวนประชากรที่แน่นอน สามารถคำนวณได้จากสูตรไม่ทราบขนาดตัวอย่างของ Cochran โดยกำหนดระดับค่าความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และระดับค่าความคลาดเคลื่อนร้อยละ 5 เป็นรูปแบบทั่วไปสำหรับประมาณค่าเฉลี่ยประชากรที่นำเสนอ (Dansawad and Lurdjariyaporn, 2021) คือ ใช้ขนาดตัวอย่างอย่างน้อย 323 คน จึงสามารถประมาณค่าร้อยละ โดยมีความผิดพลาดไม่เกินร้อยละ 5 ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจึงใช้ขนาดกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 350 ตัวอย่าง ซึ่งถือได้ว่าผ่านเกณฑ์ตามที่เงื่อนไขกำหนด คือ ไม่น้อยกว่า 323 ตัวอย่าง แล้วจึงเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลบนพื้นฐานจากกลุ่มตัวอย่างแบบสุ่มอย่างง่ายโดยบังเอิญ จนครบตามจำนวนที่ต้องการ (Manadee *et al.*, 2015) และมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 21 คน ได้แก่ (1) แรงงานพม่า จำนวน 7 คน คัดเลือกแบบเจาะจงแรงงานพม่าที่ทำงานในจังหวัดนครศรีธรรมราชมาไม่น้อยกว่า 10 ปี และเป็นแรงงานพม่าที่เข้ามาทำงานอย่างถูกต้องตามกฎหมายและยินดีเข้าร่วมในการศึกษาวิจัย (2) เพื่อนแรงงานคนไทย 3 คน คัดเลือกแบบเจาะจงเพื่อนแรงงานคนไทยที่เป็นคนพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชและทำงานร่วมกับแรงงานพม่ามาไม่น้อยกว่า 10 ปี จนมีความคุ้นเคยและรักใคร่เสมือนคนในครอบครัว (3) ผู้ประกอบการ/นายจ้างของแรงงานพม่า จำนวน 5 คน คัดเลือกแบบเจาะจงผู้ประกอบการ/นายจ้างที่จ้างแรงงานพม่ามาทำงานในจังหวัดนครศรีธรรมราชอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 10 ปี และ (4) เจ้าหน้าที่ภาครัฐ จำนวน 6 คน คัดเลือกแบบเจาะจงกลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดูแลและบริหารจัดการแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถาม ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีขั้นตอนการสร้าง ดังนี้

1.1 ศึกษาหลักการแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของแรงงานพม่าจากหนังสือเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วกำหนดเป็นกรอบแนวคิดให้ครอบคลุมกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษาวิจัย

1.2 สร้างแบบสอบถามตามกรอบที่กำหนดไว้ในข้อ 1 ตามวิธีการสร้างแบบสอบถาม ซึ่งผู้ศึกษาได้แบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา ทักษะฝีมือแรงงานประสบการณ์การทำงานในประเทศไทย รายได้ต่อเดือนและสถานภาพการสมรส ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามที่ใช้วัดระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ ด้านอาหารด้านเครื่องนุ่งห่ม ด้านที่อยู่อาศัย ด้านสุขภาพ ด้านรายได้และด้านความสัมพันธ์ในสังคม มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประเมินค่า (Numerical Rating Scale) มี 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด โดยกำหนดค่าของลำดับคะแนนและรายละเอียดเกณฑ์การแปลความหมายของค่าเฉลี่ย และตอนที่ 3 ปัญหาและข้อเสนอแนะ เป็นลักษณะคำถามปลายเปิด

1.3 จากนั้นก็ดำเนินการเพื่อหาคุณภาพของเครื่องมือโดยผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน

โดยนำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จเสนอที่ปรึกษาเพื่อขอความเห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม จำนวน 5 ท่านเพื่อพิจารณาการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือทั้งในด้านเนื้อหาและโครงสร้างของคำถาม นำแบบสอบถามเสนอที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบและทดลองเครื่องมือ (Try-out) จำนวน 30 คน หาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือโดยใช้วิธีสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Alpha Cronbach Coefficient) โดยการวิจัยได้ค่าสัมประสิทธิ์เท่ากับ 0.775

1.4 นำแบบสอบถามที่ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้งและจัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อใช้แจกจ่ายให้กลุ่มตัวอย่างจริงในการศึกษาวิจัยต่อไป

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

2.1 แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการสร้างแบบสัมภาษณ์ขึ้นเพื่อสัมภาษณ์เฉพาะเกี่ยวกับการสร้างความหมายใหม่ของแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ ด้านการสานสัมพันธ์และวัฒนธรรม ด้านความรู้และวิธีคิด ด้านทักษะการทำงานและอาชีพ และด้านการสร้างโอกาสและเป้าหมายร่วมกัน เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้สัมภาษณ์จะใช้แบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นไว้แล้ว ซึ่งเป็นแบบในการถามกับผู้ให้สัมภาษณ์ โดยผู้สัมภาษณ์จะใช้คำถามจากแบบสัมภาษณ์กับผู้ให้สัมภาษณ์เหมือนกันหมดทุกคน มีลักษณะยืดหยุ่นและถามไปตามแบบสัมภาษณ์ ทั้งนี้มีข้อดี คือ สามารถจัดหมวดหมู่ข้อมูลได้ง่าย และสะดวกในการวิเคราะห์ข้อมูล มีขั้นตอนการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ โดยการขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือที่สร้างไว้และนำแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญไปตรวจสอบและนำแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมเพื่อนำไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่อไป

2.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม คือ การสังเกตที่ผู้สังเกตเข้าไปทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มแรงงานพม่าที่ถูกศึกษา ขณะเดียวกันก็สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม คือ การสังเกตที่ผู้วิจัยเฝ้าสังเกตอยู่วงนอกไม่เข้าไปร่วมในกิจกรรมบางกิจกรรม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ

1.1 ผู้วิจัยได้ดำเนินการขออนุมัติหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

1.2 ผู้วิจัยได้นำหนังสือขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลเสนอต่อผู้ประกอบการ/นายจ้างของแรงงานข้ามชาติเพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัย

1.3 ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการแจกจ่ายแบบสอบถามไปยังกลุ่มเป้าหมายจำนวน 350 คนและรับแบบสอบถามกลับคืนมา

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ

2.1 ผู้วิจัยจะติดต่อเป็นการส่วนตัวก่อนเพื่ออธิบายถึงวัตถุประสงค์ ประโยชน์ และขั้นตอนต่าง ๆ รวมถึงนัดวัน เวลา และสถานที่ในการสัมภาษณ์ และแนบเอกสารข้อมูลสำหรับเตรียมตัวก่อนสัมภาษณ์

2.2 ผู้วิจัยได้ดำเนินการขออนุมัติหนังสือขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราชและนำหนังสือขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลไปยังผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่จะสัมภาษณ์

2.3 ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูล โดยใช้แบบสัมภาษณ์แรงงานพม่า เพื่อนแรงงานคนไทย ผู้ประกอบการ/นายจ้างของแรงงานพม่าและเจ้าหน้าที่ภาครัฐ รวมทั้งสิ้น 21 คน โดยมีขั้นตอน

การดำเนินการ คือ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาเพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ พร้อมทั้งขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงภาพประกอบในขณะการสัมภาษณ์ รวมทั้งมีการแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทราบว่าข้อมูลต่าง ๆ รวมถึงภาพและเสียงที่บันทึกไว้นั้น ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับและหากประเด็นใดที่ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ประสงค์ให้บันทึกภาพและเสียง ผู้วิจัยก็จะไม่บันทึกตามความประสงค์

การวิเคราะห์ข้อมูล

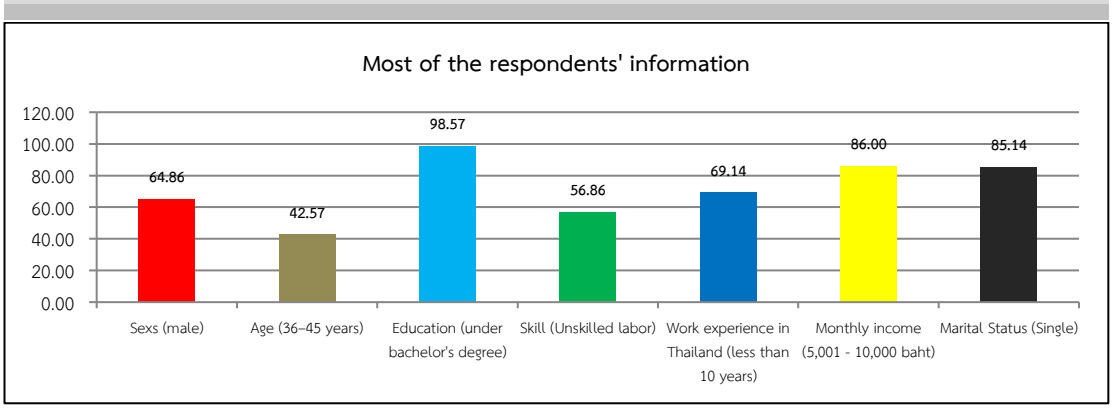
1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามมาทำการวิเคราะห์ และแปลผลข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้สถิติเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ และค่าร้อยละ (Frequency and percentage) เพื่อใช้อธิบายความถี่และร้อยละของข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม สำหรับค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Mean and Standard Deviation) โดยใช้อธิบายค่าเฉลี่ยของข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเพื่อใช้อธิบายค่าความแปรปรวนของข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการสร้างความหมายใหม่ของแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยการวิเคราะห์เนื้อหาด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูล จำนวน 21 คน เพื่อนำสาระสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์ แล้วสรุปประเด็นที่สำคัญ ๆ แล้วนำเสนอโดยการพรรณนา

ผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นผู้ตอบแบบสอบถาม

เมื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียนแล้ว ทำให้การเคลื่อนย้ายของแรงงานพม่าเข้ามาทดแทนการทำงานของแรงงานไทย โดยเฉพาะบางสาขาอาชีพที่คนไทยหลีกเลี่ยงหรือไม่ทำงานนั้น ทำให้แรงงานพม่าสามารถเข้ามาทำงานในประเทศไทยได้ซึ่งพบว่าแรงงานพม่าส่วนใหญ่เป็นเพศชายและอายุระหว่าง 36-45 ปี เพราะต้องทำงานที่ต้องใช้แรงงานหรือใช้พละกำลังในการทำงานเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาที่ต่ำกว่าปริญญาตรี เนื่องจากการทำงานที่ใช้แรงกายเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับเข้าสู่การทำงานเพื่อหาเงินหรือจำเป็นต้องทำงานสร้างรายได้เพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว ทำให้ขาดโอกาสทางการศึกษาหรือไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ทั้งนี้การเข้ามาของแรงงานพม่าในอดีต มักจะหลบหนีเข้ามาทำงานในประเทศไทยจำนวนมาก แต่มักจะมาแบบผิดกฎหมาย จึงทำให้ถูกผลักดันให้กลับสู่ประเทศต้นทางจำนวนมากโดยภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการ ในขณะเดียวกันก็พยายามผลักดันให้แรงงานพม่าที่พร้อมเข้ามาทำงานอย่างถูกต้องตามกฎหมายในลักษณะการทำ MOU เข้ามาทำงาน ซึ่งกลายเป็นช่องทางให้แรงงานพม่าไหลทะลักเข้ามาทำงานในไทยเป็นจำนวนมาก แต่มักมีสถานภาพโสดเพื่อความคล่องตัวในการเคลื่อนย้ายไปทำงานยังสถานที่ต่าง ๆ และประสบการณ์ในการทำงานต่ำกว่า 10 ปี เพราะพึ่งเข้ามาทำงาน แต่กลับกลายเป็นว่า แรงงานพม่าเหล่านี้เป็นเพียงแรงงานไร้ฝีมือที่ได้รับเงินเดือนตามกฎหมาย คือ รายได้ต่อเดือนระหว่าง 5,001-10,000 บาท เท่านั้น (Graph 1)

Graph 1 Most of the respondents' information

2. ผลการศึกษาคุณภาพชีวิตของแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยรวมทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง ($\overline{X}$ เท่ากับ 3.43, S.D. เท่ากับ 0.38) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านอาหารอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ เท่ากับ 3.67, S.D. เท่ากับ 0.58) ด้านที่มีค่าเฉลี่ยรองลงมา คือ ด้านความสัมพันธ์ในสังคมอยู่ในระดับปานกลาง ($\overline{X}$ เท่ากับ 3.45, S.D. เท่ากับ 0.63) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านเครื่องนุ่งห่มอยู่ในระดับปานกลาง ($\overline{X}$ เท่ากับ 3.27, S.D. เท่ากับ 0.57) จากผลการศึกษา คุณภาพชีวิตในทุกด้านอยู่ระดับปานกลาง ซึ่งยังไม่ครอบคลุมตามความต้องการขั้นพื้นฐาน มีเฉพาะด้านอาหารเท่านั้นที่อยู่ในระดับมาก ซึ่งบ่งชี้ได้ถึงการบริโภคอาหารที่ปรุงสุกใหม่อยู่เสมอ สามารถจัดหาอาหารได้สะดวกทุกเวลา บริโภคอาหารได้อิ่ม หรือตามที่ต้องการได้

3. ผลการศึกษาการสร้างความหมายใหม่ของแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช

การสร้างความหมายใหม่ของแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ (1) การสานสัมพันธ์และวัฒนธรรมที่ก่อเกิดเป็นความเข้ากันได้ทางวัฒนธรรมและพร้อมที่จะประสานความสัมพันธ์ภายใต้ความหลากหลายทางชาติพันธุ์เพื่อการอยู่อาศัยร่วมกัน ทั้งคนในชุมชนเองและแรงงานพม่าในลักษณะการสะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กัน ซึ่งก้าวข้ามพรมแดนของความแตกต่างของเชื้อชาติหรืออยู่เหนืออคติด้านชาติพันธุ์ ในเรื่องของการใช้ภาษาเพื่อสื่อสารได้มากกว่าสองภาษา แต่ก็รักษาภาษาของตนเอง เพื่อใช้สื่อสารกันเองในกลุ่มแรงงานพม่าด้วยกัน ทำให้สามารถสื่อสารเป็นล่ามได้ผ่านเรียนรู้จากเพื่อนร่วมงานที่เป็นแรงงานพม่า เปิด You Tube ดูหนังไทย หรือฟังเพลงไทย เพื่อเข้าใจภาษาไทยและสื่อสารกับนายจ้างอย่างคล่องแคล่ว ในขณะที่มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมการบริโภคอาหารแบบผสมผสาน แต่ก็รักษาวัฒนธรรมการบริโภคอาหารตามรากฐานวัฒนธรรมของแรงงานพม่าควบคู่กันไป อีกทั้งมีการแต่งกายที่งดงามตามบริบทของโอกาส สถานที่และกาลเทศะ แต่ก็สื่อถึงความงดงามการแต่งกายได้อย่างบูรณาการ อีกทั้งยังมีความเชื่อและประเพณีที่มีความหลากหลาย แต่ก็เข้ากันได้เพราะมีรากฐานทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึง รวมถึงการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาอย่างเข้มข้น เพราะแรงงานพม่ามีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ในขณะที่มีการเล่นกีฬาและนันทนาการเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในชุมชนจากการชักชวนโดยเพื่อนคนไทย (2) ความรู้

และวิธีคิด เป็นการส่งเสริมสมรรถนะในความรู้ความสามารถเพื่อความชำนาญอย่างมีศักยภาพและการมองโลกอย่างเป็นสากลบนฐานความเชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาได้ที่ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อสังคม ภายใต้การมีความรู้และมีทักษะในการทำงานจากการอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนานทำให้สถานภาพทางสังคมบางประการเปลี่ยนไป ในขณะที่มีน้ำใจไมตรีต่อเพื่อนร่วมแรงงานและคิดว่าเป็นพี่น้องร่วมแรงงานเหมือนกัน เช่น การสอนงาน การเป็นล่ามให้นายจ้างหรือเพื่อนแรงงานที่เข้ามาทำงานใหม่จนกลายเป็นที่รักใคร่นายจ้างและเพื่อนร่วมแรงงาน อีกทั้งแรงงานพม่ายังมีความขยัน รู้บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบจนเป็นที่ไว้วางใจของนายจ้าง รวมถึงมีรายได้และเงินออมไว้เพื่อเป็นหลักประกันทางการเงินจนได้รับการชื่นชมว่ารู้จักวางแผนอนาคตของตนเอง พร้อมทั้งรู้จักประหยัด พอประมาณ พึ่งตนเองและสร้างอาชีพหรือรายได้เสริมโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น (3) ทักษะการทำงานและอาชีพ โดยการพัฒนาศักยภาพการทำงานให้กับแรงงานพม่ามากขึ้นเพื่อก่อเกิดการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานระหว่างประเทศให้สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ด้านการพัฒนาทักษะการทำงานและอาชีพเชื่อมประสานในลักษณะเครือข่ายการทำงานได้ ซึ่งแรงงานพม่าสามารถยอมรับและแลกเปลี่ยนเทคนิคในการทำงานให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับสถานการณ์จริงของการจ้างงานได้ พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพฝีมือแรงงานจากการเรียนรู้เทคนิคในการทำงานแบบอื่น ๆ เพื่อสะสมประสบการณ์ โดยการอบรม และลงมือปฏิบัติจริง ทั้งก่อนทำงาน ระหว่างทำงานและหลังทำงาน อีกทั้งแรงงานพม่าไม่เกี่ยงงาน ทำงานในลักษณะที่แรงงานคนไทยไม่ทำและทำงานร่วมกับทุกคนได้ ซึ่งอีกไม่นานแรงงานพม่าก็จะกลายเป็นช่างที่มีทักษะระดับสูง และ (4) การสร้างโอกาสและเป้าหมายร่วมกัน ผลการศึกษาพบว่าแรงงานพม่าสามารถสร้างเนื้อสร้างตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไปท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม บ่งชี้ให้เห็นถึงมุมของแรงงานไทยหรือคนในชุมชนถึงการยอมรับการสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้น ทำให้ความรู้สึกด้านลบของแรงงานไทยที่มีต่อแรงงานพม่าลดลง เพราะคิดว่าเป็นเพื่อนแรงงานเหมือนกัน ไม่ได้น่ารังเกียจหรือน่ากลัวแต่อย่างใด และพร้อมที่ประสานความสัมพันธ์เพราะมีบทบาทที่สามารถยอมรับได้ ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญที่แรงงานพม่าจะได้รับการดูแลในคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยเฉพาะด้านจิตใจที่ชุมชนเกิดการยอมรับและเข้าใจในกลุ่มแรงงานพม่ามากขึ้นได้ เช่น แต่งกายถูกต้องตามระเบียบการทำงาน ตรงต่อเวลา ขยัน และทำงานร่วมกับเพื่อนแรงงานคนอื่นได้ ซึ่งทำให้ชุมชนมีศักยภาพและประโยชน์ที่ได้รับร่วมกันจากการเชื่อมโยงถึงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและรักษาความสามารถในการแข่งขันไว้ได้ ทดแทนแรงงานไทยที่ขาดแคลน และในอนาคตจะมีการจ้างงานแรงงานพม่าเพิ่มมากขึ้น ภายใต้การสร้างกฎกติกาและข้อตกลงร่วมกัน และข้อจำกัดในการอยู่ร่วมกันของผู้ประกอบการ คนในชุมชนและแรงงานด้วยกันเพื่อสร้างพื้นที่สำหรับสร้างความรู้สึกที่ดีและเป็นมิตรต่อกันให้สามารถอยู่ร่วมกันแบบพี่น้องได้ หากผิดกฎกติกาและข้อตกลงร่วมกันจะมีบทลงโทษตามความหนักเบาของปัญหานั้น

วิจารณ์

จากการศึกษาคุณภาพชีวิตของแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ ด้านอาหาร ด้านเครื่องนุ่งห่ม ด้านที่อยู่อาศัย ด้านสุขภาพ ด้านรายได้ และด้านความสัมพันธ์ในสังคมผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับปานกลาง ($\overline{X}$ เท่ากับ 3.43, S.D. เท่ากับ 0.38) อภิปรายผลได้ว่า แรงงานพม่าคิดเห็นว่าคุณภาพชีวิตในทุกด้านยังไม่ครอบคลุมตามความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่ควรจะได้รับอย่างเต็มที่ เนื่องจาก

ข้อจำกัดบางประการ ทั้งแรงงานพม่าเองและภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Hungsiwong *et al*. (2014), Songtup and Thongsamsri (2017) และ Peab and Sripokangkul (2017) สรุปผลได้ว่า การดำเนินการด้านคุณภาพชีวิตในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการทำงานของแรงงานพม่า ในการทำงานได้รับความคุ้มครองขั้นพื้นฐานระหว่างชีวิตการทำงานกับชีวิตทั่วไป รวมทั้งสอดคล้องกับการศึกษาของ Waldrom (1994) ได้สรุปว่า คุณภาพชีวิตที่ครอบคลุมไปถึงอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ตลอดจนการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บตามสมควรแก่อัตภาพ ไม่ว่าเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ชาติกำเนิดหรือสถานภาพทางสังคมที่สอดคล้องกับความเป็นเหตุผลของทุกคนในทุกที่และทุกเวลา ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมคุณภาพชีวิตของแรงงานพม่าให้ครบทุกด้านคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและความเท่าเทียมของทุกคนในสังคม ทั้งนี้งานศึกษาที่ผ่านมามักพบว่า มีการขยายตัวของแรงงานพม่าในไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในจังหวัดนครศรีธรรมราชที่คุณภาพชีวิตของแรงงานพม่ามีความเฉพาะตัว ดังงานวิจัยของ Muhamad and Jaihoweweerapong (2018) สรุปผลว่า แรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช ถือเป็นต้นทุนที่สำคัญในภาคการผลิตและการบริการ ทำให้แรงงานพม่าเหล่านี้แสวงหาทางเลือกในการดำรงชีพ ปรับตัวสู่การทำงาน และพยายามสร้างพื้นที่เพื่อการต่อรองในสิทธิประโยชน์ในการเข้าถึงสวัสดิการต่าง ๆ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตแรงงานพม่ามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม

สำหรับการสร้างความหมายใหม่ของแรงงานพม่าในจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ การสานสัมพันธ์และวัฒนธรรม มีการสานสัมพันธ์เพื่อความเข้ากันได้ทางวัฒนธรรมท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์เพื่อสะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กัน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Courtright *et al*. (1999), Nukkara and Benjarongkit (2018) และ Thangpitakkri and Srikraiphak (2019) ได้สรุปผลว่า เนื่องจากพื้นที่ประเทศไทยเมื่อเข้าสู่อาเซียนจะกลายเป็นพื้นที่ที่มีการเข้าอยู่อาศัยจากผู้คนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์อย่างมาก มีการไหลผ่านเข้ามาของผู้คนจำนวนมาก รวมถึงแรงงานพม่าที่เข้ามารับจ้างทำงานและอยู่อาศัยร่วมกัน ซึ่งแรงงานไทยและแรงงานพม่ามีการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่ก็สะท้อนทัศนคติต่อ 2 วัฒนธรรมไปในทิศทางเดียวกัน สามารถบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของตนเองได้ หรือวิถีชีวิตที่มีการปรับตัวเองให้อยู่รอดในสังคมใหม่ได้ในยามที่พลัดถิ่น รวมถึงการนับถือบรรพบุรุษ นับถือผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ รวมถึงยึดมั่นในคำสอนของศาสนาพุทธ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความจริงทางวัฒนธรรมและการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมในพื้นที่ปลายทางได้ในขณะที่มีความรู้และวิธีคิด ซึ่งเกิดจากความมุ่งมั่นเข้ามาทำงานด้วยความขยัน มีความรับผิดชอบ พึ่งตนเองและสร้างรายได้ภายใต้ความรู้และวิธีคิดของแรงงานพม่าเอง สอดคล้องกับการศึกษาของ Chawtitsanawong (2013), Phimonruttanakan and Sungruksa (2017) และ Aianihon (2017) ได้สรุปว่า การสร้างความรู้เพื่อการพัฒนาสมรรถนะแรงงาน ภายใต้เหตุผลในการสร้างงานและการปฏิบัติงานตามแผนอย่างถูกต้อง เน้นเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจที่ไม่กระทบหรือเป็นปัญหาต่อแรงงานไทยหรือปัญหาคนล้นงาน ซึ่งไม่ควรจะมองการย้ายถิ่นของแรงงานพม่าทางด้านลบ เพราะการย้ายถิ่นเป็นประโยชน์ทั้งต่อชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานและมีผลต่อเศรษฐกิจของประเทศต้นทางและปลายทาง แต่ต้องยกระดับความรู้ในลักษณะที่สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงเรื่องของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและกฎหมาย

ข้อบังคับเพื่อมุ่งสู่การพัฒนาและแก้ปัญหาแรงงานพม่า ซึ่งเชื่อมโยงกับทักษะการทำงานและอาชีพเพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ที่ได้จากการลงมือปฏิบัติจริงจนมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น ประกอบกับความขยัน ไม่เลือกงานและทำงานอย่างเต็มใจ ซึ่งหากไม่มีแรงงานพม่าแล้ว งานบางอย่างก็จะไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Jetsadaluk and limbunsung (2017) ได้สรุปว่า ทัศนคติเกี่ยวกับแรงงานพม่าเปลี่ยนแปลงไปที่ไม่ได้เข้ามาแย่งงานคนไทย แต่เป็นความจำเป็นทางเศรษฐกิจไทยต้องอาศัยแรงงานพม่า เพราะขาดแคลนแรงงานไทย เนื่องจากคนไทยเลือกงาน อีกทั้งแรงงานพม่าก็ปฏิบัติงานในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ เข้าทำงานและเลิกงานตามเวลากำหนด เป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นปฏิบัติตามได้ ทั้งนี้ก็ควรต้องปรับระบบคิดและทักษะการทำงานให้สอดคล้องกับปัจจุบันมากขึ้น โดยการฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพและการฝึกเสริมทักษะเพิ่มศักยภาพฝีมือแรงงานให้มีมาตรฐานมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานของประเทศไทยในอนาคตอีกด้วย ซึ่งเหมาะสำหรับการสร้างโอกาสและเป้าหมายร่วมกันที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ในมุมมองการเป็นเพื่อนแรงงานเหมือนกัน ภายใต้กฎกติกาและข้อตกลงร่วมกันอย่างเป็นมิตร ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Makcharoen (2018) ได้สรุปว่า การกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการแรงงานพม่าด้วยการให้น้ำหนักไปที่ความมั่นคงของมนุษย์เพิ่มขึ้น รวมทั้งปรับเปลี่ยนวาทกรรมในการมองภาพแรงงานพม่าจากภัยคุกคามมาเป็นกลไกขับเคลื่อนสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศและลดอคติของประชาชนคนไทยในชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกับแรงงานพม่า

สรุป

จากผลการศึกษาทำให้ทราบว่า คุณภาพชีวิตของแรงงานพม่า ได้แก่ ด้านอาหารอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านอื่น ๆ ได้แก่ ด้านเครื่องนุ่งห่ม ด้านที่อยู่อาศัย ด้านสุขภาพ ด้านรายได้และด้านความสัมพันธ์ในสังคมอยู่ในระดับปานกลาง ทำให้การเข้ามาทำงานของแรงงานพม่าสร้างความหมายใหม่ให้เกิดการยอมรับ ได้แก่ การสานสัมพันธ์และวัฒนธรรม ความรู้และวิธีคิด ทักษะการทำงานและอาชีพ และการสร้างโอกาสและเป้าหมายร่วมกัน ทำให้เกิดความหมายใหม่ในระดับต่าง ๆ ทั้งบนพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ส่วนรวม ได้แก่ “มีวัฒนธรรมร่วม ความรู้ต่อยอดได้ ทักษะทำงานสูงและก่อประโยชน์ภาคแรงงาน” ทำให้แรงงานพม่ากลายเป็นทุนทางมนุษย์ที่สำคัญในทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก

เอกสารอ้างอิง

Achawanitkun, K. 2003. Status of knowledge about migrant workers in Thailand and the direction of research that should be considered. Nakhon Pathom: Institute for population and social research, Mahidol University. (in Thai).

Aianihon, P. 2017. Foreign workers: Administration and management in Thailand. Journal of Arts Management, 2 (2): 177-132. (in Thai).

Chawtitsanawong, K. 2013. Way of life and the existence of foreign workers in Thai society Om Yai municipality, Sam Phran district, Nakhon Pathom province. Nakhon Pathom : Silpakorn University. (in Thai).

Courtright, J.A., G.T. Fairhurst and L.E. Rogers. 1999. Interaction patterns in organic & mechanistic system. Academy of Management Journal, 32 (4): 773-902.

Dansawad, N. and P. Lurdjariyaporn. 2021. A general ratio type of exponential estimator for estimating the population mean under simple random sampling using the information of auxiliary variable. Journal of Research and Innovation in Science and Technology, 2(2): 1-15. (in Thai).

Jetsadaluk, W. and S. limbunsung. 2017. Management of foreign workers of chotiwat company, hat yai public company limited, mueang district, ranong province. Veridian E-Journal, Silpakorn University, 10(3): 2027-2040. (in Thai).

Kunnu, W. and P. Phasunon. 2015. The impact of burmese workers in Surat Thani. Journal of Humanities and Social Sciences, Thaksin University, 10(1): 75-94. (in Thai).

Makcharoen, P. (2018). Myanmar migrant workers situation in Nakhon Pathom province: Problems and coexistence in the community. Burapha Journal of Political Economy, 6(1): 63-94. (in Thai).

Manadee, A., T. Sakesan and P. Sompong. 2015. The effect of incongruence among sample size determination, sampling methods and statistical analysis on accuracy and precision of parameter estimation: A case study of an invariance measurement model. Ratchaphruek Journal, 13(2): 69-75. (in Thai).

Muhamad, C. and D. Jaihoweweerapong. 2018. Education, Livelihoods and adaptation of burmese migrant workers in Nakhon Si Thammarat to support ASEAN community. Narkbhut Paritat Journal, 10 (Special): 236-247. (in Thai).

Nukkara, P. and Y. Benjarongkit. 2018. Intercultural communication in the employment of Myanmar workers in the southern of Thailand. Journal of Humanities and Social Sciences, 26(52): 166-187. (in Thai).

Peab, W. and S. Sripokangkul. 2017. Situation and disparity in quality of life of Cambodian migrant workers in Sa Kaeo province. Veridian E-Journal, Silpakorn University, 10(2):189-204. (in Thai).

Phimonruttanakan, S. and N. Sungruksa. 2017. Lifes of Myanmar migrant workers in Khlong Sam, Bangkok. Veridian E-Journal, Silpakorn University, 10(2): 2420-2439. (in Thai).

Provincial Employment Office of Nakhon Si Thammarat. 2018. Executive summary of labor situation in Nakhon Si Thammarat province. Nakhon Si Thammarat: Office of Nakhon Si Thammaratprovince. (in Thai).

Rungmanee, S. 2017. Ethics in coexistence and employment of neighboring workers of small-medium enterprises in communities along the mae klong river. Journal of Humanities and Social Sciences,34(2): 193-216. (in Thai).

Sattayathamrongthian, M. and P. Panjatewakoop, 2016. Expedition mode of Myanmar workers in Thailand: A case study of Myanmar workers in Samut Sakhon. University of the Thai Chamber of Commerce Journal Humanities and Social Sciences, 36(4): 36-49. (in Thai).

Songtup, A. and W. Thongsamsri. 2017. Development of factors affecting the quality of life of foreign workers in Kantang district, Trang province. Academic of Eastern Asia University Journal, Edition of Science and Technology, 11 (2): 191-206. (in Thai).

Suanchupon, A., S. Banchirdrit. and l. kaochai. 2017. Foreign labor problem management by community participation in Pathum Thani province. Research Journal and Development of Valaya Alongkorn, the Royal Patronage, Humanities and Social Sciences, 12(2): 145-157. (in Thai).

Thangpitakkri, A. and R. Srikraiphak, 2019. A study of folklore knowledge in indigenous ethnic groups that affects process of citizenship consciousness development in community: A case study of Si Sa Ket province. Journal of Community Development and Life Quality, 7(2): 115-122. (in Thai).

Hungsiwong, J., V. Yakun, P. Jirakraisiri. and K. Kanjanapokin. 2014. Management of labor for the quality of work life among the burmese migrant workers in Samut Sakhon province. Journal of Nakhon Phanom University, 4(3): 33-42. (in Thai).

Waldrom, J. 1994. Theories of Rights. Oxford: Oxford University.

แนวทางการจัดการความขัดแย้งของชุมชน : บทเรียนจากกรณีการทำเหมืองหิน เขาคูหา อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา

Community Conflict Management Guidelines: Lessons Learn from a Case of Khao Khuha Stone Quarry, Rattaphum District, Songkhla Province

อุสมาน หวังสนิ[1] นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ์[1] เอกชัย อิสระทะ[2] และ สุวรรณ อ่อนรักษ์[2]*

Usman Whangsani[1] Narit Doungsuwan[1], Ekkachai Isarata[2] and Suwan Onrak[2]*

[1]สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา 90110

[1]Institute for Peace Studies, Prince of Songkla University, Had Yai, Songkhla, 90110, Thailand

[2]สมาคมพิทักษ์สิทธิชุมชนเขาคูหา ต.คูหาใต้ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา 90180

[2]Khao-Khuha Community Rights Protection Association, Khuhatai, Rattaphum, Songkhla 90180, Thailand

*Corresponding author: E-mail: usman.w@psu.ac.th

(Received: September 27, 2021; Accepted: December 15, 2021)

ABSTRACT: The purpose of this study was to examine the community conflict over a quarry in Khao Khuha and provide the community with some conflict management. The study was developed as qualitative research employing a case study methodology through interviews, focus groups, and brainstorming. The finding indicated there were four major causes of the conflicts: 1) conflicts in rock blasting, 2) conflicts in personal interests and conflicts of interest, 3) conflicts of development concepts with different values, and 4) conflicts of laws, rules, and social processes unfavorable for mutual communication. Besides, the study has made recommendations for conflict management in a variety of ways: 1) formulating development strategies, making development plans and use the lessons learned from Khao Khuha dispute case 2) developing cooperation mechanism with all related sectors involving the development plan formulation, and 3) developing the area in Khao Khuha to be a learning center and natural tourist attraction in community.

Keywords: Community conflict management, quarry, Khao Khuha

บทคัดย่อ: บทความนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความขัดแย้งของชุมชนจากการทำเหมืองหินเขาคูหาและเสนอแนะแนวทางการจัดการความขัดแย้งของชุมชนจากการทำเหมืองหินเขาคูหา โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา ใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็น ผลการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งของชุมชนจากการทำเหมืองหินเขาคูหามี 4 ด้าน ได้แก่ 1) ความขัดแย้งจากปัญหาผลกระทบการระเบิดหิน 2) ความขัดแย้งจากผลประโยชน์ส่วนบุคคลและผลประโยชน์ทับซ้อน 3) ความขัดแย้งจากกรอบคิดการพัฒนาที่ให้คุณค่าที่ต่างกัน และ 4) ความขัดแย้งทางกฎหมาย กฎระเบียบ และกระบวนการทางสังคมที่ไม่เอื้อต่อการฟังและการรับฟัง โดยมีข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการความขัดแย้งของชุมชนดังนี้ 1) กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา วางแผนการพัฒนาและใช้ประโยชน์จากเหมืองหินเขาคูหา 2) พัฒนากลไกความร่วมมือโดยให้ภาคส่วน

ต่าง ๆ ในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนพัฒนา 3) พัฒนาพื้นที่เขาคูหาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติของชุมชน

คำสำคัญ: การจัดการความขัดแย้งของชุมชน การทำเหมืองหิน เขาคูหา

คำนำ

สถานการณ์ความขัดแย้งและความรุนแรงในภาคใต้ เกิดขึ้นในหลายรูปแบบ ทั้งความขัดแย้งด้านความมั่นคง ความขัดแย้งจากทรัพยากร ความขัดแย้งจากโครงการพัฒนาของรัฐ และความขัดแย้งทางสังคมวัฒนธรรม ผลกระทบจากความขัดแย้งดังกล่าวส่งผลต่อคนและชุมชน (Tissamana, 2015) จะเห็นได้ว่าในรอบกว่า 20 ปีที่ผ่านมานี้โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐที่มีมาอย่างต่อเนื่องในภาคใต้และหลายโครงการนำไปสู่การพัฒนาที่ไม่สมดุล ทำให้ชุมชนหลายพื้นที่เกิดความขัดแย้ง ความรุนแรง ทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน (Chompunth, 2017) จากนโยบาย หรือโครงการพัฒนาดังกล่าว

เขาคูหา เป็นภูเขาลูกโดดตั้งอยู่กลางท้องทุ่งในตำบลคูหาใต้ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา เป็นพื้นที่ ที่อยู่ในประกาศว่า เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 บี ตามมติคณะรัฐมนตรี 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2532 เรื่องการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำภาคใต้และข้อเสนอแนะมาตรการการใช้ที่ดินในเขตลุ่มน้ำ (Department of Environmental Quality Promotion, 1992) เนื่องด้วยพื้นที่นี้ เป็นแหล่งน้ำซับน้ำซึม สภาพป่าไม้สมบูรณ์ รวมทั้งพืชสมุนไพรมากมายหลายชนิด ใต้ภูเขาเป็นโพรงถ้ำสายน้ำสายเล็กสายน้อยหลายสายเชื่อมโยงกัน มีคลองตะเคียนไหลลอดใต้ภูเขาทางด้านทิศเหนือเป็นแหล่งพักพิงหลบภัย และขยายพันธุ์ของสัตว์ทั้งสัตว์ป่า และปลาพื้นบ้านหลายชนิด มีสายน้ำย่อยไหลออกจากภูเขา 3 สาย เป็นเหมืองน้ำธรรมชาติในอดีต คือ เหมืองนาโพธิ์ (เหมืองตีน) อยู่ทางตอนกลางของภูเขา ถัดมาเป็นเหมืองต้นเหรียง (กลาง) และสุดท้ายด้านทิศใต้ เหมืองหลุมพอ (เหมืองหัวนอน)

พื้นที่ชุมชนเขาคูหา อ.รัตภูมิ จ.สงขลา เป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับผลจากการพัฒนาโดยตรง เพราะมีการระเบิดภูเขาเพื่อนำหินจากพื้นที่ไปใช้ในประเทศและส่งขายต่างประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา แต่ในช่วง พ.ศ. 2542-2553 เริ่มมีความขัดแย้งเนื่องด้วยแรงระเบิดหินส่งผลให้บ้านเรือนในชุมชนแตกร้าวและเสียหาย เกิดฝุ่นละอองในพื้นที่ (Khunthongphet and Doungsuwan, 2016) ส่งผลต่อสุขภาพและความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของคนในชุมชน จนนำไปสู่การฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากผลกระทบดังกล่าว และก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางทรัพยากรธรรมชาติตามมา (Hart and Castro, 2000) เป็นข้อขัดแย้งจากการเข้าถึง การควบคุมและใช้ประโยชน์ทรัพยากร โดยความขัดแย้งเกิดขึ้นเนื่องจากการใช้ประโยชน์ของคนที่แตกต่างกัน

ที่ผ่านมาชุมชนได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินการในด้านต่าง ๆ ทั้งการเสริมความรู้ด้านสิทธิชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการจนนำไปสู่การฟ้องร้องเรียกค่าเสียหาย ซึ่งได้รวมกลุ่มกันในชื่อ “เครือข่ายพิทักษ์สิทธิชุมชนเขาคูหา” และมีการดำเนินกิจกรรมตั้งแต่ พ.ศ. 2552 เป็นต้นมา พร้อมกับมีการใช้ช่องทางการเสริมความรู้และการสื่อสารในรูปแบบของ “โรงเรียนสิทธิชุมชนเขาคูหา” เพื่อเรียนรู้เรื่องสิทธิชุมชน กฎหมายที่เกี่ยวข้อง พระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 และ พ.ศ. 2560 และข้อจำกัดต่าง ๆ แก่ชาวบ้าน (Dueramea and Chingchit, 2013)

จะเห็นได้ว่า เส้นทางการดำเนินกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ของภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในชุมชน ตลอดจนการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรเพื่อลดความขัดแย้งและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนี้ สามารถเป็นบทเรียนที่ดีที่จะช่วยในการวิเคราะห์สถานการณ์

ความขัดแย้ง ผลกระทบจากความขัดแย้งและการสร้างพลังชุมชนในการจัดการความขัดแย้งอย่างสันติร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ต่อไปได้

อุปกรณ์และวิธีการ

การศึกษานี้ ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา (case study method) ตั้งแต่การศึกษาแนวคิดและหลักการจัดการความขัดแย้ง สภาพความขัดแย้ง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความขัดแย้ง โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสนทนากลุ่ม ซึ่งได้ทำการศึกษากระบวนการทั้งหมดตั้งแต่เดือนตุลาคม 2562 - เดือนธันวาคม 2563 โดยมีรายละเอียดการดำเนินการ ดังนี้

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้วิจัยได้เลือกเจาะจงกลุ่มเป้าหมาย (target group) เป็นผู้ที่มีบทบาทในองค์กรท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ผู้นำชุมชน และครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการที่ผ่านมาและผู้เกี่ยวข้อง โดยผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) ประกอบด้วย 4 กลุ่ม คือ 1) ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลคูหาใต้ จำนวน 4 คน 2) ผู้นำชุมชน ได้แก่ ตัวแทนผู้ใหญ่บ้านและผู้นำในพื้นที่ 4 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 4 บ้านนาปาบ หมู่ที่ 5 บ้านจุ้มปะ หมู่ที่ 9 บ้านหัวยาง และหมู่ที่ 12 บ้านกันมัน 3) ครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากการทำเหมืองหินหนักที่สุดในระยะไม่เกิน 850 เมตร แยกตามรายหมู่บ้าน 5 หมู่บ้าน จำนวน 12 ครัวเรือน (จากผู้ได้รับผลกระทบทั้งหมด 326 ครัวเรือน) ได้แก่ หมู่ที่ 9 บ้านหัวยาง จำนวน 3 ครัวเรือน หมู่ที่ 5 บ้านจุ้มปะ จำนวน 3 ครัวเรือน หมู่ที่ 12 บ้านกันมัน จำนวน 2 ครัวเรือน หมู่ที่ 4 บ้านนาปาบ จำนวน 2 ครัวเรือน และหมู่ที่ 7 บ้านควนปอม จำนวน 2 ครัวเรือน และ 4) ตัวแทนสมาคมพิทักษ์สิทธิชุมชนเขาคูหา จำนวน 6 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ผู้วิจัยได้ใช้แนวคำถามกึ่งโครงสร้างในการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายหลักในประเด็นเกี่ยวกับพัฒนาการการทำเหมืองหินเขาคูหา ปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน และแนวทางการแก้ปัญหาโดยสันติวิธีในชุมชน

2. การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) หลังจากได้สัมภาษณ์เชิงลึกแล้ว เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลระหว่างกัน ผู้วิจัยจึงให้ตัวแทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในข้อ 1 มาเป็นตัวแทนเพื่อร่วมสนทนากลุ่มพื้นที่จำนวน 3 ครั้ง ครั้งละ 7-10 คน โดยใช้สถานที่อาคารโรงธรรม วัดเขาจุมปะ และเทศบาลตำบลคูหาใต้ โดยใช้แบบประเด็นสำหรับการสนทนากลุ่ม มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด เกี่ยวกับปัญหาและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน การจัดการความขัดแย้งของชุมชนและแนวทางการแก้ปัญหาโดยสันติวิธีในชุมชน

3. กระบวนการแบบมีส่วนร่วม (participation process) มีการจัดเวทีประชุมระดมความคิดเห็น (brainstorming) จำนวน 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 ที่สมาคมพิทักษ์สิทธิชุมชนเขาคูหา และครั้งที่ 2 ที่เทศบาลตำบลคูหาใต้ มีตัวแทนจากผู้ได้รับผลกระทบ ท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำชุมชนเข้าร่วม โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดกิจกรรม การถอดบทเรียนการพัฒนาในพื้นที่ความขัดแย้งเขาคูหาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการมีส่วนร่วมในงานวิจัยนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาเรื่องการจัดการความขัดแย้งในชุมชนจากการทำเหมืองหินเขาคูหา อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลานี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา (case study method) ตั้งแต่การศึกษาแนวคิดและหลักการจัดการความขัดแย้ง สภาพความขัดแย้ง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความขัดแย้ง โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยและคณะได้ลงพื้นที่ศึกษาและเก็บข้อมูลในชุมชนด้วยตนเอง พร้อมทั้งได้ประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการประชุมระดมความคิดเห็น สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม การตรวจสอบ

ข้อมูลและวิเคราะห์เนื้อหาโดยประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมทุกกระบวนการ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ในประเด็นสภาพความขัดแย้ง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ผลกระทบและแนวทางจัดการความขัดแย้ง ในส่วนของข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและกระบวนการประชุมเชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วมเพื่อตรวจสอบและยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผลการศึกษา

การวิจัยนี้ศึกษาตั้งแต่พัฒนาการของการทำเหมืองหินในพื้นที่เขาคูหา สถานการณ์ปัญหาที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งของชุมชนในการทำเหมืองหินเขาคูหา แนวทางการจัดการความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการจัดการความขัดแย้งและสันติศึกษาในชุมชน ดังนี้

1. ผลการศึกษาสถานการณ์ปัญหาที่ส่งผลต่อความขัดแย้งจากการทำเหมืองหินเขาคูหา พบว่า

1.1 พัฒนาการของการทำเหมืองหินในพื้นที่เขาคูหา จากผลการศึกษาและสนทนากลุ่มเกี่ยวกับพัฒนาการของการทำเหมืองหินเขาคูหา พบว่า เขาคูหามีพัฒนาการการทำหินและการทำเหมืองหินในพื้นที่ แบ่งได้ตามลักษณะการดำเนินการทำเหมืองหินได้ 4 ช่วง ดังนี้

(1) ช่วงแรกเป็นช่วงบุกเบิกโดยชาวบ้านรอบเขาคูหา (ประมาณปี พ.ศ. 2504 – 2521) โดยชาวบ้านใช้วิธีการตีหินด้วยมือให้แตกเพื่อใช้ในการสร้างบ้านเรือน สำหรับใช้ในชุมชนและจำหน่ายในพื้นที่ใกล้เคียง

(2) ช่วงที่ 2 เป็นช่วงที่ภาคเอกชนเช่ารัฐทำเหมืองหินขาย (ประมาณปี พ.ศ. 2522 – 2538) คือ เริ่มการระเบิดหินอย่างเป็นทางการ ด้วยการทำถนนสายหาดใหญ่ - พัทลุง โดยกรมทางหลวงหลังจากมีการดำเนินการทำหินใช้ของรัฐ และชุมชนแล้ว เริ่มมีกิจการโรงโม่ภาคเอกชนเข้ามาดำเนินการระเบิดหินและย่อยหินขาย โดยการโยนตัวจากหน้าผาลงมาเจาะฝังระเบิด ซึ่งเป็นพื้นที่ต่อเนื่องจากพื้นที่เดิมในยุคแรก แต่ก็ได้ส่งผลกระทบกับสายน้ำคลองเคียนสายน้ำธรรมชาติลอดใต้ภูเขา ปากทางเข้าของคลองตะเคียนอุดตัน รวมถึงการสั่นสะเทือนฝุ่น บ้านเรือนเสียหาย รวมถึงโรงเรียนมัธยมสิริวัณวรี 2 ถูกรบกวนการเรียนการสอน และได้รับเสียหายจนโรงโม่หินต้องย้ายไปด้านทิศตะวันออก

(3) ช่วงที่ 3 ช่วงธุรกิจอุตสาหกรรมเหมืองหิน (ประมาณปี พ.ศ. 2539 – 2552) เริ่มจากวันที่ 13 มิถุนายน 2538 คณะรัฐมนตรี มีมติเห็นชอบเปลี่ยนแปลงการระเบิดและการย่อยหินไปใช้เทคโนโลยีการทำเหมืองหินแบบใหม่ ทำแบบขั้นบันได ใช้เครื่องจักรกลทั้งระบบ และเข้าสู่การสัมปทานกับรัฐ โดยขอประทานบัตร และในวันที่ 26 มีนาคม 2539 คณะรัฐมนตรีได้มีมติ เห็นชอบและอนุมัติให้ใช้ประโยชน์ในแหล่งหิน 20 แหล่ง ใน 13 จังหวัดทั่วประเทศ ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 บี ตามที่คณะกรรมการกำหนดแหล่งหินเพื่อการทำเหมืองหินอุตสาหกรรมเสนอตามมาด้วย ทำให้เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2540 กระทรวงอุตสาหกรรมได้ประกาศกำหนดพื้นที่แหล่งหินอุตสาหกรรม เพื่อการก่อสร้างและจัดสรรแหล่งหินดังกล่าวให้ผู้ประกอบการฯ ขอประทานบัตร โดยอนุญาตไป 27 รายทั่วประเทศ ในส่วนของพื้นที่เขาคูหา อ.รัตภูมิ จ.สงขลา มีการให้สัมปทานการทำเหมืองหินเขาคูหา กับภาคเอกชน 2 ประทานบัตร คือ บริษัท พีรพลมายนิ่ง จำกัด ได้รับวันที่ 30 กรกฎาคม 2542 ถึงวันที่ 29 กรกฎาคม 2552 และเอกชน จำนวน 1 ราย โดยได้รับวันที่ 10 เมษายน 2543 และได้มีการเช่าช่วงต่อโดยบริษัท แคลเซียม ไทย-อินเตอร์ จำกัด จนหมดอายุประทานบัตร เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2553

(4) ช่วงที่ 4 ช่วงชุมชนใช้สิทธิ์ทวงคืนทรัพยากร (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 – 2563) เป็นช่วงที่บริษัทชะลอการดำเนินการ แต่แหล่งหินอยู่ในสัมปทานต่อเนื่อง 2 บริษัท (ซึ่งสามารถดำเนินการ

ต่อได้) ทำให้มีเกิดการรวมตัวของชุมชนในนาม “เครือข่ายชุมชนพิทักษ์เขาคูหา” ในปี พ.ศ. 2552 มีการร้องเรียนต่อทางอำเภอ เพื่อให้จัดการปัญหาจากผลกระทบต่อการทำเหมืองหินของชุมชน โดยทางอำเภอรับแจ้งขึ้นทะเบียนบ้านเรือนแตกร้าวเสียหายในปี พ.ศ. 2552 จำนวน 326 หลังคาเรือน มีการตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาฯ ระดับอำเภอ นอกจากนี้ ทางเครือข่ายชุมชนพิทักษ์เขาคูหา ซึ่งต่อมาได้จดทะเบียนเป็น “สมาคมพิทักษ์สิทธิชุมชนเขาคูหา” ได้ยื่นหนังสือร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติและผู้ตรวจการแผ่นดิน ว่ากระบวนการต่อสัมปทานไม่มีส่วนร่วมของประชาชนที่เดือดร้อนจากการทำเหมืองหิน ซึ่งขอให้บริษัทต้องทำ EIA หรือ EHIA ก่อนดำเนินการ และขอให้ระงับการสัมปทาน โดยมีผลให้บริษัทชะลอการดำเนินการต่อจนถึงปัจจุบัน

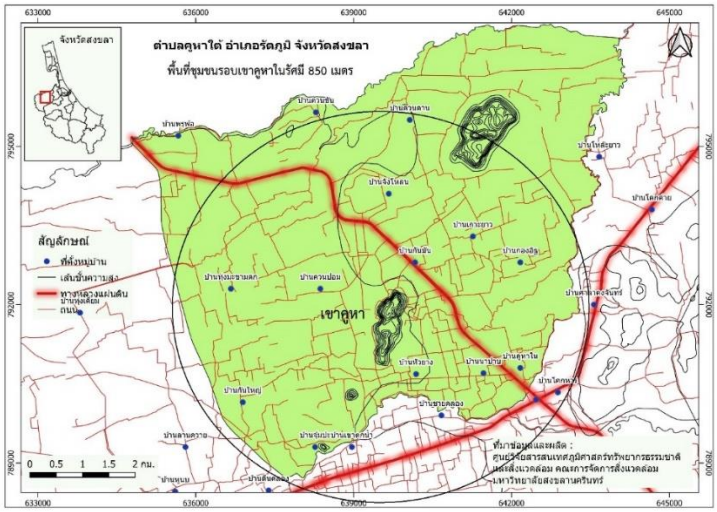

Figure 1. Community areas around Khao Khuha in a radius of 850 meters that suffered from quarrying.

1.2 สถานการณ์ปัญหาที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในการทำเหมืองหินเขาคูหา สภาพปัญหาจากการทำเหมืองหิน พบว่ามีปัญหาผลกระทบมาโดยตลอด และเริ่มรุนแรงขึ้นในช่วง ปี พ.ศ. 2548 - 2552 เพราะคณะรัฐมนตรีได้ มีมติเห็นชอบและอนุมัติให้ใช้ประโยชน์ในแหล่งหิน (ดังกล่าวไว้ในพัฒนาการการทำเหมืองหิน ช่วงที่ 3) โดยภาพรวมสรุปเป็นประเด็นปัญหาเป็น 6 ประเด็น คือ

1) ปัญหาความเสียหายต่อบ้านเรือนที่อยู่อาศัยแตกร้าว แรงสั่นสะเทือนของการระเบิด ทำให้บ้านเรือนแตกร้าว ทรัพย์สินเสียหาย จำนวน 326 หลังคาเรือน โดยบ้านหลังที่อยู่ใกล้ระยะ 200 เมตร มีเศษหินจากการระเบิดกระเด็นโดนบ้านเรือนที่พักอาศัย โรงเรือนเลี้ยงสัตว์ โดยหินบางชิ้นมีน้ำหนักเกือบ 5 กิโลกรัม และมีผลกระทบต่อเนื่องในพื้นที่ชุมชนรอบเขาคูหาในรัศมี 850 เมตร ที่ประสบภัยจากเหมืองหิน (Figure 1) กรณีนี้ได้มีการยื่นฟ้องศาลและมีการจ่ายชดเชยค่าเสียหายไปแล้วบ้างบางส่วน

2) ปัญหาผลกระทบจากฝุ่นละออง ฝุ่นละอองเหล่านี้เกิดจากทุกขั้นตอนของการดำเนินการทำเหมืองหิน ทั้งการใช้เครื่องจักรเจาะอัด การระเบิดหิน การโม่ย่อยหิน และการขนส่งบนถนน โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2548 - 2552 มีการดำเนินการทั้งกลางวันกลางคืน ทำให้เกิดปัญหาฝุ่นละออง 2 ด้าน คือ

1. กระทบต่อสุขภาพ อันส่งผลให้คนที่อ่อนแอ ทั้งเด็ก และผู้สูงอายุ เกิดโรคทางเดินหายใจ หืดหอบ ภูมิแพ้ ผดผื่นคัน และที่สำคัญความกังวลว่า หากมีการสะสมต่อเนื่องยาวนาน 10 - 20 ปี อาจนำไปสู่การป่วยเป็นโรคซิลิโคซิส หรือโรคฝุ่นปอดใยหิน และ 2. ฝุ่นที่ก่อให้เกิดความสกปรกต่อบ้านเรือน รถยนต์ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ โดยรัศมีการกระจายของฝุ่นไปไกลกว่า 3 กิโลเมตร

3) ปัญหาผลกระทบต่อสุขภาพจิต เกิดจากเสียงดังและสั่นสะเทือน ผลกระทบต่อสุขภาพจิตมีบางคนเกิดอาการตกใจ ใจสั่นทุกครั้งที่มีการระเบิดหิน ก่อนที่จะได้ยินเสียงระเบิด จะมีการสั่นสะเทือนคล้ายแผ่นดินไหว ถัดจากนั้น เสียงดังของระเบิดจะตามมา อาการหวาดกลัวเกิดขึ้นทุกวันที่มีการระเบิด กระทบต่อสภาพจิตใจและเกิดความเครียด ความวิตกตลอดวัน

4) ปัญหาผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วิถีการทำกิน และการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เพราะเขาคูหามีสายน้ำ เหมืองน้ำซับธรรมชาติ ที่มีลักษณะที่เป็นโพรงถ้ำอยู่ทั่วไปใต้ภูเขาใน มีสายน้ำคลองเคียนไหลลอดใต้ภูเขา มีเหมืองน้ำที่ไหลออกมาจากภูเขาลูกนี้ ทั้ง 3 สาย เหมืองตีน (เหมืองนาโพธิ์) เหมืองกลาง (เหมืองต้นเหรียง) เหมืองหัวนอน (เหมืองหลุมพอ) ปัจจุบันปากทางน้ำที่จะเข้าคลองเคียน หินหล่นทับจนแทบปิด ส่วนเหมืองน้ำธรรมชาติ 3 สายนั้น หมดสภาพไปแล้ว 2 สาย ซึ่งกระทบต่อ วิถีชีวิตการทำมาหากินรอบ ๆ ภูเขา ที่มีการทำนา ทำสวน ซึ่งอาศัยน้ำจากช่องน้ำธรรมชาติเหล่านี้ อีกทั้งเขาคูหายังเป็นแหล่งเพาะขยายพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติ เป็นแหล่งอนุบาลหรือหลบภัยของสัตว์น้ำอย่างดี ปัจจุบันหลังจากการทำเหมืองหินสัตว์น้ำบางชนิดหายไป หลายชนิดลดจำนวนลง เพราะแหล่งอยู่อาศัย แหล่งเพาะฟักหรืออนุบาลไม่มี ส่วนบริเวณด้านบนเขาคูหานั้น พบว่าพันธุ์ไม้ กล้วยไม้ ไม้ป่าขนาดใหญ่ ถูกทำลาย สัตว์ป่า ลิง ค่าง และนกหลายชนิดหายไปเช่นกัน นับเป็นการสูญเสียแหล่งทรัพยากร และแหล่งอาหารของชุมชนที่สำคัญ

5) ปัญหาการขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ไม่มีเวทีรับฟังความคิดเห็นประชาชน ตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ มาตรา 67 ซึ่งได้บัญญัติ สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

6) ปัญหาทางด้านกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากแหล่งหินในพื้นที่ ซึ่งที่ผ่านมาเมื่อมีการเพิกถอนประกาศแหล่งหินและยุติสัมปทาน ชุมชนไม่สามารถใช้กระบวนการทางกฎหมายในการเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ อีกทั้งยังมีการใช้กระบวนการทางกฎหมายเพื่อปิดปากชาวบ้าน เพื่อฟ้องกลับชาวบ้านที่ยื่นฟ้องร้อง ทำให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบเกิดความหวาดกลัวในการเคลื่อนไหวตามสิทธิ์ที่พึงมี และเกิดความขัดแย้งในชุมชน

1.3 ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการทำเหมืองหินเขาคูหา จากการสัมภาษณ์และจัดเวทีประชุมในพื้นที่ (ช่วงเดือนตุลาคม - เดือนธันวาคม 2562) ผู้นำชุมชนได้แสดงความคิดเห็นและให้ความหมายหรือนิยาม “ความขัดแย้ง” ว่าคือการเห็นต่างจนนำมาซึ่งภารกิจหรือกิจกรรมที่ขัดกัน อาจจะขัดกันทั้งทางความคิด วาจาและการกระทำ และมองว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องปรกติธรรมดา และได้มีการวิเคราะห์คู่ขัดแย้งที่สำคัญของชาวบ้านผู้ที่ได้รับผลกระทบ คือ หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่

1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและการปกครองส่วนท้องที่ ซึ่งชุมชนเห็นว่าทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายสภาซึ่งส่วนใหญ่มีความคิดเห็นไปในทิศทางสนับสนุนการทำเหมืองหิน ด้วยเหตุผล เรื่องทางเศรษฐกิจเป็นหลัก รายได้ของท้องถิ่นและการมีงานทำของชาวบ้านในพื้นที่ แต่เราได้พบข้อมูลภายหลังกรณีค่าภาคหลวง ที่ได้ในช่วง 10 ปีแรกของการสัมปทาน (ปี พ.ศ. 2542 - 2552) โดยได้รับประมาณ

11 ล้านกว่าบาทเข้าคลัง โดยส่วนแบ่งให้ท้องถิ่นในพื้นที่ตั้งเหมืองเพียง 20 % เฉลี่ยอยู่ประมาณ 2 แสนกว่าบาทต่อปี ซึ่งแทบจะเอาไปใช้งานพัฒนาท้องถิ่นได้น้อยมาก ส่วนการปกครองท้องที่ ซึ่งมีกำนันและผู้ใหญ่บ้านส่วนใหญ่ มีความเห็นไปในทิศทางสนับสนุนการทำเหมืองหินเช่นกัน ด้วยเหตุผลเรื่องทางเศรษฐกิจการพัฒนาเช่นกัน การให้คนในชุมชนมีงานทำ การขอหินใช้ในงานชุมชน โดยบริษัทได้สนับสนุนเพิ่มเงินผู้สูงอายุในหมู่บ้านรายละ 50 บาท บางหมู่บ้านเอาเงินนี้มาบริการน้ำประปาหมู่บ้านฟรี รวมถึงการได้รับการสนับสนุนจากบริษัทเอกชน ทั้งการสนับสนุนเสื้อกีฬาในการแข่งขันกีฬาชุมชน เลี้ยงอาหารในวันปีใหม่ ของขวัญวันเด็ก ผนวกกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับข้าราชการฝ่ายปกครอง ซึ่งก็มีลักษณะไปในทิศทางเดียวกัน

2) ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัดที่มีบทบาทความรับผิดชอบโดยตรงกับการแก้ปัญหากรณีเหมืองหินเขาคูหา ไม่ได้อำนวยความสะดวกและเปิดช่องทางให้ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบได้รับการแก้ปัญหาอย่างเป็นธรรม เช่น ข้าราชการฝ่ายปกครองระดับจังหวัดและระดับอำเภอ ฝ่ายอุตสาหกรรม สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด และกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานการเหมืองแร่และข้าราชการฝ่ายสิ่งแวดล้อม สำนักงานโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (สผ.) กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3) กลุ่มทุนเอกชน ซึ่งแบ่งเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1. บริษัทเอกชนที่สัมปทานแหล่งหิน 2 บริษัท 2. กลุ่มทุนต่างประเทศ เป็นกลุ่มทุนที่สนับสนุนการดำเนินการในช่วงหลังหมดอายุประทานบัตรเหมืองหินเขาคูหา ปี พ.ศ. 2554 - 2563 ที่ต้องการทำเหมืองหินต่อเพื่อส่งออกหินไปประเทศอินเดีย เป็นบริษัทร่วมทุนของคนสัญชาติไทยเชื้อชาติอินเดียกับทุนอินเดียโดยตรง กลุ่มนี้แสดงความจำนงที่จะทำเหมืองหินต่อในพื้นที่แหล่งหินเขาคูหา โดยผ่านบริษัทตัวแทนซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น แต่หลังจากทางเครือข่ายพิทักษ์สิทธิชุมชนเขาคูหาได้ฟ้องศาลปกครองในปี พ.ศ. 2559 ให้เพิกถอนประกาศแหล่งหิน กลุ่มทุนนี้ได้ลดบทบาทลง ไม่มีการสนับสนุนให้มีตัวแทนดำเนินการใด ๆ จนถึงในปัจจุบัน และ 3. กลุ่มทุนท้องถิ่น มีลักษณะการจัดตั้งเครือข่ายผู้นำทางการฝ่ายท้องที่ และฝ่ายท้องถิ่นในระดับอำเภอ

ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1. ความขัดแย้งจากปัญหาผลกระทบการระเบิดหิน ที่ทำให้บ้านเรือนและชุมชนเกิดความเสียหาย ทั้งปัญหาจากแรงระเบิดที่ทำให้บ้านเรือนแตกร้าว ปัญหาฝุ่นละอองจากการระเบิดและการขนส่ง ทำให้ส่งผลต่อสุขภาพจิตของคนในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรบริเวณเขาคูหาความขัดแย้งจากผลประโยชน์ส่วนบุคคล ผลประโยชน์ทับซ้อน ซึ่งมิใช่ผลประโยชน์ส่วนรวม ทั้งผลประโยชน์จากการดำเนินการของเหมืองหินและผลประโยชน์ต่ออำนาจในการจัดการของชุมชน

2. ความขัดแย้งจากกรอบคิดการพัฒนาที่กำหนดและให้คุณค่าที่ต่างกันระหว่างการพัฒนาอุตสาหกรรมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ระหว่างอำนาจการจัดการเบ็ดเสร็จที่หน่วยงานรัฐกับการกระจายอำนาจให้ประชาชนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร หรือ สิทธิการกำกับการของรัฐในฐานะผู้ปกครองกับสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจรัฐ

3. ความขัดแย้งทางกฎหมาย กฎระเบียบและกระบวนการทางสังคมที่ไม่เอื้อต่อการฟัง และรับฟังกันและหาทางออกที่ทุกฝ่ายพอใจ

ซึ่งสรุปสถานการณ์ความขัดแย้งเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ซึ่งหมายรวมถึงประโยชน์ทางตรงที่เป็นมูลค่าให้กับผู้เห็นด้วยและสร้างเครือข่ายผู้เห็นร่วม โดยละทิ้งผู้เสียผลประโยชน์หรือผู้ที่ได้รับผลกระทบต่อปัญหาในชุมชน และหากไม่ได้รับการเยียวยาที่เหมาะสมก็จะกลายเป็นผู้เห็นต่างและคู่ขัดแย้งได้ 2) ความขัดแย้งด้านค่านิยมหรือความเชื่อ อาจมาจากกรอบคิดการ

พัฒนาที่ถูกกำหนดและการให้คุณค่าที่ต่างกัน ระหว่าง การพัฒนาอุตสาหกรรม กับ การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งในการทำความเข้าใจมุมมองให้สอดคล้องกันนี้เป็นความยากยิ่ง เพราะทัศนคติและกรอบการมองของกลุ่มคนที่แตกต่างกัน 3) ความขัดแย้งด้านโครงสร้างและอำนาจการจัดการ ระหว่างอำนาจการจัดการเบ็ดเสร็จที่หน่วยงานรัฐกับการกระจายอำนาจให้ประชาชนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร หรือ สิทธิการกำกับการของรัฐในฐานะผู้ปกครอง กับ สิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจรัฐ และส่วนหนึ่งมาจากกฎหมาย ระเบียบ และกระบวนการทางสังคมที่ไม่เอื้อต่อการฟัง และรับฟังกันและหาทางออกที่ทุกฝ่ายพอใจ

2. ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการความขัดแย้งของชุมชน จากพัฒนาการของการทำเหมืองหินในพื้นที่เขาคูหา สถานการณ์ปัญหาที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในการทำเหมืองหินเขาคูหา และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการทำเหมืองหินเขาคูหา ทำให้เห็นบทบาทของชุมชนในการปกป้องและรักษาผลประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ของท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการศึกษาผลกระทบ การหาความร่วมมือในการสร้างพื้นที่ส่วนรวมที่เป็นสัญลักษณ์ของชุมชน และให้ภาคส่วนต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการร่วมกัน ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักและหวงแหนในท้องถิ่นมากขึ้น โดยมีข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการจัดการความขัดแย้งในชุมชน ดังนี้

1) การพูดคุยเจรจา หาทางออกร่วมกัน รื้อฟื้นและสานต่อความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชน โดยให้ผู้ที่มีความน่าเชื่อถือในชุมชนเป็นคนกลางในการพูดคุย

2) การสร้างความตระหนักร่วมในปัญหาและหาทางออกร่วมกัน โดยใช้ความสัมพันธ์และกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมชุมชน

3) การกำหนดแผนการพัฒนาพื้นที่ให้ชุมชนได้รับประโยชน์และเกิดความยั่งยืน

อภิปรายผลการศึกษา

1. การศึกษาสถานการณ์ปัญหาที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งจากการทำเหมืองหินเขาคูหา อภิปรายผล ดังนี้

พัฒนาการความขัดแย้งของชุมชนในพื้นที่ในระยะแรกเกิดขึ้นจากการที่รัฐมีนโยบายการพัฒนาพื้นที่และการเติบโตของเมือง ทำให้เกิดความต้องการใช้หินเพื่อการก่อสร้างถนนและสิ่งปลูกสร้าง ต่อมาบริษัทที่เกี่ยวข้องได้มีการสัมปทานและทำการส่งออกไปขายต่างประเทศ ในเมื่อมีความต้องการสูงทำให้ต้องขยายพื้นที่และช่วงเวลาการทำงานให้เพิ่มขึ้น ทำให้ตลอด 15 ปีหลัง (พ.ศ. 2538 - 2553) มีการระเบิดหินที่เขาคูหาเป็นจำนวนมากกว่าปกติ ทำให้บ้านเรือนและชุมชนได้รับผลกระทบอย่างมาก ทั้งจากฝุ่นควัน เสียงระเบิด อันตรายจากการระเบิดและสะเก็ดหินที่กระเด็นไกลจากพื้นที่ และบ้านเรือนแตกร้าวและพังจากแรงระเบิด ส่งผลให้เกิดความหวาดระแวง หวาดกลัว คนในชุมชนไม่กล้าเสี่ยงไปในพื้นที่ที่ใกล้ภูเขา พื้นที่ทำนาใกล้แหล่งสัมปทานรกร้าง และเกิดความไม่ปลอดภัย

ในช่วงที่มีการทำเหมืองหินซึ่งเป็นผลประโยชน์ในหลายฝ่ายและตรงกันข้ามก็เป็นการเสียประโยชน์ของคนในชุมชนหลายฝ่ายเหมือนกัน ทำให้เกิดการแบ่งฝ่ายในชุมชนอย่างชัดเจน ซึ่ง Watthanasap (2007) กล่าวว่า ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ผลประโยชน์ลงตัวก็ไม่ขัดแย้ง แต่ผลประโยชน์ไม่ได้หมายถึงเฉพาะผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงิน แต่หมายถึงกระบวนการหรือวิธีการที่เราไปปฏิสัมพันธ์กับเขา ดูแลเอาใจใส่ รวมไปถึง อารมณ์ และจิตใจ ศักดิ์ศรีหน้าตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากฝ่ายท้องที่และท้องถิ่นในพื้นที่ และฝ่ายที่ได้รับผลกระทบและร้องเรียน ทำให้เกิดข้อพิพาทกันในชุมชน ความแตกแยกของคนในชุมชน การแบ่งฝักแบ่งฝ่าย และการกระทำจากผู้เห็นต่าง ทั้งในรูปแบบของการข่มขู่คุกคามและการกีดกันต่าง ๆ นานา สอดคล้องกับที่ Banpasirichot (2000) ได้กล่าวถึงว่า ความขัดแย้งอาจมีความซับซ้อนมากขึ้นเนื่องจากคนกลุ่มหนึ่งมี

โอกาสเข้าถึงทรัพยากรหรืออำนาจในการตัดสินใจที่มีผลต่อการยุติความขัดแย้ง แต่อีกกลุ่มหนึ่งไม่มีอำนาจที่ว่าหรือมีน้อยกว่า ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ความขัดแย้งจะมีประเด็นเรื่องอำนาจเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ซึ่ง Rattana (2010) ได้มีความเห็นว่า ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรเป็นปัจจัยที่สำคัญ ทำให้เกิดแรงกดดันของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในระดับพื้นที่ มีสิ่งบ่งชี้ปรากฏการณ์ที่สำคัญ ได้แก่ ภาวะของการแย่งชิงทรัพยากร จนก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ทั้งระหว่างประชาชนกับประชาชน ประชาชนกับรัฐ จนเกิดข้อพิพาท การประท้วงต่อต้านนโยบายของรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในกรณีต่าง ๆ

ต่อมาในปี พ.ศ. 2553 หลังจากบริษัทชะลอการระเบิดจนหมดอายุสัมปทาน (ซึ่งมีสิทธิขอต่อได้อีก 15 ปี) ก็มีการรวมตัวขององค์กรชุมชนจากภาคส่วนต่าง ๆ จากนั้น ชุมชนจึงเรียกร้องให้รัฐยกเลิกการต่ออายุเพื่อสัมปทานหินจากเขาคูหาและได้รวมตัวกันในนาม “โรงเรียนสิทธิชุมชนเขาคูหา” ซึ่งมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ และเป็นเวทีเรียนรู้เรื่องราวสถานการณ์ต่างพื้นที่ ต่อมาได้มีการพัฒนากิจกรรมมากขึ้นและก่อตั้งเป็น “สมาคมพิทักษ์สิทธิชุมชนเขาคูหา” พร้อมทั้งเป็นองค์กรกลางในการเรียกร้องเกี่ยวกับการเยียวยาผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากการทำเหมืองหินที่ผ่านมา อีกทั้งยังเป็นกลไกการให้ความรู้เรื่องสิทธิชุมชนและการประสานร่วมระหว่างผู้ได้รับความเดือดร้อนในชุมชนกับบริษัทในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น กรณีเช่นนี้เชื่อมโยงกับที่ Fisher (2014) ได้กล่าวถึงความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นโอกาสในการสร้างสันติภาพและลดความขัดแย้งโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการคิดความต้องการของชุมชนที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของพื้นที่ จึงจะเกิดความยั่งยืนได้

Department of Primary Industries and Mines (2012) ได้นำเสนอตัวอย่างของประเด็นความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น หรือที่เคยเกิดขึ้นแล้วในการประกอบการเหมืองแร่กับชุมชน เพื่อให้มีความเข้าใจในชนิดและสาเหตุของความขัดแย้งได้ชัดเจนขึ้น ในด้านข้อมูล ด้านความสัมพันธ์ ด้านค่านิยม ด้านโครงสร้างของปัญหา และด้านผลประโยชน์

2. การวิเคราะห์แนวทางการจัดการความขัดแย้ง อภิปรายผล ดังนี้

ข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการความขัดแย้งของชุมชนได้มีการระดมความคิดเห็นที่หลากหลาย ซึ่งภาคส่วนต่าง ๆ มองว่าต้องกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา หรือวางแผนการพัฒนาพื้นที่และการใช้ประโยชน์จากเหมืองหินเขาคูหาให้เป็นเอกภาพ สอดคล้องกับ Carpenter and Kennedy (1981) และ Walker and Daniels (2019) เคยเสนอเรื่องราวหรือวิธีการรูปแบบต่าง ๆ ในการทำงานร่วมกัน เพื่อการจัดการความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมและการตัดสินใจ โดยชุมชนต้องรู้จักการสร้างพื้นที่วิเคราะห์ เปรียบเทียบแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุดพร้อมกับศึกษาข้อมูลเชิงลึกจากการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและพลังจากนอกชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อน อีกทั้งยังส่งเสริมให้มีการพัฒนากลไกความร่วมมือโดยให้ภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่เพื่อให้มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนพัฒนาและให้พัฒนาพื้นที่เขาคูหาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ดังที่ Makraphirom (2006) สะท้อนว่าในทางปฏิบัติจะต้องใช้หลาย ๆ ระบบหลาย ๆ วิธีการผสมผสานกันไป คือ มีการแก้ไขความขัดแย้งในระบบจัดการกันเองในระดับชุมชนส่วนความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับภายนอกหรือกับอำนาจรัฐที่มีลักษณะรุนแรงและยืดเยื้อยังไม่สามารถแก้ไขได้แม้จะมีการแก้ไขด้วยระบบกฎหมายซึ่งจัดการโดยหน่วยงานของรัฐและกระบวนการยุติธรรมแล้วก็ตาม

สรุป

บทความวิจัยนี้ สรุปว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนเขาคูหาตั้งแต่ต้นเพราะชุมชนได้รับผลกระทบจากการระเบิดหินและไม่มีส่วนร่วมใน

การกำหนดทิศทางการพัฒนาในพื้นที่ ทำให้ต้องรวมตัวและสร้างกลไกในการขับเคลื่อน ซึ่งสามารถสรุปประเด็นปัญหาความขัดแย้งของชุมชนที่เกิดขึ้น 4 ประเด็น ได้แก่ 1) ความขัดแย้งจากปัญหาผลกระทบการระเบิดหิน ที่ทำให้บ้านเรือนและชุมชนเกิดความเสียหาย 2) ความขัดแย้งจากผลประโยชน์ส่วนบุคคลและผลประโยชน์ทับซ้อน 3) ความขัดแย้งจากกรอบคิดการพัฒนาที่กำหนดและให้คุณค่าที่ต่างกันระหว่างการพัฒนาอุตสาหกรรมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน และ 4) ความขัดแย้งทางกฎหมาย กฎระเบียบ และกระบวนการทางสังคมที่ไม่เอื้อต่อการฟังและการรับฟัง โดยมีข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการความขัดแย้งของชุมชน ดังนี้ 1) กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา วางแผนการพัฒนาพื้นที่และการใช้ประโยชน์จากเหมืองหินเขาคูหาให้เป็นเอกภาพ 2) พัฒนากลไกความร่วมมือโดยให้ภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนพัฒนา และ 3) พัฒนาพื้นที่เขาคูหาให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ สำหรับในส่วนของผลการวิจัยนี้ อาจนำไปสู่ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และโครงการการจัดการเครือข่ายพันธกิจสัมพันธ์ ม.อ. เพื่อชุมชนเข้มแข็งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ปีงบประมาณ 2562 ที่สนับสนุนงบประมาณในการวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง

Banpasirichot, C. 2000. The development of the conflict: the path of democracy". In the way society Thailand. Editorial Khosananan, Charan: Publishing Foundation, Bangkok. 159-196 (in Thai)

Carpenter, S. L. and W.J.D. Kennedy. 1981. Environmental conflict management: new ways to solve problems. Mountain Research and Development. 1(1): 65-70

Chompunth, C. 2017. Environmental conflict management: A case study of the thermal coal-fired power plant project in Rayong province. Kasetsart Journal of Social Sciences. 38(3): 692-703 (in Thai)

Department of Environmental Quality Promotion. 1992. Cabinet resolutions related to the determination of watershed quality class. Department of Environmental Quality Promotion, Bangkok. (in Thai)

Department of Primary Industries and Mines. 2012**.** Guidelines for resolving conflicts from mining Operations. DM Printing, Bangkok. (in Thai)

Dueramea, M. and S. Chingchit. (eds). 2013. Drilled the southern development plan. National Health Commission Office, Nonthaburi.

Fisher, J. 2014. Managing environmental conflict. Ch.55 In: P. T. Coleman, M. Deutsch and E. C. Macus (eds.). The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice. 3rd ed., John Wiley & Sons, San Francisco.

Hart, N. and P. Castro. (eds.). 2000. Conflict and natural resource management. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome.

Khunthongphet, N. and N. Doungsuwan. 2016. Community rights and the protection of Khao Khuha. Hatyai Academic Journal, 14(1): 63-77. (in Thai)

Makarapirom, P. 2007. Environmental conflict resolution. Research report. Social Research Institute, Chiang Mai University, Chiang Mai. (in Thai)

Rattana, K. 2010. Developing the potential of network partners in planning natural resources and environment management strategies at the local level. Department of Environmental Quality Promotion, Bangkok. (in Thai)

Tissamana, A. 2015. Guidelines for environmental conflicts resolution: A case study of Suan Phueng, Ratchaburi. Journal of Environmental Management. 11(2): 60-75. (in Thai)

Walker, G.B. and S. E. Daniels. 2019. Collaboration in environmental conflict management and decision-making: Comparing best practices with Insights from collaborative learning work. Frontiers in Communication, 4:2, doi: 10.3389/fcomm.2019.00002.

Watthanasap, W. 2007. Conflict: Principles and Tools for Resolution. 3rd ed. Siripan Offset, Khon Kean. (in Thai)

การวิเคราะห์บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ต ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติ

An Analysis of Research Articles on Sociology of the Internet in an International Academic Journal

*ธัญธัช วิภัติภูมิประเทศ**

*Thuntuch Viphatphumiprathes**

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันเทคโนโลยีปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

Faculty of Science and Technology, Pathumwan Institute of Technology, Bangkok 10330, Thailand

*Corresponding author: E-mail: thuntuch18@gmail.com

(Received: July 27, 2021; Accepted: September 16, 2021)

Abstract: This document research aimed to analyze the research methodology and content in the research articles on sociology of the internet in an international academic journal. The data were purposively collected from 74 research articles published in Internet Research, Vol.30 No.1-6, 2020, and were analyzed by using descriptive statistics and content analysis. The findings revealed that 1) most of the research articles were quantitative research which was survey research (64.9%), collected data from more than 500 samples (28.4%), and analyzed the main research data by using inferential statistics (78.4%), and structural equation modeling (53.8%). In addition, 2) most of the research articles were about internet and organizations or economic institutions (47.3%), internet and time use, community, and social capital (43.2%), internet and cultural participation or cultural diversity (6.8%), and internet and political participation (2.7%) respectively. Each issue has presented new research findings and state-of- the art methodologies which can be applied to research and work in Thai social context and community.

Keywords: Research articles, sociology of the internet, international academic journal

บทคัดย่อ: งานวิจัยเชิงเอกสารนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตในวารสารวิชาการระดับนานาชาติในด้านระเบียบวิธีวิจัยและด้านเนื้อหา โดยเก็บข้อมูลอย่างเจาะจงจากบทความวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสาร Internet Research ปีที่ 30 ฉบับที่ 1-6 (ปี ค.ศ. 2020) จำนวน 74 บทความ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) บทความวิจัยส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (ร้อยละ 64.9) เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างมากกว่า 500 ตัวอย่าง (ร้อยละ 28.4) วิเคราะห์ข้อมูลหลักของงานวิจัยโดยใช้สถิติเชิงอนุมาน (ร้อยละ 78.4) และการวิเคราะห์แบบจำลองสมการโครงสร้าง (ร้อยละ 53.8) และ 2) บทความวิจัยส่วนใหญ่มีประเด็นศึกษาในด้านอินเทอร์เน็ตและองค์การ/สถาบันทางเศรษฐกิจ (ร้อยละ 47.3) รองลงมา คือ ด้านอินเทอร์เน็ตและการใช้เวลา ชุมชน และทุนทางสังคม (ร้อยละ 43.2) ด้านอินเทอร์เน็ตและการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม/ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (ร้อยละ 6.8) และด้านอินเทอร์เน็ตและการมีส่วนร่วมทางการเมือง (ร้อยละ 2.7) โดยในแต่ละด้านมีการนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งนักวิชาการสามารถนำข้อค้นพบไปศึกษาวิจัยต่อยอดหรือประยุกต์ใช้ได้ในบริบทสังคมและชุมชนไทย

คำสำคัญ: บทความวิจัย สังคมวิทยาอินเทอร์เน็ต วารสารวิชาการระดับนานาชาติ

คำนำ

สังคมวิทยา (sociology) เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้าง หรือแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลหรือกลุ่ม การสร้างจิตสำนึกร่วม (collective representations) ซึ่งได้รับมาจากการขัดเกลาทางสังคม และการกระทำทางสังคมหรือปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีความหมาย สังคมวิทยาศึกษาในประเด็นที่หลากหลายและหลายระดับตั้งแต่ระดับวิถีชีวิต ชุมชน และโลก ซึ่งมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เช่น การสำรวจข้อมูลด้วยแบบสอบถาม การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง และการศึกษาจากเอกสาร หรือกล่าวได้ว่า สังคมวิทยาเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม ความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งเป็นศาสตร์พื้นฐานที่นำไปประยุกต์ใช้ในศาสตร์สาขาอื่นๆ ในสังคมศาสตร์ได้ เช่น รัฐศาสตร์ นิเทศศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และจิตวิทยา (Chantavanich, 2019)

ปัจจุบันมีปรากฏการณ์ทางสังคมเกิดขึ้นใหม่ซึ่งประเด็นหนึ่งที่นักสังคมวิทยาให้ความสนใจในขณะนี้ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและอินเทอร์เน็ต ซึ่งทำให้เกิดแนวคิดสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ต (sociology of the internet) (Lupton, 2013; Viphatphumiprathes, 2019) ถือเป็นอนุสาขาหนึ่งในสังคมวิทยาที่มุ่งศึกษาบทบาทของอินเทอร์เน็ตในการเป็นตัวอำนวยความสะดวกในด้านการปฏิสัมพันธ์ และผลกระทบของอินเทอร์เน็ตที่มีต่อชีวิตทางสังคม ซึ่งรวมไปถึงการตั้งคำถามเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารออนไลน์/สื่อสังคมออนไลน์ และการพาณิชย์ ทั้งนี้ แนวคิดดังกล่าวได้มีการเสนอกรอบแนวทางในการศึกษาวิจัยอินเทอร์เน็ต เป็น 5 ด้าน ได้แก่ ด้านความไม่เท่าเทียมกัน ด้านการใช้เวลา ชุมชน และทุนทางสังคม ด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง ด้านองค์การ/สถาบันทางเศรษฐกิจ และด้านการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม/ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (DiMaggio *et al*., 2001) นอกจากนี้ ปัจจุบันได้มีแนวคิดสังคมวิทยาดิจิทัล (digital sociology) ซึ่งศึกษาทั้งอินเทอร์เน็ตและการใช้สื่อดิจิทัลในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงผลกระทบของสื่อดิจิทัลต่อผู้คนในชีวิตประจำวัน (Fussey and Roth, 2020; Lupton, 2013; Viphatphumiprathes, 2019) อย่างไรก็ดี งานวิจัยที่ผ่านมาในบริบทสังคม/ชุมชนไทยนั้นเป็นการศึกษาของแต่ละศาสตร์ เช่น นิเทศศาสตร์ บริหารธุรกิจ และการตลาด ซึ่งยังขาดการเชื่อมโยงกับแนวคิดสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตและสังคมวิทยาดิจิทัล นอกจากนี้ การศึกษาในบริบทสังคม/ชุมชนไทยนั้น ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเรื่องพฤติกรรม/ปรากฏการณ์รวมถึงผลกระทบการใช้อินเทอร์เน็ต ซึ่งอาจยังไม่ครอบคลุมตามแนวคิดสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตและสถานการณ์ปัจจุบันซึ่งมีสื่อดิจิทัลที่หลากหลายมากขึ้น (Viphatphumiprathes, 2019)

จากประเด็นดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญที่จะวิเคราะห์บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติในปัจจุบันในด้านระเบียบวิธีวิจัยและเนื้อหา ซึ่งการวิจัยเชิงเอกสารในครั้งนี้ได้ศึกษาจากบทความวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสาร Internet Research เนื่องจากเป็นวารสารวิชาการระดับนานาชาติที่อยู่ในฐานข้อมูล Scopus กลุ่ม Q1 ของกลุ่มสังคมศาสตร์สาขาวิชาสังคมวิทยาและรัฐศาสตร์ นอกจากนี้ วารสารยังมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่บทความที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบทบาท/อิทธิพลของอินเทอร์เน็ตที่มีต่อวิถีชีวิต รวมถึงการทำความเข้าใจในประเด็นทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ องค์การ/การจัดการ และการเมืองที่เกี่ยวข้องกับอินเทอร์เน็ต ทั้งนี้ การวิจัยในครั้งนี้จะทำให้เกิดประโยชน์แก่แวดวงวิชาการ/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สังคมและชุมชนในไทย ในการนำผลที่ได้ไปประยุกต์ใช้ต่อยอดหรือศึกษาเปรียบเทียบกับบริบทนานาชาติในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ที่เน้นศึกษาบทความวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสาร Internet Research โดยวิเคราะห์ในด้านระเบียบวิธีวิจัยและด้านเนื้อหา ซึ่งมีกำหนดระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนพฤษภาคม-เดือนกรกฎาคม 2564

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการเลือกแหล่งข้อมูล (บทความวิจัย) ที่มีคุณภาพเพื่อนำมาใช้เป็นประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเชิงเอกสารครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกแหล่งข้อมูลตามหลักการวิจัยเชิงเอกสารทางสังคมศาสตร์ (Ahmed, 2010) ซึ่งประกอบด้วย 4 เกณฑ์ ได้แก่

1) ความถูกต้อง (authenticity) คือ บทความวิจัยที่นำมาศึกษาต้องมีความถูกต้อง มีหลักฐานชัดเจน/มีการแสดงที่มา และมีความถูกต้องในการวิเคราะห์

2) ความน่าเชื่อถือ (credibility) คือ บทความวิจัยที่นำมาศึกษาต้องปราศจากข้อผิดพลาดและการบิดเบือนข้อมูล และมีความน่าเชื่อถือของแหล่งที่มา

3) การเป็นตัวแทนที่ดี (representativeness) คือ เป็นการเลือกบทความวิจัยที่เป็นตัวแทนที่ดีในการศึกษา ซึ่งสามารถเป็นตัวแทนบทความวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้

4) การให้ความหมาย (meaning) คือ เป็นบทความวิจัยที่ให้ข้อมูลชัดเจน เข้าใจง่าย และมีเนื้อหาที่ตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

จากเกณฑ์ข้างต้น ประชากรในงานวิจัยนี้ คือ บทความวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสาร Internet Research ซึ่งอยู่ในฐานข้อมูล Scopus โดยตีพิมพ์ระหว่างปีที่ 1 (ปี ค.ศ. 1991) ถึงปีที่ 31 (ปี ค.ศ. 2021) โดยมีจำนวนบทความทั้งสิ้น 1,180 บทความ ทั้งนี้วารสารวิชาการดังกล่าวอยู่ในฐานข้อมูล Scopus ในกลุ่ม Q1 ของกลุ่มสังคมศาสตร์ (social sciences) ทางสาขาวิชาสังคมวิทยาและรัฐศาสตร์ (sociology and political science) โดยมี CiteScore ปี ค.ศ. 2020 มีค่าที่ 8.5 และมีค่า impact factor ปี ค.ศ. 2020 ที่ 6.773 (Emerald Publishing, 2021) และเป็นวารสารที่มีวัตถุประสงค์/ขอบเขต สอดคล้องกับงานวิจัยของผู้วิจัยในครั้งนี้ สำหรับกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยนี้ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง คือ บทความวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสาร Internet Research ปีที่ 30 ฉบับที่ 1-6 (ปี ค.ศ. 2020) เนื่องจากเป็นบทความวิจัยที่ตีพิมพ์ในปีล่าสุดและมีขอบเขต/ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา ซึ่งเลือกมาได้ จำนวน 74 บทความ โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกบทความในวารสารดังกล่าว ดังนี้ ประการแรก ต้องเป็นบทความวิจัย ไม่ใช่บทความวิชาการ และประเด็นที่สอง คือ เป็นบทความวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสังคมวิทยาและศาสตร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทางสังคมศาสตร์ เช่น จิตวิทยา นิเทศศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ อย่างไรก็ดี การวิจัยในครั้งนี้มีข้อจำกัดเนื่องจากมีการกำหนดขอบเขตของกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นบทความวิจัยที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ.2020 เท่านั้น

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องได้แก่ เอกสารของ Berpan (2016), DiMaggio *et al*. (2001), Klayklongjit and Vanicharoenchai (2021), Viphatphumiprathes (2015) และ Viphatphumiprathes (2020) เพื่อสร้างแบบสำรวจที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ โดยแบบสำรวจดังกล่าวประกอบด้วยด้านระเบียบวิธีวิจัย และด้านเนื้อหา ซึ่งได้นำแบบสำรวจให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาโดยมีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.66-1.00

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเชิงเอกสารในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำสถิติมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) ได้แก่ ความถี่ และร้อยละ เพื่อใช้ในการวิเคราะห์บทความวิจัยในด้านระเบียบวิธีวิจัยและประเด็นที่ศึกษา นอกจากนี้ ได้นำการ

วิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) มาใช้วิเคราะห์ในด้านประเด็นที่ศึกษา ซึ่งมีแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาแบบแผนจากประเด็นต่างๆ ของข้อมูลเพื่อสร้างเป็นข้อสรุป

ผลการศึกษา

1. ผลการวิเคราะห์บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตในวารสารวิชาการระดับนานาชาติด้านระเบียบวิธีวิจัย

จากการวิเคราะห์บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติ ในด้านระเบียบวิธีวิจัย พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเชิงปริมาณโดยเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (ร้อยละ 64.9) เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างมากกว่า 500 ตัวอย่าง (ร้อยละ 28.4) มีการวิเคราะห์ข้อมูลหลักของงานวิจัยโดยใช้สถิติเชิงอนุมาน (ร้อยละ 78.4) และใช้สถิติประเภทการวิเคราะห์แบบจำลองสมการโครงสร้าง (structural equation modeling: SEM) (ร้อยละ 53.8) ดังรายละเอียดใน Table 1

Table 1. Analysis of research articles on sociology of the internet in terms of research methodology

Research methodology	Number	Percentage
Research design (n = 74)		
Quantitative research		
- Survey	48	64.9
- Experiment	10	13.5
Qualitative research	9	12.2
Mixed methodology	7	9.4
Sample size (n = 74)		
$\leq$ 100	10	13.5
101-200	5	6.7
201-300	15	20.3
301-400	14	18.9
401-500	9	12.2
$>$ 500	21	28.4
Data analysis (n = 74)		
Inferential statistics	58	78.4
Content analysis	9	12.2
Inferential statistics and content analysis	7	9.4
Types of inferential statistics (n = 65)		
Testing for mean and variance differences (t-test, Mann-Whitney U test, ANOVA, MANOVA)	12	18.5
Multiple regression analysis	12	18.5
Factor analysis	6	9.2
Structural equation modeling	35	53.8

2. ผลการวิเคราะห์บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตในวารสารวิชาการระดับนานาชาติด้านเนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตในวารสารวิชาการระดับนานาชาติส่วนใหญ่มีประเด็นศึกษาในด้านอินเทอร์เน็ตและองค์การ/สถาบันทางเศรษฐกิจ (ร้อยละ 47.3) รองลงมา คือ ด้านการใช้เวลา ชุมชน และทุนทางสังคม (ร้อยละ 43.2) ด้านการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม/ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (ร้อยละ 6.8) และด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง (ร้อยละ 2.7) อย่างไรก็ดี ไม่พบว่า มีประเด็นศึกษาเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกัน ดัง Table 2

Table 2. Analysis of research articles on sociology of the internet in terms of contents

Contents	Number	Percentage
1. Internet and time use, community, and social capital	32	43.2
2. Internet and cultural participation or cultural diversity	5	6.8
3. Internet and organizations or economic institutions	35	47.3
4. Internet and political participation	2	2.7
5. Internet and inequality	0	0

จากการศึกษาเนื้อหาของบทความวิจัยในแต่ละประเด็น พบว่า บริบทที่ศึกษานั้นมีความหลากหลาย กล่าวคือ มีทั้งในสังคมของอเมริกา ยุโรป และเอเชียโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศจีน ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอในภาพรวมและยกตัวอย่างประกอบในแต่ละประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

1. ด้านอินเทอร์เน็ตและการใช้เวลา ชุมชน และทุนทางสังคม บทความวิจัยในด้านนี้ได้นำเสนอองค์ความรู้ใน 3 ประเด็นหลักๆ ได้แก่

1.1) การใช้เวลาทำงานของพนักงานในการแอบใช้อินเทอร์เน็ตในเรื่องส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องงาน หรือ “cyberloafing/cyberslacking” ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น การส่งข้อความ การอ่านข่าว การดูรูปโป๊ การซื้อของออนไลน์ ได้แก่ บทความของ Agarwal and Avey (2020), Jiang *et al*. (2020), Lee (2020), Nivedhitha and Sheik Manzoor (2020) และ Zhang *et al*. (2020) โดยเป็นการวิจัยเชิงทดลองและการวิจัยเชิงสำรวจ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการควบคุมการใช้อินเทอร์เน็ตของพนักงานในองค์การในแง่ของความพึงพอใจต่อนโยบาย/แรงจูงใจในการทำงาน/ความผูกพันต่อองค์การ การสร้างโมเดลพฤติกรรม Cyberloafing ของพนักงาน การสำรวจการนำ enterprise social media ซึ่งเป็นการสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการที่คล้ายสื่อสังคมออนไลน์มาใช้ในที่ทำงาน เพื่อเป็นเครื่องมือในการลดพฤติกรรม Cyberloafing และการสำรวจเพื่อทำความเข้าใจพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของพนักงานโดยเชื่อมโยงกับปัจจัยแรงจูงใจทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระหว่างบุคคล และองค์การ

1.2) ด้านเกมออนไลน์ หรือ esports (electronic sports) เป็นการวิจัยเชิงสำรวจเกี่ยวกับการใช้เวลาเพื่อชมและเล่นเกมออนไลน์ หรือ esports ในปัจจุบัน ดังบทความของ Kordyaka *et al*. (2020), Liao *et al*. (2020), Sjoblom *et al*. (2020) และ Wang *et al*. (2020b) โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการชมกีฬาประเภทดังกล่าวแบบออนไลน์และแบบเข้าร่วมชมในสถานที่แข่งขันจริง การศึกษาเกี่ยวกับแบบแผนการเลือก character ของตัวละครในเกมออนไลน์ เช่น League of Legends นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบทางลบ เช่น การขาดความยับยั้งชั่งใจและการมีอารมณ์เสีย

จากการเล่นเกมออนไลน์ รวมถึงการศึกษาเกี่ยวกับความคาดหวัง/ความจงรักภักดีของผู้เล่นในชุมชนเกมออนไลน์

1.3) ด้านการหลีกเลี่ยงการเสพติดสื่อสังคมออนไลน์ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ ดังบทความของ Dai *et al*. (2020) และ Vaghefi *et al*. (2020) โดยมีเป้าหมายเพื่อศึกษาปัจจัย/กลไกที่ส่งผลกระทบต่อการหลีกเลี่ยง หรือการตัดสินใจหยุดการเสพติดสื่อสังคมออนไลน์ของกลุ่มผู้ใช้

2. ด้านอินเทอร์เน็ตและการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม/ความหลากหลายทางวัฒนธรรม บทความวิจัยด้านนี้นำเสนอองค์ความรู้ใน 3 ประเด็นหลัก ๆ ได้แก่

2.1) ด้านการรับเนื้อหาเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมจากสื่อออนไลน์ โดยเป็นบทความวิจัยเชิงสำรวจและเชิงทดลอง ดังบทความของ Bujic *et al*. (2020) และ Segijn *et al*. (2020) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรับเนื้อหาด้านสังคมและวัฒนธรรมจากสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Facebook และ Twitter รวมถึงสื่อ VR (virtual reality) ซึ่งจัดเป็นด้าน “online” ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติและพฤติกรรม ซึ่งจัดเป็นด้าน “offline”

2.2) ด้านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่ได้รับจากสื่อสังคมออนไลน์ เป็นบทความวิจัยเชิงสำรวจและทดลอง ได้แก่ บทความของ Hermann *et al*. (2020) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้และเจตคติที่มีต่อความหลากหลายทางชาติพันธุ์ซึ่งเป็นผลมาจากการบ่มเพาะที่ได้รับจากการเล่น Facebook

2.3) ด้านการแสดงออกภาพลักษณ์ของตนเอง/การนำเสนอตนเอง (self-image/ self-presentation) ผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ เป็นบทความวิจัยเชิงสำรวจ (Min *et al*., 2020; Peng, 2020) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการแสดงออกภาพลักษณ์ของตนเอง/การนำเสนอตนเองในกระบวนการหาคู่ทางออนไลน์และในบริบททางของสังคมออนไลน์

3. ด้านอินเทอร์เน็ตและองค์การ/สถาบันทางเศรษฐกิจ บทความวิจัยด้านนี้มีการนำเสนอองค์ความรู้ใน 3 ประเด็น ได้แก่

3.1) ด้านการแสดงความคิดเห็นต่อสินค้าและบริการผ่านวิธีการออนไลน์ (online reviews) หรือกล่าวได้ว่าเป็น การสื่อสารแบบปากต่อปากผ่านทางอิเล็กทรอนิกส์ (electronic word-of-mouth: eWOM) เป็นบทความวิจัยเชิงทดลองและสำรวจ รวมทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ บทความของ Liu *et al*. (2020), Rantanen *et al*. (2020), Wang *et al*. (2020a) และ Wang *et al*. (2020c) โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อสร้างโมเดลด้านอารมณ์ในการรีวิวสินค้าทางออนไลน์ของลูกค้าและผลที่มีต่อการตัดสินใจในการซื้อหรือการซื้อซ้ำสินค้า รวมถึงการสำรวจความคิดเห็นออนไลน์ของลูกค้าที่มีต่อชื่อเสียงในด้านต่าง ๆ ของการให้บริการของบริษัท/ธนาคาร

3.2) ด้านการโฆษณา/การสื่อสารทางการตลาดออนไลน์ เป็นความวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ ได้แก่ บทความของ Gu *et al*. (2020), Saleem and Iglesias (2020) และ Tafesse (2020) เกี่ยวกับการนำสื่อสังคมออนไลน์ เช่น YouTube และ Microblog มาใช้ในการสื่อสารข้อมูล/อารมณ์ทางการตลาด หรือเพื่อโฆษณาของบริษัท/องค์การ โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาผลของการใช้สื่อดังกล่าวที่มีต่อความคิด/แรงจูงใจของลูกค้า/ผู้บริโภค

3.3) ด้านการยอมรับและพฤติกรรมของลูกค้าออนไลน์ เป็นบทความวิจัยเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ และแบบผสมผสาน ได้แก่ บทความของ Chan *et al*. (2020), Kao *et al*. (2020), Lee *et al*. (2020), Leung *et al*. (2020), Mou *et al*. (2020), Seeber *et al*. (2020), Wang *et al*. (2020d) และ Yu *et al*. (2020) โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาเกี่ยวกับการยอมรับ/การตัดสินใจ และพฤติกรรมของลูกค้าในด้านเศรษฐกิจออนไลน์ เช่น พฤติกรรมการผิดสัญญาของผู้กู้เงินออนไลน์ การให้

ของขวัญผ่านทางเครือข่ายสังคมออนไลน์ การยอมรับระบบ e-Banking ความเชื่อใจที่มีต่อการซื้อขายสินค้าทาง social commerce (การซื้อขายสินค้าผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์) และพฤติกรรมการซื้อซ้ำใน e-Commerce (การซื้อขายสินค้าผ่านทางเว็บไซต์)

4. ด้านอินเทอร์เน็ตและการมีส่วนร่วมทางการเมือง บทความวิจัยด้านนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจและเชิงผสมผสาน ได้แก่ บทความของ Wu *et al*. (2020) และ Xu *et al*. (2020) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการแสดงความคิดเห็นและหลีกเลี่ยงการแสดงความคิดเห็นออนไลน์ กล่าวคือ การแสดงความคิดเห็นสาธารณะเกี่ยวกับสถานการณ์ภัยพิบัติเพื่อเป็นข้อเสนอแนะต่อรัฐบาล และการหลีกเลี่ยงการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Twitter และ Facebook

อภิปรายผล

ด้านสังคม จากการวิเคราะห์บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติ ในด้านระเบียบวิธีวิจัย พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเชิงสำรวจซึ่งเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างมากกว่า 500 ตัวอย่าง และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงอนุมานประเภท structural equation modeling ทั้งนี้เนื่องมาจากสังคมวิทยาเป็นศาสตร์ที่เน้นศึกษาและอธิบายสังคมในระดับภาพรวม อีกทั้งการที่เป็นบทความวิจัยซึ่งเน้นศึกษา/อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและอินเทอร์เน็ต จึงทำให้งานส่วนใหญ่เน้นการวิจัยเชิงสำรวจทางออนไลน์และเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวนมากเพื่อให้เป็นตัวแทนของประชากรในภาพรวม (Lupton, 2013; Viphatphumiprathes, 2019)

นอกจากนี้ การที่บทความวิจัยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 53.8) ใช้สถิติประเภท structural equation modeling (SEM) ในการวิเคราะห์ข้อมูล สะท้อนให้เห็นได้ว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อที่จะทดสอบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเป็นแนวคิดทฤษฎี วิธีการนี้ถือว่าเป็นวิธีที่มีศักยภาพที่จะช่วยทำให้เข้าใจความเป็นจริงในสังคมที่มีความซับซ้อนและช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างชัดเจน (Rahman *et al*., 2015; Tarka, 2018) อย่างไรก็ดี ข้อค้นพบดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่า ยังมีช่องว่างขององค์ความรู้ในเชิงลึกซึ้งที่จะได้จากการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ด้านวิชาการ จากการวิเคราะห์บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติ ในด้านเนื้อหา พบว่า มีการนำเสนอ “องค์ความรู้ใหม่/คุณค่าต่อแวดวงวิชาการ” (originality/value) ทั้งในบทคัดย่อและในตัวบทความ โดยนำเสนอข้อค้นพบใหม่/โมเดลหรือทฤษฎี เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องนำผลการวิจัยไปใช้หรือเพื่อนำไปศึกษาต่อยอด

จากการศึกษาเนื้อหาในบทความวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติ พบว่า เป็นบทความวิจัยที่มีการบูรณาการระหว่างสังคมวิทยาและศาสตร์ต่างๆ ทางสังคมศาสตร์ เช่น จิตวิทยา บริหารธุรกิจ/เศรษฐศาสตร์ นิเทศศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ Chantavanich (2019) ที่อธิบายว่า สังคมวิทยาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ ความรู้สึกและพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม ซึ่งสังคมวิทยาถือว่าเป็นศาสตร์พื้นฐานที่ศาสตร์ต่าง ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ เช่น รัฐศาสตร์ นิเทศศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และจิตวิทยา นอกจากนี้ จากการศึกษาโดยใช้กรอบแนวคิดสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตของ DiMaggio *et al*. (2001) พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในด้านอินเทอร์เน็ตและองค์การ/สถาบันทางเศรษฐกิจ ซึ่งนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ เช่น การศึกษา online

reviews หรือ electronic word-of-mouth ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจในการซื้อหรือการซื้อซ้ำสินค้า รองลงมา คือ ด้านอินเทอร์เน็ตและการใช้เวลาชุมชน และทุนทางสังคม นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ เช่น การศึกษาเรื่อง cyberloafing หรือ พฤติกรรมการเล่นอินเทอร์เน็ตในเรื่องส่วนตัวในเวลาทำงานของพนักงาน (Agarwal and Avey, 2020; Jiang *et al*., 2020; Lee, 2020; Nivedhitha and Sheik Manzoor, 2020; Zhang *et al*., 2020) และ การศึกษาความคิด/ความรู้สึก/พฤติกรรมในการเล่นเกมออนไลน์ หรือ esports (Kordyaka *et al*., 2020; Liao *et al*., 2020; Sjoblom *et al*., 2020; Wang *et al*., 2020b) สำหรับด้านอินเทอร์เน็ตและการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม/ความหลากหลายทางวัฒนธรรม นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ เช่น การศึกษาเรื่องการแสดงออกของ Self-Image ผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ (Min *et al*., 2020) และ ด้านอินเทอร์เน็ตและการมีส่วนร่วมทางการเมือง นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ เช่น การหลีกเลี่ยงการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองผ่านสื่อสังคมออนไลน์ใน Facebook และ Twitter (Wu *et al*., 2020; Xu *et al*., 2020) ในขณะที่ ไม่พบว่ามีประเด็นศึกษาเกี่ยวกับด้านอินเทอร์เน็ตและความไม่เท่าเทียมกัน

องค์ความรู้ใหม่ที่นำเสนอในบทความวิจัยเหล่านี้ มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมของพื้นที่ที่ศึกษาวิจัย กล่าวคือ ในสภาพสังคมของอเมริกา ยุโรป และเอเชียโดยเฉพาะจีนนั้น อินเทอร์เน็ตได้เข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตของประชาชนหลากหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นนักศึกษา คนทำงาน และบริษัท/องค์การ ที่อยู่ในสถาบันสังคมต่าง ๆ หรือกล่าวได้ว่า อินเทอร์เน็ตรวมถึงสื่อสังคมออนไลน์/สื่อดิจิทัลในปัจจุบันได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของคนในมิติต่าง ๆ เช่น การทำงาน ธุรกิจ/เศรษฐกิจ การใช้เวลาว่างและสังคม/วัฒนธรรม (Viphatphumiprathes, 2016, 2019) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ต (sociology of the internet) หรือสังคมวิทยาดิจิทัล (Digital Sociology) (DiMaggio *et al*., 2001; Lupton, 2013; Viphatphumiprathes, 2019) ที่อธิบายว่า อินเทอร์เน็ต/สื่อดิจิทัลได้แทรกซึมเข้ามาในชีวิตประจำวันและส่งผลกระทบต่อคน ความสัมพันธ์ระหว่างคน และสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ จึงทำให้มีการนำแนวคิดสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตประยุกต์เข้าไว้ในการวิจัยในสาขาต่าง ๆ ได้ อย่างไรก็ดี ไม่พบว่ามีงานวิจัยด้านอินเทอร์เน็ตและความไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจาก ประชากรโลกในปัจจุบันสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ในสัดส่วนที่ค่อนข้างมาก (Internet World Stats, 2021) เช่น ในทวีปอเมริกาเหนือมีอัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตร้อยละ 93.9 ทวีปยุโรปมีอัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตร้อยละ 88.2 และทวีปเอเชียมีอัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตร้อยละ 63.8 ด้วยเหตุนี้ จึงอาจส่งผลให้ไม่พบการวิจัยในประเด็นนี้ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติ ประกอบกับงานวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดที่เลือกศึกษาบทความวิจัยที่ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 2020 จึงอาจทำให้ไม่พบประเด็นเรื่องอินเทอร์เน็ตและความไม่เท่าเทียมกันในบริบทของต่างประเทศ

กล่าวโดยสรุป แม้ว่าที่ผ่านมางานวิจัยในไทยได้มีการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับอินเทอร์เน็ต แต่พบว่ามีลักษณะเป็นการศึกษาที่แยกไปตามศาสตร์ต่างๆ และขาดการเชื่อมโยงกับแนวคิดสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ต รวมถึงสถานการณ์ในปัจจุบันได้มีสื่อดิจิทัลหลากหลายมากขึ้นนั้น (Viphatphumiprathes, 2019) งานวิจัยในครั้งนี้ได้ให้ภาพรวมของการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับสังคมและอินเทอร์เน็ตโดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตในบริบทสังคมของต่างประเทศ เช่น อเมริกา ยุโรป และเอเชีย เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าปัจจุบันมีสถานะองค์ความรู้ไปใน

ทิศทางใด ซึ่งนักวิจัย/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในไทยสามารถนำแนวคิดและประเด็นที่ได้จากการศึกษาบทความวิจัยในระดับนานาชาติครั้งนี้ มาใช้ศึกษาต่อยอดหรือเปรียบเทียบในบริบทสังคมและชุมชนไทยได้ เช่น ด้านอินเทอร์เน็ตและวัฒนธรรมของชุมชนออนไลน์ ด้านอินเทอร์เน็ตกับพฤติกรรมการทำงาน รวมถึงด้านอินเทอร์เน็ตและความไม่เท่าเทียมกันของคนในชุมชนต่าง ๆ ของไทย

สรุป

จากการวิเคราะห์บทความวิจัยด้านสังคมวิทยาอินเทอร์เน็ตที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติพบว่า ในด้านระเบียบวิธีวิจัยนั้นส่วนใหญ่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณที่เน้นการสำรวจโดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างมากกว่า 500 คนขึ้นไป และวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้สถิติ SEM รวมถึงใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้องค์ความรู้ในเชิงลึก สำหรับด้านเนื้อหา ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในประเด็นด้านอินเทอร์เน็ตและองค์การ/สถาบันทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ บทความวิจัยทุกเรื่องได้มีการนำเสนอ “องค์ความรู้ใหม่/คุณค่าต่อแวดวงวิชาการ” (originality/value) ซึ่งอยู่ในบริบทของต่างประเทศ ทั้งนี้ นักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถนำข้อค้นพบที่ได้จากอินเทอร์เน็ตและประเด็นในด้านต่างๆ เช่น อินเทอร์เน็ตและความไม่เท่าเทียมกันในสังคมไทย ไปประยุกต์ต่อยอดทำวิจัยหรือนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับบริบทสังคม/ชุมชนไทยได้อย่างเหมาะสมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Agarwal, U.A. and J.B. Avey. 2020. Abusive supervisors and employees who cyberloaf: Examining the roles of psychological capital and contract breach. Internet Research 30(3): 789-809.

Ahmed, J.U. 2010. Documentary research method: new dimensions. Indus Journal of Management & Social Sciences 4(1): 1-14.

Berpan, C. 2016. Content analysis of business information behavior research during 2008-2012. TLA Research Journal (Thai Library Association) 9(1): 45-62. (in Thai)

Bujic, M., M. Salminen, J. Macey and J. Hamari. 2020. “Empathy machine”: How virtual reality affects human rights attitudes. Internet Research 30(5): 1407-1425.

Chan, C. K., Y. Fang, and H. Li. 2020. Relative advantage of interactive electronic banking adoption by premium customers: The moderating role of social capital. Internet Research 30(2): 357-379.

Chantavanich, S. 2019. Sociological theory. Chulalongkorn University Press, Bangkok. 337 p. (in Thai)

Dai, B., A. Ali and H. Wang. 2020. Exploring information avoidance intention of social media users: a cognition-affect-conation perspective. Internet Research 30(5): 1455-1478.

DiMaggio, P., E. Hargittai, W.R. Neuman and J.P. Robinson. 2001. Social implications of the internet. Annual Review of Sociology 27(1): 307-336.

Emerald Publishing. 2021. Internet research: About the Journal. (Online). Available: https://www.emeraldgrouppublishing.com/journal/intr?_ga=2.128550280.508907663.1624715693144926674 0.1619181425#indexing-and-rankings. (May 5, 2021).

Fussey, P. and S. Roth. 2020. Digitizing sociology: continuity and change in the internet era. Sociology 54(4): 569-674.

Gu, C., Y.C. Xu and M. Yao. 2020. Effect of appeal orientation in sponsored ad forwarding on a microblog platform. Internet Research 30(6): 1835-1856.

Hermann, E., M. Eisend and T. Bayon. 2020. Facebook and the cultivation of ethnic diversity perceptions and attitudes. Internet Research 30(4): 1123-1141.

Internet World Stats. 2021. World internet usage and population statistics 2021 year-q1 estimates. (Online). Available: https://www.internetworldstats.com/stats.htm (June 29, 2021).

Jiang, H., A. Tsohou, M. Siponen and Y. Li. 2020. Examining the side effects of organizational internet monitoring on employees. Internet Research 30(6): 1613-1630.

Kao, K.C., S.R. Hill and I. Troshani. 2020. Effects of cue congruence and perceived cue authenticity in online group buying. Internet Research 30(3): 945-970.

Klayklongjit, S. and V. Vanicharoenchai. 2021. Analysis of research publications of Faculty of Nursing, Mahidol University. Interdisciplinary Studies Journal 21(1): 166-180. (in Thai)

Kordyaka, B., K. Jahn and B. Niehaves. 2020. Towards a unified theory of toxic behavior in video games. Internet Research 30(4): 1081-1102.

Lee, S. H., S.J. Choi and H.W. Kim. 2020. What makes people send gifts via social network services? a mixed methods approach. Internet Research 30(1): 315-334.

Lee, Y. 2020. Motivations of employees' communicative behaviors on social media: Individual, interpersonal, and organizational factors. Internet Research 30(3): 971-994.

Leung, W.K.S., S. Shi and W.S. Chow. 2020. Impacts of user interactions on trust development in C2C social commerce: The central role of reciprocity. Internet Research 30(1): 335-356.

Liao, G.Y., T.L. Huang, T.C.E. Cheng and C.I. Teng. 2020. Why future friend's matter: impact of expectancy of relational growth on online gamer loyalty. Internet Research 30(5): 1479-1501.

Liu, H., C. Jayawardhena, V.S. Osburg and M.M. Babu. 2020. Do online reviews still matter post-purchase? Internet Research 30(1): 109-139.

Lupton, D. 2013. Introducing digital sociology. (Online). Available: https://www.researchgate.net/publication/248381396_Introducing_digital_sociology (March 2, 2021).

Min, J., Y. Yoo, H. Hah and H. Lee. 2020. Social Network Technology (SNT) as a tool and social actor: from self-verification to SNT use. Internet Research 30(5): 1329-1351.

Mou, J., J. Cohen, Y. Dou and B. Zhang. 2020. International buyers' repurchase intentions in a Chinese cross-border e-commerce platform: A valence framework perspective. Internet Research 30(2): 403-437.

Nivedhitha, K.S. and A.K. Sheik Manzoor. 2020. Get employees talking through enterprise social media! reduce cyberslacking: a moderated mediation model. Internet Research 30(4): 1167-1202.

Peng, K. 2020. To Be Attractive or to Be Authentic? How two competing motivations influences self-presentation in online dating. Internet Research 30(4): 1143-1165.

Rahman, W., F.A. Shah and A. Rasli. 2015. Use of structural equation modeling in social science research. Asian Social Science 11(4): 371-377.

Rantanen, A., J. Salminen, F. Ginter and B.J. Jansen. 2020. Classifying online corporate reputation with machine learning: a study in the banking domain. Internet Research 30(1): 45-66.

Saleem, F. Z. and O. Iglesias. 2020. Exploring the motivation of affect management in fostering social media engagement and related insights for branding. Internet Research 30(1): 67-83.

Seeber, I., L. Waizenegger, S. Seidel, S. Morana, I. Benbasat and P.B. Lowry. 2020. Collaborating with technology-based autonomous agents: Issues and research opportunities. Internet Research 30(1): 1-18.

Segijn, C.M., E. Maslowska, T. Araujo and V. Viswanathan. 2020. Engaging with TV events in Twitter: The interrelations between TV consumption, engagement actors, and engagement content. Internet Research 30(2): 381-401.

Sjoblom, M., J. Macey and J. Hamari. 2020. Digital athletics in analogue stadiums comparing gratifications for engagement between live attendance and online esports spectating. Internet Research 30(3): 713-735.

Tafesse, W. 2020. YouTube marketing: How marketers' video optimization practices influence video views. Internet Research 30(6): 1689-1707.

Tarka, P. 2018. An overview of structural equation modeling: its beginnings, historical development, usefulness and controversies in the social sciences. Quality & Quantity 52: 313-354.

Vaghefi, I., H. Qahri-Saremi and O. Turel. 2020. Dealing with Social Networking Site Addiction: A cognitive-affective model of discontinuance decisions. Internet Research 30(5): 1427-1453.

Viphatphumiprathes, T. 2015. Research ethics in social sciences. Journal of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University 34(6): 52-59. (in Thai)

Viphatphumiprathes, T. 2016. In-class smartphone usage behaviors among Dhurakij Pundit University students. Suthiparithat Journal 30(95): 48-58. (in Thai)

Viphatphumiprathes, T. 2019. Digital sociology: Concept and application. Suratthani Rajabhat Journal 6(1): 43-55. (in Thai)

Viphatphumiprathes, T. 2020. Ethical issues in qualitative research. Interdisciplinary Sripatum Chonburi Journal 6(1): 1-11. (in Thai)

Wang, P., H. Li and Y. Liu. 2020a. Disentangling the factors driving electronic word-of-mouth use through a configurational approach. Internet Research 30(3): 925-943.

Wang, Q., Y. Yang, Z. Li, N. Liu and X. Zhang. 2020b. Research on the influences of balance patch on players' character preference. Internet Research 30(3): 995-1018.

Wang, X., J. Guo, Y. Wu and N. Liu. 2020c. Emotion as signal of product quality: its effect on purchase decision based on online customer reviews. Internet Research 30(2): 463-485.

Wang, X., Y.C. Xu, T. Lu and C. Zhang. 2020d. Why do borrowers' default on online loans? An inquiry of their psychology mechanism. Internet Research 30(4): 1203-1228.

Wu, T.Y., X. Xu and D. Atkin. 2020. The Alternatives to being silent: Exploring opinion expression avoidance strategies for discussing Politics on Facebook. Internet Research 30(6): 1709-1729.

Xu, Z., K. Lachlan, L. Ellis and A.M. Rainear. 2020. Understanding public opinion in different disaster stages: a case study of Hurricane Irma. Internet Research 30(2): 695-709.

Yu, Y., B.Q. Liu, J.X. Hao and C. Wang. 2020. Complicating or simplifying? Investigating the mixed impact of online product information on consumers' purchase decisions. Internet Research 30(1): 263-287.

Zhang, J., M.N. Akhtar, Y. Zhang and S. Sun. 2020. Are overqualified employees' bad apples? A dual-pathway model of cyberloafing. Internet Research 30(1): 289-313.

การพัฒนาคนพิการ: นำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม

Training of People with Disabilities: New Presentation through Innovative Leadership

ภาคภูมิ ธีรสันติกุล ขวัญใจ ฤทธิ์หมุน เยจิน คิม*

นิพนธ์ ชายใหญ่ อับดุลคอลิก อัรรอฮีมีย์ และ กานดา จันทร์แย้ม

Pakpoom Teerasantikul, Khwanjai Rithmun, Yejin Kim,

Nipon Chaiyai, Abdulkhaliq Arrahimee and Kanda Janyam

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จ.สงขลา 90110

Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Songkhla 90110, Thailand

*Corresponding author: E-mail: teerasantikul.p@gmail.com

(Received: April 8, 2021; Accepted: October 7, 2021)

Abstract: This qualitative research aims 1) to study principles, concepts, theories, and research related to the innovative leadership traits for developing an innovative project for the disable and 2) to summarize the successful key factors in developing innovative policies and projects for the disable based on the innovative leadership perspective. Six leaders (3 leaders from each subdistrict) developed their own innovative policies and projects for the disable in two different subdistricts and won national awards for innovative leaderships. They also participated in the research as key informants. The data were collected through in-depth interviews based on narrative theory and were analyzed with content analysis. The research found that the key successful factors of the two innovative leaderships developing the policies and projects for the disable can be categorized as follows: 1) individual level factors, 2) team level factors, and 3) organizational level factors under the new presentation through the Innovative Leadership. It is concluded that the success is a function of the relations between informal and formal leaders with three key components: leadership, human capital, and innovation.

Keywords: Development, people with disabilities, leadership, innovation

บทคัดย่อ: การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของชุมชนสำหรับการพัฒนาโครงการนวัตกรรมเพื่อพัฒนาคนพิการ 2) เพื่อสรุปปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้พิการภายใต้นำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้นำชุมชน 6 ท่าน จาก 2 ชุมชนที่เคยได้รับรางวัลระดับชาติที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจงชุมชนละ 3 ท่าน เลือกรูปแบบการสัมภาษณ์เชิงลึกตามทฤษฎีการเล่าเรื่อง และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยความสำเร็จการใช้ภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของผู้นำชุมชนในการพัฒนาคนพิการทั้งปัจจัยระดับบุคคล ปัจจัยระดับทีมงาน และปัจจัยระดับองค์การ ภายใต้การนำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมสามารถสรุปเป็นข้อค้นพบความเชื่อมโยงของผู้นำแบบไม่เป็นทางการและผู้นำแบบเป็นทางการด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ได้แก่ ภาวะผู้นำ ทุนมนุษย์ และนวัตกรรม

คำสำคัญ: การพัฒนา คนพิการ ภาวะผู้นำ นวัตกรรม

คำนำ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 กำหนดให้ รัฐพึงให้ความช่วยเหลือเด็กเยาวชน สตรีผู้สูงอายุ คนพิการผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาส ให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ ประกอบกับพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มาตรา (10) การสังคมสงเคราะห์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็ก สตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส ซึ่งได้มีแผนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2543 กำหนดให้ภารกิจด้านการสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลักในการจัดบริการสาธารณะในฐานะผู้กระตุ้นและผู้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้รับการแก้ไขปัญหาและในฐานะผู้แก้ปัญหาด้วยตนเอง

คนพิการเป็นประชากรด้อยโอกาสกลุ่มหนึ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลักในการเชื่อมโยงการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ทั้งในด้านแนวคิด วิธีการบริหารจัดการตลอดจนบุคลากรให้พร้อมรับบทบาทหน้าที่ให้สามารถตอบสนองต่อสภาพปัญหาของคนพิการในพื้นที่ได้อย่างทันท่วงทีมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในทิศทางเดียวกัน (Department of Local Administration, 2017) โดยยึดหลักสำคัญคือ บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการต้องมีแนวคิดและทัศนคติที่ดีในการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ มีการพัฒนาองค์ความรู้ในการทำงาน มีเจตคติที่ดี มีคุณค่า และมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนพิการอย่างยั่งยืนสอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development goals : SDGs) โดยยึดถือหลักสำคัญว่า "no one left behind" หรือ "ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง" ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการที่ SDGs มีการผนวกรวมประเด็นคนพิการไว้ใน 7 เป้าหมาย 8 เป้าประสงค์ และ 11 ตัวชี้วัด

การจัดการตนเองของคนพิการเป็นแนวคิดใหม่ที่เต็มเปี่ยมด้วยพลัง ความมุ่งมั่นในการเปลี่ยนแปลง "คนพิการที่เป็นภาระครอบครัว" เป็น “คนพิการที่พึ่งพาตนเอง” ได้ จึงจำเป็นต้องมีกลไกเสริมในการแก้ปัญหาและพัฒนาระบบสังคมให้คนพิการมีมาตรฐานการดำรงชีพในสังคมเท่าเทียมกับคนทั่วไป โดยคนพิการสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองไปสู่บทบาทการเป็นแกนนำของคนพิการได้ ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเอง และพัฒนาไปสู่การเป็นองค์กรคนพิการที่ร่วมประสานส่งเสริมคนพิการในชุมชนเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน รวมทั้ง สามารถสร้างสัมพันธ์อันดีกับคนรอบข้างในสังคมและใช้ชีวิตอิสระในชุมชนได้อย่างยั่งยืน (Choomnusonth and Unaromlert, 2003) ภายใต้มุมมองของภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมที่แสดงออกถึงคุณลักษณะของผู้นำที่มีสมรรถนะบุคลิกภาพ บทบาท สามารถค้นพบแนวทางในการดำเนินการใหม่ รวมทั้งใช้กระบวนการของการสร้างสรรค์บริบททางนวัตกรรมเพื่อการขับเคลื่อนให้บุคลากรสามารถสร้างนวัตกรรมอย่างสร้างสรรค์ โดยภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมประกอบไปด้วย การเกิดแนวความคิดเชิงนวัตกรรม ภาวะผู้นำสำหรับนวัตกรรม และการประเมินความคิดเชิงนวัตกรรมและการนำไปสู่การปฏิบัติ นำไปสู่ความสามารถในการพัฒนาศักยภาพและบทบาทของภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมที่เหมาะสมเชิงกลยุทธ์ขององค์กรกับสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก (Pochjanart and Chienwattanasook, 2020) ให้เสริมสร้างความสัมพันธ์ทางชุมชน สังคม และเศรษฐกิจที่หลากหลายอย่างยั่งยืน

ดังนั้น การพัฒนาและยกระดับผู้พิการจึงเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการขับเคลื่อนประเทศชาติภายใต้บทบาทผู้นำที่มีส่วนสำคัญในการผลักดันและ

สร้างนวัตกรรมเพื่อผู้พิการ เพื่อให้เกิดมุมมองใหม่ที่มีต่อกลุ่มผู้พิการกรณีศึกษา อันจะนำไปสู่การยกระดับการพัฒนาแนวทางการพัฒนาศักยภาพของผู้นำสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้พิการอย่างยั่งยืนภายใต้การนำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม

อุปกรณ์และวิธีการ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของชุมชนที่ประสบความสำเร็จตามเกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชนนวัตกรรมของโครงการนวัตกรรมที่ได้รับรางวัลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการบริหารจัดการที่ดี สรุปเป็นองค์ประกอบคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม และขั้นตอนที่ 2 ศึกษาปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้พิการภายใต้การนำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม โดยใช้ข้อมูลจากการวิจัยขั้นที่ 1 ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (criterion based selection) โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้นำชุมชน 6 ท่าน จาก 2 ชุมชน ชุมชนละ 3 ท่าน ซึ่งเคยได้รับรางวัลระดับชาติที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม หลังจากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ใช้แนวทางการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีประเด็นคำถามที่ได้จากการทบทวนหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมขององค์กรภาครัฐในการพัฒนานวัตกรรมเพื่อคนพิการเป็นกรอบในการสร้างแนวทางการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มในการศึกษาในครั้งนี้ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดของแต่ละพื้นที่จนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว (data saturation) โดยได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์สามารถตอบคำถามหรือวัตถุประสงค์การวิจัยได้อย่างครอบคลุม โดยดำเนินการดังนี้ 1) ดำเนินการประสานหน่วยงานชุมชนกรณีศึกษาเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการศึกษา และนัดหมายเวลาผู้ให้ข้อมูลที่ยินดีให้ข้อมูล 2) ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยการสนทนา โดยผู้วิจัยเริ่มกระบวนการทำความรู้จัก แนะนำตัวเอง หลังจากนั้นทำการชี้แจงวัตถุประสงค์ของการเก็บรวบรวมข้อมูล อีกทั้งขอความร่วมมือและความสมัครใจของผู้ให้ข้อมูลและเข้าสู่กระบวนการสนทนากลุ่ม ขออนุญาตบันทึกเสียงทุกครั้ง และยุติการสัมภาษณ์ เมื่อผู้วิจัยได้ประเด็นคำตอบที่ครบถ้วนสมบูรณ์ และกล่าวขอบคุณมอบของที่ระลึก 3) ดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลร่วมกับผู้ให้ข้อมูล และเมื่อผ่านการตรวจสอบผู้วิจัยได้นำผลการศึกษาไปสู่การคัดแยกประเด็นคำตอบเพื่อนำไปวิเคราะห์พรรณนาความต่อไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

กระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาดำเนินการวิเคราะห์ และประมวลผลข้อมูลโดยได้ดำเนินการร่วมกับกระบวนการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี บทความวิชาการ บทความวิจัย โดยการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการศึกษาเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลโดยพิจารณาวัตถุประสงค์ประเด็นหลักของการศึกษาที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ทั้งหมด จากนั้น จึงนำข้อมูลมาพิจารณาแบ่งแยกออกเป็นประเด็นย่อยตามแผนการเขียนรายงานการศึกษาในครั้งนี้ โดยเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ภาพรวมของข้อมูล รวมถึงการวิเคราะห์ประเด็นย่อย และสรุปประเด็นที่ได้จากการ

วิเคราะห์ เพื่อพรรณนาความข้อมูลตามปรากฏการณ์ที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการศึกษา

การศึกษามีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของชุมชนเพื่อพัฒนาคนพิการ พบว่าหลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (transformational leadership theory) เป็นทฤษฎีของการศึกษาภาวะผู้นำแนวใหม่ หรือกระบวนทัศน์ใหม่ (new paradigm) ของภาวะผู้นำ โดยมีแบสและอโวลิโอ (Bass & Avolio) เป็นสองท่านแรกที่ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงโดยแสดงให้เห็นเป็นทฤษฎีของการศึกษาภาวะผู้นำแนวใหม่ เนื่องจากภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ไปสู่ความเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ (visionary) และมีการกระจายอำนาจ หรือเสริมสร้างพลังจูงใจ (empowering) และเป็นผู้มีคุณธรรม (moral agents) และกระตุ้นผู้ตามให้มีความเป็นผู้นำ โดยผ่านกระบวนการที่มีองค์ประกอบพฤติกรรม 4 ประการ คือ 1) การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (idealized influence: II) 2) การสร้างแรงบันดาลใจ (inspiration motivation: IM) 3) การกระตุ้นทางปัญญา (intellectual stimulation: IS) และ 4) การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (individualized consideration: IC) และทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม (innovative leadership theory) เป็นการแสดงออกถึงคุณลักษณะของผู้นำที่มีสมรรถนะ บุคลิกภาพ บทบาท สามารถค้นพบการดำเนินการใหม่ ๆ รวมทั้งใช้กระบวนการของการสร้างสรรค์บริบททางนวัตกรรมเพื่อการขับเคลื่อนให้บุคลากรสามารถสร้างนวัตกรรมอย่างสร้างสรรค์ ภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมประกอบไปด้วย การเกิดแนวความคิดเชิงนวัตกรรม ภาวะผู้นำสำหรับนวัตกรรม และการประเมินความคิดเชิงนวัตกรรมและการนำไปสู่การปฏิบัติ วิถีแห่งภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมจะสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการบริหารงานท่ามกลางวัฒนธรรมองค์การที่เน้นการสร้างนวัตกรรมและกระบวนการเชิงกลยุทธ์ในการนำองค์การเพื่อการสร้างสรรค์งานนวัตกรรมสู่ผลผลิตขององค์การที่เป็นเลิศ 2. เพื่อสรุปปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้พิการภายใต้การนำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม พบว่าปัจจัยความสำเร็จของการใช้ภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของผู้นำชุมชนในการพัฒนาคนพิการประกอบด้วยปัจจัยระดับบุคคล ปัจจัยระดับทีมงาน และปัจจัยระดับองค์การ ดังนี้

2.1 ปัจจัยระดับบุคคล (Individual level factors) ผู้นำมีภาวะความเป็นผู้นำสูง พบว่า ผู้นำทั้งสองชุมชน มีความรู้ ความสามารถในการบริหารงานและมีประสบการณ์การบริหารงาน โดยทำการสังเคราะห์องค์ประกอบของผู้นำเชิงนวัตกรรมได้องค์ประกอบดังนี้ การมีวิสัยทัศน์ต่อการเปลี่ยนแปลงการคิดสร้างสรรค์ ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำมีวิสัยทัศน์ที่ทันต่อเปลี่ยนแปลง การสร้างและสื่อสารวิสัยทัศน์โดยการมีส่วนร่วมของบุคลากร มีการสร้างความเชื่อมั่นให้กับวิสัยทัศน์ของตนเอง และมีวิธีการที่ดีเกี่ยวกับการแก้ปัญหาความขัดแย้งให้กับบุคลากรทุกคนอย่างสร้างสรรค์ในการปฏิบัติงาน ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนการดำเนินงานในการพัฒนาผู้พิการในพื้นที่ได้ตามเป้าประสงค์อย่างมีทิศทางที่เป็นรูปธรรม

2.2 ปัจจัยระดับทีมงาน (Team level factors) ทีมงานมีคุณภาพและมีอุดมการณ์เดียวกัน พบว่า ผู้นำทั้งสองชุมชน มีการเปิดโอกาสให้บุคลากรแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นผ่านการแลกเปลี่ยนของบุคลากรร่วมกันและมีการจัดการประชุมร่วมกับตัวแทนผู้พิการเพื่อช่วยกันกำหนดจุดมุ่งหมาย บทบาท และภารกิจในการปฏิบัติงานตามความถนัดและความสามารถของตน และผู้นำยังมีการส่งเสริมให้กลุ่มผู้พิการมีน้ำใจเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันในการทำงาน โดยผ่านการผสมผสานความแตกต่างของความสามารถโดยใช้ความแตกต่างของบุคลิกภาพและวิธีการที่หลากหลายของสมาชิกใน

ทีมงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และอาศัยความกลมกลืนและบทบาทสมดุลของสมาชิกในทีมงาน ซึ่งมีบทบาทที่สมดุลเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งในการสร้างทีมงานของผู้นำ ซึ่งผู้นำทั้งสองชุมชนคำนึงถึงความสามารถ และความแตกต่างของบุคคลในการทำงานแต่ละด้านก่อนมอบหมายงาน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนและเป้าหมายที่เห็นพ้องต้องกัน

2.3 ปัจจัยระดับองค์การ (Organizational level factors) ปัจจัยระดับองค์การมี 3 องค์ประกอบ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของประชาชน การทำงานแบบเครือข่าย และกระบวนการทำงานเชิงรุก โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.3.1) การมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่า จากการดำเนินงานของผู้นำชุมชนทั้งสองชุมชน ร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาโดยวิเคราะห์จากสาเหตุของปัญหา โดยการเข้าไปทำความเข้าใจให้แก่คนพิการและครอบครัว ใช้กระบวนการสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจว่ามีความปรารถนาดีต่อคนพิการและครอบครัว จากเดิมที่คนพิการไม่ออกสู่สังคมเมื่อได้รับการเอื้ออาทรจากสังคม ได้เปลี่ยนความคิดและสามารถออกสู่สังคม ร่วมกิจกรรมกับชุมชน มีอาชีพเพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว บางรายสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับบุคคลในชุมชน ร่วมเป็นคณะกรรมการของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ซึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนพิการและครอบครัว และเป็นแบบอย่างให้แก่คนพิการรายอื่นต่อไป

2.3.2) การทำงานแบบเครือข่าย พบว่า มีการสร้างพลังเครือข่ายจิตอาสาเพื่อสร้างพลังให้คนพิการ สร้างความเข้มแข็งของผู้ทำงานด้านคนพิการใช้หลักที่ว่า “เราให้ใจ เขาเปิดใจ” เพื่อดึงคนพิการออกมาสู่สังคม ยอมรับความพิการของตนเอง โดยการสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจ และเสริมสร้างกำลังใจให้แก่คนพิการและครอบครัวว่า คนพิการมีศักยภาพที่สามารถพัฒนาได้ โดยทั้งสองชุมชนมีบุคลากรและเครือข่ายที่มีความมุ่งมั่นทำงานด้านคนพิการมีความตั้งใจและทุ่มเทถึงแม้จะต้องใช้ระยะเวลานานในการชักชวนให้คนพิการออกสู่สังคมและไม่มีความย่อท้อ มีการจัดตั้งกองทุนส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกันแก่คนพิการในชุมชน เป็นแหล่งทุนและรองรับการสนับสนุนงบประมาณในการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนงานด้านคนพิการ

2.3.3) กระบวนการทำงานเชิงรุก พบว่า มีแผนการดำเนินงานเกี่ยวกับคนพิการอย่างต่อเนื่อง มีการติดตามผลการดำเนินงาน มีการสร้างภาคีเครือข่ายในการทำงานด้านคนพิการ มีการพัฒนาระบบข้อมูลคนพิการ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของคนพิการ การสนับสนุนให้คนพิการที่ผ่านกระบวนการของโครงการได้เป็นบุคคลสำคัญของสังคม สร้างความภาคภูมิใจให้กับคนพิการ และสร้างกำลังใจให้แก่คนพิการคนอื่น ๆ เช่น การสนับสนุนให้คนพิการเป็นวิทยากร เป็นคณะกรรมการ หรือคณะทำงานทั้งระดับตำบลและระดับจังหวัด ซึ่งนอกจากจะสร้างความภาคภูมิใจให้แก่คนพิการและครอบครัวที่สามารถก้าวข้ามความกลัวในการออกสู่สังคม มาสู่การเป็นคนพิการที่มีคุณภาพ และสามารถถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดให้แก่คนพิการที่ได้ร่วมงานเพื่อไปถ่ายทอดให้แก่คนพิการในพื้นที่อื่นต่อไป

จากปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้พิการภายใต้การนำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม สามารถสรุปเป็นข้อค้นพบความเชื่อมโยงของผู้นำแบบไม่เป็นทางการและผู้นำแบบเป็นทางการด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน ได้แก่ ภาวะผู้นำ ทุนมนุษย์ และนวัตกรรม ดังแสดงใน Table 1 และสร้างรูปแบบการพัฒนาผู้พิการภายใต้การนำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมดังแสดงใน Figure 1

Table 1. The connection of informal and formal leaders with three main components

Main components	Formal leaders	Informal leaders
1. Leadership	Leaders who are chosen or selected according to an organizational or social system use power according to their position, characterized by their ideology to drive development and can inspire followers to feel the goals that they want as part of duty and responsibility	Leader is built on the trust and acceptance of its members through behavior and exemplary behavior. It is characterized by those leaders seek to stimulate creativity and demand new ideas that are beneficial to the development of people with disabilities.
2. Human Capital	There is a network mechanism that is committed to improving the quality of life and access to rights and welfare of people with disabilities	
	Utilize motivation through an attitude that is consistent with care and understanding of people with disabilities about the individuality primarily through organizational promotion and assistance.	Systematic development through constraint projects based on the disabled database to promote self-reliance and social acceptance.
3. Innovation	It is caused by a leadership development policy or concept that results in a change in the quality of life for people with disabilities.	It is caused by from the needs of the group or the inspiration for the changes in the quality of life for people with disabilities.

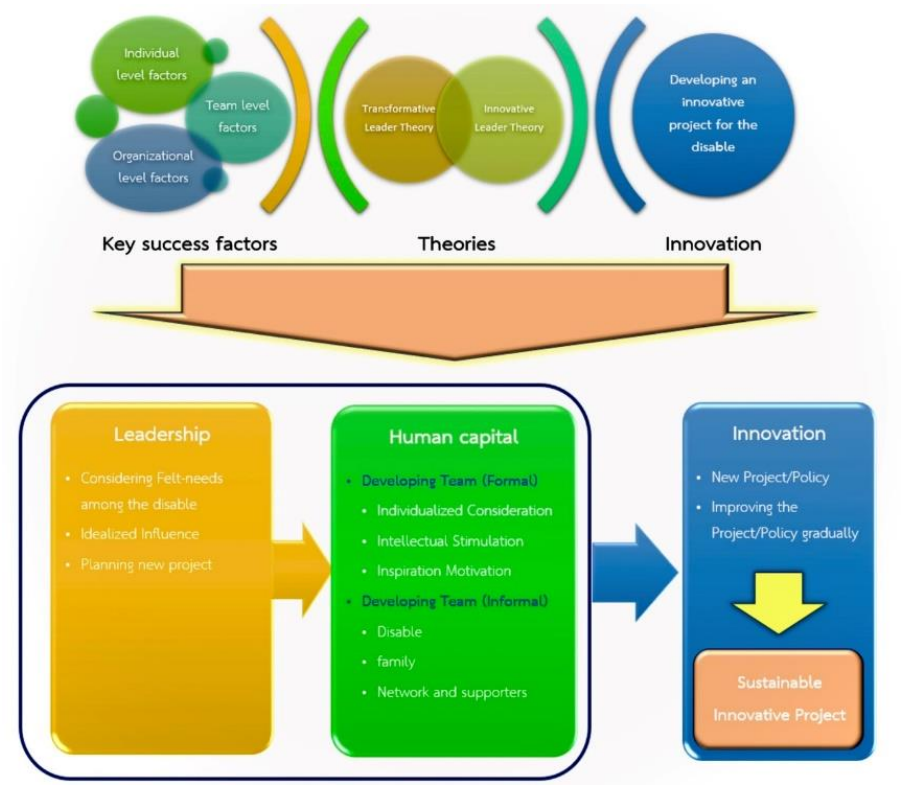

Figure 1. sustainable development model for people with disabilities with an innovative leadership perspective

อภิปรายผล

หลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของชุมชนเพื่อพัฒนาคนพิการ พบว่า หลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง เริ่มจาก Burns (1978) ได้ให้ความเห็นว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเกิดจากปฏิสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความแตกต่างกันในด้านอำนาจ ระดับแรงจูงใจ และทักษะซึ่งไปสู่จุดหมายร่วมกัน Bass and Avolio (1994) กล่าวว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานและผู้ตามโดยเปลี่ยนแปลงความพยายาม พัฒนาขีดความสามารถ และสร้างการตระหนักรู้ในภารกิจและวิสัยทัศน์ของทีมและขององค์การของผู้ร่วมงานและผู้ตามให้สูงขึ้นและมีศักยภาพมากขึ้นภายใต้ภารกิจและวิสัยทัศน์ของทีมและขององค์การผ่านการจูงใจให้ผู้ร่วมงานและผู้ตามมองให้ไกลเกินกว่าความสนใจของพวกเขาเพื่อนำไปสู่ประโยชน์ของกลุ่มองค์การหรือสังคม ซึ่งจะกระทำโดยผ่านกระบวนการที่มีองค์ประกอบพฤติกรรม 4 ประการ หรือ ที่เรียกว่า “4I’s” (four I’s) คือ

1) การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ หมายถึง การที่ผู้นำประพฤติตนเป็นแบบอย่างสำหรับผู้ตาม ผู้นำจะแสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาด หลีกเลี่ยงการใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง แต่จะประพฤติตนเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นและกลุ่ม (Cavazotte *et al*., 2012) ผู้นำจะเสริมความภาคภูมิใจ สร้างความจงรักภักดี และความมั่นใจของผู้ตาม โดยสามารถทำให้ผู้ตามเป็นพวกเดียวกันกับ

ผู้นำได้ โดยใช้วิสัยทัศน์และจุดประสงค์ร่วมกันในการดำเนินการใด ๆ (Allameh and Davoodi, 2011) เพื่อการบรรลุเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน

2) การสร้างแรงบันดาลใจ (inspiration motivation: IM) หมายถึง การที่ผู้นำจะจูงใจให้เกิดแรงบันดาลใจภายใต้การประพฤติของผู้นำกับผู้ตามในการให้ความหมายและสร้างความท้าทายในเรื่องงานของผู้ตาม ผู้นำจะมีการกระตุ้นจิตวิญญาณของทีม (team spirit) ให้มีชีวิตชีวาได้ซึ่งจะช่วยให้ผู้ตามมองข้ามผลประโยชน์ของตน เพื่อก่อให้เกิดวิสัยทัศน์ ภารกิจ และเป้าหมายขององค์การร่วมกัน (Kissi *et al*., 2013) โดยผู้นำจะช่วยให้ผู้ตามพัฒนาความผูกพันของตนต่อเป้าหมายระยะยาว ซึ่งการสร้างแรงบันดาลใจนี้ส่วนใหญ่พบว่า จะเกิดขึ้นผ่านการคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลและการกระตุ้นทางปัญญาซึ่งสามารถช่วยให้ผู้ตามสามารถจัดการกับอุปสรรคของตนเองและเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์

3) การกระตุ้นทางปัญญา หมายถึง การที่ผู้นำมีการกระตุ้นผู้ตามให้ตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหน่วยงาน ทำให้ผู้ตามมีความต้องการหาแนวทางใหม่ๆมาแก้ปัญหาในหน่วยงาน โดยผู้นำมีการคิดและการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ (Birasnav, 2014) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการตั้งสมมุติฐาน การเปลี่ยนกรอบ (reframing)

4) การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล ผู้นำจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะเป็นผู้นำให้การดูแลเอาใจใส่ผู้ตามเป็นรายบุคคลและทำให้ผู้ตามรู้สึกมีคุณค่าและมีความสำคัญ

นอกจากนี้ ผู้นำจะมีการปฏิบัติต่อผู้ตามโดยการให้โอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ สร้างบรรยากาศของการให้การสนับสนุน (Wang and Howell, 2012) คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านความจำเป็นและความต้องการ และทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม โดย Horth and Buchner (2014) กล่าวว่า ภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมประกอบด้วย 2 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) วิธีการนวัตกรรมที่ก่อให้เกิดการมีภาวะผู้นำ (Innovative approach to leadership) คือ การที่ผู้นำคิดหาวิธีการใหม่ๆ ที่แตกต่างจากเดิมเพื่อนำไปสู่วิธีการบริหารงานแบบใหม่ และคิดหาวิธีการใหม่ในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนางานบนพื้นฐานของการเข้าถึงข้อมูลหรือการคาดการณ์ในเชิงวิสัยทัศน์ วิธีการนวัตกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะนำมาซึ่งการมีภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม 2) ภาวะผู้นำสำหรับนวัตกรรม (leadership for innovation) ผู้นำจะต้องเรียนรู้วิธีการสร้างบรรยากาศองค์การเพื่อให้บุคลากรในองค์การสามารถประยุกต์ใช้ความคิดเชิงนวัตกรรมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาสินค้าและการบริการใหม่ ๆ ภาวะผู้นำสำหรับนวัตกรรมจะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมแห่งนวัตกรรม (culture of innovation) ซึ่งจะช่วยให้บุคลากรมีกระบวนการคิดที่แตกต่างและทำงานด้วยวิธีการใหม่ ๆ ในการเผชิญสิ่งที่ท้าทาย เช่น การทำงานท่ามกลางทรัพยากรที่ขาดแคลน หรือการทำงานเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางการแข่งขัน เป็นต้น

ในขณะที่ Hunter and Cushenbery (2011) กล่าวว่า ภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมจะเป็นความคิดใหม่ของผลผลิตที่มีศักยภาพที่จะสามารถนำไปดำเนินการ ซึ่งผลผลิตที่เกิดจากแนวความคิดใหม่ ๆ จะประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ คือ การเกิดแนวความคิดใหม่ (idea generation) และการประเมินความคิดและการความคิดนั้นไปสู่การปฏิบัติ (idea evaluation and implementation)

ปัจจัยความสำเร็จการใช้ภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของผู้นำชุมชนในการพัฒนาคนพิการพบว่าประกอบด้วยปัจจัยระดับบุคคล ปัจจัยระดับทีมงาน และปัจจัยระดับองค์การสอดคล้องตามแนวคิดของ Denti and Hemlin (2012) ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับการพัฒนาคนพิการโดยนำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมได้ โดยปัจจัยระดับบุคคล ผู้นำทั้งสองชุมชนมีความรู้ความสามารถในการบริหารงาน มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลทันต่อการ

เปลี่ยนแปลง อีกทั้งยังมีความสามารถในการจัดการปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ เกิดขึ้นในองค์กรรวมถึงปัญหาความขัดแย้งซึ่งสอดคล้องกับ Knezevich (1984) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของผู้นำไว้ว่า ผู้นำจะต้องมีบทบาทเป็นผู้ขจัดความขัดแย้ง ต้องเข้าใจถึงสาเหตุ สามารถต่อรอง ไกล่เกลี่ย สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งของหน่วยงานและบุคลากรได้

ปัจจัยระดับทีมงาน พบว่า ทั้งสองชุมชนมีทีมงานที่มีคุณภาพและอุดมการณ์เดียวกันภายใต้ผู้นำที่เปิดโอกาส ร่วมรับฟัง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อร่วมปฏิบัติงานกับตัวแทนผู้พิการในการทำงานร่วมกัน สอดคล้องกับ Chairasmisak (2011) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำไว้ว่า ผู้นำเป็นผู้ฟังที่ดี มีใจเปิดกว้าง เปิดใจรับแนวคิดใหม่ ๆ รับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างของผู้ร่วมงานทุกระดับ พร้อมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และพร้อมยอมรับความสามารถที่อาจจะเหนือกว่าที่ตนมีอยู่ และยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Luecke (2009) ได้อธิบายถึงลักษณะของผู้นำเชิงนวัตกรรมที่ประสบผลสำเร็จจะต้องมีความสามารถในการสร้างเครือข่ายนวัตกรรมจากการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกองค์กรเพื่อก่อให้เกิดความคิดใหม่ ๆ ร่วมกันตลอดเวลาในการพัฒนาทีมงาน

ปัจจัยระดับองค์การ ประกอบไปด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่า การร่วมกันหาสาเหตุของปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาผ่านการทำความเข้าใจและความปรารถนาดีต่อผู้พิการอย่างเป็นระบบและมีกระบวนการชัดเจนที่รองรับสามารถสร้างความภาคภูมิใจและเป็นแบบอย่างให้ผู้พิการอื่นได้สอดคล้องกับ Junkrapor and Chienwattanasook (2019) ได้กล่าวถึงการเป็นองค์การแห่งนวัตกรรมเป็นองค์การที่มุ่งเน้นให้เกิดการสร้างนวัตกรรมในองค์การโดยมีปัจจัยระดับองค์การเป็นปัจจัยหลักผ่านการบริหารจัดการด้วยการริเริ่มสิ่งใหม่หรือการพัฒนาปรับปรุงวิธีการปฏิบัติ บริการ โครงสร้างองค์การและกระบวนการดำเนินงานซึ่งมีโครงสร้างองค์การแบบแนวราบและยืดหยุ่นด้วยการวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน การหาสาเหตุของปัญหา และทำความเข้าใจกระบวนการก่อนนำไปสู่การขับเคลื่อนองค์การให้สามารถกระจายอำนาจได้อย่างทั่วถึง รวมไปถึงการวิเคราะห์โครงสร้างปัจจัยภายนอกองค์การที่เป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนองค์การสู่ความเป็นเลิศ

การทำงานแบบเครือข่าย พบว่า การสร้างจิตอาสาผ่านบุคลากรและเครือข่ายที่มีความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อคนพิการผ่านการประสานร่วมมือกับหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแหล่งทุนและงบประมาณเป็นกลไกสำคัญที่จะส่งเสริมและการพัฒนาคนพิการได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Phaleepat and Changrien (2015) ที่ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาสมรรถนะทักษะแรงงานคนพิการไทยสู่การแข่งขันระดับนานาชาติ พบว่าในการพัฒนาสมรรถนะทักษะแรงงานคนพิการไทย หน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องทุกฝ่ายจะต้องมีการบูรณาการร่วมกัน ทั้งด้านทรัพยากรบุคคล และงบประมาณ โดยกำหนดวิสัยทัศน์ และเป้าประสงค์ร่วมกันในการพัฒนาแรงงานคนพิการไทยให้มีความสามารถและสร้างสมรรถนะสูงเพื่อไปสู่การแข่งขันในระดับนานาชาติได้ โดยจะส่งผลให้ยกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของคนพิการ อีกทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้คนพิการได้แสดงความสามารถจนเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ทำให้สังคมได้มองเห็นความสามารถ คุณค่า และให้โอกาสแก่คนพิการในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพซึ่งจะทำให้คนพิการได้รับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและอยู่ในสังคมร่วมกับประชาชนทุกกลุ่มได้อย่างมีความสุข

กระบวนการทำงานเชิงรุก พบว่า การมีแผนดำเนินการ การติดตามผลอย่างต่อเนื่อง และการสนับสนุนคนพิการผ่านโครงการต่าง ๆ จะสร้างความภาคภูมิใจและกำลังใจให้คนพิการ สอดคล้องกับแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการแห่งชาติฉบับที่ 5 พ.ศ. 2560 - 2564 ของ Department of Empowerment of Persons with Disabilities (2017) ที่ว่าคนพิการที่ยังมีความสามารถมักต้องการทำงาน เพื่อให้มีรายได้เลี้ยงดูตนเองและครอบครัว

ของตน ซึ่งในการได้ทำงานเป็นโอกาสให้คนพิการได้พบปะพูดคุย และเป็นการแสดงออกให้คนทั่วไปได้เห็นถึงศักยภาพและความสามารถที่จะนำมาซึ่งความภาคภูมิใจของคนพิการที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกในสังคม จะเป็นแรงผลักดันให้เขาเหล่านั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดีเต็มศักยภาพ และกลับมาเป็นคนที่มีคุณค่าทางสังคม และจะเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าของประเทศ เพื่อช่วยพัฒนาประเทศได้อีกทางหนึ่ง

สรุป

การเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยเฉพาะกลุ่มผู้พิการทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างพยายามที่จะปรับตัวให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลง โดยอาศัยหลักการ แนวคิด และทฤษฎีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบคุณลักษณะภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมของชุมชนเพื่อพัฒนาคนพิการ ได้แก่ ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง และทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม ผ่านปัจจัยความสำเร็จทั้งในปัจจัยระดับบุคคล ปัจจัยระดับทีมงาน และปัจจัยระดับองค์การ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกันขององค์ประกอบหลักทั้งภาวะผู้นำ ทุนมนุษย์ และนวัตกรรมในการขับเคลื่อนโดยผู้นำเพื่อมุ่งสู่การพัฒนาผู้พิการภายใต้การนำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรมให้ขับเคลื่อนไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง และยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

การพัฒนาคนพิการ: นำเสนอใหม่ด้วยมุมมองภาวะผู้นำเชิงนวัตกรรม โดยได้รับข้อมูลจากโครงการนวัตกรรมท้องถิ่น คือ 1) “โครงการนวัตกรรม แค่คิดชีวิตก็เปลี่ยน” ขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าชะมวง อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา และ 2)“ฮาริสโมเดล ต้นแบบในการช่วยเหลือเด็กพิการในพื้นที่อำเภอต่าง ๆ” ของอำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส

เอกสารอ้างอิง

Allameh, S. M. and S.M. Davoodi. 2011. Considering transformational leadership model in branches of Tehran social security organization. Social and Behavioral Sciences 15: 3131-3137.

Bass, B.M. and B.J. Avolio. 1994. Transformational Leadership Development: Manual for the Multifactor Leadership Questionnaire. Consulting Psychologists Press, Palo Alto, California.

Birasnav, M. 2014. Knowledge management and organizational performance in the service industry: The role of transformational leadership beyond the effects of transactional leadership. Journal of Business Research 67(8): 1622-1629.

Burns, J. M. 1978. Leadership. Harper & Rows, New York Publishers

Cavazotte, F., V. Moreno and Hickmann. 2012. Effects of leader intelligence, personality and emotional intelligence on transformational leadership and managerial performance. The Leadership Quarterly 23(3): 443-455.

Chairasmisak, K. 2011. Oriental CEO. Chulalongkorn University Press, Bangkok. 137 p. (In Thai)

Choomnusonth, K. and T. Unaromlert. 2003. Development of models of self-management capabilities of people with disabilities for sustainable self-reliance. Silpakorn Educational Research Journal 8(2): 147-161. (in Thai)

Denti, L. and S. Hemlin. 2012. Leadership and innovation in organization: A systematic review of factors that mediate or moderate the relationship. International Journal of Innovation Management 16(3): 1240007, doi: 10.1142/s1363919612400075.

Department of Empowerment of Persons with Disabilities. 2017. The Plan to Improve the Quality of Life for Persons with Disabilities the National Issue 5 2560-2564. Department of Empowerment of Persons with Disabilities, Bangkok. 57 p. (in Thai)

Department of Local Administration. 2017. Manual for Standards and Development of Quality of Life of People with Disabilities. The Agricultural Cooperative Federation of Thailand. Bangkok. 133 p. (in Thai)

Junkrapor, M. and K. Chienwattanasook. 2019. Establishing an innovative organization to drive towards the organizational excellence. Executive Journal 39(1): 52-66. (in Thai)

Kissi, J., A. Dainty, and M. Tuuli. 2013. Examining the role of transformational leadership of portfolio managers in project performance. International Journal of Project Management 31(4): 485-497.

Knezevich, S. J. 1984. Administration of Public Management. 4th ed. Harper and Row New York.

Horth, D. and D. Buchner. 2014. Innovation leadership: How to use innovation to lead effectively, work collaboratively, and drive results. Center for Creative Leadership Greensborough, NC.

Hunter, S. T. and L. Cushenbery. 2011. Leading for Innovation: Direct and Indirect Influences. Advances in Developing Human Resources 13: 248-265.

Luecke, R. 2009. The Innovator's Toolkit. Harvard Business Press, Bostom.

Phaleepat, B. and P. Changrien. 2015. Guidelines for skills capacity development for the Thai disability's labours to international competition. Suan Dusit Graduate School Academic Journal 11(2): 131-139. (in Thai)

Pochjanart, P. and K. Chienwattanasook, 2020. Innovative leadership for the competitive advantage of the organization in the 21st century. Journal of Management Science Review 22(1): 241-257. (in Thai)

Wang, X.H. and J. M. Howell. 2012. A multilevel study of transformational leadership, identification, and follower outcomes. The Leadership Quarterly 23(5): 775-790.

การเปรียบเทียบการจัดบริการแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางในการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังระหว่างเครือข่ายบริการปฐมภูมิโรงพยาบาลกำแพงเพชรและโรงพยาบาลคลองขลุง จังหวัดกำแพงเพชร

Comparison of Integrated People-centered Care for Chronic Care Patients of Kamphaeng Phet Hospital and Khlong Khlung Hospital Primary Care Cluster, Kamphaeng Phet Province

สุวัฒนา คำสุข[1] และ มลวิภา กาศสมบรูณ์[2]*

Suwattana Kumsuk[1] and Monwipa Katsomboon[2]*

[1] ภาควิชาการพยาบาลอนามัยชุมชน วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี นครลำปาง จ.ลำปาง 52000

[1]Department of Community Nursing, Boromarajonani College of Nursing, Nakhorn Lampang, Lampang 52000, Thailand

[2]สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดกำแพงเพชร อ.เมือง จ.กำแพงเพชร 62000

[2]Kamphaeng Phet Provincial Health Office, Kamphaeng Phet 62000 Thailand

*Corresponding author Email: suwattana.k@mail.bcnlp.ac.th

(Received: March 9,2021; Accepted: August 16, 2021)

Abstract: The study is a preliminary evaluation of a redesigned health service by integrated people-centered care model for chronic care patients at Primary Care Clusters in Kamphaeng Phet Province. Thirty-three participants, a member of the family care teams, were recruited by using purposive sampling method. They rated their responses in a survey and expressed their views during a focus group interview. Independence t-test and content analysis were applied for data analyses. The results revealed that family care teams in Kamphaeng Phet Province have implemented an integrated people-centered care model in providing care to their patients with chronic diseases. The five processes of the model were at a good level, including having an interaction between the family care teams and their patients, a shared care plan and participation, health information to enhance health literacy and self-management support, and continuity of care and coordination. The finding could be applied to develop a health care service by integrated people-centered care model for an integrated and participated approach to better community development and to improve of quality of life.

Keywords: Primary care system, people-centered care, expanded chronic care model

บทคัดย่อ: การศึกษานี้เพื่อประเมินผลการดำเนินการเบื้องต้นในการพัฒนาระบบบริการปฐมภูมิแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางของทีมหมอครอบครัวในจังหวัดกำแพงเพชร โดยระเบียบวิธีวิจัยแบบสำรวจและสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง กลุ่มตัวอย่างเลือกด้วยวิธีเฉพาะเจาะจงจากสมาชิกทีมหมอครอบครัว จำนวน 33 คน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติ independence t-test และการวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า ทีมหมอครอบครัวในจังหวัดกำแพงเพชรมีการดำเนินการพัฒนากระบวนการจัดบริการปฐมภูมิแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางครบทุกองค์ประกอบอยู่ในระดับดีทั้งสองแห่งโดยมีการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างทีมหมอครอบครัวและประชาชน

และมีการจัดทำแผนดูแลรายบุคคลอย่างมีส่วนร่วมด้วยระบบข้อมูลที่สนับสนุนการบริหารจัดการตนเองทำให้ประชาชนได้รับบริการที่ต่อเนื่องและมีการเชื่อมประสานกัน ผลการวิจัยนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาระบบบริการปฐมภูมิแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางเพื่อการทำงานร่วมกับเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในการบริการประชาชนอันนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต

คำสำคัญ: ระบบบริการปฐมภูมิ บริการที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง รูปแบบขยายการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรัง

คำนำ

การดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานในปัจจุบันเสนอให้จัดการบูรณาบริการสุขภาพที่จำเป็นแก่คนทุกกลุ่มวัยอย่างมีส่วนร่วมและเท่าเทียมด้วย “ทีมหมอครอบครัว” เพื่อการดูแลประชาชนในตำบลร่วมกัน เรียกว่า เครือข่ายบริการปฐมภูมิ นอกจากนี้ประชาชนอายุ 15 ปีขึ้นไป มีความชุกโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูงเพิ่มขึ้นต่อเนื่องควบคุมระดับน้ำตาลได้ประมาณร้อยละ 36 และมีระดับความดันโลหิตที่ควบคุมได้สองครั้งติดต่อกันร้อยละ 50 (Aekplakorn *et al*., 2018) จึงจำเป็นให้เร่งรัดการพัฒนาบริการสุขภาพระดับปฐมภูมิ

การจัดบริการในรูปแบบการดูแลแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (Winitsorn *et al*., 2015) ที่ทำงานแบบเชื่อมประสาน พัฒนาบริการโดยยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลางสามารถเพิ่มความพึงพอใจและความยืดหยุ่นในการดูแลสุขภาพของบุคคล (Delaney, 2017) การบริการสุขภาพที่บูรณาการโดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง ประกอบด้วย 1) การสร้างปฏิสัมพันธ์ของทีมหมอครอบครัวกับประชาชน 2) การจัดทำแผนการดูแล รายบุคคลอย่างมีส่วนร่วมเป็นการดูแลรายบุคคลแบบองค์รวม 3) การจัดทำระบบให้ผู้ป่วยเข้าถึงข้อมูลสุขภาพของตนเองและมีการแบ่งปันข้อมูลระหว่างสถานบริการสุขภาพ 4) ระบบสนับสนุนการบริหารจัดการตนเองให้มีความรู้ในการจัดการสุขภาพตนเอง และ 5) ความต่อเนื่องของการดูแลและการเชื่อมประสานกับภาคีเครือข่ายเพื่อการสนับสนุนการดูแล (Sriyakun and Lapbenjakul, 2020)

การพัฒนาเครือข่ายปฐมภูมิจังหวัดกำแพงเพชรเป็นพื้นที่นำร่องในชุดโครงการวิจัยดำเนินการพัฒนาระบบบริการปฐมภูมิแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางในการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังเครือข่ายบริการปฐมภูมิ/คลินิกหมอครอบครัว การนำเสนอบทความนี้เป็นผลการประเมินเบื้องต้นของการดำเนินการบริการแบบบูรณาการโดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง

อุปกรณ์และวิธีการ

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยแบบสำรวจเชิงพรรณนาและการสนทนากลุ่มเพื่อเสนอรายละเอียดของการดำเนินการและความคิดเห็นของผู้ปฏิบัติงาน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรคือสมาชิกทีมสหวิชาชีพในทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิจังหวัดกำแพงเพชร การเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีเฉพาะเจาะจงในพื้นที่นำร่องของชุดโครงการวิจัยดำเนินการพัฒนาระบบบริการปฐมภูมิแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางในการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังเครือข่ายบริการปฐมภูมิ/คลินิกหมอครอบครัว ได้แก่ ทีมหมอครอบครัวจากเครือข่ายปฐมภูมิชากังราวและเครือข่ายปฐมภูมิโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยาง ผู้ตอบคำถามเป็นสมาชิกในทีมหมอครอบครัวที่สมัครใจร่วมตอบแบบสอบถามและสนทนาเกี่ยวกับการดำเนินงานคลินิกโรคเรื้อรัง จำนวน 33 ราย ได้แก่ แพทย์เวชศาสตร์ครอบครัวและบุคลากรสาธารณสุขต่างๆ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือประกอบด้วย แบบประเมินตนเองที่พัฒนามาจาก Assessment of Chronic Illness

Care ฉบับภาษาไทย และ Assessment of Primary Care Resources and Supports for Chronic Disease Self-Management มีทั้งหมด 4 ตอน ประกอบด้วย

1) ข้อมูลส่วนบุคคลและประสบการณ์ในการให้บริการ

2) ชุดคำถามเกี่ยวกับกระบวนการจัดบริการ 5 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) การลงทะเบียนและการสร้างปฏิสัมพันธ์ (2) การจัดทำแผนการดูแลรายบุคคลอย่างมีส่วนร่วม (3) การจัดทำระบบข้อมูลการให้การดูแลรักษาผู้ป่วย (4) ระบบสนับสนุนการบริหารจัดการตนเองของผู้ป่วยโรคเรื้อรังและ (5) ความต่อเนื่องของการดูแลและการเชื่อมประสาน

3) ชุดคำถามเกี่ยวกับระบบสนับสนุนขององค์กรในการจัดบริการที่บูรณาการโดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางโดยให้ระดับความคิดเห็น ตั้งแต่ 1 ถึง 10 แบ่งเป็นระดับ 1 หรือ D หมายถึง มีการดำเนินการน้อยหรือมีระบบสนับสนุนบริการน้อยมากถึงไม่มี ระดับ 2-4 หรือ C หมายถึง มีการดำเนินการเป็นครั้งคราวหรือมีระดับการสนับสนุนพื้นฐาน ระดับ 5-7 หรือ B หมายถึง มีการดำเนินการและจัดการอย่างเป็นระบบและมีระบบการสนับสนุนดี และระดับ 8-10 หรือ A หมายถึง มีการดำเนินการและจัดบริการครบองค์ประกอบของการจัดบริการแบบบูรณาการโดยยึดหลักประชาชนเป็นศูนย์กลางและมีระบบสนับสนุนบริการที่ดีมาก การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือได้ค่าความเชื่อมั่นของครอนบาค เท่ากับ 0.90

4) แบบคำถามปลายเปิดกึ่งโครงสร้างเกี่ยวกับการจัดบริการคลินิกหมอครอบครัวทั้ง 5 องค์ประกอบเพื่อใช้สำหรับการสนทนากลุ่ม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เริ่มจากการชี้แจงรายละเอียดในการดำเนินการวิจัยและขอความร่วมมือในการเก็บข้อมูล เมื่อผู้ร่วมวิจัยยินดีเข้าร่วมโครงการจะลงนามในแบบยินยอมและทำการรตอบแบบสอบถามด้วยตนเองเป็นเวลา 15-20 นาที และร่วมสนทนากลุ่มเป็นเวลา 60-80 นาที

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้การแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและ independence t-test สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis)

การผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

ชุดโครงการวิจัยดำเนินการพัฒนาระบบบริการปฐมภูมิแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางผ่านการรับรองจากคณะกรรมการประเมินผลจริยธรรมการวิจัยของมหาวิทยาลัยมหิดล เลขที่ COA. MURA 2019/1018 วันที่ 28 ตุลาคม 2562

ผลการศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้บริการ (Table 1)

Table 1. Characteristics of this study samples

Data		PCC Chakungrao (N=17)		PCC Wang Yang (N =16)	
		Frequency	Percentage	Frequency	Percentage
Sex	Male	4	12.12	4	12.12
	Female	13	39.39	12	36.36
Age	21-40	11	33.33	7	21.21
	41-60	6	18.18	9	27.27
Education	< Bachelor	1	3.03	1	3.03
	Bachelor	14	42.43	10	30.30
	≥Master	2	6.06	5	15.15

Table 1. (continued)

Data		PCC Chakungrao (N=17)		PCC Wang Yang(N =16)	
		Frequency	Percentage	Frequency	Percentage
Occupations	Registered nurse	5	15.15	3	9.09
	Public health personnel	2	6.06	6	18.18
	Physician	2	6.06	2	6.06
	Physical therapist	2	6.06	1	3.03
	Others: Pharmacist, Social worker, Traditional Thai Medicine, Dentist, Nutritionist, Thai massage	6	18.18	4	11.11
Experiences in a family care team					
	0 – 1	7	21.21	3	9.09
	2 – 3	8	24.24	11	33.33
	> 3	2	6.06	2	6.06
Roles in a family care team					
	provider	11	33.33	13	39.39
	manager	3	9.09	3	9.09
	Others: PCC manager, NCD manager	3	9.09	0	0

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิชากังราว โรงพยาบาลกำแพงเพชร ดังนี้ เพศหญิงมากกว่าเพศชาย (ร้อยละ 39.39 และ 12.12 ตามลำดับ) อายุระหว่าง 21-40 ปี มากกว่าอายุระหว่าง 41-60 ปี (ร้อยละ 33.33 และ 18.18 ตามลำดับ) ส่วนใหญ่การศึกษาระดับปริญญาตรี (ร้อยละ 42.43) ปฏิบัติงานตำแหน่งพยาบาลวิชาชีพ (ร้อยละ 15.15) มีประสบการณ์ในทีมหมอครอบครัวระหว่าง 2-3 ปี (ร้อยละ 24.24) และมีบทบาทเป็นผู้ให้บริการ (ร้อยละ 33.33) ลักษณะกลุ่มตัวอย่างในทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยางเพศหญิงมากกว่าเพศชาย อายุระหว่าง 41-60 ปี มากกว่าอายุระหว่าง 21-40 ปี (ร้อยละ 27.27 และ 21.21 ตามลำดับ) ส่วนใหญ่มีการศึกษาปริญญาตรี (ร้อยละ 30.30) ปฏิบัติงานตำแหน่งนักวิชาการสาธารณสุข (ร้อยละ 18.18) มีประสบการณ์ในทีมหมอครอบครัวระหว่าง 2-3 ปี (ร้อยละ 33.33) และมีบทบาทเป็นผู้ให้บริการ (ร้อยละ 39.39)

2. การประเมินกระบวนการการจัดบริการปฐมภูมิแก่ผู้ป่วยโรคเรื้อรังระหว่างทีมหมอครอบครัวในเครือข่ายปฐมภูมิชากังราวและเครือข่ายปฐมภูมิโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยางของโรงพยาบาลคลองขลุง

Table 2. Means comparison of process evaluation on integrated people centered care between Chakungrao and Wang Yang primary care clusters

Health Service System		Chakungrao (N=17)		WangYang (N=16)		t	Sig
		Mean	SD	Mean	SD		
1)	**Interactions between patients and a family care team**	7.16	0.01	6.76	0.44	0.80	0.43
	Having a family physician	7.13	1.31	6.88	1.32	0.53	0.60
	Having a family care team	7.19	1.33	6.65	1.93	0.94	0.35

*significant at a level of 0.05

Table 2. (continued)

	Health Service System	Chakungrao (N=17)		WangYang (N=16)		t	Sig
		Mean	SD	Mean	SD		
2)	**Interactions between patients and a family care team**	7.16	0.01	6.76	0.44	0.80	0.43
	Having a family physician	7.13	1.31	6.88	1.32	0.53	0.60
	Having a family care team	7.19	1.33	6.65	1.93	0.94	0.35
3)	**Shared care plan and participation**	5.58	0.29	6.61	0.16	-1.70	0.10
	Having efficient individual care plan	5.88	2.28	7.06	1.39	-1.79	0.09
	Having efficient and coverage individual care plan	5.19	2.29	6.65	1.69	-2.09	0.04*
	Having coverage Individual care plan and family member involvement	5.69	1.78	6.12	1.62	-0.73	0.47
4)	**Health information system**	7.09	1.69	6.84	1.30	-0.47	0.64
	Health information system within network	7.58	1.87	7.13	1.50	-0.79	0.44
	Health information system with individual care plan	6.58	2.29	6.56	1.55	-0.04	0.97
5)	**Health literacy & self-management supports**	6.19	0.02	6.24	0.01	-0.08	0.94
	Having risk assessment	5.06	1.95	5.65	1.93	-0.86	0.39
	Having a toolkit for behavior change	7.31	1.92	6.82	1.94	0.73	0.47
6)	**Continuity of care and coordination**	6.34	0.62	6.82	0.10	-0.87	0.39
	Endless transferable between health care facilities	6.38	2.36	6.76	1.95	-0.51	0.61
	Collaboration within network	6.31	1.49	6.88	2.09	-0.91	0.37

*Significant at a level of 0.05

Table 2 พบว่า 1) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและหมอครอบครัวในทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิชากังราว (mean=7.16, SD=0.01) สูงกว่าโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยาง (mean= 6.76, SD= 0.44) แต่ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (t=0.80, df=31) เมื่อแยกรายข้อผู้ป่วยที่รับบริการทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิชากังราวทราบชื่อหมอครอบครัวและมีช่องทางการติดต่อกับทีมหมอครอบครัว (mean= 7.13, SD= 1.31) รวมถึงทราบว่าตนเองมีทีมหมอครอบครัวประจำครอบครัว (mean= 7.19, SD= 1.33) มากกว่าผู้ป่วยที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยาง (mean= 6.88, 6.65 และ SD= 1.32, 1.93 ตามลำดับ) 2) ทีมหมอครอบครัวในเครือข่ายปฐมภูมิโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยางมีการจัดทำแผนการดูแลรายบุคคลอย่างมีส่วนร่วม (mean=6.61, SD=0.16) มากกว่าเครือข่ายปฐมภูมิชากังราว (mean=5.58, SD=0.29) แต่ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (t=1.70, df=31) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าการจัดทำแผนเฉพาะรายบุคคลในการดูแลผู้ป่วยของทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยางมีประสิทธิผลและครอบครัวมีส่วนร่วม

(mean=7.06, 6.12 และ SD=1.39, 1.62) มากกว่าเครือข่ายปฐมภูมิชากังราว (mean=5.88, 5.69 และ SD=2.28, 1.78 ตามลำดับ) และยังพบว่ามีประสิทธิผลครอบคลุมมากกว่า (mean=6.65, 5.19 และ SD=1.69, 2.29 ตามลำดับ) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.04 (t=2.09, df=31) 3) มีการจัดทำระบบข้อมูลการให้การดูแลรักษาผู้ป่วยที่มีการจัดการ การเชื่อมประสานระหว่างสถานบริการและการสนับสนุนของทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิชากังราว (mean=7.09, SD=0.30) ในระดับดีกว่าโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยาง (mean=6.31, SD=0.23) แต่ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (t=0.47, df=31) เมื่อแยกรายข้อ พบว่าระบบข้อมูลที่เชื่อมต่อสถานพยาบาลและการมีข้อมูลการดูแลรายบุคคลของทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิชากังราวอยู่ในระดับดี (mean=7.58, 6.58 และ SD=1.87, 2.29 ตามลำดับ) กว่าโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยาง (mean=7.13, 6.56 และ SD=1.50, 1.55 ตามลำดับ) 4) ระบบสนับสนุนการบริหารจัดการตนเองของผู้ป่วยโรคเรื้อรังของทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยางอยู่ในระดับดี (mean=6.24, SD=0.01) กว่าทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิชากังราว (mean=6.19, SD=0.02) อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (t=.08, df=31) เมื่อแยกรายข้อพบว่ามีการใช้เครื่องมือประเมินความเสี่ยงดีกว่า (mean=5.65, 5.06 และ SD=1.93, 1.95 ตามลำดับ) แต่ทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิชากังราวมีชุดบริการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอยู่ในระดับดีกว่า (mean=7.31, 6.82 และ SD=1.92, 1.94 ตามลำดับ) และ 5) ความต่อเนื่องของการดูแลและการเชื่อมประสานอย่างเป็นระบบและมีการสนับสนุนในทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยางอยู่ในระดับดีกว่า (mean=6.82, SD= 0.10) เครือข่ายปฐมภูมิภูมิชากังราว (mean=6.34, SD=0.62) อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (t=.87, df=31) เมื่อแยกรายข้อพบว่าทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยางมีระบบติดตามผู้ป่วยและมีผู้ป่วยบางรายได้รับบริการที่ต่อเนื่องรวมถึงการประสานงานกับเครือข่ายในชุมชนอยู่ในระดับดี (mean=6.76, 6.88 และ SD=1.95, 2.09 ตามลำดับ) กว่าทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิชากังราว (mean=6.38, 6.31 และ SD=2.36, 1.49 ตามลำดับ)

3. การประเมินระบบสนับสนุนขององค์กรในการจัดบริการปฐมภูมิแก่ผู้ป่วยโรคเรื้อรัง

Table 3. Means of supportive systems at Chakungrao and Wang Yang primary care clusters (N=33)

Data	PCC Chakungrao		PCC Wang Yang		t	Sig
	M	SD	M	SD		
Supportive system at PCC	7.34	1.31	7.13	1.49	0.43	0.67
Working as a team	7.44	1.26	7.00	1.46	0.92	0.36
Continuous improvement on service quality	6.69	1.49	6.82	2.01	-0.22	0.83
Understanding of an integrated and patient-centered care	7.38	1.96	7.41	1.37	-0.06	0.95
Confidence and autonomy of time management	7.88	1.31	7.75	1.13	0.94	0.36

Table 3 องค์กรทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิชากังราวมีระบบสนับสนุนการจัดบริการปฐมภูมิแก่ผู้ป่วยโรคเรื้อรังอยู่ในระดับดี (mean=7.34, SD=1.31) กว่าองค์กรทีมหมอครอบครัวเครือข่าย

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยาง (mean= 7.13, SD=1.49) แต่ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (t=0.43, df=31) เมื่อแยกรายข้อพบว่าการทำงานเป็นทีม (mean= 7.44, SD=1.26) และความเชื่อมั่นในการจัดสรรเวลาการทำงานอย่างมีอิสระ (mean=7.88, SD=1.31) ของทีมหมอครอบครัวเครือข่ายปฐมภูมิชากังราวอยู่ในระดับดีกว่าโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยาง (mean=7.00, 7.75 และ SD=1.46, 1.13 ตามลำดับ) และกระบวนการพัฒนาคุณภาพบริการอย่างต่อเนื่องรวมถึงการทำความเข้าใจกับหลักการจัดบริการครบองค์ประกอบทีมหมอครอบครัวเครือข่ายโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลวังยาง (mean=6.82, 7.41 และ SD=2.01, 1.37 ตามลำดับ) ดำเนินการอยู่ในระดับดีกว่าเครือข่ายปฐมภูมิชากังราว (mean=6.69, 7.38 และ SD=1.49, 1.96 ตามลำดับ)

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เริ่มจากการสนทนากลุ่ม ถอดเทปแบบคำต่อ และการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา หลังจากนั้นตรวจสอบผลการศึกษาโดยบุคลากรในพื้นที่ ผลดังนี้

1) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและทีมหมอครอบครัว มีการแนะนำชื่อหมอครอบครัวและเบอร์โทรศัพท์ฉุกเฉินในรูปแบบสติกเกอร์ทุกครอบครัวในเขตรับผิดชอบ มีการจัดทำภาพขนาดเท่าคนจริงของแพทย์เวชศาสตร์ครอบครัว เพื่อเป็นการแนะนำให้ประชาชนรู้จักกับแพทย์ครอบครัวประจำคลินิกหมอครอบครัว การประชาสัมพันธ์การจัดบริการคลินิกหมอครอบครัวผ่านอาสาสมัครประจำหมู่บ้านและการเยี่ยมบ้านของทีมหมอครอบครัวจะนัดหมายการเยี่ยมบ้านผ่านอาสาสมัครประจำหมู่บ้านร่วมกับผู้ป่วยและญาติ ส่วนช่องทางการติดต่อระหว่างหมอครอบครัวและครอบครัวที่รับบริการรวมทั้งอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านมีหลายทาง ได้แก่ โทรศัพท์ การใช้แอปพลิเคชันไลน์ที่แบ่งกลุ่มสนทนาในห้องสนทนาแบบเป็นทางการหรือ official line และห้องสนทนาเฉพาะชุมชนที่หมอครอบครัวรับผิดชอบเพื่อเป็นการสื่อสารข้อมูลระหว่างกัน

2) การจัดทำแผนการดูแลรายบุคคลอย่างมีส่วนร่วม หมายถึง การวางแผนการเยี่ยมบ้านอย่างมีส่วนร่วม พยาบาลวิชาชีพทำหน้าที่เป็นผู้ประสานทีมสหวิชาชีพในการวางแผนการเยี่ยมบ้าน ส่วนใหญ่เน้นความจำเป็นเร่งด่วนในกลุ่มผู้ป่วยกลับบ้านหลัง stroke ผู้ป่วยติดเตียง กลุ่มผู้พิการและกลุ่มผู้สูงอายุ โดยเริ่มจากการค้นหาผู้ป่วยโดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านหรือจากการส่งต่อจากโรงพยาบาลแม่ข่าย หลังจากนั้นพยาบาลวิชาชีพร่วมกับนักวิชาการสาธารณสุขที่รับผิดชอบชุมชนประเมินสภาพผู้ป่วยเพื่อร่วมกันวางแผนการดูแลแบบบูรณาการที่เน้นบริบทของประชาชนกับแพทย์เวชศาสตร์ครอบครัวและทีมสหวิชาชีพโดยการมีส่วนร่วมของญาติและชุมชน ส่วนใหญ่จะมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลผู้ป่วยทางแอปพลิเคชันไลน์หรือมีการประชุมกันในทีมหมอครอบครัวแล้วจึงกำหนดทีมเยี่ยมบ้านตามแผนการเยี่ยมบ้านซึ่งไม่จำเป็นต้องเยี่ยมบ้านครบทีม เช่น เภสัชกรจะเข้าเยี่ยมบ้านผู้ป่วยเพื่อดูแลปัญหาเกี่ยวกับการใช้ยา ซึ่งผู้ป่วยบางคนอาจไปรับบริการตรวจรักษาจากสถานบริการหลายแห่งจำเป็นต้องดูแลเกี่ยวกับการใช้ยาของผู้ป่วย หรือผู้ป่วยกลับบ้านหลัง stroke นักกายภาพบำบัดเป็นบุคลากรที่สำคัญในการให้ความรู้และคำแนะนำในการทำกายภาพบำบัดที่บ้านหรือประเมินสิ่งแวดล้อมแก่ผู้ป่วย เป็นต้น หลังจากกำหนดรายเยี่ยมและจัดลำดับการเยี่ยมบ้านแล้ว พยาบาลวิชาชีพเป็นผู้นัดหมายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านให้นัดหมายผู้ป่วยและญาติในการกำหนดวันและเวลาการเยี่ยมบ้าน สำหรับผู้ป่วยโรคเรื้อรัง มีการจัดการดูแลโดยให้ผู้ดูแลผู้ป่วย (caregiver) มีส่วนร่วมในการเข้าร่วมวางแผนการจัดการตนเองในผู้ป่วยโรคเรื้อรัง 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การให้ความรู้เกี่ยวกับโรคเรื้อรังแก่ผู้ป่วยและผู้ดูแล 2) การสนทนาสร้างแรงจูงใจเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ (motivational

interviewing) ที่เน้นผู้ป่วยเป็นหลัก และ3) การเยี่ยมบ้าน ทั้งนี้การจัดทำแผนการดูแลรายบุคคลเป็นการบันทึกข้อมูลแต่ยังไม่ได้จัดทำในรูปแบบรายงานการดูแลรายบุคคล เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องเวลาและจำนวนบุคลากร โดยแพทย์เวชศาสตร์ครอบครัวอธิบายว่า *เราดูคนไข้...ดูประชาชนไม่ได้ดูเรื่องสุขภาพอย่างเดียวเราดูเรื่องอื่นด้วย*

3) การจัดทำระบบข้อมูลการให้การดูแลรักษาผู้ป่วย ซึ่งมีการใช้ระบบข้อมูลหลากหลายแบบ ได้แก่ (1) ทีมหมอครอบครัวมีระบบข้อมูลการให้การดูแลรักษาผู้ป่วยที่เชื่อมต่อระหว่างโรงพยาบาลหรือโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลกับโรงพยาบาลประจำจังหวัดผ่านระบบ continuity of care (COC) หรือ Smart COC เพื่อความต่อเนื่องในการดูแลผู้ป่วยร่วมกับสมุดประจำตัวผู้ป่วย (2) การใช้ระบบสารสนเทศ เรียกว่า *PCC link* ให้ผู้ป่วยสามารถค้นหาข้อมูลตนเองจากการสแกน QR code เพื่อใช้ในการเข้าถึงข้อมูลสุขภาพ และ (3) ใช้แอปพลิเคชันไลน์ในการปรึกษาทีมหมอครอบครัวและใช้ในการส่งข้อมูลระหว่างสมาชิกในทีม

4) ระบบสนับสนุนการบริหารจัดการตนเองของผู้ป่วยโรคเรื้อรัง มีการใช้แบบคัดกรองความเสี่ยงโรคเรื้อรังของกระทรวงสาธารณสุข โดยให้อาสาสมัครสาธารณสุขที่ผ่านการอบรมแล้วเป็นผู้คัดกรอง ภายใต้การกำกับของทีมสหวิชาชีพในทีมคลินิกหมอครอบครัว และผู้ถูกสัมภาษณ์ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาระบบสนับสนุนการบริหารจัดการตนเองของผู้ป่วยโรคเรื้อรังว่าควรมีการแบ่งระดับการเข้าถึงข้อมูลผู้ป่วยรายบุคคล หรือ personal health record และควรมีการเสนอข้อมูลให้ผู้ป่วยและคนทั่วไปอ่านแล้วเข้าใจง่าย การให้ข้อมูลบางประเภทที่เป็นความลับผู้ป่วยควรพิจารณาการเข้าถึงข้อมูลให้ได้เฉพาะกลุ่ม สำหรับข้อมูลที่ควรให้ผู้ป่วยได้เข้าถึง ได้แก่ ชื่อ-นามสกุล ที่อยู่ สิทธิผู้ป่วย ประวัติครอบครัว โรคประจำตัวและยาที่ผู้ป่วยได้รับ แต่สำหรับโรคบางกลุ่มที่ต้องเก็บเป็นความลับก็ยังเป็นข้อกังวลและควรคำนึงถึงเรื่องการฟ้องร้องเกี่ยวกับแนวทางการรักษาของแพทย์แต่ละคน ซึ่ง*แพทย์แต่ละท่านมีวิธีรักษาที่ไม่เหมือนกัน ฉะนั้นถ้าให้คนอื่นมาดูได้ก็อาจจะมีปัญหาเกี่ยวกับการฟ้องร้องได้* นอกจากนี้ข้อมูลที่สามารถให้ผู้ป่วยประเมินตนเองควรแสดงผลในรูปกราฟเพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลการรักษาโรคซึ่งสามารถจัดทำในรูปแบบแอปพลิเคชันและง่ายต่อการทำความเข้าใจ

5) ความต่อเนื่องของการดูแลและการเชื่อมประสานแก่ผู้ป่วยโรคเรื้อรังมีการเชื่อมประสานในหลากหลายมิติ ดังนี้ การรับและส่งต่อผู้ป่วยระหว่างสถานบริการสุขภาพ ข้อมูลผู้ป่วยและแผนการรักษาส่งผ่านระบบสารสนเทศ ที่เรียกว่าระบบ continuity of care (COC) หรือ smart COC โดยเจ้าหน้าที่จะตรวจสอบรายชื่อผู้ป่วยที่ถูกส่งกลับมารักษาต่อที่บ้านและให้อาสาสมัครสาธารณสุขติดตามผู้ป่วย หลังจากนั้นให้ประสานกับทีมหมอครอบครัว เพื่อประเมินสภาพผู้ป่วยและรวบรวมข้อมูลในการวางแผนเยี่ยมบ้านกับทีมหมอครอบครัว สำหรับการเชื่อมประสานกับหน่วยงานอื่นจังหวัดกำแพงเพชรมีการประสานงานเป็นเครือข่าย เช่น กองทุนฟื้นฟูสมรรถภาพสำหรับผู้สูงอายุและคนพิการ ช่วยสนับสนุนอุปกรณ์และเครื่องมือที่จำเป็นต่าง ๆ เช่น อุปกรณ์เครื่องช่วยเดิน หรือการปรับปรุงสภาพบ้านให้กับผู้สูงอายุและผู้พิการ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จะมาดูแลยามฉุกเฉินหรือต้องการความช่วยเหลือในกรณีที่ผู้ป่วยไม่มีบ้านหรือไม่มีส้วม รวมถึงความช่วยเหลือด้านการเงินในเบื้องต้น สำหรับการดูแลเชื่อมประสานในการจัดบริการปฐมภูมิที่บูรณาการโดยยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางแก่ผู้ป่วยโรคเรื้อรังนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดจุดวัดความดันโลหิตด้วยตนเองในชุมชน โดยเกิดจากการพบปัญหาที่เกิดจากการทำงานและร่วมกันแก้ไข โดยกล่าวว่า *คนไข้เขาไม่สามารถจะมาวัดความดันได้บ่อย ๆ บางคนไม่มีเครื่องวัดความดันและบางคนมารอคิวตั้งนานเพื่อวัดความดันเสร็จแล้วก็กลับไป จึงมีความต้องการให้มีกระจายให้ทุกคนสามารถวัดความ*

ดันได้และเรามีเจ้าหน้าที่ อสม. ในชุมชนที่สามารถแนะนำได้ว่า สีแดง คืออันตราย สีเหลือง คือเฝ้าระวัง สีเขียวคือปลอดภัยอยู่ได้ ก็จะมีตัวนั้นเป็นกลไกที่ทำให้เขาเช็คตัวเองถึงสิ่งอันตรายและเขาควรจะทำอะไรต่อไป....ตอนนี้พื้นที่มีจุดวัดกระจายอยู่ประมาณ 22 แห่งแล้ว

อภิปรายผล

จากผลการศึกษานี้อธิบายได้ว่า การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและทีมหมอครอบครัว การจัดทำแผนดูแลรายบุคคลอย่างมีส่วนร่วม และการจัดทำระบบข้อมูลการให้การดูแลรักษาผู้ป่วยของทั้งสองหน่วยบริการสอดคล้องกับการจัดบริการในรูปแบบการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังที่เน้นการพัฒนาฐานข้อมูลผู้ป่วย (Sriyakun and Lapbenjakul, 2020) และยังคล้ายกับการจัดบริการรูปแบบนี้ในการศึกษาของ Stellefson *et al*. (2013) ซึ่งมีการลงทะเบียนผู้ป่วยและมีสมุดบันทึกประจำตัวเป็นส่วนช่วยให้ทีมหมอครอบครัวสามารถเข้าถึงข้อมูลผู้ป่วยเพื่อการวางแผนดูแลผู้ป่วยและสามารถใช้ข้อมูลในการติดตามความก้าวหน้าของการรักษาอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้การจัดทำแผนการดูแลรายบุคคลมีการปรับปรุงให้ทันสมัยและปฏิบัติตามแผนรวมถึงมีการเชื่อมข้อมูลที่จำเป็นของผู้ป่วยระหว่างสถานพยาบาลและผู้ป่วย โดยทั้งสองแห่งให้ผู้ป่วยและญาติมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายในการดูแลรักษาตนเองโดยยึดหลักผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง ถือเป็นการออกแบบระบบบริการหรือ delivery system design ที่เน้นการทำงานเป็นทีมสหวิชาชีพและยึดผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง

การมีสมุดบันทึกประจำตัวผู้ป่วยโดยทีมหมอครอบครัวเป็นผู้บันทึกและในบางรายมีการใช้ข้อมูลในการสื่อสารระหว่างผู้ป่วยและทีมโดยสม่ำเสมอของทั้งสองหน่วยบริการแสดงถึงความพยายามในการใช้ทักษะที่หลากหลายในการทำงานร่วมกันเป็นทีม และการสร้างความตระหนักในการประเมินสภาวะสุขภาพตนเองและสามารถจัดการปัญหาสุขภาพตนเองในเบื้องต้นก่อนไปพบแพทย์ ถือเป็นการสนับสนุนการจัดการตนเอง หรือ self-management support (Srithamrongsawat *et al*., 2020b) นอกจากนี้ยังมีการสนับสนุนให้ผู้ป่วยสามารถใช้เครื่องมือประเมินความเสี่ยงและสามารถจัดการกับความเสี่ยงจนเห็นผลตามที่คาดหวัง รวมถึงมีการจัดชุดบริการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเฉพาะรายบุคคลทำให้มีการส่งเสริมการบริหารจัดการตนเองในผู้ป่วยโรคเรื้อรังด้วยหลัก 3 ประการ คือ การทำงานเป็นทีม หรือ team based approach การจัดทำแผนการดูแลรายบุคคล หรือ shared care plan และการจัดการรายกรณีหรือ case management โดยการใช้สมุดบันทึกประจำตัวที่ให้ความรู้เกี่ยวกับระดับความรุนแรงของการเป็นโรคเรื้อรัง การบันทึกผลการตรวจทางห้องปฏิบัติการทางเคมี รวมถึงขนาดยา วิธีการรับประทานยา การดูแลตนเองเมื่อเกิดสถานการณ์ฉุกเฉินและคำแนะนำที่พึงปฏิบัติถือเป็นข้อมูลที่จำเป็น สำหรับผู้ป่วย ญาติและทีมหมอครอบครัว ซึ่งแตกต่างกับการจัดบริการในสหรัฐอเมริกา (Gomutbutra, 2020) ที่ส่วนใหญ่มีการจัดให้สุขศึกษาเกี่ยวกับการจัดการตนเองในรูปแบบการเรียนรู้แบบกลุ่มและเดี่ยวโดยพยาบาลวิชาชีพและมีการติดตามผลการดูแลตนเองทางโทรศัพท์ (Stellefson *et al*., 2013) อย่างไรก็ตามการปรับพฤติกรรมสุขภาพโดยการใช้สมุดบันทึกประจำตัวในการจัดการสุขภาพตนเองต่ออุปสรรคในการควบคุมอาหารและการออกกำลังกายจะช่วยในการส่งเสริมการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดได้ผลดีขึ้น (Wungrath, Saengyo, & Ummee, 2018) สำหรับการให้ความช่วยเหลือผู้ป่วยในกรณีที่จำเป็นหรือฉุกเฉินโดยการทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับหน่วยงานอื่นหรือในทีมหมอครอบครัว/เครือข่ายปฐมภูมิเป็นการดูแลอย่างต่อเนื่องและมีการเชื่อมประสานการทำงานร่วมกันระหว่างสถานบริการกับการสนับสนุนทางสังคมในชุมชน ซึ่งเป็นการดูแลที่เน้นการใช้ประโยชน์ในชุมชนและสามารถกำหนดนโยบายร่วมกัน หรือเรียกว่า community resources and policies (Stellefson *et al*., 2013)

จากข้อมูลดังกล่าวอาจนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาระบบบริการปฐมภูมิแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางในทีมผู้ให้บริการและใช้ข้อมูลนี้เป็นแนวทางในการขยายเครือข่ายการดูแลสุขภาพภาคประชาชนกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่สนับสนุนการดูแลผู้เปราะบางเพื่อเป็นการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ครอบคลุมมากขึ้น

สรุป

การพัฒนาเครือข่ายบริการปฐมภูมิ และทีมหมอครอบครัวแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางในการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังแก่ประชาชนในพื้นที่ศึกษาทั้งสองหน่วยบริการมีการดำเนินการได้ตามที่กำหนดทั้ง 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การลงทะเบียนและการสร้างปฏิสัมพันธ์ 2) การจัดทำแผนการดูแลรายบุคคลอย่างมีส่วนร่วม 3) การจัดทำระบบข้อมูลการให้การดูแลรักษาผู้ป่วย 4) ระบบสนับสนุนการบริหารจัดการตนเองของผู้ป่วย NCD และ 5) ความต่อเนื่องของการดูแลและการเชื่อมประสาน การพัฒนาระบบบริการปฐมภูมิแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลางตามรูปแบบนี้สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการดูแลสุขภาพภาคประชาชนทั้งในสถานบริการสุขภาพระดับปฐมภูมิและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อการทำงานร่วมกันในการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิตของประชาชน

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดโครงการวิจัยดำเนินการพัฒนาระบบบริการปฐมภูมิแบบบูรณาการและยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี ได้รับงบประมาณสนับสนุนงบจากสำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และสำนักวิจัยระบบสาธารณสุข

เอกสารอ้างอิง

Alkylators, W., S. Chariyalertsak, P. Kessomboon, S. Assanangkornchai, S. Taneepanichskul and P. Putwatana. 2018. Prevalence of diabetes and relationship with socioeconomic status in the Thai population: national health examination survey, 2004-2014. Journal of Diabetes Research. vol 2018. (Online) Available: https://www.hindawi.com/journals/jdr/2018/1654530/ (March 5, 2021)

Barr, V.J., S. Robinson, B. Marin-Link, L. Underhill, A. Dotts, D. Ravensdale and S. Salivaras. 2003. The expanded chronic care model: An integration of concepts and strategies from population health promotion and the chronic care model. Healthcare Quarterly. 7(1): 73-82.

Delaney, L. J. 2018. Patient-centered care as an approach to improving health care in Australia. Collegian. 25: 119-123.

Gomutbutra, P. 2020. Chronic care model: Improving primary care for patients with chronic illness. (Online). Available: https://www.doctor.or.th/ clinic/ detail/7036. (March, 7 2021)

Srithamrongsawat, S., P. Suriyawongpaisal, V. Srisornvichai, S. Lapbenjakul, and D. Sriyakun. 2020b. Self-assessment of primary care units in providing Integrated People-centered care to patients with diabetes and hypertension. Journal of

Health Systems Research. 14(4): 387-404. (in Thai)

Sriyakun, D. and S. Lapbenjakul. 2020. Report on development of delivery model and guideline for integrated people-centered health service of primary care cluster. Health Systems Research Institute, Nonthaburi. 74 p. (in Thai)

Stellefson M, K. Dipnarine, and C. Stopka. 2013. The chronic care model and diabetes management in US primary care settings: A systematic review. Preventing Chronic Disease 10:120180, doi:/ 10.5888/pcd10.1201

Suriyawongpaisal, P. 2016. Monitoring and evaluation of family doctor policy. Health systems research institute, Nonthaburi. (in Thai)

Wagner E.H., C. Davis, J. Schaefer, M. Von Korff and B. Austin. 1999. A survey of leading chronic disease management programs: Are they consistent with the literature? Managed Care Quarterly. 7(3): 5 6-66.Winitsorn, N., P. Tangchitmeti, N. Yuenyong, and S. Panbun, S. 2015. The development of chronic care model for urban older adults by community participation: a case study. Journal of Nursing and Education. 8(3): 14-32. (in Thai)

Wungrath, J., S. Saengyo, and K. Ummee. 2018. Barriers to health care practice that impact to glycemic control among elderly with diabetes mellitus. Journal of Community Development and Life Quality, 6(2): 221-230. (in Thai)

ความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหารที่มีต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์

Restaurant Operator's Opinion on Situation of COVID-19 Pandemic in Buriram Town Municipality

จารุมาศ แสงสว่าง และ พิมประภา เลื่อมใส*

Jarumas Sangsavang and Pimprapa Luamsai

สาขาวิชาสถิติประยุกต์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ จ.บุรีรัมย์ 31000

Department of Applied Statistics, Faculty of Science, Buriram Rajabhat University, Buriram 31000

*Corresponding author: E-mail: Jarumas.sa@bru.ac.th

(Received: December 2, 2021; Accepted: January 18, 2022)

Abstract: This research article investigated economic and social conditions, guidance on prevention and adjustment, and opinions on the government's relief measures to aid restaurant operators in Muang Municipality of Buriram Province affected by the outbreak of coronavirus disease 2019 (Covid-19). This quantitative research used questionnaire to collect data from research participants who were 250 restaurant operators whose registered places of business operation were in Muang Municipality of Buriram Province. Results of the study indicated that during Covid-19 outbreak, most of the restaurant operators were unable to earn enough income while their expenses increased. They had problems with rents of business premises, an increase in the prices of raw materials and a decrease in the number of customers. To abide by the government's preventive measures, the restaurant operators adjusted themselves by selling additional products or providing telephone or online food ordering services. A survey of the restaurant operators' opinions on the government's aid measures revealed that their overall satisfaction was at the moderate level ($\bar{X} = 3.39, S.D. = 0.76$)

Keywords: Restaurant operators, remedy, Covid-19, Buriram Town Municipality

บทคัดย่อ: บทความวิจัยนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม แนวทางการป้องกันและการปรับตัว และศึกษาความคิดเห็นที่มีต่อมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาลในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ของผู้ประกอบการร้านอาหารในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้ประกอบการร้านอาหารที่มีการจดทะเบียนจัดตั้งสถานที่จำหน่ายอาหารในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ จำนวน 250 คน ผลการวิจัยพบว่า ในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ผู้ประกอบการร้านอาหารส่วนใหญ่มีรายได้ไม่เพียงพอ มีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น มีปัญหาในเรื่องค่าเช่าที่ ค่าวัตถุดิบในการประกอบอาหารมีราคาสูงขึ้น และลูกค้ามาใช้บริการลดน้อยลง ซึ่งผู้ประกอบการร้านอาหารมีการปรับตัวในเรื่องการขายสินค้าเพิ่มเติม หรือการมีบริการสั่งซื้ออาหารทางโทรศัพท์หรือออนไลน์ และมีการปฏิบัติตามมาตรการการป้องกันของรัฐบาลอย่างเคร่งครัด ซึ่งเมื่อสอบถามความคิดเห็นของ

ผู้ประกอบการร้านอาหารเกี่ยวกับมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาล พบว่า มีความคิดเห็นโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.39, S.D. = 0.76$)

คำสำคัญ: ผู้ประกอบการร้านอาหาร การเยียวยา โควิด-19 เทศบาลเมืองบุรีรัมย์

คำนำ

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือโรคโควิด-19 ในปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อประชาชนเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านสาธารณสุข ด้านเศรษฐกิจ สังคม และปัญหาด้านสุขภาพจิต การแพร่ระบาดในครั้งนี้ส่งผลให้หลายบริษัทขาดสภาพคล่องเพิ่มขึ้นอย่างมาก ธุรกิจหลายชนิด หรือแม้แต่ประชาชนทั่วไปก็ได้รับผลกระทบมีปัญหาขาดสภาพคล่องทางการเงินหรือผลขาดทุน ต้องปิดกิจการหรือธุรกิจ หรือหากรัฐบาลมีมาตรการการล็อกดาวน์ อาจทำให้ธุรกิจที่มีความเปราะบางเกิดปัญหาอย่างรุนแรงเพิ่มขึ้นกว่า 2 เท่าตัว นอกจากส่งผลกับธุรกิจแล้ว การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ยังทำให้เกิดการเจ็บป่วย การเสียชีวิต การหยุดงานหรือการตกงาน นำไปสู่การขาดหรือสูญเสียรายได้และเกิดเป็นปัญหาภายในครัวเรือน (Chobpradit, 2020) หลายหน่วยงานมีมาตรการเฝ้าระวัง ป้องกันและแก้ไขปัญหาเพื่อไม่ให้ปัญหาทวีความรุนแรงมากขึ้น ซึ่งจากการแพร่ระบาดของโรคนี้ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างรุนแรงในช่วงระยะเวลาอันสั้น และหลายพฤติกรรมอาจจะอยู่ถาวรกลายเป็นชีวิตวิถีใหม่ หรือ new normal ซึ่งหลายคนคาดการณ์ว่าสถานการณ์นี้จะคงอยู่ยาวนานพอสมควร จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวรในหลายพฤติกรรมของผู้คน และจากความไม่แน่นอนและการคาดเดาสถานการณ์ไม่ได้ ประกอบกับการได้รับข้อมูลข่าวสารถึงผลกระทบต่าง ๆ อาจก่อให้เกิดความเครียด ความกลัวในจิตใจของคนไทยได้ทุกเพศทุกวัย (Department of Mental Health, 2020)

ธุรกิจร้านอาหารถือว่า เป็นธุรกิจที่ได้รับผลกระทบโดยตรง ผู้คนเกิดความหวาดกลัวต่อการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้มีพฤติกรรมการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนไป ประกอบกับมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของรัฐที่ให้ร้านอาหารเปิดร้านได้แต่ไม่สามารถให้ลูกค้านั่งทานในร้านได้ ทำให้ผลการดำเนินธุรกิจในช่วงการแพร่ระบาดมียอดขายลดลงจากผลกระทบที่เกิดขึ้นทำให้ผู้ประกอบการร้านอาหารต้องพยายามปรับตัวอย่างมากตามสถานการณ์และมาตรการของรัฐ เพื่อให้ร้านอาหารยังสามารถสร้างรายได้และตอบโจทย์พฤติกรรมการใช้ชีวิตในยุคโควิดผู้ประกอบการต้องมีการปรับการให้บริการในรูปแบบส่งอาหารถึงบ้าน หรือดิลิเวอรีผ่านแอปพลิเคชันผู้ให้บริการ เช่น Grab, LINE MAN, Food Panda เป็นต้น หรือในสถานการณ์ที่รัฐบาลมีมาตรการคลายล็อกที่อนุญาตให้ร้านอาหารสามารถเปิดให้ลูกค้านั่งรับประทานในร้านได้ ผู้ประกอบการร้านอาหารเองก็ปรับรูปแบบการให้บริการจากเดิมเป็นไปตามแนวทางการเว้นระยะห่างทางกายภาพ (physical distancing) เช่น การจำกัดจำนวนลูกค้า การตรวจคัดกรองวัดอุณหภูมิลูกค้าก่อนใช้บริการ และการทำความสะอาดฆ่าเชื้อหลังลูกค้าเข้าใช้บริการ (Bank of Thailand, 2020) ซึ่งจะเห็นได้จากผลการศึกษากลยุทธ์การปรับตัว โดยใช้ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดภายใต้สถานการณ์ Covid 19 ธุรกิจร้านอาหารริบส์แมน อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ผู้ประกอบการต้องมีการกำหนดกลยุทธ์การจัดการเพื่อเป็นการแก้ไขสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ตลอดจนการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริการเพื่อสร้างความน่าสนใจในการซื้อผลิตภัณฑ์หรือสินค้าและบริการของร้านอาหาร (Ruangkam *et al.*, 2021)

จากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 ของประเทศไทยที่ผ่านมา ทำให้ธุรกิจร้านอาหารได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่อง และจากการสำรวจสภาพปัญหาของธุรกิจร้านอาหารในเขตเทศบาล

เมืองบุรีรัมย์ซึ่งได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดนี้ไม่ต่างจากพื้นที่อื่น ทั้งมีการกำหนดมาตรการการป้องกันการแพร่ระบาด มีการปิดสถานบริการต่าง ๆ รวมทั้งร้านอาหารห้ามให้บริการนั่งทานในร้าน ให้บริการซื้อกลับหรือบริการเดลิเวอรี่ซึ่งส่งผลทำให้ลูกค้ามาใช้บริการลดน้อยลง และถึงแม้จะมีการคลายล็อกให้ธุรกิจร้านอาหารเปิดให้บริการแบบนั่งทานในร้าน แต่ยังคงมีมาตรการการเว้นระยะห่างทำให้ไม่สามารถรองรับลูกค้าได้เท่าเดิม ประกอบกับพฤติกรรมการใช้ชีวิตของผู้คนที่ต่างไปจากเดิม จึงทำให้ธุรกิจร้านอาหารในจังหวัดบุรีรัมย์ได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจากสภาพปัญหาเหล่านี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมหลังการเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ของผู้ประกอบการร้านอาหาร แนวทางการป้องกันและการปรับตัว และศึกษาความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหารที่มีต่อมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาล เพื่อเป็นการสะท้อนความคิดเห็นของผู้ประกอบการและนำผลการศึกษาที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาและเพิ่มศักยภาพของธุรกิจร้านอาหารให้สามารถเตรียมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ที่ไม่ปกติ และพฤติกรรมการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปได้

อุปกรณ์และวิธีการ

ระยะเวลาในการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) โดยอาศัยแบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยรวบรวมข้อมูลจากผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารในเขตอำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีการจดทะเบียนจัดตั้งสถานที่จำหน่ายอาหาร จำนวน 250 ร้าน โดยดำเนินการวิจัยระหว่างช่วงเดือนมิถุนายน - ตุลาคม พ.ศ. 2564

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ ผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารในเขตอำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีการจดทะเบียนจัดตั้งสถานที่จำหน่ายอาหาร จำแนกตามขนาดของร้านอาหาร ได้แก่ ผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารที่มีพื้นที่ไม่เกิน 200 ตารางเมตร จำนวน 548 คน และผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารที่มีพื้นที่เกิน 200 ตารางเมตร จำนวน 24 คน รวมจำนวนผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารทั้งสิ้น 572 คน

ตัวอย่าง คือ ผู้ประกอบการธุรกิจร้านอาหารในเขตอำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีการจดทะเบียนจัดตั้งสถานที่จำหน่ายอาหารบางส่วน ซึ่งคำนวณขนาดตัวอย่างโดยใช้สูตร Yamane (1973) ที่ระดับความเชื่อมั่น 0.95 ดังนี้

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

$$= \frac{572}{1 + (572)(0.05^2)}$$

$$= 235.39 \approx 236$$

จากการคำนวณขนาดตัวอย่างเท่ากับ 236 คน ซึ่งเป็นจำนวนขั้นต่ำในการสุ่มตัวอย่างและเพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นในการเก็บข้อมูล ดังนั้นจึงใช้ขนาดตัวอย่างจำนวน 250 คน โดยในการสุ่มตัวอย่างจะดำเนินการสุ่มด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ (stratified sampling random) และกำหนดให้ชั้นภูมิแทนขนาดพื้นที่ของร้าน สามารถคำนวณขนาดตัวอย่างแต่ละชั้นภูมิตามสัดส่วนของประชากร ปรากฏดัง Table 1

Table 1. Number of samples

Area	Population (N)	Sample (n)
not exceed 200 square meters	548	250
exceed 200 square meters	24	10
Total	**572**	**250**

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจเพื่อศึกษาเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหารที่มีต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถาม (questionnaire) ประกอบด้วย 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นคำถามแบบเลือกตอบ ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน สาเหตุที่เลือกประกอบธุรกิจร้านอาหาร และลักษณะการดำเนินกิจการ

ส่วนที่ 2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมหลังการเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เป็นคำถามแบบเลือกตอบ ประกอบด้วย รายได้หลังเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ปัญหาในการประกอบอาชีพ การมีหนี้สินหลังการเกิดการเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และการเปลี่ยนแปลงต่อตนเองและครอบครัวต่อการเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

ส่วนที่ 3 การป้องกันและการปรับตัวจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เป็นคำถามแบบเลือกตอบ (ปฏิบัติ หรือ ไม่ปฏิบัติ) ประกอบด้วย 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการป้องกัน และด้านการปรับตัว

ส่วนที่ 4 ความคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาลในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 เป็นลักษณะคำถามแบบประเมินค่า 5 ระดับ (Rating Scale) โดยมีเกณฑ์ในการแปลความหมายของคะแนนเฉลี่ย ดังนี้ (Best, 1977)

ค่าเฉลี่ย 4.50 – 5.00 หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.50 – 4.49 หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย 2.50 – 3.49 หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.50 – 2.49 หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย 1.00 – 1.49 หมายถึง ระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ส่วนที่ 5 ข้อเสนอแนะ

ในการสร้างแบบสอบถามผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามตามหลักการสร้างและได้กำหนดประเด็นข้อคำถามที่ครอบคลุมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย และได้ตรวจสอบคุณภาพแบบสอบถามด้วยค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามโดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟ่าของครอนบาค (Cronbach's alpha coefficient) พบว่า ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามมีค่าเท่ากับ 0.886 ซึ่งอยู่ในระดับสูง (Nunnally, 1978) จึงถือว่าแบบสอบถามมีความเชื่อมั่นและสามารถนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไปได้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ผู้วิจัยดำเนินการขอข้อมูลรายชื่อร้านอาหารที่ขึ้นทะเบียนกับเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ เพื่อใช้ประกอบการคำนวณขนาดตัวอย่างและคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

2. ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีการชี้แจงวัตถุประสงค์ข้อมูลงานวิจัย และได้แจ้งเกี่ยวกับการเปิดเผยข้อมูลตามแบบสอบถามโดยไม่มีการเปิดเผยชื่อผู้ประกอบการและร้านอาหาร ซึ่งผู้ประกอบการร้านอาหารมีสิทธิ์ในการตอบรับหรือปฏิเสธการเข้าร่วมวิจัยในครั้งนี้ และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามจำนวนที่กำหนดไว้ คือ 250 ร้าน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ โดยแบ่งการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถามในส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ 2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมหลังการเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และส่วนที่ 3 การป้องกันและการปรับตัวจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 โดยใช้ ค่าความถี่ และค่าร้อยละ

2. วิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถามส่วนที่ 4 ความคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาลในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 โดยใช้ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

3. วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหารที่มีต่อมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาล โดยใช้สถิติทดสอบที (t-test) และสถิติทดสอบเอฟ (F-test)

ผลการศึกษา

การศึกษาความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหารที่มีต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ประกอบการร้านอาหารที่ลงทะเบียนหนังสือรับรองการแจ้งจัดตั้งสถานที่จำหน่ายอาหารในเขตพื้นที่เทศบาลเมืองบุรีรัมย์ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 250 ร้าน โดยมีผลการศึกษาดังนี้

1. ผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 144 คน คิดเป็นร้อยละ 57.60 มีอายุอยู่ในช่วง 31 - 40 ปี จำนวน 84 คน คิดเป็นร้อยละ 33.60 สำเร็จการศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี จำนวน 134 คน คิดเป็นร้อยละ 53.60 ส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือนอยู่ในช่วง 10,001 – 20,000 บาท จำนวน 122 คน คิดเป็นร้อยละ 48.80 ส่วนใหญ่เลือกประกอบอาชีพธุรกิจร้านอาหารเนื่องจากมีความสามารถในการทำอาหาร จำนวน 120 คน คิดเป็นร้อยละ 48.00 โดยประกอบธุรกิจร้านอาหารเป็นงานประจำ จำนวน 244 คน คิดเป็นร้อยละ 97.60

2. ผลการศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมหลังการเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 พบว่า หลังการเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ผู้ประกอบการร้านอาหารส่วนใหญ่มีรายได้ไม่เพียงพอ จำนวน 155 คน คิดเป็นร้อยละ 62.00 โดยส่วนใหญ่มีปัญหาการประกอบธุรกิจในเรื่องค่าเช่าที่จำนวน 126 คน รายได้ต่อเดือนไม่เพียงพอต่อรายจ่าย จำนวน 141 คน คิดเป็นร้อยละ 56.40 คิดเป็นร้อยละ 50.40 วัตถุดิบในการประกอบอาหารมีราคาสูงขึ้นจำนวน 130 คน คิดเป็นร้อยละ 52.00 และลูกค้าลดน้อยลง จำนวน 206 คน คิดเป็นร้อยละ 82.40 ซึ่งในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ผู้ประกอบการร้านอาหารส่วนใหญ่มีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น จำนวน 178 คน คิดเป็นร้อยละ 71.20

3. ผลการศึกษาการป้องกันตามมาตรการของรัฐและการปรับตัวจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ของผู้ประกอบการร้านอาหาร โดยแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 ด้าน ดังนี้

3.1 ด้านการป้องกันของผู้ประกอบการ พบว่า ผู้ประกอบการร้านอาหารร้อยละ 100 ปฏิบัติตามมาตรการการป้องกันในด้านการมีแอลกอฮอล์ล้างมือหรือจุดบริการล้างมือพร้อมสบู่ไว้บริการลูกค้า การทำความสะอาดบริเวณพื้นของสถานที่ปรุง-ประกอบ/จำหน่ายอาหาร โต๊ะ และที่นั่งรับประทานอาหาร พื้นผิวที่มีการสัมผัสด้วยน้ำยาทำความสะอาดก่อนและหลังการให้บริการทุกครั้ง ปรุงอาหารสุกสะอาดเสมอตามหลักมาตรฐานของกรมอนามัย สวม

หน้ากากผ้าหรือหน้ากากอนามัยตลอดเวลาและล้างมือด้วยสบู่เจลแอลกอฮอล์ก่อนปฏิบัติงานที่ต้องสัมผัสอาหารทุกครั้ง และหากมีอาการเจ็บป่วยไม่ว่าจะเป็นพนักงานหรือเจ้าของร้านจะหยุดพักอยู่ที่บ้านไม่ออกนอกบ้าน ไม่เดินทางไปในชุมชนหรือสถานที่สาธารณะ และมีการติดตามข่าวสารสถานการณ์โรคโควิด-19 ทางโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต หรือวิทยุอย่างต่อเนื่อง ผู้ประกอบการร้านอาหารร้อยละ 99.60 มีการจัดสภาพแวดล้อมในสถานที่จำหน่ายอาหาร เช่น จัดให้มีการระบายอากาศที่เหมาะสม จัดทำระบบการสั่งซื้ออาหารหรือจองโต๊ะล่วงหน้า ระบบชำระเงินออนไลน์ เป็นต้น ผู้ประกอบการร้านอาหารร้อยละ 98.80 มีการจัดที่นั่งสำหรับบริการลูกค้าโดยมีการเว้นระยะห่างอย่างน้อย 1-2 เมตร ผู้ประกอบการร้านอาหารร้อยละ 71.60 มีการจำกัดจำนวนผู้มาใช้บริการ และผู้ประกอบการร้านอาหารร้อยละ 60 มีการคัดกรองผู้ประกอบการ ผู้สัมผัสอาหาร และผู้ซื้อ/ผู้บริโภค ซึ่งจะเห็นว่าจากผลการศึกษาผู้ประกอบการร้านอาหารได้ปฏิบัติตามมาตรการการป้องกันของรัฐบาล เพื่อเป็นการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และถือเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับลูกค้าที่มาใช้บริการ

3.2 ด้านการปรับตัวของผู้ประกอบการ ธุรกิจร้านอาหารถือว่าเป็นส่วนแรกที่ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งผู้ประกอบการร้านอาหารจะต้องปรับตัวเพื่อให้มีผลกระทบน้อยที่สุด ซึ่งจากผลการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่ผู้ประกอบการร้านอาหารมีการปรับตัวในเรื่องการขายสินค้าเพิ่มเติมที่เคยขายก่อนช่วงโควิด คิดเป็นร้อยละ 92.80 มีบริการสั่งซื้ออาหารทางโทรศัพท์หรือออนไลน์ เช่น Facebook, Line และบริการจัดส่งถึงฟรีที่บ้านหรือที่ทำงาน คิดเป็นร้อยละ 76.00 มีการจัดเตรียมชุดอาหารให้ลูกค้าทำอาหารเองที่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 72.80 และเปิดร้านอาหารแบบออนไลน์จัดส่งฟรี คิดเป็นร้อยละ 59.60 โดยผู้ประกอบการร้านอาหารส่วนใหญ่ไม่มีบริการสมาชิกเพื่อสะสมแต้มแลกรางวัลได้ รับส่วนลดสิทธิพิเศษ คิดเป็นร้อยละ 78.40 และไม่มีการเปิดบริการเฉพาะซื้อกลับบ้านเท่านั้น คิดเป็นร้อยละ 70.40

4. ผลการศึกษาความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหารเกี่ยวกับมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาลในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 จะเห็นว่าในช่วงของการระบาดที่ผ่านมานั้นมาตรการการป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ได้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินธุรกิจอย่างต่อเนื่อง ซึ่งรัฐบาลได้มีนโยบายในการช่วยเหลือผู้ประกอบการเพื่อช่วยลดผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น และเมื่อสอบถามความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหาร พบว่า โดยรวมผู้ประกอบการร้านอาหารมีความคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาลอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.39, S.D. = 0.76$) เมื่อพิจารณารายข้อคำถาม พบว่า ข้อคำถามที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ มาตรการช่วยเหลือจากรัฐด้านสาธารณูปโภค เช่น การลด/ชะลอ หรือยกเว้นค่าน้ำและค่าไฟ รวมทั้งมีการคืนค่าประกันมิเตอร์ไฟและน้ำ เป็นต้น ($\bar{X} = 3.80, S.D. = 0.96$) รองลงมา คือ มาตรการช่วยเหลือจากรัฐด้านการยกเว้น หรือลดหย่อนค่าเช่าหรือการจัดเก็บค่าบริการอนุญาตการประกอบกิจการ ($\bar{X} = 3.79, S.D. = 0.94$) และมาตรการช่วยเหลือจากรัฐด้านนโยบายการกระตุ้นเศรษฐกิจ เช่น โครงการคนละครึ่ง โครงการเราชนะ บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เป็นต้น ($\bar{X} = 3.79, S.D. = 0.90$) และข้อคำถามที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ มาตรการช่วยเหลือจากรัฐด้านมาตรการเลื่อนเวลาการชำระภาษีเงินได้นิติบุคคล ($\bar{X} = 3.05, S.D. = 1.05$)

5. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหารที่มีต่อมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาล ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า ความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหารในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ จำแนกตามข้อมูลทั่วไป มีความคิดเห็นต่อมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาลไม่แตกต่างกัน ($P > 0.05$) นั่นหมายความว่าในสถานการณ์การแพร่ระบาดของ

โรคโควิด-19 การดำเนินธุรกิจร้านอาหารที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนของการแพร่ระบาด และผู้ประกอบการร้านอาหารที่มีลักษณะที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็น เพศ อายุ ระดับการศึกษา หรือช่วงของรายได้ที่แตกต่างกันก็ไม่ส่งผลทำให้ระดับความคิดเห็นที่มีต่อมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาลแตกต่างกัน ปรากฏผลการวิเคราะห์ดัง Table 2

Table 2. Comparison of opinions of restaurant operators

Characteristics	n (250)	Opinions		P-value
		Mean	Standard deviation	
Gender				
Male	106	3.40	0.78	0.795[t]
Female	144	3.38	0.75	
Age				
20 – 30 years	57	3.40	0.90	0.703[F]
31 – 40 years	84	3.46	0.69	
41 – 50 years	77	3.31	0.71	
50 years and over	32	3.39	0.79	
Education level				
Under bachelor's degree	134	3.43	0.73	0.391[t]
Bachelor's degree	116	3.35	0.80	
Income				
Less than 10,000 baht	102	3.29	0.75	0.211[F]
10,001 – 20,000 baht	122	3.44	0.77	
20,001 baht and over	26	3.54	0.75	

[t] = t-test independent, [F] = F-test

วิจารณ์

จากการศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมหลังการเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ของผู้ประกอบการร้านอาหาร จะเห็นว่าหลังการเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดผู้ประกอบการร้านอาหารส่วนใหญ่มีรายได้ไม่เพียงพอ อาจเนื่องมาจากเมื่อมีสถานการณ์การแพร่ระบาดพฤติกรรมการใช้ชีวิตของผู้คนเปลี่ยนไป ซึ่งสอดคล้องกับบทความของ Paksa (2021) ที่กล่าวถึง โรคโควิด-19 กับฐานวิถีชีวิตใหม่ (new normal) การเปลี่ยนแปลงไปและเกิดขึ้นใหม่ของวิถีชีวิตคนต้องรักษาระยะห่างระหว่างกัน หรือการที่ไม่สามารถนั่งร่วมรับประทานอาหารในร้านอาหารได้ดังเช่นในรูปแบบเดิม และจากผลการศึกษายังพบว่าส่วนใหญ่ธุรกิจร้านอาหารมีจำนวนลูกค้าที่มาใช้บริการลดน้อยลง ซึ่งถือว่าเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้ผู้ประกอบการร้านอาหารได้รับผลกระทบในแง่ของการขาดรายได้หรือรายได้ลดน้อยลง แต่รายจ่ายยังคงที่ไม่ว่าจะเป็นค่าใช้จ่ายพนักงาน ค่าเช่าที่หรือค่าเช่าร้าน หรือค่าวัตถุดิบที่มีราคาสูงขึ้นตามสถานการณ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Panuch

and Kee-ariyo (2021) ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ในการเลือกซื้ออาหารของผู้บริโภค ในเขตกรุงเทพมหานคร ภายหลังสถานการณ์ระบาดของโรคโควิด-19 ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริโภคส่วนใหญ่เลือกซื้ออาหารจานเดียวและมีการใช้จ่ายในการบริโภคน้อยกว่า 500 บาท

จากการศึกษาแนวทางการป้องกันและการปรับตัวของผู้ประกอบการจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ของผู้ประกอบการร้านอาหาร ในด้านการป้องกันจากผลการศึกษาจะเห็นว่าผู้ประกอบการส่วนใหญ่ปฏิบัติตามมาตรการการป้องกันของรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นการมีจุดบริการล้างมือหรือแอลกอฮอล์ล้างมือ การทำความสะอาดบริเวณพื้นที่ภายในร้านหรือบริเวณปรุงอาหารด้วยน้ำยาทำความสะอาดก่อนและหลังการให้บริการทุกครั้ง การสวมหน้ากากอนามัยตลอดเวลาปฏิบัติงาน มีการจัดที่นั่งสำหรับบริการลูกค้าโดยมีการเว้นระยะห่างอย่างน้อย 1-2 เมตร มีการจัดร้านให้การระบายอากาศที่เหมาะสม มีการจำกัดจำนวนผู้มาใช้บริการ มีระบบการชำระเงินออนไลน์เพื่อป้องกันการสัมผัส และมีการคัดกรองผู้ประกอบการ ผู้สัมผัสอาหาร และผู้ซื้อ/ผู้บริโภค เป็นต้น เป็นไปตามแนวปฏิบัติเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ในร้านอาหารและสถานบันเทิงสำหรับผู้ประกอบการและผู้ใช้บริการของกรมควบคุมโรค ซึ่งในการปฏิบัติการมาตรการการป้องกันของรัฐบาลนอกจากจะเป็นการลดความเสี่ยงในการแพร่กระจายเชื้อโรคโควิด-19 แล้วยังเป็นการเพิ่มความเชื่อมั่นให้กับลูกค้าหรือผู้บริโภคในการออกมารับประทานอาหารที่ร้าน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Thongpak and Pooipakdee (2021) ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการปรับเปลี่ยนและพัฒนาการบริการของร้านอาหารที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม “ร้านอาหารยามเย็น กรุงเทพมหานคร” ภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 โดยพบว่า ผู้ประกอบการมีการคำนึงถึงแนวทางปฏิบัติในด้านสุขอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานของพนักงาน ทั้งด้านสภาพแวดล้อมในสถานที่ทำงานที่มีความปลอดภัย ไม่สุ่มเสี่ยงให้เกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสและอุบัติเหตุต่อพนักงาน มีการตรวดวัดอุณหภูมิพนักงานก่อนการทำงาน การสวมหน้ากากอนามัยตลอดการทำงาน การรักษาความสะอาดของตนเอง และอุปกรณ์เครื่องใช้ในการประกอบอาหารตลอดจนจัดให้สถานที่ทำงานมีอากาศถ่ายเทได้สะดวก และด้านให้บริการมีการปฏิบัติตามแนวทางปฏิบัติในด้านสุขอนามัยและความปลอดภัยในการทำงานของพนักงานอย่างเคร่งครัด และในด้านการปรับตัวของผู้ประกอบการ จากผลการศึกษาจะเห็นว่า ผู้ประกอบการร้านอาหารมีการปรับตัวในเรื่องการขายสินค้าเพิ่มเติมที่เคยขายก่อนช่วงโควิด มีบริการสั่งซื้ออาหารทางโทรศัพท์หรือออนไลน์ เช่น Facebook, Line และบริการจัดส่งถึงฟรีที่บ้านหรือที่ทำงาน มีการจัดเตรียมชุดอาหารให้ลูกค้าทำอาหารเองที่บ้าน และเปิดร้านอาหารแบบออนไลน์จัดส่งฟรี เพื่อให้ธุรกิจร้านอาหารสามารถปรับตัวอยู่ได้ในช่วงสถานการณ์ไม่ปกติ สามารถเข้าถึงลูกค้าได้มากขึ้น และถือเป็นการเพิ่มช่องทางการให้บริการเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้าที่มีพฤติกรรมการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนไป (new normal) สอดคล้องกับงานวิจัยของ Ruangkam *et al*. (2021) ได้ศึกษาเรื่องกลยุทธ์การปรับตัวโดยใช้ปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดภายใต้สถานการณ์โรคโควิด-19 ธุรกิจร้านอาหารริบส์แมน อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยพบว่า ภายใต้สถานการณ์โรคโควิด-19 ผู้ประกอบการได้มีกลยุทธ์การปรับตัวด้านผลิตภัณฑ์โดยมีการจัดการหาผลิตภัณฑ์หรือสินค้าใหม่ ๆ เข้ามาเพื่อทำการผลิตและจำหน่ายให้กับลูกค้าได้ตัดสินใจเลือกเพิ่มเติม และในด้านช่องทางการจัดจำหน่ายโดยใช้ระบบออนไลน์เป็นช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์หรือสินค้า และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ E-sor *et al*. (2021) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาธุรกิจร้านอาหาร อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ตามวิถีปกติใหม่ โดยพบว่า ระดับความพร้อมของผู้ประกอบการที่มีต่อการพัฒนาธุรกิจร้านอาหารตามวิถีปกติใหม่อยู่ในระดับมาก

ผู้ประกอบการมีความพร้อมในการดำเนินงานด้านการงดดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ภายในสถานที่จำหน่ายอาหาร การงดเว้นการแสดงดนตรีหรือการแสดงอื่นที่มีลักษณะคล้ายกัน และการกำหนดห้วงเวลาการให้บริการตั้งแต่เวลา 05.00-21.00 น. และการมีจุดบริการล้างมือด้วยสบู่หรือแอลกอฮอล์เจลไม่ต่ำกว่า 70% ซึ่งถือเป็นการให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามแนวทางสาธารณสุข

จากการศึกษาความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหารที่มีต่อมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาล พบว่า ผู้ประกอบการร้านอาหารมีความคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาลโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 มีการระบาดหลายระลอก และธุรกิจร้านอาหารได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจังหวัดบุรีรัมย์ได้ถูกยกระดับให้เป็นพื้นที่สีแดงเข้มทำให้ประสบปัญหาการดำเนินธุรกิจ รวมไปถึงพฤติกรรมการใช้ชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนไปตามมาตรการการป้องกันโรค ทำให้รายได้ลดลงแต่รายจ่ายกลับคงที่หรือเพิ่มมากขึ้น และมาตรการการช่วยเหลือจากรัฐบาลยังมีช่องว่างในเรื่องการลงทะเบียน เพื่อรับสิทธิ์ช่วยเหลือ ซึ่งผู้ประกอบการบางคนอาจจะเข้าไม่ถึง หรืออาจไม่เพียงพอต่อผลกระทบที่ผู้ประกอบการได้รับอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ Deeod (2020) ที่ได้ศึกษาผลกระทบของการแพร่ระบาดโรคโควิด-19 ต่อการประกอบอาชีพบริการจัดส่งอาหาร โดยผลการศึกษาพบว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเยียวยาของรัฐบาลควรมีการเยียวยาในด้านอื่นเพิ่มเติม อยู่ในระดับมาก นั่นบ่งบอกถึงผู้ประกอบมีความคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรการการเยียวยาของรัฐบาลในระดับที่ไม่เพียงพอหรือน้อย แต่ผลการวิจัยไม่สอดคล้องกับ Udomthanasansakul (2021) ที่ได้ศึกษาเรื่องอิทธิพลของนโยบายรัฐบาลและการจัดการภาวะวิกฤตที่มีต่อกลยุทธ์การดำเนินงานของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ภาคบริการในจังหวัดเชียงใหม่ ในช่วงวิกฤตของโรคโควิด-19 โดยผลการศึกษาพบว่า ระดับความคิดเห็นปัจจัยเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลโดยรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเพราะด้วยสภาพสังคมและเศรษฐกิจของจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดเชียงใหม่แตกต่างกัน ซึ่งจังหวัดเชียงใหม่มีสถานที่ท่องเที่ยวหรือรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ถือเป็นเมืองท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากผู้คนทั้งในและต่างประเทศ และกล่าวได้ว่าจังหวัดเชียงใหม่เป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญระดับโลก (Chiang Mai Province Official, 2020) จากความเป็นเมืองที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่อาจทำให้ธุรกิจมีอัตราการฟื้นตัวได้สูงกว่าบุรีรัมย์ และทำให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาลแตกต่างกันด้วย

สรุป

การศึกษาความคิดเห็นของผู้ประกอบการร้านอาหารที่มีต่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ จากผลการวิจัยพบว่า ผู้ประกอบการร้านอาหารมีความคิดเห็นเกี่ยวกับมาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาลในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามาตรการการช่วยเหลือของรัฐบาลยังไม่สามารถแก้ปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง รัฐบาลควรมีแนวทางการป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในช่วงสถานการณ์ความไม่แน่นอนของการแพร่ระบาดโรคโควิด -19 และควรมีช่องทางการช่วยเหลือที่หลากหลายเพื่อเพิ่มโอกาสให้กับผู้ประกอบการได้เข้าถึงการช่วยเหลือได้มากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสาขาวิชาสถิติประยุกต์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ที่ให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิจัยจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี และขอขอบคุณผู้ประกอบการ

ร้านอาหารในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ที่ตกเป็นตัวอย่างการวิจัยในครั้งนี้ที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

Bank of Thailand. 2020. The new normal of restaurant business in COVID-19. BOT Magazine 43(3): 54-55. (in Thai)

Best, J. W. 1977. Research in Education. 3rd ed. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.

Chiang Mai Province Official. 2020. Briefing of Chiang Mai Province. (Online). Available: http://www.chiangmai.go.th/managing/public/D8/8D12Nov2020103220.pdf (September 22, 2021). (in Thai)

Chobpradit, S. 2020. Covid 19 crisis affect social change. Journal of Chaiyaphum Review 3(2): 1-13. (in Thai)

Deeod, P. 2020. The impact spread of the Coronavirus 2019 (COVID - 19) on occupation of a food delivery service. Journal of MCU Nakhondhat 7(6): 131-144. (in Thai)

Department of Mental Health. 2020. Mental health articles “New normal”. (Online). Available: https://www.dmh.go.th/news/view.asp?id=2288 (June 18, 2021). (in Thai)

E-sor, A., N. Namburi, S. Pumkeaw, O. Kamol, S. Kraonual and R. Chedoloh. 2021. The development of food businesses in Betong district Yala province on new normal. Journal of Accountancy and Management 13(1): 16-29. (in Thai)

Nunnally, J.C. 1978. Psychometric Theory. 2nd ed. McGraw-Hill, New York.

Paksa, P. 2021. Knowing self in a crisis situation: Covid-19. Suratthani Rajabhat Journal 8(1): 55-79. (in Thai)

Panuch, S. and C. Kee-ariyo. 2021. The new normal patterns of consumers’ food purchasing in Bangkok after the Coronavirus (COVID-19) epidemic situation. Journal of Graduate Studies and Social Sciences Uttaradit Rajabhat University 11(1): 87-98. (in Thai)

Ruangkam, K., Y. Masorree and K. Kanchanakhuha. (2021). The marketing mix factors in adaptation strategy under the circumstances of Covid-19 for restaurant business “Ribs mannn” In Pak Chong district, Nakhon Ratchasima province. Journal of Liberal Arts and Service Industry 4(2): 748-760. (in Thai)

Thongpak, S. and S. Pooipakdee. 2021. Guideline for service modification and development of green restaurant “YamYen in Bangkok” during the Covid-19 pandemic. Journal of Liberal Arts and Service Industry 4(2): 761-772. (in Thai)

Udomthanasansakul, P. (2021). The influences of government policies and crisis management on business operation of small and medium enterprises in service sector in Chiang Mai province during the crisis of the COVID-19 epidemic. Journal of Accountancy and Management 13(2): 75-92. (in Thai)

Yamane, T. 1973. Statistics: An Introductory Analysis. 3rd ed. Harper and Row, New York.

Volume 10, Issue 1, January – April 2022

Journal of Community Development and Life Quality

1. The Practical Guidelines of Community Enterprises Based Social Capital to Responsible Tourism in Mae Sa-Kog Ma Biosphere Reserve, Chiang Mai Province
Kritsana Aramsri, Anawin Suwanna, Jirattitikarn Manajanyapong, Kamol Keatipong, Thodsaporn Chaiprakong and Chortip Nimitkul..... 1
2. Valuable Woodlot Community Prototype for Tourism: A Case Study of Dong Noi Village, Nadoon District, Maha Sarakham Province
Mayuree Nasa Khan, Kamonthip Laoakkha, Mongkol Khan, Chalermkiat Suriyawong, Kritnaphat Singsivo and Philaiwan Chompoopor.... 11
3. The Success of OTOP Tourism Villages: Process and Institutional Entrepreneurship
Pornphan Hemaphan..... 22
4. Development Approach for Community-based Tourism in Travel TV Shows Content in Support of Community-based Tourism
Suparak Chutrakul..... 35
5. Preparation for System and Mechanism Development in Responding to Active Ageing Society in Health Region 1
Decha Tamdee, Patrapan Tamdee, Wilawan Senaratana and Jaras Singkaew..... 45
6. Human Rights Attitude in Education to Promote Human Rights Education in the Thai Education System
Kadsuda Kongin, Jintapat Boonrod and Bhawini Kanchanabha 58
7. Myanmar Migrant Morkers: Quality of Life and Creating New Meaning in Nakhon Si Thammarat Province.
Daycho Khaenamkhaew..... 72
8. Community Conflict Management Guidelines: Lessons Learn from a Case of Khao Khuha Stone Quarry, Rattaphum District, Songkhla Province
Usman Whangsani, Narit Doungsuwan, Ekkachai Isarata and Suwan Onrak..... 83
9. An Analysis of Research Articles on Sociology of the Internet in an International Academic Journal
Thuntuch Viphatphumiprathes..... 94
10. Development of People with Disabilities: New Presentation through Innovative Leadership
Pakpoom Teerasantikul, Khwanjai Rithmun, Yejin Kim,Nipon Chaiyai, Abdulkhaliq Arrahimee and Kanda Janyam..... 106
11. Comparison of Integrated People-centered Care for Chronic Care Patients of Kamphaeng Phet Hospital and Khlong Khlung Hospital Primary Care Cluster, Kamphaeng Phet Province
Suwattana Kumsuk and Monwipa Katsomboon..... 117
12. Restaurant Operator's Opinion on Situation of COVID-19 Epidemic in Buriram Town Municipality
Jarumas Sangsavang and Pimprapa Luamsai..... 128

วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต
สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สป.อว.)
โทร 053-942476, 087-6560160 อีเมล์: journals.unrn@gmail.com

ISSN (Print): 2630-0443 ISSN (Online): 2630-0451